

YU ISSN 0507-4428

ВРАЊСКИ ГЛАСНИК

Књ. XXII

ВРАЊЕ, 1990. год.

YU ISSN 0507-4428

НАРОДНИ МУЗЕЈ У ВРАЊУ

ВРАЊСКИ ГЛАСНИК

Књ. XXII

ВРАЊЕ, 1990. год.

1000-1050 1050-1100

1000-1050 1050-1100

1000-1050 1050-1100

BULLETIN
DU MUSSEE DE VRANJE
TOME XXII

Власник и издавач
Proprietaire et éditeur
НАРОДНИ МУЗЕЈ – ВРАЊЕ

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР
Regise par le Comité de redaction
др Момчило Златановић
др Србољуб Стаменковић
Славица Степаненко
Олгица Паламаревић и
Миодраг Митровић

Одговорни уредник
Rédacteur
Миодраг Митровић

ARTILLERIE
KLAAS VAN DER HORST R.
HDX 70 01

theatrum militare
opus eiusdem p[ro]f
D. G. DE VRIES M.DC.XVII.

THEATRUM MILITARE
opus eiusdem p[ro]f
D. G. DE VRIES M.DC.XVII.

THEATRUM MILITARE
opus eiusdem p[ro]f
D. G. DE VRIES M.DC.XVII.

САДРЖАЈ – TABBELE DES MATERES

Страна – Page

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

Богумил Храбак

Унутрашњеполитички сукоби у Албанији 1912–1914. са верским обличјем -----	7
Les affrontements politiques a caracteristiques religieuse en Albanie – 1912–1914 -----	82

Момчило Златановић

О Пољаници -----	85
Poljanica -----	97

Миодраг Митровић

Борбе 46. дивизије на Бујановачком фронту -----	99
Les combats de la 46e division surle front de Bujanovac -----	130

ПРИЛОЗИ

Ј. П. Наумов

Косовска битка 1389. Ка историји међународних односа на Балкану -----	131
Косовская битва 1389 г. К. Истории международных отношений на Балканах -----	133

Момчило Златановић

Битке Николе Скобаљића 1454. године -----	137
Les combats de Nikola Skobaljić en 1454 -----	141

ГРАЂА

Александар Стојановски

Попис војнука с краја XV века -----	143
-------------------------------------	-----

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ

Риста Симоновић

Др Сергије Димитријевић, Историја Лесковца и околине (1918–1928) ----- 281

Никола Цветковић

„Абрашевић“ – Револуционарна школа чланства и кадрова ----- 287

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

БОГУМИЛ ХРАБАК
Београд

УНУТРАШЊЕПОЛИТИЧКИ СУКОБИ У АЛБАНИЈИ 1912–1914.
СА ВЕРСКИМ ОБЛИЧЈЕМ

На Балкану религија је увек имала велик значај. Пре доласка Турака важио је средњовековни принцип *сuius regio illius religio*. Османлије се нису држали тога начела, али су јако форсирали припаднике ислама, тако да је на бази вере код народа који нису масовније пришли религији победника, ојачала свест о етничкој припадности, коју су јасну свест неки научници погрешно означили као националну. Неки млађи српски историчари хтели су и да у време првог светског рата виде верски рат не више хришћана и муслимана него међу хришћанима. То је неодржива теза, јер иако су многе присталице на противничким странама припадали разним вероисповестима, никад није извршено тотално разграничење и никад у тим сукобима нису учествовали сви представници верских схватања. Као врло значајна манифестација друштвене свести, и вера је морала бити укључена у сукоб који је био политички и економско-социјални.

Послератни арбанашки истраживачи волели су да се похвале како код њих религија није утицала на етничко-националну поделу као код других народа. Та теза такође није тачна. Верске разлике међу Арбанасима, нарочито у модерније време, од Призренске лиге, биле су тако уочљиве, да се о католицима и муслиманима Арбанасима све до јуче могло говорити као о посебним „нацијама“ у политичком смислу. Православни су, пак, били сасвим по страни и знатан део њих је, због класних разлога, пришао грчкој нацији. Томе је још 1914. године доприносила сасвим неразвијена арбанашка национална свест. Оно о чему говоре арбанашки историчари можда ће се постићи, али тек у будућем развитку.

Студија је написана на основу аустријске, арпске, француске и италијанске објављене и необјављене архивске грађе и штампе. Обухваћен је кратак или значајан период од проглашавања независности до првог свет-

ског рата и одласка принца В. Вида. Ту су се смењивали нешто дужи потпериоди манифестије мусиманске премоћи и сасвим кратки временски одсеки наступа хришћана. Како је то време тзв. ксенократије, тј. власти странаца у Албанији, нису могли бити мимоиђени ни акценти који су у унутрашњеполитичку борбу у Албанији уносиле велике силе и суседне државе. Уосталом, владар доведен да реализује интересе Аустро-Угарске није могао бити друго него најбољи пример те ксенократије. Велике силе су створиле Албанију према својим потребама, као што су јој на исти начин одредиле и владара, који је постао велики камен спотицања на самом почетку државног живота Арбанаса; сударје у средини незрелој за државу посебно рефлектован верским аспектом.

I. КОНФЕСИОНАЛНО ЗАОШТРАВАЊЕ У АЛБАНИЈИ НА КРАЈУ ОТОМАНСКЕ ВЛАСТИ

Збивања у летњим месецима 1914. и 1915, кад су достигла пуну зрелост и кулминацију и кад су показала јасне елементе грађанског рата, па и класног сукобљавања, имала су исходиште у конфесионалним супротностима још крајем османлијске владавине у скадарском крају, па и на југу, у јањинском вилајету. Добру увертиру у догађаје септембра 1912. представљали су малисорски устанак целе 1911. и, нешто мање, малисорска побуна током наредне 1912. године. Догађаји од почетка 1911. до позног лета 1912. нису могли стећи пуну физиономију верског рата, јер су представљали ослободилачки устанак, али и зато што у њима само сасвим делимично учествује највеће, војнички најснажније, најугледније и најповлашћеније племе северне Албаније, Мирдити. То важи и за године највећег терора арбанашких мусимана над свим, па и арбанашким хришћанима у годинама 1897–1903, па и продужено до 1908, кад су Мирдити уживали привилегисан и међународно афирмисан положај у односу на друге хришћане. Кад су се они (септембра 1912) јаче прикључили Мализорима – ствар је за Турску и мусимане кренула низбрдо.

Средином септембра 1912, у предвечерје првог балканског рата, свакако у споразуму са црногорским двором, почели су напади католичких брђана и племеника на Скадар. Тим нападима претходило је крајње заоштравање односа аустроугарског конзулату у Скадру и валијата. То заоштравање се надовезало на сукоб између валије и бискупа од Сапе-Колеција, после његовог повратка из Прекалија, где се састао са главарима католичких насеља области Дукаћин. Скадарски кадија је пред француским конзулом отворено оптужио Аустро-Угарску да се меша у турске унутрашње ствари и да је изазвала револт неких католичких племена у лето 1912, преко бискупа у Сапи. Кад је сазнао за те оптужбе, аустроугарски генерални конзул у Скадру Cambaur (првих дана септембра) отишао је валији (губернеру) Хасану Риза-беју и службено протестовао против кадијиних ква-

лификација; валија га је уверавао да не треба давати важности кадијиним проценама, али је и сам споменуо неке чињенице које су се могле сматрати компромитујућим за Двојну Монархију. Француски конзул Леон Крајевски (Пољак, рођен у Сарајеву) држао је да је поступак скадарског судије Вази-ефендије депласиран, тим више што је допринео јачању и изражавању незадовољства скадарских муслимана (било је то време рамазанског поста, кад је осетљивост људи била већа!). Незадовољство поступцима конзула Cambaura претворило се у одбрамбен став против хришћанских сила, па и свих хришћана. Такав развој ствари довео је, с друге стране, до јачања престижа Аустро-Угарске међу католицима и њиховим клером.¹ Независно од лоших односа у Скадру почетком септембра 1912, устаничке акције католика скадарског вилајета током 1912. довеле су до уступака и у скадарском вилајету; на пример, католици Дукаћина могли су бити представљени у тзв. Арбанашкој комисији, која је трабало да дође и у скадарски вилајет да ту среди односе са брђанима.²

Тих дана трајао је тежак оружани сукоб у Хајмелију, започет 5. септембра. Војска и муслимани су (7. септембра) масакрирали 12 католика, чија је нејач (старци, жене, деца) бежала у гору. Сутрадан је заповедник трупа у Мјету примио делегацију насеља чији су житељи посмицани, па је обећао да се рација неће поновити. Кад се народ вратио на огњишта, исте вечери једно одељење војске из Мјета похапсило је 35 особа и спровело у Скадар. Ујутру, после бурне ноћи, муслимани су упали у село и извели нова хапшења; 12 особа није поведено валијату, него су побијени недалеко од села, на сувор и рафиниран начин, с леђа, по чему су били познати муслимани из села Барбалуши. Бискуп Сапе, чувајући главу, одмах је напустио Скадар.³

Средином септембра католици око Скадра извели су три напада: први пре 15, други пре 16. септембра, у среду, трећи 18. увече. Други поменути пут они су опколили град и почели жестоко пуцати. Из града су им одговорили топовима. У мусиманским четвртима града завладала је паника. Мада је било проглашено опсадно стање (значи, смрћу се кажњавало ношење оружја), многи мусимани су са оружјем изашли из својих кућа и прикључили се војци. У окршају су погинули један официр и четири жандарма. Шеснаестога септембра изјутра, у Скадар је добегао знатан број мусимана из суседних насеља, плашећи се да католички племеници не понове напад.⁴ Пре тога, у току више недеља Дукаћинци су водили пре-

1 Archives du Ministère des affaires étrangères
1897-1914, Turquie, vol. 234, Guerres balkaniques VI, (у даљем тексту: ADMAE) NS
137-8, са бр. 105.

2 Исто, 154-5, № 107 од 7. IX 1912.

3 Исто, f. 167-8, 8. IX 1918, са бр. 108.

4 ADMAE, NS Turquie, vol. 235 (Guerres VII), f. 8-8' od 16. IX 1912.

говоре са старешинама мусиманског села Пострибе да им омогуће прелаз преко свог села и атара, како би могли напасти Скадар. Седамнаестога септембра у зору, Дукађинци су напали село Рензи, сат хода источно од Скадра, што би значило да су извојевали тражени пролаз. У исто време племена Шоши и Шаља спустила су се са својих планина и цернирала су два насеља северно од места Рензи, вероватно по договору са Дукађинцима. То је значило да се припрема блокада Скадра са источне и североисточне стране. Мусимани Пострибе тражили су од скадарских власти оружје, али су ове то одбиле. Ипак, војне власти су радо прихватиле понуду неких скадарских мусимана да се као добровољци укључе у војне јединице код места Тузи, наспрам Црногорца.⁵ Трећи напад на Скадар без већих узбуђења изведен је 18. септембра пред вече.⁶

После 19. септембра, није било више напада на варош Скадра, али се зазирало од веза хришћанских брђана са Подгорицом и Цетињем, нарочито оних подаље од црногорске границе, тј. из Дукађина. На такву могућност указивао је збор старешина католичких насеља Дукађина, одржан у Шљаку, на коме су свакако преношене поруке и донесене одлуке. На тај збор одмах се надовезао састанак мусиманских првака из Скадра у цамији Пљаку; на њему је решено да се остане при ранијој одлуци у погледу преузимања оружја које је скадарским мусиманима понудио валија да би се појачала граница код Туза. Састанак у цамији био је морални притисак да се искључе из органа власти Сулџо-беј и Саид Јука, против којих су били скадарски мусимански прваци. Крајем септембра, у Скадар је стигла посебна комисија да среди стање после побуне планинаца. Мусимани су њеним доласком били задовољни. Скадарски католици су се држали индиферентно, само су хвалили рад пређашњег валије Ђазим-паше, који је вилајетом трезвено управљао четири године. Гледишта и расположења Малисора се нису знала.⁷

Односи скадарских мусимана и католика нису се побољшали ни у условима балканског рата, тј. непријатељства са Црногорцима, нарочито за време опсаде града, кад су топовска ћулад падала и на једне и на друге. Пре средине новембра 1912. иницијативни бискуп Сапе покушао је да уђе у Скадар, али је при уласку лишен слободе и после саслушања прогтеран из града; хапшење је извршено на мосту код Барбалуши. Истрага је обављена пред преким судом, а приликом прогтеривања ескортиран је до пута за Медову. На предлог бискупа Андрије Миедије, интервенисао је аустроугарски конзул, али без задовољавајућег исхода.⁸

⁵ Исто, 18–8, № 116, 17. IX 1912; 57–8, № 120, 19. IX 1912; 89–9, № 125, 21. IX 1912.

⁶ Исто, f. 36, Л. Крајевски 19. IX 1912.

⁷ ADMAE, NS Turquie, vol. 236 (Guerres VIII), 132–3 (3. X 1912, № 139); 263–3 (5. X 1912, № 143); 86–6 (2. X 1912, № 138).

⁸ ADMAE, NS, Turquie, vol. 245 (Guerres XVII), f. 31–1' од 16. XI 1912, са бр. 22.

Први балкански рат се још није потпуно завршио кад је прва политичка личност међу арбанашким католицима, мирдитски наследни кнез Пренк Биб Дода показао своје намере и свој политички идеал – католичка кнежевина под заштитом какве суседне државе. Први избор те суседне државе пао је на малу и неразвијену Црну Гору, која са својим једноставним уређењем и без стварне привредне снаге не би била у стању да експлоатише сиромашне брђане. Биб Дода је 4. децембра већ увелико преговарао на Цетињу. Црногорски краљ га најпре није хтео примити, држећи га полтромоном. Већ у првим разговорима на Цетињу Биб Дода је тражио војску и новац, с тим да прогласи аутономију католичких области Албаније. Осам дана касније, преговори су дошли на праву меру. Биб Дода је тада смањио своје захтеве на мирдитску кнежевину под црногорским врховништвом. Краљ Никола му је саопштио да је за пределе преко Дрима у односима балканских савезника надлежна Србија, те да се за преговоре обрати београдској влади. Краљ је сматрао да би Србија могла да укаже помоћ Мирдитима у погледу хране и других потреба, али би се Додина владавина протегла само између Љеша и Калмета, и то би требало изричito рећи у прогласу. Понуда српској влади учињена је преко српског посланика на Цетињу, др Михаила Гавrilovića. Н. Пашић је одмах прихватио понуду и предложио је да се Биб Дода прогласи мирдитским кнезом под врховништвом српског краља; Мирдити би имали пуну аутономију у погледу црквених ствари и школства, Биб Доди би се одмах дало 3–4000 динара, али оружја не би добио. Пашићев предлог саопштен је Биб Доди 19. децембра. Он га је у начелу прихватио и рекао да би одмах кренуо у Љеш и у Калмет да сакупи главаре и црквене старешине а после и народ, те да њиховом сагласношћу изда прокламацију; сматрао је, међутим, да новац игра велику улогу у мирдитском животу, те да нешто новца треба да добију и главари, а и да се он предвиди за вођење пропаганде. Било је договорено да се новац упути преко секретара посланства у Љеш пуковнику Пауновићу, тамошњем српском заповеднику, који би га предао Доди; са новцем би у Љеш пошао и новинар М. Чемерикић да води послове.⁹

Преговори Биб Додини са српском владом преко посланика Гавrilovića на Цетињу подуже су потрајали, а потом се крајем децембра Дода налазио у Бару, чекајући исход акције на терену. О тим преговорима посредник Ивановић, који је са Цетиња био веза са српским командантом трупа у северној Албанији пуковником Дамјаном Поповићем, обавестио је тако да Дода води разговоре „о организацији независне Албаније под њим, а под протекторатом Србије. Ништа одређено и ништа јасно. „Биб Дода тражио је одобрење српске владе да његов секретар оде у Калмет на

⁹ M. Boghischewitsch, Die auswärtige Politik Serbiens 1903–1914, B. L, Berlin 1928, 262 (№ 226), 266 (№ 235), 270 (№ 240), 270 (№ 241), 271 (№ 244).

логовор са првацима, после чега би Биб Дод пошао на договор са Н. Напшићем; кад секретару није одмах омогућено да пође у Ороши, изјавио је љут „да ће Биб Дода одмах ићи у Италију, где га жељно очекују“.¹⁰ Двадесет деветога децембра у главно мидитско место Ороши стигао је др Антонио, ранији турски војни лекар у Мирдитији са питањем да приме Биб Доду који чека у Бару да прогласи аутономију арбанашких хришћана (не Мирдита!), наспрот „оној мухамеданској, бечкој, Кемаловој“. У вези с тим требало је да и мидитски капетан Марко Ђони пође на разговор команданту III армије, генералу Божи Јанковићу у Призрен. Заповедник српске постаје у Орошију није дозволио одлазак Марка Ђони, него је о ствари обавестио генерала Јанковића, а овај (2. јануара 1913) Српску врховну команду.¹¹ Додин секретар др Садедин је ипак био у Орошију и у Калмету три дана, почетком јануара, али у друштву заповедника српске војске у Орошију, капетана Војислава Тодоровића који је знато и италијански; после тога отпутовао је на Цетиње да поднесе извештај.¹² Биб Додина идеја о католичкој самоуправној области Албаније уклапала се у концепцију руског министра спољних послова С. Д. Сазонова о стварању три аутономије у Албанији, према вероисповестима.

Занимљиво је Биб Додино политичко балансирање последњих месеци 1912. Он се са Исмаилом Ђемалијем (који је 28. новембра 1912. у Валони прогласио арбанашку државну независност а потом био председник Привремене владе) састао у Трсту у првој половини септембра 1912. и они су се лако сагласили о раду на будућности своје земље. Као случајно, у Трсту се тих дана нашао и црногорски фаворит међу католичким Малисорима Сокол Баци.¹³ Међутим, чим је османлијска власт у Албанији уздрмана балканским ратом, Мирдити су радили за оснивању своје католичке државице, уосталом и 1921. године, тада ослањајући се на Југославију.¹⁴

Пренк Биб Дода није случајно најпре отишао у Црну Гору. Ова је имала утицаја и на дебарске муслиманске Арбанасе. Руски конзуł у Битољу Петрајев је уз арбанашку народну и проаустријску националистичку странку у Дебру рачунао и на неку црногорску; конзуł је појаву ове објашњавао тиме што су Арбанаси који су 1910. избегли у Црну Гору тамо врло

¹⁰ Архив Војно-историјског института ЈНА (у даљем тексту: АВИИ), пописник II, кут. 54, фасц. I, бр. 4/4, Д. Поповић из Драча 20. XII 1912/12. I 1913.

¹¹ Исто, II-13-I, бр. 1/33.

¹² *Dокументs diplomatiques français* (у даљем шексту: DDF), série III, tome 4, № 504, p. 511, Жорж Паризу 20. XI 1912.

¹³ E. Maserati, *Momenti della questione adriatica (1891–1914): Albania e Montenegro tra Austria ed Italia*, Verona 1981, 105–6.

¹⁴ C. Libardi, *Come si è fatto re d'Albania Ahmed Zogu*, Trento 1940, 15. Вид. од истога писца о политичким концепцијама великог италијанског државника Франческа Кри-спија, пореклом Арбанаса, према Арбанасима хришћанима: *I primi moti patriottici albanesi nel 1910–1912, specio nei Dukagini*, parta II, Trento 1935, 1–2.

лепо дочекани и да им се видело једноставно државно уређење државе брђана и њихов начин јавног живота; Петрајев је рачунао и са неким споразумом који даје тада склопљен између црногорског двора и арбанашких горштака муслимана.¹⁵ Ипак, кад је марта 1911. избио устанак католичких Малисора уз ослон на Црну Гору, прваци дебарских муслимана су осудили тај устанак, али су се сами повезали са представницима ВМРО, а и са грчким комитским организацијама; после једног састанка македонски војвода Блаје пошао је у Црну Гору да се споразуме са Исом Бољетинијем. Младотурци су чак подстицали дебарске и македонске Арбанасе против католичких Малисора, тражећи помоћ њиховог башибозука.¹⁶ Не само кад је реч о маленој Црној Гори, него и кад се ради о аустроугарском утицају у Албанији, показује се да су страни чиниоци лакше радили са Арбанасима обе вере него они сами међу собом.

II. ТУРСКА КОМПОНЕНТА У РАШЧЛАЊАВАЊУ АЛБАНИЈЕ ТОКОМ 1913. ГОДИНЕ

У Валони је 28. новембра 1912. проглашена државна независност Албаније и образована је Привремена влада, али су се њен ауторитет и уредовање простирали на малом подручју јужне Албаније. Поред Мирдита, који су за собом повлачили Дукаћинце и католичке Малисоре, постојале су и друге осамостаљене области, везане обично за какву јачу личност, и то све у условима присуства српске војске (па и црногорске) у северној, турске у средњој и грчке и јужној Албанији. Стране војске и утицаји држава које су оне представљале само су појачавале већ вековима постојећу поцепаност Албаније по конфесионалној припадности. Италијански социјалиста и новинар Еуђенио Гварини био је у великој мери у праву кад је (1915) писао да арбанашку нацију представљају само ретки појединци.¹ У ствари, не-превазиђеном племенском и конфесионалном менталитету сметала је свака држава – султанова, хришћанских суседа, велесила, па и властита етничка.

Утицај Турака у Албанији није нестао балканским ратом, него је њихово присуство добило модификован облик.² Већ због тога од три војна фактора који су дејствовали у Албанији почетком 1913. најзначајнији је

¹⁵ Архив Србије (у даљем тексту: АС), Политичко-просветно одељење (у даљем тексту: ППО), 1911, ред 97, ПП бр. 59, М. П. Цемовић из Битоља 19. XII 1910/1. I 1911.

¹⁶ Исто, ПП бр. 5721, исти 15/28. VI 1911, са ПП бр. 709.

¹ Avanti 5. I 1915, уводник. – Београдски *Дневни лист* (29. I 1891, 1–2) запазио је: „Гдегод смо међу Арнаутима михамеданцима и католицима, ти се не само бију међу собом, него се у извесним приликама буне против цара и његових чиновника.“

² G. Corni, *Riflessi e visioni della grande guerra in Albania*, Milano 1928, 64.

био турски, који је стварно био конститутивни елеменат у самом процесу стварања арбанашке државе, без обзира на то што је Порта неко време настојала да се арбанашко питање реши у смислу да Албанија постане самостална под султановим сизеренитетом. Познато је да се, после пораза код Бакарног Гувна, армијски корпус којим је командовао Џавид-паша повукао у средњу Албанију, где је спречавао даље напредовање српских трупа па и Грка, ојачао је самосвест арбанашких муслимана а нарочито бегова и самим тим је допринео стварању арбанашке државе.³ Турске војске, међутим, није било само у централном делу земље, него и на северу, у Скадру и Љешу, а турски официри су нешто касније имали да организују арбанашку војску и на југу Албаније, у Валони.

Као и неке друге познате турске тврђаве (Једрене, Јањина), Скадар је дugo одолевао јуришима трупа балканских савезника. Град се налазио под командом Есад-паше Топтаније, који је под својом непосредном влашћу имао јединице арбанашких резервиста, и турског заповедника Риза-беја, који је командовао војницима Турцима. На подстрек младотурака, Есад-паша је најмљеним убицом ликвидирао турског заповедника и преузео сву власт над опкољеним градом. Још почетком јануара 1913, Исмаил Ђемали позвао је Есада да се приклучи покрету за обезбеђење независности и очување целокупности Албаније; мада је поруку подржало још тридесетак угледних арбанашких личности, Топтани није прихватио позив. Скадар је за њега представљао почетак пута који би га довео на положај арбанашког владара.⁴ Турска војска у Скадру није била сасвим пасивна, него је приређивала испаде из градских бедема, нарочито да би дошла до хране.⁵ Есад-паша је, међутим, ускоро ушао у тајне преговоре са црногорским двором да му за Скадар омогући да оствари свој програм у Албанији. Но, независно од тих преговора, постојала је завера код турских официра у Скадру против Есада и одбране града, уколико паша не би обезбедио турску помоћ са стране до 1/14. априла 1913.⁶

У Љешу је још крајем јануара постојала турска посада. Она је из Љеша слала појачане патроле које су нападале на српске трупе у месту Селце (27. јануара), на граничној линији српске окупације (Селце–Мјет).⁷ На гарнизон у Љешу ослањао се муслимански елеменат у области Матја, где су Ахмет-бег Матја (будући краљ Зогу), Ахмед-бег Божић и други прваци

³ Kosovo – Past and Present, Belgrade 1989, 61–2.

⁴ Österreich–Ungarns Aussenpolitik (1908–1914), (у даљем тексту: OUAP), V Band, Wien–Leipzig 1930, № 5672, „шелејрам ауссјројарској конзула на Цетињу 4. II 1913; Feldmarschal Conrad, Aus meine Dienstzeit 1906–1918, III Band, Wien–Leipzig–München 1922, 103; A. Puto, Pavaresia shqiptare dhe diplomacia e fugi ve të medha 1912–1914, Tirane 1978, 207.

⁵ АВИИ, II-34-1, бр. 415, Д. Поповић из Бушата 25. II/10. III 1913, са О бр. 1272.

⁶ АВИИ, II-57-VIII, бр. 47/1 од 1/14. IV 1913.

⁷ АВИИ, II-51-VII, бр. 39/5, Љеш 14/27. I 1913.

чинили најјачи отпор наступу српске војске, те је нешто јужније, код Крује дошло и до девастације села због деловања „бандита“.⁸ Српску акцију купљења оружја у Матји заговарао је католички свештеник из Лурије Јозеф.⁹

Положај у Мирдитији био је неодређен јер је Пренк Биб Дода водио неискрену политику повезивања са свим актерима у игри. Првих дана фебруара дошао је из Скадра, где је стално боравио у Мирдитију, а мирдитски опат Пренк Б. Дочи бавио се у Лурији. Људима од поверења Биб Дода је рекао да ће поново доћи у завичај ради заједничке акције против Срба, али тек кад се реши судбина Скадра.¹⁰ Српски заповедници у Мирдитију увели су српске цивилне власти као и у осталој окупиранијој северној Албанији, што није био знак да мисле да гарантују тражену самоуправу. Почетком месеца марта са начелником среза фандског у Ороши разговарао је поменути лекар др Антонио, и том приликом је изразио мишљење да Србија треба да потпомогне хришћане Албаније да добију политичку заједницу са Србијом, у чијем би се саставу образовао католички арбанашки кантон, а да се Биб Доди обезбеди политичко превенство у кантону. Заузврат, Мирдити би учинили олакшице Србији приликом изградње железнице на Јадран тим правцем.¹¹ Католички свештеници су послушно помагали акцију да се села разоружају. Драчки надбискуп Пренк Ђанки позвао је по-пове своје дијецезе (дакле и племе Шкrelja и Мирдите) да без отезања пре-дају оружје, по наређењу команданта из Крује.¹² Свештеницима је наложено да се брину само о верским а не и о политичким стварима и да се у акцији сакупљања оружја окану узбуњивања верника којекаквим вестима.¹³

Мирдитски капетан Марк Ђони је искрено желео да се у Призрену споразуме са армијским командантом, али у томе није имао среће ни срећином марта. Баш на путу за Призрен, за време првог ноћења дошли су неки путници из Љеша и Шенђина те су јавили да су турски бродови тукли топовима два пароброда са српским војницима, и да је било много мртвих и рањених, а српска посада из Љеђа се повукла из насеља. Марк Ђони је сматрао да је ситуација озбиљна па се вратио кући, оставивши да посету Призрену обави после Ускrsa. Мирдити су очекивали да ће Марк Ђони у Призрену добити гарантије за самоуправу Мирдитије.¹⁴ Око 1. априла

⁸ АВИИ, II-57-IX, бр. 6/17, Шумадијска дивизија О бр. 791 од 31. XII 1912.

⁹ АВИИ, II-13-I, бр. 1.

¹⁰ АВИИ, II-12, бр. 1, деловодни протокол од 24. I/6. II (О бр. 946) и 21. I/3. II 1913; II-13-I, бр. 1/58, М. Недић из Тетова 21. I/3. II 1913.

¹¹ АВИИ, II-52-VI, бр. 26/2, пук. Тешић из Призрена О бр. 1848 од 21. II/6. III 1913; II-12, бр. 12, № 3927 од 26. II/11. III 1913.

¹² АВИИ, II-57-IX, бр. 64/33, начелник драчког округа К бр. 175 од 26. II/11. III 1913.

¹³ АВИИ, II-54-I, бр. 10/3, III армија Приморском одреду из Призрена 28. II/13. III 1913.

¹⁴ АВИИ, II-51-5, бр. 23/2 и 433/4, Д. Јсаиловић из Ороши 3/16. III 1913 и пук. Д. Поповић О бр. 1184 од 24. IV/7. V 1913.

Пренк Биб Дода био је у Београду, и у вези с тим његов рођак Марк Ђони је поново кренуо у Призрен, да коначно прими гарантије. Петога априла Дода више није био у српској престоници, а Н. Пашић га је за Призрен оцењио да „није ни за какав озбиљан посао; чули су да је у Милану и да ће ићи у Париз“.¹⁵ Очигледно је да се саговорници у Београду нису споразумели и да Биб Дода није примао Пашићеве аранжмане, па је отишао да тражи нове партнere. Месеца априла 1913. у Мирдитији, у месту Љуфају скривао се познати арбанашки вођ из Ђаковице Барјам Цури са синовцем Хуснијом, који је потајно обилазио родно место.¹⁶

Мирдитске старешине никако нису рачунале на самоуправу своје области, него на католичку аутономију целе северне Албаније. То је био полазни разлог што се Биб Дода није могао погодити са Н. Пашићем, који није хтео државу у држави него један самоуправни округ. Католици северне Албаније увек су поглед упирали на Скадар, који су сматрали градом своје конфесионалне области који је као административно и војно средиште примио и знатан број муслимана. Као и септембра 1912, тако су и марта 1913. намеравали да цернирају град, за који се веровало да би требало да постане и престоница Албаније. Најчитанији и либерални бечки лист до нео је, наиме, вест да се на основу разних извора, пре свега оних војне природе, сазнало да је међу Мирдитима и Малисорима настало купљење бораца на марш на Скадар. То је било у време кад је град већ био опкољен црногорском војском, можда бар зато да га не преузму Црногорци. Војне власти у Драчу, дакле тада српске, нису имале основа да верују да се у брдима припрема какав немир.¹⁷

На свом путу по Европи, Биб Дода је у Трсту дао изјаву за бечке новине. Рекао је да је у Мирдитију мирно и да је окончана и опсада Скадра. На решење ситуације око Скадра битан је био притисак Русије на Црну Гору, која је прихватила Есад-пашину понуду. За пащу је рекао да моћно делује на муслимане средње Албаније, где ужива углед и где му се налазе добра. Он је лако могао да жртвује Скадар, јер не припада његовој животној средини, као католицима. Биб Дода је изразио мишљење да би се и стање у вези са Скадром могло изменити уколико би се удружили Есад-паша и Цавид-паша и уколико би интервенисале Аустро-Угарска и Италија. Дао је и једно карактеристично признање: Албанија још није зрела за самостални државни живот.¹⁸ Изгледа да је његово политичко путовање и било повезано са подстицањем великих сила да питање Скадра узму у своје руке.

15 АВИИ, II-12, бр. 2, № 4541 од 21. III/13. IV 1913.

16 АВИИ, II-52-VII, бр. 33/4, Шумадијска дивизија I позива III армији, из Призрена 10/23. IV 1913.

17 Neue freie Presse (Wien) (у даљем тексту: NFPr) 6. III 1913 (M), 7.

18 NFPr 1. V 1913 (M), 6 (Трст 30. IV 1913).

Скадар је и даље био у средишту пажње католика северне Албаније. Кад су видели да ни српска влада не мисли да испуњава њихове циљеве, стављајући их на своју заставу као суверен мирдитске области, али да се не покрећу ни традиционалне велесиле Аустро-Угарска и Италија, известан мањи број католика из Дукаћина спремао се још крајем маја 1913. да наступи на српске положаје који су водили ка Скадру. Без неутралисања тих позиција, марш на главни град северне Албаније није био могућ. Из Скадра су стигла писма и неким барјактарима и агама да са својим људима, тј. одређеним бројем наоружаних, крену на Скадар. Барјактари су начелно прихватили позив, али су одлагали са применом оружја. Пре тога су позвани свештеници, али не сви, јер у неке се није имало поверења.¹⁹ Треба претпоставити да је ту закулисну акцију водио високи католички клерик у Скадру, увек повезан са аустроугарским конзулатом, можда на подстицај Биба Доде кад је био у Бечу.

Поједини свештеници из народа, школовани међу фрањевцима у Босни, одржавали су најбоље односе са српском командом у Призрену. Поп Јозеф Мараши (потписао је као Јосип) из Блиништи, првога јуна захвалио се на примљеном брашну, шећеру, кафи, цигаретама и другим потрепштинама, молећи команду да му поручи и исплати кројење свештеничке хаљине.²⁰

Елез Јусуф, арбанашки првак из Велеша крај Васјата, на простору између Призрена и Дебра, био је човек с којим је Србија годинама имала послу, али кога никад није потпуно отписивала, мада је било јасно да није пријатељ Србије и да је свакако аустроугарски агент. По наређењу команде армије из Призрена, он је децембра 1912. слат у Елбасан, где је тада боравио Иса Бољетини, да га наговори да се преда српским властима; како је био под стражом, брат, синови и породица су му задржани као таоци. Елез је пре тога иступао против српских власти које су купиле оружје, али је био приморан да се преда са још 20 људи из неколико суседних села,²¹ који су сви били муслимани. По својој предаји, суделовао је у трагању за оружјем, те је нешто пушака и нашао, мада је мајор М. Туцовић у Васјату веровао да је оружја још остало у народу. Чим је стекао минимално поверење, побеђао је и подбадао је Љуму, но ухваћен је и интерниран у својој кули. Поменути фрањевац Ј. Мараши, кога је мирдитски опат послao нешто генералу, био је мишљења да би Љума била мирна и после одласка српске војске, да се онемогући Елез Јусуф. Мараши је сматрао да је погрешно радити са Исот и његовим људима остављати оружје по предаји, док је католицима

¹⁹ АВИИ, II-51-VII, бр. 39/22, српски начелник Д. Бурмазовић, Пов. бр. 2 од 20. V 1913, Св. Спас.

²⁰ Исто, фасц. VII, бр. 39/22.

²¹ АВИИ, II-48-II, бр. 14/3, 14/2, 14/1, Шумадијска дивизија 16/29. и 17/30. XII 1912.

оружје одузето. Говорио је како су његови жупљани у Мирдитији морали бити пореклом Срби, јер су имали верске обичаје који су подсећали на славу, и то цела жупа једну (св. Никола) а свако село посебно (св. Ђурађ, св. Марко, Богородица); о Божићу су уносили у кућу бадњак, месили питу, посипали сламу у круг итд.²² Ноћу, 11–12. јануара 1913, Елез је са целом породицом умакао из своје куле, мада је у њој било страже, и то изгледа уз помоћ комитског војводе Ставре.²³ Занимљиво је мишљење команде 14. пуковнице да се Маћани тада нису одметали од српске власти да би стекли аутономију, него да се поврати султанова власт. Покрет међу муслиманима између Маће и Тиране почeo је средином фебруара 1913. године.²⁴

Код неких београдских историчара постоји незналачка представа о Есад-паши Топтанију као начелном и малтене вечном пријатељу Србије или бар Антанте. Као масон, он је био близак силама Споразума, али на турски начин, као турски масони и младотурци. Он је постао српски пријатељ у одређеним условима, па и тада само из рачуна и неискрено, јер је стриктно водио рачуна о својим интересима, који нису били идентични намерама Србије. Његова предаја Скадра извршена је из амбиције да се наметне несрећеној Албанији, али је на компромис била принуђена и Црна Гора, јер је начелник аустроугарског генералштаба, познати генерал Конрад фон Хецендорф (марта 1913) припремао поход на Црну Гору, те је црногорска влада хитро (1. априла) одговорила на ноту из Беча.²⁵ Француска дипломатија је тачно запазила да ће се скадарско питање отежано решавати ако се Есад-паша прогласи за кнеза Албаније, што му је била намера још док је био у Скадру. И у Петрограду се тада увиђало да Есадове турске трупе у Албанији нису гарант мира у тој земљи.²⁶ Кад је паша сам видео да се неће моћи наметнути за владара младој арбанашкој држави, он је прихватио свој ранији план о аутономној Албанији под султановим суворенитетом, с тим да он буде султанов намесник. Без обзира на своју критику младотурака (1912), он с њима није раскинуо, јер су и они имали исту концепцију о турској аутономији Албаније.²⁷

После закљученог споразума у Скадру, Српска врховна команда је рано и неопрезно калкулисала са пашом као са поузданим пријатељем, те

22 АВИИ, II-13-I, бр. 1/40, 1/42, 1/30.

23 АВИИ, II-48, бр. 14/6; II-14-I, бр. 1/43.

24 АВИИ, II-13-I, бр. 1/63, бр. 1/174, 1/75.

25 W. Giesl, *Zwei Jahrzehnten im Nahen Orient*, Berlin 1927, 236–7, 241–2, J. Larméruox, *La politique extérieure de l'Autriche-Hongrie 1875–1914*, t. II, Paris 1918, 302; *Journal des Débats* (Paris) 18. I 1916, уводник; A. Gauvain, *L'Europe au jour le jour*, tome IX, Paris 1920, 181.

26 *Documents diplomatiques: Les affaires balkaniques 1912–1914*, tome II, Paris 1922, 160, 173, 175.

27 АВИИ, II-11, бр. 1, лист 121 од 12/25. IV 1913; Th. v. Sosnosky, *Die Balkanpolitik Österreich-Ungars seit 1866*, B. II, Stuttgart 1914, 337.

је његовим присталицама у Елбасану издато 300 пушака, одузетих турским војницима.²⁸ Међутим, још из Скадра, Есад је преко Мирдита поручио Матји и Лурији да не предају оружје Србима, бар док се за десет дана не реши ситуација са Скадром.²⁹ Чим је био на пролазу из Скадра, поставио је питање повлачења српске експедиционе војске из Албаније а за Љеш је тражио да се евакуација обави за седам дана,³⁰ желећи да његови приврженици добију у Љешу одрешене руке, и то помоћу српске војске. Мада је српском команданту у Елбасану наложено да ништа не предузима против Есадове турске војске у Тирани, речено му је да буде на опрезу и према њему и према корпузу Цавид-паше, који се налазио јужније.³¹ Есад-паша по доласку у Тирану имао је 25 табора (батаљона) а већ за 1. мај планирао је покрет ка Елбасану. Упоредо с тим маршем, покренуле су се и Цавид-пашине трупе, шаљући од Фијерија извиднице ка Љушни, где су његови војници разоружавали хришћане, не и муслимане. Есад је у Тирани одузимао оружје и од муслимана резервиста турске војске и ослањао се само на војнике Анадолце. Неки елбасански хришћани нису смели дочекати Есадове трупе у свом граду, те су добили објаве да пређу у Београд. За време свог првог боравка у Тирани, Есад-паша је позвао прваке муслиманске из дебарског округа и наговарао их да напишу представку Европи, захтевајући да се западна Македонија до Гостивара прикључи арбанашкој држави.³²

Есад-паша је још из Скадра био у радио-вези са Цариградом преко дипломатских представника на Цетињу. Према написима двају цариградских новина, Есад је обавестио Порту о предаји Скадра и о својим даљим намерама, јер се још увек сматрао турским генералом, који води и војнике Анадолце; обећао је да ће брзометне топове пребацити у Медови за транспорт у Цариград, тражећи даља упутства. Он се (према Танину) желео представити турској престоничкој јавности као нови фактор реда у општој арбанашкој анархији. Но, исти лист је тражио да војници Турци не буду више под његовом командом, јер би се могло десити да буду употребљени за његове политичке циљеве; лист је сматрао да турска влада треба да се споразуме са грчким министарским кабинетом о пребацивању турских трупа у домовину, а да до тог времена војници буду под Цавид-пашиним заповедништвом.³³ Као да је цариградска штампа, која је познавала пашу, осећала да он после Скадра смера сувише високо, и то помоћу заосталих Турака. О Есад-паши је интервјујисан и велики везир Махмуд Шефкет-па-

28 АВИИ, II-11, бр. 1, лист 121-1' од 12/25. IV 1913.

29 АВИИ, II-13-I, бр. 1/16.

30 АВИИ, II-57-II, бр. 2/1, О бр. 318 од 14/27. IV 1913.

31 АВИИ, II-11, бр. 1, лист 134' од 15/28. IV 1913.

32 АВИИ, II-15-IV, бр. 21/6, 21/7, 21/8.

33 NFP 1. V 1913 (M), 6.

ша; говорило се да се Есад-паша жели прогласити арбанашким владаром, због чега да су нејасни услови о капитулацији Скадра; председник турске владе је изјавио да Порти нису познати никакви тајни аранжмани пашини, и да Порта не сумња у његову верност као турског генерала.³⁴ Њему су око 1. маја дате инструкције да здраве војнике и своје и Цавид-пашине бродовима отпреми у Малу Азију а да рањене и болесне упути у Цариград. Французи, који су пренели налог, држали су да је Порта ту одлуку донела по договору са аустроугарском амбасадом, али имајући у виду и руско гледиште. Есад-паша је свакако настојао да отправку тих трупа нешто задржи, док њима не успостави ред у Албанији,³⁵ свакако не заборављајући ни свој програм. У цариградским обавештеним круговима држало се да су и силе Антанте и Италија тражиле, пошто је окончана скадарска опсада и постигнут мир, да се турска војска повуче из Албаније а арбанашки обвезници те војске ослободе војне обавезе; за јединице Цавид-паше сматрало се да концентрацију и транспорт треба да обаве у Валони.³⁶

Кад је српска војска напустила Љушњу, у место су поново ушло трупе Цавид-пашине. Есад-Паша, пак, 2. маја послao је један свој батаљон (табор) Анадолаца у Пекин. Портини налози о повлачењу трупа упутили су ову двојицу турских генерала једног на другог, те су они почели да координирају своје потезе, разуме се не у напуштању Албаније. Занимљиво је да је после одласка српских јединица из Љушње у насеље ушло и 300 бугарских комита, који су пријатељевали са Турцима у Албанији преко својих покровитеља – владе Исмаила Ђемалија, пријатеља Турске. Српски заповедник у Елбасану послao је турског мајора Ирфан-беја (сестрића Аћиф-паше, господара Елбасана) да се у Тирани обавести о даљим Есад-пащиним намерама.³⁷ Још 29. априла Н. Пашић је предложио да се српска војска из Елбасана повуче, а да у Драчу остане само један пук пешадије; месец дана касније, он је рачунао да се повуче и тај пук, али је коначну одлуку препустио Српској врховној команди.³⁸ Крајем маја, турски војници су се још налазили у саставу Есадове војске, али у крајње бедном стању.³⁹ Почетком јуна Аустро-Угарска и Бугари су радили на томе да задобију Есад-пашу против Србије. Тада поред Есад-паше се није налазио никакав представник српске владе или врховне команде да делује у смислу једне раније Есадове изјаве да више воли да ради заједно са Србијом него да трпи аустроугарско тутописање.⁴⁰ Као и други Арбанаси масони, и Есад-паша је гледао да се пове-

34 Исто, 5. V 1913(M), 3.

35 Documents diplomatiques, tome II, 185.

36 NFP 2. V 1913 (A), 4.

37 АВИИ, II-11, лист 145 и 147 од 20. V/3. V 1913.

38 Исто, лист 143 и 143'.

39 АВИИ, II-12, бр. 3, № 5969 од 11/24. V 1913.

40 АВИИ, II-11, бр. 1, лист 116 од 6/19. VI 1913.

же са Грчком, с обзиром на то да су по масонској линији били повезани обично са Солуном, тада у оквиру Грчке. Есад је то чинио преко брата Вехби-бега, који је заробљен у Јањини а потом, у доба грчко-турских неуспешних преговора у Цариграду, предатог посади у Једрену против Бугара.⁴¹ У другој половини јуна, валонска влада Исмаила Ђемалија послала је начелника штаба Мехмед-паше, Ђамил-беја, да оде у Бугарску и преговара за закључење савеза против Србије и Грчке; Бугари су тражили да Арбанаси ударе на српску границу у случају њиховог рата са Србијом, обећавајући кад уђу у Битољ, да ће граница са Албанијом ићи преко Ђавата. Есад-паша и управа у Елбасану, обавештени о томе, одбили су тај предлог; штавише, поручивали су пријатељима Арбанасима у Вардарској Македонији да се у случају поменутог рата јаве у српске добровољце против Бугара. Бугарима је тада у Албанији остао једино Исмаил Ђемали у Валони, где су својим комитама појачавали његову војну снагу.⁴²

Много јаче позиције од Бугарске пре њеног напада на Брегалиници и другог балканског рата имала је у Албанији Аустро-Угарска. Она је потегла старо своје право култне заштите католика кад је српска војска брзо промарширала северном Албанијом последњих дана 1912, оптужујући српску војску за осветничке масакре; у Бечу су и касније зазирали од могућности да Есад-паша пактира са Србијом.⁴³ Утицај Двојне Монархије претезао се не само на католике, него и на мусимански „nobilitet“, тј. пре свега на аге и бегове.⁴⁴

На другој страни, Србија, желећи да остане у деловима северне Албаније, настојала је да загреје локалне арбанашке мусиманске прваке за окружну самоуправу, где би они били чиниоци власти.⁴⁵ Контакт са тим угледницима обављао је плевальски велетрговац Филип Ђурашковић, који је по Пашићевом налогу дошао у Драч, да ради споразумно са солунским генералним конзулом Ж. Балугшићем. Ђурашковић је обишао Крују, Кавају, Елбасан и друга места.⁴⁶ Н. Пашић био је спреман да ради са Турцима, али појединачно, а не на начелној основи која би обавезивала. Средином јуна распитивао се о Махмуду Хајрету и његовом ађутанту Репцепу Ферхаду.⁴⁷ Хајрет је хтео да дође, свакако на неки договор, у Битољ, али се, дошавши из Дебра у Стругу, предомисли, те се вратио у Елбасан, а потом је преко Валоне бродом отпловио у Цариград; његов ађутант живео

41 Ив. Е. Гешов, Престапното безумие и анкетата по него, София 1914, 89.

42 АВИИ, II-11, бр. 2, лист 156' од 11/24. VI 1913.

43 M. Boghitschewitsch, н.д., II, 455, № 818, француски амбасадор у Бечу Димен 21. X 1913.

44 ASMAE, Archivio politico 1915–8, racco 23, fasc. 467, италијански конзул у Драчу 21. IV 1913, бр. 7; 22. V 1913, бр. 302/86.

45 АВИИ, II-12, бр. 12, № 4/51 од 6/19. III 1913.

46 АВИИ, II-13-I, бр. 1/98, пуковник Пауновић из Драча 3/16. III 1913.

47 АВИИ, II-12, бр. 3, № 2/15. VI 1913.

је у Елбасану, али је мислио да пређе у Берат. Са елбасанском владом Аћиф-паше одржавани су најбољи односи, те је на пашића захтев обезбеђен повлашћен пролаз за Зија-пашу из Фијерија (родом Маћанина) преко Охрида у Битољ.⁴⁸ Тетовац Халим-бег (у првој десетини марта) могао је преко Скопља да отптује у Цариград.⁴⁹ На српској се страни веровало ако се успоставе добри односи са локалним првацима а арбанашки сељачки свет покаже покорност према српској власти, да ће се моћи померити граница у призренском и дебарском крају према западу.⁵⁰ Односи у новој Србији са представницима муслиманске верске заједнице и са католичким свештенством били су добри. Католички попови су смиравали вернике, чак и у Ђаковици, где су били озлојеђени поступцима Црногорца. Ови су изводили насиљно преверавање муслимана и католика на православље. У Ђаковици је, на пример, крајем зиме 1913. преведено у православље 400 породица. Црногорски органи власти држали су се средњовековног начела *cuius regio illius religio*. У околини Пећи, пак, Црногорци су убили угледног фрањевца Луиђија Палића.⁵¹

После одласка српске војске из Албаније, у тој земљи настало је пуни неред, јер није било никакве ни државне ни друге власти, него је свако радио што је хтео. Бегови нису хтели да признају поредак који је наметао Есад Топтани. У Пећину је најпре настало класично разбојништво и отимачко насиље, но оно се претворило и у клање. Бегови, којима српска власт никако није одговарала, јер су чули да се у новој Србији смера са аграрном реформом, прегањали су се међу собом, отимајући се о власт.⁵² Муслимани из ширих народних слојева могли су изводити зулум једино над хришћанима, што су српски заповедници при одласку настојали да спрече. Командант Приморског одреда је о томе обавестио британског адмирала, заповедника Међународне флоте у Драчу; навео је по два убиства хришћана у Тирани и Пећину и отимачину у апотеци једног хришћанина у Каваји. Командант је писмо завршио речима: „Већина, нарочито хришћани па и старо-Турци, отворено изјављују да се боје да чим наша војска оде из Драча да не дође до покоља од стране бегова муслимана и да нису задовољни решењем Европе у погледу аутономије Албаније, јер, веле, та аутономија неће бити за народ, већ само за бегове, који су досад увек били плаћеници Аустрије и Италије и да би народ био много задовољнији српском управом.“⁵³

⁴⁸ АВИИ, 21-І, бр. 3/5 и 3/4.

⁴⁹ АВИИ, II-12, бр. 2, № 4094 од 4/17. III 1913.

⁵⁰ АВИИ, II-21-І, бр. 13/1, пуковник М. Миловановић из Охрида 9/22. VI 1913.

⁵¹ Б. Храбак, *Арбанашки упади и побуне на Косову и у Македонији од краја 1912. до краја 1915. године*, Врање 1988, 17-8; А. Урошевић, Косово, Београд 1965, 105, 103.

⁵² АВИИ, II-12, бр. 3, № 5081 и 5130 од 8/21. и 9/22. IV 1913.

⁵³ АВИИ, II-11, бр. 1, лист 95-5' од 9/22. IV 1913.

Један од занимљивих бегова на источној страни Албаније, који је остао веран Турској и султану, али је и даље војевао против младотурака, био је Басри-бег Дукаћин-заде из дебарског краја. Већ у уводу своје књиге (1920) он је нагласио да је Албанија и после 1912. сачувала своје срце за Турску, да су косовски Арбанаси увек, и кад су се бунили, били уз Османлије; писао је да су младотурски и аустроугарски официри у Албанији после другог балканског рата унели немир и несрећу, да је Албанија погодна за сплетке империјалиста против балканских земаља, и да су Велика Бугарска и Велика Албанија елементи компликованости на Балкану и да захтевају крви.⁵⁴

У Елбасану је у условима српске власти организована влада Аћиф-паше. Почетком фебруара 1913. у граду се налазила српска војска, једна бригада Моравске дивизије под заповедништвом пуковника (црнорукца) М. Миловановића. Приликом утврђивања те војне власти, њу су у неким селима, као у Штрмену, помогли сељаци хришћани, који су обавили неке послове за српску војску у мусиманском селу Штитињу; за освету, мусимански сељаци су им спалили куће, а потом побегли у Врну, где их се сакутило под оружјем 3000, с циљем да нападну војску ако крене ка Берату и да се заједно са мусиманима из области Крабе (северозападно од Елбасана) боре против одржавања српске власти у Елбасану.⁵⁵ Окупљање мусимана обављано је и у селу Белчи, где их се најпре сабрало 600, али су добоши по селима и даље позивали мушкарце способне да носе оружје. Ту се одмах појавило и коњичко одељење од 70 турских војника Цавид-пашиног кора. У то време власт у Љушни држао је познати младотурчин Саид-паша, коме је из Берата стигло 700 војника, да крену у Белчу.⁵⁶ Поред оних у Матји, најактивнији у отпору српској окупацији били су мусимани са изворишта реке Шкумби, где се (Вроче) средином марта сакупило неколико хиљада наоружаних људи, спремних да подигну устанак. Овај је имао да обухвати и мусимане из Тиране, Крује и неких других места.⁵⁷ Аћиф-паша се најпре обратио писмом пуковнику Миловановићу и објаснио му да се пре долaska српске војске у граду налазио привремени одбор цивилне власти, који је растерала српска војска; одбор је истом приликом захтевао да му за наоружавање локалне жандармерије српска војска испоручи 250 пушака. Као секретар одбора потписан је хришћанин Јозеф Хаксимића.⁵⁸ У другој половини априла Аћиф-паша је захтев за оружјем смањио на 200 пушака и мартинке су му тада и изручене; на његов захтев оставље-

⁵⁴ Dukagjin-Zadeh Basri-bey, *L'Albanie indépendante et l'empire khalifal*, Paris 1920, XIII, 6, 13, 17, 27.

⁵⁵ АВИИ, II-13-I, бр. 1/56.

⁵⁶ АВИИ, II-12, бр. 1, № 3059 од 26. I/8. II 1913; II-13-I, бр. 1/60 од 26. I 1913.

⁵⁷ АВИИ, II-12, бр. 2, № 4012 и 4013 од 1/14. III 1913.

⁵⁸ АВИИ, II-13-I, бр. 1/116, М. Миловановић из Елбасана 12/25. III 1913, бр. 166.

ни су му и телефонски апарати.⁵⁹ Уз Аћиф-пашу од муслимана у влади је најугледнији био Шефћет-беј. Влада је била пријатељски расположена према Србима.⁶⁰ Коначне политичке разговоре са Ж. Балугцићем обавио је у Битољу 29. априла Фехми-беј.⁶¹ Пуно предавање власти обављено је приликом одласка српске војске 5. маја. Том чину присуствовали су не само бегови него и народ, како муслимани тако и хришћани. Испраћај српске војске био је пријатељски.⁶² И после тога Аћиф-паша се обраћао пуковнику Миловановићу у Охриду да се обаве какви послови, на пример пресељење породице Муфина из Дебра у Берат.⁶³

Шести армијски корпус Цавид-паше налазио се у саставу Вардарске армије (генерала Зеки-паше), уз VI и VII корпус, а састојао се од 17. и 16. низамске и битољске редифске дивизије. Октобра 1912. налазио се у рејону Прилеп–Битољ. Седамнаеста дивизија је, по добијеном наређењу, отправљена ка Скадру, да прими борбу против Малисора, а остали делови корпуса прикључени су другим деловима армије, те су водили борбу и код Соровича (Егејска Македонија) против Грка.⁶⁴ Корпус је примио и изгубио битку код Бакарног Гувна, те се повукао у јужну и средњу Албанију. Приликом повлачења корпус се још састојао од 30.000, мада су македонски Арбанаси напуштали јединице. Са турском војском повукао се и првак северног дела Косова Иса Бољетини са, наводно, 20.000 присталица.⁶⁵ По доласку у Албанију, корпус се и даље осипао, јер су Арбанаси напуштали јединице и одлазили кућама. На исток, према Колоњи и Херсеку избачена је 17. дивизија која је спала само на шест батаљона. Од 16. дивизије могао је да се преформира само један стрељачки пук; он је заједно са остацима битољске редивске дивизије и са пионирским батаљоном дао скupину од десет батаљона, који су били смештени више на југозапад. Српска војска није допрла ни до Корче, а Грци су са слабим коњичким одељењима и нешто пешадије стигли до Биклишта. Неколико дана после поседања положаја, после дводневног пушкања са Србима, један српски батаљон напредовао је до места на подножју планине Звезде, на реци Деволу; тursки батаљон према њему одступио је до Пласја.⁶⁶

До средине марта Грци нису заузели Берат, али су Турке потисли од Аргирокастра. Деветнаестога марта Цавид-паша у скupини од десет бата-

⁵⁹ АВИИ, II-12, бр. 3, № 5145 (10/23. III), № 5234 (13/26. IV 1913), № 5256 и 5315 (15/28. IV 1913).

⁶⁰ АВИИ, II-11, бр. 1, лист 100 од 10/23. IV 1913.

⁶¹ АВИИ, II-11, бр. 1, лист 153-3' од 23. IV/6. V 1913, М. Миловановић са О бр. 962.

⁶² АВИИ, II-12, бр. 3 од 16/29. IV 1913.

⁶³ АВИИ, II-21-I, бр. 3/9 од 15/28. VI 1913.

⁶⁴ АВИИ, XVI-51-I, бр. 5, Подаци по турским изворима о српско-турском рату 1912. године.

⁶⁵ Б. Храбак, Арбанашки упади, 23, 13.

⁶⁶ Као нап. 64/II.

љона са два табора, 4–7 топова, 3–4 митралјеза, 40–50 јахачих и 30 товарних коња (са муницијом) ушао је у Љушну. За време његовог бављења истакнута је застава самосталне аутономне Албаније (не под султановом влашћу), на што турски заповедник корпуса није реаговао,⁶⁷ али је желео да се бије са Србима и у корист те аутономне Албаније. Према Грцима налазило се 15.000 бораца, који су, потиснути од Аргирокастра, ушли 19. марта увече у Берат; ту се нису дugo задржали, него су одмах напустили варош. Мање снаге у то време налазиле су се у месту Фијери и у Либовцу (на десној обали реке Семени). Још 22. марта српска посада у Драчу припремала се да дочека Цавид-пашу са југа, јер се мислило да он наступа ка граду.⁶⁸ Наступ корпуса према Драчу могла је помоћи крстарица „Мамидије“, која је (12. марта) пущала на драчко пристаниште а сутрадан је била пред Шенђином, где је ћуладима спалила две лађице са храном из Трста односно са 20 коња.⁶⁹

Цавид-паша понудио је предају корпуса српској војсци још пре 23. марта, јер је тога дана штаб III армије био склон да прими предложене услове без измене, само с накнадним захтевом да се архива преда на привремени преглед и делимични препис.⁷⁰ Сутрадан је Српска врховна команда предвидела да се турским официрима, кад се предају, остави сабља и да се Цавид-паша особито добро прими, са великим пажњом и повластицама.⁷¹ Цавид-паша стварно није хтео да се преда, него је желео да та-квим манипулатијама добије у времену, док не концентрише трупе на десној обали Шкумбе а да затим пређе у напад. И 24. марта послао је два официра као преговараче, али без писменог овлашћења, тако да су разговори могли бити само информативне природе. Њега је окуражила вест (23) да ће за девет дана бити проглашена аутономна Албанија, те је сматрао да ће моћи да прође и без предаје трупа, јер после прогласа ни Срби не би могли да се боре за туђу слободу, па ни за своје посебне циљеве.⁷² Цавид-паша је одмах изменио услове: ратни материјал не би био предат српској војсци него Арбанасима; српска страна је такође построжила третман официра који би се предали: њихово би кретање било ограничено и не би могли до-лазити у додир са цивилима. Обрт у преговорима је на српској страни означен као „лажљив посао“, тим пре што се видело да се жели да се војска сабере у Фијерију, као што је поступио и Али-Риза приликом предаје Јањи-не.⁷³

67 АВИИ, II-12, бр. 2, № 4147, 4203; II-54-II, бр. 7/1, пук. Д. Поповић из Бушата 6/19. III 1913.

68 АВИИ, II-12, бр. 4216, 4230, 4233, 4246; II-54-I, бр. 4/4 и 4/7.

69 АВИИ, II-12, бр. 2, № 3967 и 3976.

70 АВИИ, II-12, бр. 2, № 4246.

71 АВИИ, II-54-II, бр. 17/3.

72 АВИИ, II-54-II, бр. 17/4, Д. Поповић 11/23. III 1913.

73 АВИИ, II-58-V, бр. 14/1 од 12/25. IV 1913.

Двадесет шестога марта, кад је протокол о преговорима био завршен, турски преговарачи су одбили да га потпишу. Због тога је пуковник М. Пауновић прекинуо даље преговарање.⁷⁴ Један од услова био је Цавид-пашин захтев да се сва турска војска у Албанији пребаци на српско следовање, јер је питање исхране било критично у корпусу. Пошто се видело да Цавид-паша изиграва преговоре, одмах је неколико батаљона из Драча упућено на Шкумбу; тако да је на релацији од 25 километара (Пећин–Вила, близу мора) било три српска батаљона и 5–6 брдских топова. Српски официри који су били на преговорима у Љушни сазнали су од својих турских колега да ће за који дан бити закључен мир са Турском. Кад су турски преговарачи телефоном саопштили Цавид-пashi о стању преговора, он је одмах изјавио да више неће преговарати. Одмах затим, командант Моравске бригаде је са 500 момака прешао Шкумбу код Балогата. Ту су српски војници непотребно бачени у борбу, према Турцима који су били одморни те су десетковали српске чете које су савладавале препреку.⁷⁵

Командант Моравске бригаде добио је наређење да дејствује правцем Елбасан–Душла–Берат. Турци су на левој обали Шкумбе (Љушна, Фијери, Берат, Либовце) имали око 10.000 бораца, 12 топова и 10–12 митраљеза. Турски преговарачи нису хтели да саопште колико би се турских војника предало (што је било важно због набавке хране, ако их српска војска преузме).⁷⁶ На Балогату (југоисточно од Љушне) турске трупе из Љушне и са других страна отвориле су паклену ватру на предње одељење Моравске дивизије. Турци су настојали да прекину везу тог одељења и целине бригаде, те да га униште или заробе. Тим нападом је, у даљем развоју, могао бити угрожен и Драч на другој страни, јер је у њему остало свега две чете и један брдски топ.⁷⁷ И поред знатних губитака, кад се примакла целина бригаде, Турци су отерани из Љушне, а Цавид-паша је са разбијеном војском пошао ка Фијерију.⁷⁸ До 7. априла цела десна обала реке Семени очишћена је од турских снага. Цавид-паша је распоредио јединице на линији Фијери–Мазене, аједно коњичко претходничко одељење је истурено код манастира Арденице, северно од Фијерија. Моравска дивизија је потом добила задатак да левом обалом реке Семени удари у десни бок турског распореда и да тиме обезбеди услове за заузимање Берата.⁷⁹

Мустафа-паша са 3–4 батаљона и два брдска топа држао се (7. априла) још на положајима код села Половине (северно од Берата). Српске тру-

⁷⁴ АВИИ, II-11, бр. 1, № 116 од 13/26. III 1913.

⁷⁵ К. Новаковић, Четири месеца у средњој Албанији, *Борба (Београд)*, књ. VIII, 16. III 1914, 235–6.

⁷⁶ АВИИ, II-11, бр. 1, 116–118 од 13/26. III 1913.

⁷⁷ АВИИ, II-54-II, бр. 17/5; К. Новаковић, н.н., 235.

⁷⁸ АВИИ, XVI-51-I, бр. 3, лист 67.

⁷⁹ АВИИ, II-11, бр. 1, лист 31¹–32⁰ од 29. III/11. IV 1913.

пе очистиле су дотле терен од језера Лићено Тербуф па реком Љушном на лакат реке Семени код села Бока и даље десном обалом Семени и Деволи, преко коте 893 ка гребену Мали Силовец и селу Пастрешу до Шпата Фогел а потом на гору Топ, па преко кота 1900 и 2150 на село Нича и језеро Малик.⁸⁰ Деветога априла у Берату се налазио Кара-Саид само са 500 војника. Код Фијерија је са главнином војске био Цавид-паша. У Валони се налазио са својим људима Иса Больетини, али је био у свађи са Цавидом и Хасаном Ризом, армијским командантом. Председник Привремене владе Исмаил Ђемали налазио се у Лондону. Хришћанско становништво свих села од места Наво до манастира Арденица и места Либовце радо је дочекало српску војску и давало им хлеб и осталу храну (коју Цавид-пашина војска није могла набавити!), јер ју је сматрало својом ослободитељицом од турскомуслиманског ига. Армијски генерал Зеки-паша и поменути Хасан Риза налазили су се са својим штабовима али без војске код места два сата хода од Берата.⁸¹

Десетога априла српске предстраже код Линдаша прихватиле су као парламентара једног жандармеријског потпоручника и два жандарма. Потпоручник је пуковнику Божидару Јанковићу предао француски писано писмо од истога дана, са потписом Илијаса Врионија, саветника министра унутрашњих послова Привремене валонске владе. Вриони је обавештавао српску војску да је Албанија независна држава и да од 15. децембра има своју владу; да је задржавање турске војске на њеној територији независно од воље Привремене владе; да услови у којима се налази турска војска не омогућују јој да пуном снагом води операције, те да се стога нада, у име Привремене владе, да ће српска војска напустити подручје Бератског санџака.⁸²

У Цариграду су ликовали што је Цавид-паша посео Берат и, наводно, Валону и што је у оба места место арбанашке извисио турску заставу. То је требало да буде и својеврсна казна, јер је држање Арбанаса приликом опсаде Јањине и Скадра тумачено као издајничко. Немачки листови јављали су из Истанбула и то да је Цавид-паша био приморан да војнички крене на Валону, пошто арбанашки прваци из Фијерија нису хтели да корпусу обезбеде редовну исхрану. Кад се приближио седишту Привремене владе, „Арбанашки комитет слободе“ хтео је да га дочека оружјем. Паша је на тај могући отпор одговорио силом, те је двојицу политичких ативиста обесио а војног министра владе Мехмед-пашу је ухапсио.⁸³ Док су се грађани Фијерија и ситнобуржоаски националисти опирали наметању турског паше и генерала, врхови валонске владе имали су позитиван однос

80 АВИИ, II-11, бр. 1, лист 21 и 22 од 25. III/7. IV и 27. III/9. IV 1913.

81 Исто, лист 37 и 36 од 31. III/13. IV 1913.

82 АВИИ, II-37-I, бр. 191.

83 Правда (Београд) 3. и 6. IV 1913, 2.

према представницима Турске, што се ускоро и обелоданило. Док се Џавид-паша налазио у пуној дефанзиви према српској војсци (која није ишла за тим да га уништи, што је, иначе, лако могла), па су целе ноћи рефлектори осветљавали српске положаје а коњичке извиднице су из Фијерија слате у околину да се спречи изненадни српски напад, Есад-паша се са 25 батаљона у Тирани налазио у експанзији и за 1. мај планирао је наступ ка Елбасану, мада се у граду још налазила српска посада.⁸⁴ Иако капитулацију није хтео да потпише, из Џавид-пашиног штаба молили су српске заповеднике на положају да им дотуре храну и фураж, јер то нису могли да набаве већ зато што нису имали ни паре.⁸⁵ Тако су створени фиктивни односи непријатељства, што је српској влади било потребно за односе са муслиманима у новој Србији. Србима је реална опасност претила од Турака једино при превозу трупа које су се евакуисале из Албаније, бродовима из Драча у Солун.⁸⁶

Аустријски пријатељ Екрем Влора је црним бојама описао стање Џавид-пашиног корпуса, који је сведен на само 5000 слабо наоружаних људи. Због велике глади, војници су Арбанасима продавали пушке и муницију за свега неколико хлебова. Њих 1500 умрло је од глади. Ипак, и таква турска војска јужно од Шкумбе и Семени имала је знатан утицај на арбанашке муслимане, те се Влора исказао као противник тог утицаја и даљег боравка корпуса у јужног Албанији. Турски војник не само за Арбанаса из народа него и за Екреме Влору био је најбољи војник на свету. И то умирање војника који нису хтели да оружјем отимају храну да би се одржали у животу веома је импоновало и Влори.⁸⁷

Валонска влада по саставу из децембра 1912. није, као ни елбасанска, била једноверна, него је уз четири муслимана у њој било два католика, Луиј Гуракући и Пјетр Пођа.⁸⁸ Православни Арбанаси, почев још од времена Призренске лиге били су потпуно по страни арбанашког националног покрета, ако се нису определили за политику истоверне Грчке, која је навелико трубила да ће спровести аграрну реформу и ослободити православне сељаке заиста тешког социјалног ропства, посебно у плодној Музећи, сасвим на северу јужне Албаније (коју су Грци називали северним Епиром, пошто су јужни део Епира заузели и међународно добили у првом балканском рату). Мада је према Порти од 1909. водио опозициону политику, Исмаил Ђемали је спас од суседа после балканског рата, посебно према Србији, видео не само у Аустро-Угарској и Италији него и у Турској, независно од чињенице да су у Цариграду његови дојучерашњи противни-

84 АВИИ, II-11, бр. 1, лист 138.

85 АВИИ, II-20, фасц. 2, бр. 16/10, № 978 од 13/26. IV 1913.

86 АВИИ, II-11, бр. 1, лист 99' од 10/23. IV 1913.

87. NFPr 9. V 1913 (M), 3.

88 F. Walisch, *Neuland Albanien, Stuttgart* 1931, 134.

ци младотурци 23. јануара извели државни удар. Одмах пошто су поново узели власт у руке, младотурци су одлучили да у Валону упуне 30 виших и нижих официра да у Албанији организују герилске одреде и устанак против српске окупације.⁸⁹ То упућивање није могло бити планирано без сагласности, а можда и иницијативе, привремене арбанашке владе. Априла 1913. председник те владе налазио се у иностранству (Рим, Беч, Лондон) на политичкој турнеји. Дошавши у Беч, у току једне дугачке конференције за штампу, изјавио је да тадашња Албанија није била погодна за један дужи живот, тј. да свако државно уређење које би се у том моменту скројило не би дуже одговарало новој балканској држави. Север је био неплодан и налазио се под насиљем немирних бунтовника; југ је био недовољно простран, јер добрым делом је задржан у оквиру Грчке па и Србије. Направио је поређење: Албанија је личила на болесног человека који мора да се оперише, али који одлаже ствар и стога даље трпи.⁹⁰ Изјава не само што је била намењена Међународној контролној комисији која је израђивала органски статут за независну арбанашку државу, него је била и искрено лично признање, слично оном које је најјачи католик Албаније Пренк Биб Дода такође дао у Бечу, о незрелости Албаније за прави и трајнији државни живот.

Валонску владу, као политичку установу која је највише у могућности да спроведе национално јединство и обезбеди помоћ иностранства, помагали су и проаустријски и протурски елементи, што значи и Арбанаси тзв. националисти и младотурци, али и старотурци, као начелни приврженци исламског Истамбула. Уз њих је пристао и Есад-пашин рођак, Фемур Топтани, који је 8. априла са једним арбанашким пашом, осам турских официра Арбанаса и са седам аустроугарских официра отпловио бродом у Валону. Поморска блокада која није постојала за везе између арбанашких пристаништа, омогућила је унутрашње повезивање валонске владе са угледницима који су јој политички инклинирали, нарочито против српске окупације.⁹¹ На понуду аустроугарских поузданника, почетком априла из Цариграда је преко Букурешта и Трста кренуло за Албанију 13 виших и нижих официра (за њих седам српских обевештајци су сазнали и за имена); њихов је задатак био да организују летеће одреде против српских и црногорских трупа и да пропагирају аустроугарско пријатељство. Средином априла они су већ деловали из Валоне.⁹²

Упоредо с тим, ширила се власт Привремене владе повлачењем српске војске. Кад је ова напуштала Пећин, муслимани су убили два мла-

89 АВИИ, II-133-I, бр. 2/15, пук. Милован С. Недић из Тетова 28. I/10. II 1913.

90 M. Boghitschewitsch, н.д., I (1928), 323, № 296, J. M. Јовановић из Беча 3/16. IV 1913.

91 АВИИ, II-13-I, бр. 1/114.

92 АВИИ, II-11, бр. 1, лист 58 од 5/18. IV 1913.

дића хришћанина, опљачкали неколико дућана и позатварали угледније и имућније хришћане. Хришћани су били православни, нису имали негативан однос према привременој српској окупацији и међу њима су аустрофили били изузетно ретки. Муслимани, који су ту држали жандармерију и пре рата, уредили су жандармеријски одред, који се растрчao по селима да за валонску владу покупи порез. Највише су страдали хришћани, али су и неки муслимани, који нису показали одушевљење за валонску владу, били оплењени. Привремена влада је послала комесаре да организују цивилне власти, али је с тим ишло тешко. Успостављену телеграфску везу са Валоном покидало је локално становништво, гледајући у жицама средство државне принуде. Уместо личности које је намештала влада као органе власти, свака каза је истурала своје кандидате, који би водили рачуна о локалним потребама и интересима. Како је бегова било више него уредских шефовских столица, међу феудалцима је настала велика кавга. Борбу међу њима за власт и превласт искористили су сељаци, који су почели дизати сеоске побуне и пљачкати беговска имања. Саобраћај на путевима прекинут је, јер је владала општа несигурност.⁹³ Тако су искре сељачке антифеудалне ребелије, које су средином 1914. биле изразите у муслиманској средњој Албанији, у ствари креснуле у Пећину на Скумби, међу сељацима, и муслиманима и православним. Национално ослобођење арбанашким сељацима није донело и социјално, јер су то мењање власти спроводили бегови у свом интересу. Ти арбанашки бегови су највише криви што је један део православних Арбанаса од тада постао заувек изгубљен за Албанију.

Превласт муслимана у Албанији, са ослонцем на турски сегмент у стварању арбанашке државе настављена је и у другој половини 1913, једном од мирних периода у самој Албанији. После другог балканског рата, младотурци и аустроугарски официри размилели су се по Албанији. Једну групу турских официра од Цариграда до Валоне водио је Бећир-ага, у намери да у младој држави без владара престо осигура Изет-паши, Портном министру војном. Цариградски пријатељи позвали су и Басри-беја Дукаћинзадеа да се укључи у ту акцију, што он није учинио, мада је наставио да одржава тајну везу. Аустроугарски официри настојали су да искористе сиромашне арбанашке брђане не само против српске власти међу Арбанасима него и за уништење Србије као државе.⁹⁴ Један од разлога што су Турци (у првој половини 1913) понудили Грчкој савез⁹⁵ био је у томе да се обузда грчки наступ у Албанији и да се преко Грчке олакша приступ Албанији за Турке. Као што је познато, Исмаил Ђемали је био грчки пријатељ, у Грчкој се склонио као изгнаник 1909, а тамо је остваривао и своју масонску везу.

93 АВИИ, II-11, бр. 1, лист 97-8 од 9/22. IV 1913.

94 Dukagjin-Zadeh Basri-bej, н.д., 13, 14.

95 Исто, лист 136 од 16/29. IV 1913.

Влада Исмаила Ђемалија настојала је да преко неких великих сила измени границе Албаније одређене у Лондону, захтевајући етничке међе заокружене отоманским територијално-управним подручјима. Иницијативу за такву акцију требало је да да арбанашко становништво које је додељено Србији и Црној Гори једним устанком или тачније упадом диверзаната, који би Европи били приказани као устаници у пределима српске државе; то је требало да буде својеврсно самоопредељење народа. Како устанак, већ дуго планиран није мога да избије на Косову, у Метохији и Македонији, у вези са бугарским нападом на Брегалници, испланиран је упад диверзаната из пограничних крајева Албаније од Дебра према Гостивару и Тетову и упад од Призрена и Ђаковице преко унутрашњости Косова. Упад од Дебра изведен је у режији бугарских официра а онај у Метохији од косовских емиграната у Албанији, али је у обе скунине, као војних оперативаца, било и младотурских официра, који нису беспослено седели у Валони. Кад је почетком октобра упад од Дебра заустављен а онај од Ђаковице није честито ни кренуо, Хасан Приштина, мада министар пољопривреде у валонској влади, предложио је да лично оде у зону побуне, тј. у Дебар а затим у Ђаковицу. Председник владе Исмаил Ђемали, иако је помагао акцију, био је против тога да се Хасан Приштина појави на терену акције, да не би Привремену владу компромитовао у очима Европе. Ипак, већина у влади је донела одлуку да се Приштини повери владина мисија на устаничком подручју. Кад је овај затражио мишљење представника пријатељских сила, и Беч и Рим су му саветовали да напусти владину мисију. Аустроугарског конзула, нешто пре извођења упада (19. септембра), упитао је рођак Бајрам Цури да ли би овај, кад поведе 14.000 косовских наоружаних избеглица на Ђаковицу, могао рачунати да би Аустро-Угарска у току 4–6 недеља успела да дипломатским путем обезбеди укључење Ђаковице у Албанију, тј. ревизију одлука лондонске конференције амбасадора и великих сила.⁹⁶ У комлот је био умешан и Иса Бољетини који је седео у Валони као министар војни.⁹⁷

У то време настало је самосталности елбасанске владе, јер се Аћиф-паша јавља као префект Привремене владе, који одржава везу са „Привременом владом Дебра“ и имајући обавезу да у име валонске владе шаље диверзантима оружје и муницију. Аћиф-паша се у почетку држао резервисано због бриге да дотурањем помоћи упадачима не компромитује међународну позицију Привремене владе, која се, на основу лондонских одлука, морала држати пуне неутралности. Можда да онемогући валонску владу,

⁹⁶ Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Wien) (у даљем тексту: HHSA), Politisches Archiv (у даљем тексту: PA) XII, L.XXXXV, K 23a, конзул Лејханец из Валоне 24. IX, 2. X и 6. X; аустроугарска амбасада у Риму 5. X 1913; скадарски конзул Мајрхаузен 19. IX 1913; A. Puto, *Paravésia*, 417–43. – Вид. и: Б. Храбак, Арбанашки упади, 33–38.

⁹⁷ Documents diplomatiques français (1871–1914 у даљем тексту: DDF), Série 3e, tome VIII, 273, № 20, П. Димен из Веча 27. IX 1913.

Есад-паша се из Драча обратио Валони предлажући да се ова ангажује у упадачкој акцији; да не би изгледало да другима нуди компромитажу, Есад се обратио и Аћиф-пashi, изјавивши да је спреман да оде у Дебар и да пружи „браћи побуњеницима“ политичку и другу помоћ на лицу места. Аћиф-паша је сматрао да помоћ у оружју и муници треба слати преко становништва из пограничних делова Албаније, а Есад-пashi је одговорио: „Будући да, засад, влада треба да сачува неутралан став, и имајући у виду званичну функцију Ваше Екселенције (Есад је про форма био министар унутрашњих послова Привремене владе) сматрамо да засад Ваше присуство тамо доле не би било опортунно; касније, ако се влада такође ангажује у овом случају и ако овај узме други обрт, ми ћемо се тамо засигурно упути-ти.“⁹⁸

Француски амбасадор у Бечу сматрао је тих дана да у Валони „рези-дира нека врста владе“, лишена ауторитета и немоћна, делом и због де-фекције Есад-паше као и због формирања у Скадру неке треће владе у виду једне комисије, којој се уз бок налазила једна „подфедерација Малисора“, која је такође представљала политички субјект, јер је располагала борцима и оружјем.⁹⁹ Енглези су у погледу арбанашких влада били врло практични: Ђемалијеву владу су признавали у областима у којима је имала ауторитета, као што су уважавали и Есад-пашу у Драчу. На исти начин понашао се и италијански министар спољних послова Ди Сан Ђулијано.¹⁰⁰ Неки римски листови предлагали су да Италија и Двојна Монархија посредују између Есад-паше и Ђемалија, како би се избегао грађански рат и да се успешном оконча питање избора кандидата за арбанашки престо.¹⁰¹ Као што се види, наговештен је грађански рат између два основна ривала на ар-банашкој политичкој позорници, мада су оба били муслимани и пријатељи Истамбула.

У изјави коју је дао бечким новинама, Есад-паша је говорио и о упа-ду код Дебра, где је видео банде Исе Болетинија и и о подршци Исмаила Ђемалија при дотурању оружја и других потреба диверзантима; навео је да је Исамил Ђемали тражио против њега посредовање велесила. Исте но-вине су писале о „државном штрајку“ Есад-паше, хвалећи држање Пренка Биб Доде и његових Мирдита, који су признали валонску владу и били спремни да се за њу и војнички жртвују; мада су на почетку првог балкан-ског рата Мирдити заузели враголасто држање, они су пре тога учествова-ли у походу на Скопље, у намери да марш наставе до Солуна. Наведено је залагање градоначелника и митрополита Драча, преко аустроугарског и

98 A. Puto, н.д., 432-4.

99 Као нап. 97/II.

100 DDF III-8, 526, № 398 (Пол Комбон из Лондона 29. X 1913), 528, № 419 (Л. Крајев-ски из Валоне 31. X 1913).

101 Il Messaggero (Roma) 24. IX 1913, 1; La Tribuna (Roma) 25. IX 1913, 2.

италијанског конзула, да велесиле утичу на Есада да дозволи да се седиште Привремене арбанашке владе премести у Драч.¹⁰² Историјски град Круја изјаснио се за Есадову власт. Сам Есад-паша је сазвао Сенат централне Албаније (13. октобра), и на састанку, уз Мехмед-пашу Коницу, изјавио да српска војска треба да се повуче са територије која је у Лондону додељена Албанији.¹⁰³

Француски дипломатски представници у Албанији такође су мотрили на држање најјачих политичких личности и на односе између католика и муслимана. Пренку Биб Доди је 7. августа 1913. приређен свечани дочек у Скадру. Дочеку су присуствовали и муслимани па и њихов „нобилитет“, али на њему није било представника ни војне ни цивилне власти, па ни чланова Међународне контролне комисије (МКК); клицало се аутономној Албанији, захваљивало Европи, али и тражило од ње да се Малисорима прикључе Хоти и Груда, додељени Црној Гори. Отправнику послова француског конзулате Биб Дода је рекао да се нада да Европа неће Албанији одузети и Скадар; у супротном, морао би се одупрети оружјем са својих 12 барјака. Биб Дода је молио да о његовом дочеку и о паролама буде извештен Ке д'Орсеј, како би и то допринело да се чисто арбанашки крајеви не додељују суседним државама. Неки арбанашки „нотабли“ обратили су се француским дипломатима у Скадру са обавештењем да је административни комесар Привремене владе Тепелена ухапсио и у бератске тамнице спровео 120 хришћана због ништавних разлога и да је и у Берату уведен систем насиља и притиска, пре свега према хришћанима, те да мусимани тога града из дана у дан постају све већи непријатељи хришћана.¹⁰⁴

Један дугогодишњи функционер аустроугарског министарства иностраних дела писао је у својим мемоарима да је политика Хабзбуршке монархије у Албанији имала утопијске основе, полазећи од права насталог из култног протектората над арбанашких католицима.¹⁰⁵ Она је испуштала из своје оперативе куникамо многобројније мусимане уколико нису били феудални или племенски представници, мада су присталице њене политике, тзв. националисти били ситна буржоазија и интелектуалици, дакле градски живаљ. Ти градски мусимански прваци су у току лета 1913. образовали тајни комитет и у областима са арбанашким живљем које су припале Србији и Грчкој. Комитету је припадао и дотадашњи вођ битољских мусимана, наставник Фехми-беј Завалан (родом из јужне Албаније), који се издавао за српског пријатеља. Он је аустроугарском конзулу у Битољу показао статут организације, налик статуту ВМРО-а у десет чланова; организацији је био циљ уједињење свих Арбанаса у једну државу, уз

¹⁰² NFPr 30. IX 1913(A), 3; 19. IX 1913(A), 1.

¹⁰³ Исто, 16. X 1913(M), 5; 18. X 1913(M), 2–3.

¹⁰⁴ ADAMAE, NS, Albanie I, 21–22 и 29 те 31 од 8. и 12. VIII 1913.

¹⁰⁵ Freiheit v. Musulin, Das Haus am Ballplatz, München 1924, 143.

употребу свих средстава, па и убиства Арбанаса који се не би борили за исте идеале. Ако се изузму интелектуалци и тзв. националисти, остали Арбанаси некадашњег битољског вилајета били су више мусимански него национално арбанашки оријентисани.¹⁰⁶

Односи снага у међуконфесионалним позицијама у Албанији одржавали су се и на држање српске владе у новој Србији. Крајем маја 1913. аустроугарски вицеконзул у Призрену запазио је непријатељско држање Срба не само према мусиманима него и према католичким свештеницима, дотад лепо третираним. Јуна месеца Ж. Балугцић дошао је из Солуна у Битољ да саслуша жеље мусиманских угледника, како би били задовољени пре свега у социјалним захтевима. Аустроугарско посланство у Београду је (септембра 1913) реферисало да је положај католика и мусимана у црногорској држави лош, док је он у Србији наизглед повољан, и да српска управа чак лошије поступа са егзархистима у Македонији него са Арбанасима. У време припрема септембарског упада од Дебра и према Ђаковици однос према мусиманима је знатно погоршан, те је било и убиства; за то је Исмаил Ђемали неоправдано окривљавао Есад-пашу. У то време око Ђаковице страдала су и нека католичка села. У Метохији су већ прављене разлике, те је католицима остављано оружје а против мусимана извођене су репресалије. Није било добро што се после септембарског упада пробудио некадашњи качачки покрет на Косову и у призренском крају, те су локалне власти, да га сузбију, отпочеле насиљно превођење мусимана извесних регија на православље, мада је то српска влада раније осуђивала у пракси Црногораца. Прелаз на ортодоксију захтеван је и од бискупа Миедије, на што су се огласили аустроугарски конзули тврђом да култна заштита над арбанашким католицима није престала са новим стањем. Тада прелаз на православље у акцији српских цивилних органа био је чак многољуднији него код Црногораца. У Македонији је таквих покушаја било само код Торбеша, који су третирани као Срби. Када је прошла акција код Дебра, а да се загладе касније политичке огработине, српска влада је у Македонији радила на стварању „мусиманске партије“, да парира све интензивнији рад бугарских агената међу Македонцима.¹⁰⁷

Главно унутрашњеполитичко питање Албаније и у другој половини 1913. године био је однос Исмаила Ђемалија и Есад-паше, дакле и једно персонално питање али никако верско; штавише, према религији су обојица, као масони, били равнодушни. Есад-паша је у лето те године био притешњен те је на предлог Бече и Рима прихватио да уђе у Привремену владу као њен министар унутрашњих послова. Он то није учинио из уверења да ће тако најбоље послужити земљи него је тактизирао. Пошто се „легализовао“, он је предузео путовање по Европи тобоже из здравствених

106 Б. Храбак, *Арбанашки ујади*, 31–2.

107 Исто, 24–5, 28, 29, 31, 74, 76 и 77, 80–1.

разлога. Пратио га је валонски бег Сурја Влора, политички информатор Балхаусплаца за питања Албаније. У Бечу је Есад-паша чак тражио интервенцију да му Србија наплати штету коју је његовим добрима учинила српска војска. Беговији средишне Албаније, окупљени око најмоћнијих, око Топтанија, већ од јесени 1913. представљали су „противвладину партију“. Влади у Валонији је наставио да се супротставља и М. Либохова и кад се вратио у њен састав. Ускоро су против Исмаила Ђемалија почели да раде и Италијани и то зато што је Ђемалија давао предност Аустријанцима, на пример и у питању пројекта о трасирању и градњи железничке пруге Валона–Драч–Скадар. Ђемалија су били националистички листови који су већ ишчкаурили „случaj Есада Топтанија“. У другој половини септембра, Есад-паша је захтевао да влада пређе у Драч, много повољнији град за руковођење земљом. То је већ била јасна „сецесија“. Влада је много изгубила и тиме што је противник М. Либохова изабран за седмог члана Међународне контроле комисије (МКК). МКК је настојала да измири Ђемалија и Есад-пашу, држећи да су им позиције изједначене. Како та ствар није могла да се оствари, 18. октобра француски представник изјавио је да решење унутрашње арбанашке политике види у томе да се врховна власт пренесе на МКК; он, Л. Крајевски, је иначе подржавао Есад-пашу. Већ крајем месеца и Беч је почео да мења став, јер је настала пат-позиција. Аустроугарски представник Петровић (родом Босанац, али рођен у Албанији и са арбанашким језиком као матерњим) није се довољно уклопио у нови курс или није имао прецизне директиве, те је ишао на руку Крајевском (другом Босанцу по рођењу). Прихваћена је парола о равнотежи позиција Ђемалија и Есад-паше и то је био почетак Ђемалијевог пада. Он је пристао на реконструкцију владе уместо новог кабинета, што се није сматрало довољним. Потом је избацио паролу да Арбанаси могу да се одрже изван граница Албаније само ако буду радили на међубалканској солидарности. Пошто је био обавештен о умешаности Ђемалија у дебарски комплот, Крајевски је такав став јавно окарактерисао као хипокризију. Ђемалију уопште није ишло у прилог да унутрашњу ситуацију везује за спољнополитичка питања, јер га је у томе могла помоћи само Аустро-Угарска. За „равнотежу“ позиција изјаснила се и Италија и М. Либохова. Уређење жандармерије није препуштано Есад-пashi него неутралним холандским официрима, што је требало да буде уступак Ђемалију. Већ почетком новембра италијански конзуљ у Скадру апеловао је на Ђемалија да учини велику жртву за Албанију и да се повуче са положаја председника владе. На то је у једном моменту пристао и Петровић, видећи у томе могућност општег санирања стања. Но, демантовао га је Балхаусплац. Петровић је отишао у Беч и детаљно објаснио ситуацију у Албанији. То је био моменат да и у Бечу сазри мишљење да се право решење може наћи у образовању нове владе. Аустро-Угарска је до те одлуке утолико лакше дошла, јер је форсирала долазак немачког принца Вилхелма од Вида као свог кандидата за арбанашки пре-

сто. Према парламентарним обичајима, доласком новог владара стара влада је морала да поднесе свој мандат и да владару омогући да мандат да свом кандидату. Тиме је задржавање Ђемалијеве владе постало само питање времена.¹⁰⁸

У таквим релацијама ушло се у прекретну 1914. годину. Ђемалијева влада, од које су се дистанцирале велике силе, ипак је пала услед једног конкретног случаја и доказане кривице њеног председника. Био је то долазак групе младотурских официра из Цариграда на челу са мајорем Бећир-бејом, који је радио на томе да на арбанашки престо доведе турског министра Изет-пашу. Комплот је био уговорен у Цариграду, али је у Валони имао да буде изведен уз сагласност Исмаила Ђемалија и још неких арбанашких политичара и државника. Бећир је најпре дошао у Драч и покушао да за свој пројекат придобије Есад-пашу. Топтани је желео да остане веран „решењу Европе“, те је о завери обавестио конзуле велесила у Драчу, али они на извештај нису реаговали. Бећир је потом отишao у Валону и почeo преговоре са Ђемалије, који је претходно, да појача своју владу, у њу увео Пренка Биб Доду са положајем потпредседника. Ђемали је намеравао да привремено оде у иностранство и председништво преведе на Пренка док се не изведе удар, те да са себе скине одговорност и свали је на Доду. МКК је ипак на време била обавештена, те је предузела мере да се комплот спречи.¹⁰⁹ За заверу су у Цариграду знали и Изет-паша и велики везир, а у њу је упућен и турски конзул у Бриндизију. Изједног телеграма који је нађен код Бећира, он се као трговац јавља великим везиру да му пошаље „олове“, при чему је Ђемали словио као „машина“. Удар је требало да се изведе подбуњивањем муслимана. Бећир је Ђемалију донео и неки новац из Истамбула. Приликом откривања акције, у Валони је ухапшено око 200 особа, међу којима и шест турских официра који су приспели са Бећиром. У току истраге допунски је лишено још десетак особа. Кад је установљена веза завере са Ђемалије, МКК је на својој седници решила да затражи од сила-мандатора оставку и привремено Ђемалијево напуштање Албаније. Он је на то одмах пристао и власт је пренео на МКК. Цар Вилхелм је саветовао принцу од Вида да не улази у арбанашку гужву, али је амбиције показала принчева жена, коју је за одлазак у Албанију наговорила румунска краљица, Видова рођака. Француска се плашила несигурног мусиманског елемента и била је скептична у МКК која је примила овлашћење владе. Италија је дала налог делу своје флоте у Таренту да заведе стање приправности, како би у случају потребе одмах отпловила на арбанашку обалу. Пешадијски пук у Бергаму (78) такође је добио налог да се спреми за покрет. Међу сумњивим политичарима био је и М. Либохова, који је имао везе са Б. Гребеном, док се Бећир још налазио у Цариграду. Он је 2. јануара на сел-

108 A. Puto, *Paravésia*, 389–402 и 455–86.

109 NFPPr 15. I 1914(M), 2.

ници МКК скренуо пажњу на то да се спрема нека завера младотурака, што је оцењено као покушај стварања алибија у случају да се комплот открије. Како је Либохова био добар са Есад-пашом, извесна сумња пала је и на овога, те је било предлога да се и од Есад-паше затражи да се привремено удаљи из земље. То је посебно дочекао Иса Бољетини, који је јавно осудио Есад-пашу као човека који је радио да на престо дође Изет-паша.¹¹⁰

Током истраге и после ње утврђено је да је по арбанашким градовима одржано много састанака на којима је одлучено да се за владара Албаније не прими хришћанин. Неки чланови Привремене владе у својој политичкој противофанзиви тражили су да се похапсе и чланови МКК кад су та��ву ситуацију дозволили; неки министри су тражили да се позову велике силе да оружаном руком заведу ред и обезбеде поредак.¹¹¹ Поред младотурских официра, који су у Валону дошли у разно време, тада се у том граду налазило и око 30 бугарских официра који су командовали јединицама Арбанаса.¹¹² Изет-паша, запитан од страних новинара, није крио да је оставку на положај турског министра рата дао да би примио понуду Арбанаса да им буде владар; тврдио је да није имао веза са Ђемалијем, односно да је имао или по другој ствари; без обзира на случај у Валони, он је сматрао да ништа не стоји на путу да преузме владарску дужност ако то жели већина Арбанаса и ако се с тим сложе велесиле; он је Албанију замишљао као независну државу а не као турску аутономну покрајину, али ако влада успе да активира све унутрашње снаге земље.¹¹³

После пада Ђемалијеве владе, највећа енигма у Албанији био је Есад-паша, очигледно тренутно најјачи човек у земљи. После откривања завере у Албанији је настао хаос, који је настојао да искористи Топтани да прошири своју област и да даље ојача позиције. Извештај из Дебра (17. јануара) говорио је да више није реч о плачкашкој акцији изгладнелих брђана него о крвавим окршајима политички мотивисаним. Настало је време када свако сваког оптужује и напада. На челу државе налазила се МКК састављена од шест представника великих сила подељених на две половине и од седмог члана, једног нестабилног Албанца. МКК је крајем јануара имала свој извршни апарат од седам министара (три мусулмана, два католика и двојица православних). До њиховог ступања на дужност још је таворила валонска влада којој више нико није веровао. Неку владу имао је и Есад-паша, али њу нико као министарски кабинет није признавао. И свако племе је имало своју извршну власт о којој нико није водио бригу. Питање које је висило у ваздуху било је – за кога ради Есад? Према неким знацима изгледало је да је после откривања завере постао аустријски човек. Непо-

110 *Полишика*, 3. I 1914, 2; 4. I 1914, 2; 1. I 1914, 2; *Le Temps* 14. I 1914, 4.

111 *Исто*, 5. I 1914, 2.

112 АС, ПО-1914, Пов. бр. 262, акт министра војној О Пов. ФБВ бр. 36.

113 *Le Temps* 21. I 1914, 1; 22. I 1914, 4.

средну, дневну власт представљали су холандски официри који су хапсили заједно са жандармима.¹¹⁴

Званична врховна власт – МКК морала је да успостави ближи додир са Есад-пашом, јер је био сувише јак, те је могао постати фактор нежељених промена у земљи. Средином јануара његове трупе су напале Елбасан, али су их тамошње снаге валонске владе одбиле.¹¹⁵ Потом се Есад одређао нове, снажније експедиције (од 5–6000 људи) на Елбасан, да се не би разбијало јединство земље. Да образложи своје намере пред Елбасаном, послao је у Валону, МКК-и Мету-бега Фрашерија, који је показао и једно писмо, из кога се видело да пашија није умешан у акцију Бећир-беја да се доведе Изет-паша на арбанашки престо. Есад-паша није хтео да буде судговоран за делатност 500 жандарма под командом холандских официра, којих је било и у Елбасану. Есад-паша је могао да рачуна на Малисоре муслимане, али је желeo да привуче и Малисоре католике, иначе непријатељ његових пријатеља Малисора муслимана. Да то постигне позвао је у гости већу групу Малисора хришћана. У Драч је дошло 600 људи под вођством Колја Мараша Кастратија. Изасланици су примљени званично, у згради у којој је заседао Сенат средње Албаније. Кастрати је понудио бесу Есаду. За то време један Мализор је са балкона палате, која се дотеривала за кнеза од Вида, одржао говор против решења Европе којим су Хоти и Груде припали Црној Гори; он је присутне позвао покликом рату. Поред добrog гошћења, Есад је Мализорима поделио и знатне количине новца, а групу од 200 млађих људи примио је у службу своје жандармерије, те их је упутио према Елбасану. Топтаније добио на цени, јер се налазио у преписци са учитељем арбанашког језика будућег кнеза. Према њему су постали сусретљиви конзули страних сила. У исто време, према њему су заузели непријатељски став бегови из разлога који је разумљив: ако он уведе ред, отпашиће могућност да израбљују своје ратаре и најмљене пастире.¹¹⁶

Првих дана фебруара 1914. Есад се нагодио са енглеским представником у МКК: Есад би дао оставку на положај члана МКК, а ова би за три дана дошла у Драч да изрази задовољство пашом и да га овласти да пође у сусRET будућем кнезу те да га доведе у Драч. Нови члан МКК Арбанас Муфид-беј допутовао је у Драч и, подносећи извештај о ситуацији, ступио је у конкретне преговоре са Топтанијем.¹¹⁷ Есад-паша је био потребан МКК и зато да заустави најезду прогрчких елемената у јужној Албанији.

Симпатије неких велесила за Есад-пашу показале су се већ приликом његовог наступања на Елбасан. Полузванични орган Ке д'Орсеја писао је да се пашине снаге успешно боре под Елбасаном и да ће град заузeti

¹¹⁴ Политика 8. I 1914, уводник; 16. I 1914, 1.

¹¹⁵ Исто, 3. I 1914, 2.

¹¹⁶ Исто, 16. I 1914, 2; 10. I 1914, 2 (долазак Јусуфа Лојаса).

¹¹⁷ Исто, 20. I 1914, 2; 10. I 1914, 2.

за свега неколико часова. За њега је речено да ужива подршку једне или више великих сила.¹¹⁸ Есад-паша је до средине јануара заузео цео крај између Подградеца и Елбасана. Подградец су његови људи заузели још пре православног Божића. На Есадовој страни, према извештају из Охрида, изгледа да су се борили и бугарски официри. На српској граници су успостављена мала одељења, која су јављала српским граничарима да акција није уперена против Србије него против Грка. Из Дебра је чак послата нетачна вест (17. јануара) да је и Елбасан пао, те да паша креће ка југу. Драчки свештеник Качори изјавио је бечким новинама да борба између снага Есад-паше и валонских трупа око Елбасана, мада страсна, нема значај грађанског рата. После првих успеха, људи су почели да отпадају од Топтанија и да се поново враћају Аћиф-пashi, ранијем гувернеру Привремене владе. Кад је, наиме, Ђемали предао дужност ранијем министру унутрашњих послова Фејзи-беју Ализотију, овога је и МКК потврдила у том ресору у свом извршном телу. То је била гаранција о легалности дела старих организација, те су власти у Елбасану и Берату, признајући Фејзи-беја, дале на знање да прихватају врховну власт МКК.¹¹⁹

Епирско питање се поставило још пре средине јануара, јер су Грци такође желели да искорите бламажу валонске владе са Бећир-бејом. Упитан, у то време, о томе Есад-паша је изјавио да кнез В. Вид може ускоро наредити властима у Корчи и Аргирокастру да се уведе ред, ако гувернери тих крајева добију свако по 500 војника.¹²⁰ Недељу дана касније допис *Полишици* из Дебра гласио је: Есад-паша добио је свој прави политички изглед – сада је јасно да он надахњује муслимански покрет, који је у вези са општим политичким кретањима у Турској. Под изговором да купи војску против Грчке, Топтани је стварао протурску организацију у Албанији. На његов позив, 23. јануара одржан је у Тирани велики народни збор, коме су присуствовали арбанашки муслимански прваци средње и северне Албаније и на коме је закључено да Албанија може примити за владара само муслимана.¹²¹ После тога, Есад-паша као да се ништа није догодило, двојично се представљао као први заговорник Видовог доласка на арбанашки престо. Занимљив је извештај који је из Албаније стигао у Париз, дан уочи одржавања поменутог народног скупа. Напади есадиста против Елбасана били су део плана начињеног са грчком владом (посредовањем драчког митрополита Јакова); Есад је желео да се том акцијом спусти од Елбасана на југ и препречи пут жандармима валонске владе из Корче који су се припремили да преузму власт у областима које је имала да напусти грчка војска, тј. да Топтани поседне „арбанашки Епир“, где би хришћан-

118 *Le Temps* 15. I 1914, 4.

119 *Полишика* 4. I 1914, 2; 5. I 1914, 2; 9. I 1914, 2; 11. I 1914, 2.

120 NFP 15. I 1914(M), 2.

121 *Полишика* 12. I 1914, 2.

ском становништву признао неке посебне повластице; Атина је обећала да ће Есада помоћи провијантом у његовој борби против Ђемалија и Привремене владе.¹²²

Према мишљењу штампе, Есад-паша је под јаким утицајем МКК напустио борбу против присталица свргнутог Ђемалија, те је своје снаге био спреман да усмери против грчких добровољаца који су током јануара 1914. већ иступили у свом програму да се на територији са које се повлачила грчка окупациона војска образује аутономна епирска република. Између на брзину сакупљених арбанашких чета и тих добровољаца дошло је до тешког окршаја 28. јануара код Москопоља и Корче. У том сукобу Арбанаси су били до ногу тучени. Крајем јануара једна јача колона кренула је из Елбасана ка Берату, а есадисти су пошли у правцу Корче. Есадова војска која је за време похода на Елбасан била јака, тада је у маршу на Корчу бројала тек нешто више од 2.000 људи, укључујући и многе бегунце са територије српске државе. Те избеглице су уместо борбе са Грцима тражили да се упадне у Србију, пошто је српска граница била слабо поседнута, јер је извршена демобилизација српске војске. Есад-паша није прихватио такве предлоге, тврдећи да је у том тренутку требало сузбити Грке и уништити њиховог пријатеља Исмаила Ђемалија; рат са Србијом требало је оставити за прољеће, кад се за борбу припреми и Бугарска. Бугари су у то време наставили са својом пропагандом у пограничним селима према српској држави; њује око Добра водио Димитрије Илијев, бивши управник егзархијске школе у Дебру.¹²³

У јужној Албанији (северном Епиру) живело је тада 150.000 православних хришћана, Арбанаса и нешто Грка, у подређеном економско-социјалном и политичком положају у каквом су били и за време Османлијске царевине. Влада у Валони, дакле на том подручју, муслиманска по својој оријентацији, није ништа мењала у њиховом статусу. Њихово оправдано незадовољство настојали су да искористе амбициозни политичари грчког национално-политичког опредељења који су дотад живели у Грчкој, те су уз помоћ грчке владе сакупили добровољце и са њима кренули да успоставе најпре аутономну републику а затим да је у погодном тренутку прикључе Грчкој. Против таквих настојања морала се борити МКК кад је примила ингеренције врховне власти у Албанији. Како је од Ђемалијеве владе наследила само 500 гладних жандарма, МКК се морала обратити Есад-паши, као најјачем политичком фактору тадашње Албаније. Једним телеграмом МКК је замолила да паша изјави колико својих жандарма може ставити на располагање холандским официрима да поседну крајеве из којих треба да се повуче грчка војска и колико хране и других средстава може дати средња Албанија, тј. Топтани, за издржавање својих и других ар-

122 ADMAE, NS, Albanie VIII, fol. 118-24 од 22. I 1914.

123 Полишка 22. I 1914, уводник и 2.

банашких бораца. Десет дана паша је ћутао. На другу хитну депеш одговорио је да су жандарми централне Албаније не могу борити заједно са бившим Ђемалијевим жандармима с којима су до јуче водили борбу, него да МКК означи области које треба да поседне Есад-паша и он ће то учинити; што се тиче финансијске и друге помоћи, паша је изјавио да средња Албанија такву помоћ и сама тражи. Другим речима, Топтани је био спреман да заузме јужну Албанију, али за себе а не за МКК и валонску владу која је наследила Ђемалијеву и не под командом холандских официра те владе. Есад-паша је са простора између Драча, Тиране, Горњег Дебра и до Скадра могао сакупити 15–20.000 бораца, највише оскудних брђана (посебно Дебрана) и емиграната са Косова и из Македоније, које не би могао да снабде-ва и храни. Таква с брда—с дола сакупљена војска без хране лако би се претворила у пљачкашке руље у јужној Албанији, осетљивој и верски и политички. Још би гори случај настало ако би такве чете осетиле да им је у јужној Албанији боље него на северу, те би желеле да ту и остану.¹²⁴

Током фебруара 1914. Албанија је утонула у безвлашће. Некад је у њој било неколико обласних влада а тада ниједна није ефективно дејствовала. Старе народне вође губиле су ауторитет а тиме и присталице, а нови људи још нису довољно политички стасали. Приврженике је губио и Есад-паша јер се јавно изјаснио за довођење кнеза хришћанина. Како МКК није успела да га упрегне у своја кола односно да га сузбије, нездовољство је владало и против ње. Виђенији прваци прекинули су везе и са Валоном и са Драчем. Наједном збору у Елбасану један дотадашњи Есадов пријатељ је рекао: „Ми нисмо крвавили зато да Албанија буде зборно место европских беспосличара. Ми хоћемо мусиманског кнеза.“ Планирани збор у Пишкопеји (Љума) такође је требало да се изјасни у том смислу. Есад-паша је отпутовао да доведе Вилхелма од Вида за кнеза и није био у стању да уверава прваке у приватним разговорима да ни он није за кнеза странца. Мусимани, без обзира на политичко уверење, почели су да се удружују на најједноставнијој и најприхватљивијој платформи – против хришћанског владара. Аустроугарски агенти у средњој Албанији плашили су људе да би анархију у земљи могли искористити Срби, те поново окупирати земљу. Крајем фебруара изнова су се разгореле борбе између есадиста и присталица Ђемалија, која је неко време утихнула. Повод новим окршајима између Елбасана и Ђукуса било је прилажење арбанашких жандарма противницима Есад-паше, који је почeo губити позиције због одласка да доведе кнеза.¹²⁵

Децембра 1913. или јануара 1914. у североисточној Албанији, међу мусиманским Малисорима почела се стварати нова „држава“ Арифа Хикмета. Он се помоћу Срба управио као човек главни у том крају, а био је

¹²⁴ Исто, 24. I 1914, 1–2.

¹²⁵ Исто, 9. II 1914, уводник; 20. II 1914, уводник.

повезан са муслимanskим „нотаблима“ у Битољу, камо је чешће долазио, а био је добар и са бившим арбанашким народним послаником у османлијском парламенту Хоџи Маци-Алијем. За Србију он је требало да неутралише непријатељско држање брђана у Дебарској Малесији после прикључења српској држави неких мањих делова пограничне Албаније.¹²⁶ Заједно с њим примали су новац и то преко њега Есад-паша, Пренк Бид Дода са својим „писаром“, Марко Ђони, мирдитски капетан, Ахмед Мухтар, бег из Мати, и неки Јусуф-бег и Али-бег. Уз њега се на писму писаном у Београду 10/23. јануара потписао и његов пратилац а можда такође „писар“ И. Тофагос. Са срpsке стране са њим је одржавао везу „господин Младен“, тј. Херцеговац и бивши младотурски официр Цемал-бег Љубовић. Писмо за Пашића написано је на српско-македонско-бугарском језику или латиницом. У њему је, поред осталог, речено: „Радимо и дању и ноћу иако су снагови, што никад нису били оволови. И само ако држите ви политику и бе-су, ми смо абсолютно сигуро.“ Био је противник „принца“, тј. В. Вида, за кога је сматрао да не може бити погодан за арбанашке идеале и програм. Занимало га је зашто се Пашић интересује за неког Мецид-ефендију, кога је сматрао најобразованijим – „али да видимо у конгрес, ја Бурхамед-дин еф. ја Мецид еф. ће бити“. Пожуривао је „господина Пашића“ да се у Мат упути „г. Младен“ и то одмах и да понесе што треба (новац), иначе ће „рад“ (као да је био масон!) пропасти, јер сад код њих навраћају и Бугари, тј. дошао је један или Ариф није знао зашто. Хикмет је обавештавао: „Има највелика пропаганда од Аустрија, Италија и Бугарска, зашто сад је дошао велики час да се сврши албански посао, да видимо или Швабу доле или ми. И да знате, ото време ако пропустимо, после прилик(a) ће бега. Сад је народ у наше руку и да држимо.“ Потом је поднео рачун о раније добијеним наполеондорима и последње Пашићеве своте од 2000 комада. На списку од укупно 5.460 дуката Есад-паша је примио лавовски део од 2.500, Пренк Бид Дода 1.000, његов секретар 10, Марк Ђони 50 а 400 су добили Ахмед Мухтар и други прваци из Мата и Малесије. Ариф је сматрао да је Есаду тада требало мало. „Младен“ је требало да донесе нове златнике да „наша работа“ не би прешла у руке Шваби. Трошак је требало да буде ванредан („само за сад и за један пут, што нису месечно“).¹²⁷ Изгледало би да су Пашићеви наполеондори преко Арифа Хикмета од краја 1913. године на програму борбе против Вилхелма Вида сјединили два лична противника Есад-пашу Топтанија и Пренк Бид Дода – обојица су се јавно изјашњавала у корист страног принца хришћанина. Несумњиво велика хипокризија или примање туђих пара по сваку цену и у свакој прилици!

Љубовић је одмах кренуо у Мат и састао се са Арифом, али без паре. Ариф се много лътујо, јер да Пашић „не треба да чека да ми тражимо оно

126 Б. Храбак, *Арбанашки ујаги*, 32.

127 ДАСИП, Двор, фасц. I.

што смо решили и дали један другом бесу, него треба да уредно шаље како би ми остварили наш рад“. Додао је: „Ако је г. Пашићу тешко давати ту скромну суму новца за бољу сигурност Србије, нека нам каже да напушта рад са нама који смо били код њега и (са) наши^и друговима у Албани.“ Ариф је тврдио да је агент аустријског конзула понудио 10.000 наполеондора за Мат, али да је Ариф одговорио: „Ја не продајем моје идеале за паре“. После је конзул дао Иси Болјетинцу 2.000 златника да убије Арифа; Иса, који му је био пријатељ, поручио му је да се чува. Бугарски агент који се представио као Рашко Иванов из Софије и који је тобож дошао рођацима у Требиште, тражио је преко Арифових људи да га прими. Рашко је дошао сајош три Бугарина, а у Мату су га примили Ариф и Ахмед Мухтар; агент је говорио да је прва дужност сваког Арбанаса да сложно ради са Турском и Бугарском у офанзивном и дефанзивном послу, већ саобразно споразуму који су постигли Турска и Бугарска. Неће проћи друго времена до новог рата, у коме ће Бугарска узети Македонију, Турска Тракију, а Арбанасима би остало Косово. Рашко је понудио да за 20 дана у Мат донесе 25.000 наполеондора са стране Бугарске, с тим да би новац дала и Аустрија. Ариф и Ахмед нису хтели да улазе у погодбу, него су својим жандармима поручили да побију госте. Ариф је наводио да је остао уз Србију мада Аустрија, Италија и Бугарска воде велику пропаганду. Да би Европа чула глас арбанашког народа у Мату су потребна средства и штампарија. Ариф је скретао пажњу да арбанашки „политички револуционари“ (вероватно тзв. националисти) могу бити штетни по Србију, ако он, као пријатељ Србије, прекине рад. Србија се тада може надати новом упаду сваког часа, јер „овај дивљи народ“ кад га прваци нахране спреман је да „иде на смрт и живот“. Пред септембарски упад 1913. Ариф је био у Солуну и саопштио је конзулу Балугцићу да ће бити буна и шта треба да се уради да се она спречи. Његови предлози, међутим, нису прихваћени. Додао је да Пашић зна колико је Србију коштала арбанашка буна, па кад неће он да нови упад спречава, сам Ариф без паре не може. Ариф није био сигуран у Есадову искреност ако дође Вид, мада је Есад дао реч да ће његове брђане тајно помагати; са искреношћу ствар ће „бити начисто када ми дамо новац Србије“. Да Есад хоће да ради против Србије, он би саопштио немачким агентима што Србија ради у Албанији, те би о томе трубили аустријски листови. Есад је приговорио што није примио 10.000 златника, али му је Ариф објаснио да брђани не осигуравају српски границу дugo и да би било много 10.000. Док је на српској граници било мирно, на грчкој се повремено крв лила; Малисори су, међутим, били спремни да почну пријатељство и са Грчком, ако „пође ка нама“. Ариф је за Пашића дао објашњење зашто није по договору дошао у Дебар 28. јануара/10. фебруара: наредних дана спремао се велики народни збор у Мати, на коме је трабало да се искупи 25.000 људи; сваком од њих морао је да да пар опанака и пет гроша на руке. Мухтар-бег је преко Љубовића поручио да му се у Београду купи разних ствари по списку за сто

наполеондора, а он и Ариф су поново наваљивали да им се допреми штампарија. Љубовић је по Скопљу и Битољу меркао штампарије које би могле да се секвеструју да се не би трошио државни новац. Није такву нашао, али је нашао једну велику која се не би могла пренети преко брда и једну мању са турским, латиничким и српским словима која би се могла пренети кад спласну сметови, али коју би требало купити за 15.000 динара. Љубовић је објаснио саговорницима да је само снег крив што штампарија већ није монтирана у Мату. Љубовић је закључио да није сигуран у све оно што му је Ариф напричао, али је сигурно да ни Аустријанци, Италијани и Бугари нису сигурни у арнаутску искреност, па ипак с њима даље раде и на њих даље троше. Зато је и „Младен“ препоручио Пашићу исту „филозофију“. Приликом бављења у Мати Љубовић је, као официр, приметио да су људи наоружани пушкама врло различитог система, што је упућивало да оружје добијају са разних страна; видео је и пушке за муницију дум–дум. Ариф је преко начелника округа охридског послao 14/27. јануара телеграм, те је Пашићу скренута пажња да га проучи. Неку везу са Београдом представљао је синовац пуковника Али-беја из Мата; о његовим трошковима и боравку водио је рачуна Љубовић.¹²⁸

Ариф Хикмет је пре збора у Малесији известио начелника округа охридског Јована Ђирковића о представцима која је преко француског и енглеског представника у МКК предата Европи. У њој је народ северне и северозападне Албаније (североисточна је била у српској држави!) исказао Европи своју захвалност што је дала слободу арбанашком народу. Али Арбанаси знају да је најсветије право сваког народа да сам себи одреди државно уређење и изабере владара, те моле Европу да о томе води рачуна и кад је реч о арбанашком народу и да донесе правичну одлуку. МКК је, међутим, незаконито изабрала као арбанашке опономоћенике неке људе који за собом немају народну већину и за које неће да зна народ северне и северозападне Албаније; ти опуномоћеници су образовали једну комисију која има да доведе владара Албаније. Дословно је речено: „Овакав поступак говори и сведочи да Европа није створила Албанију за Арбанасе већ за себе и своје интересе.“ Сакупљени прваци у Мату су тражили да се питање владара реши на народној скупштини која би за тај задатак посебно била изабрана, после чега би велесиле на основу међународног права и политичке правде донеле коначну одлуку. Стога је тражено да владе великих сила same или уз помоћ арбанашког народа најпре сазову такву народну скупштину од народних изабраника; скупштина би решавала не само питање владара него и друга питања важна за народ и државу. У супротном, у Албанији ће настати велика побуна и нереди, који би могли да угрозе мир не само на Балкану него и у Европи, јер би Арбанаси били несигуран, неуређен и нездовољан елемент. Протест је потписао у име северне и северозападне

128 Исто, Младенов извештај из Београда 31. I/13. II 1914.

Албаније матски старешина Ахмед Мухтар 9. фебруара. Ариф је тражио да се протест преко Београда преда за објављивање француским новинама, али да стоји да је примљен из Албаније а не из Београда. Ариф је предлагао да српско министарство попрати протест својим коментаром. Есад-паша се јавио матским главарима наводећи да су све велесиле потврдиле избор Вилхелма од Вида за кнеза и да је изабран одбор за довођење кнеза у коме је он одређен за шефа депутације; он је потписао пристанак, али је тражио да се сазове скупштина главара која ту одлуку прихвата; МКК је требало да тај скуп сазове те је Есад-паша позвао и матске прваке да на скуп дођу. Одбор за довођење мбрета, међутим одмах је пошао, не чекајући одлуку скупа првака. Матски главари су Есаду одговорили следеће: „Ти, кад си се одвојио од Исмаила Ђемалија скupио си нас у Тирану и казао си нам: од Исмаила Ђемалија одвојио сам се зато што он тражи владара хришћанина, а ви, ако ми задате бесу, ја ћу образовати посебну државу и тражићу принца мухамеданца. Ми смо ти под тим условом дали бесу. Ако одеш да доведеш Вида, нас си обмануо и бесу покварио. Ми пре него што скупимо народ, никога не примамо, јер ми нисмо проливали крв у рату са балканским државама за принца Вида већ за народ и веру. „Народни збор заказан је у Пишкопеји, и на њему је требало решити да се никакав владар не прима док га цео народ не изабере; већина народа била је за мусиманског принца. Ариф је закључио: „Ако депутација оде и принц Вид дође, ми северни и северозападни Арнаути договорићемо се и прогласићемо засебну државу. Ако Европа пошаље на нас војску, ми ћемо се тући.“ Ариф је сматрао да је „Есад-паша у срцу с нама али не и у делу“. ¹²⁹

Бугарски агенти су у зиму 1914. развили велику делатност и у северној Албанији. Због поруке о томе Ј. Ђирковић се у селу Лукову састао са Арифом Хикметом. Овај је тврдио да су се у северној Албанији налазили Павле Христов, Ошавков и још један комита коме није знао име. Њима је Есад-паша дозволио да се слободно крећу и то на заузимање Хасана Приштине, бившег министра валонске владе, који је за исте добио препоруку од неког начелника бечког министарства иностраних дела. Хасан Приштина је те комитске вође упутио Халилу Калошу у Пишкопеју и Малићу у Крчишту, који су их отерали, јер за њихов пријем нису имали налог од Ахмеда Мухтара. У Драчу су у исто време радила два бугарска официра. Комите су уз помоћ Хасанову врбовали арбанашке брђане за своје борце, дајући им плату по три наполеондора месечно. У исто време од сељака хришћана са арбанашке територије купили су потписе да нису Срби и да не желе да буду под Србијом. Ариф је наводио да ће ВМРО издати наређење да се у истом смислу изјасне и бивше присталице егзархије са српске државне територије. На приговор српских пријатеља Арбанаса Есад-паша

¹²⁹ Исто, телеграм Ј. Ђирковића за министра унутрашњих дела, из Охрида 1/14. фебруара 1914. – Протест је можда писан на немачком језику, јер Ђирковић примењује немачку графију за „пашу“ (Pascha).

је давање дозволе комитата објаснио тиме да је то морао да учини из обзира према Аустријанцима, али им је оставио одрешене руке да раде с комитата по свом нахођењу. Хасан Приштина је желео да са једним чланом комитета ВМРО-а оде у Цариград чим добије одговор Талаат-беја да их он чека; Талаат је одбио да се с њим нађе, јер га је држао за человека без карактера. Приштина је тада био плаћеник бугарски. Арбанасима српским пријатељима наговештавао је да жели да се помири са Србијом због свог огромног имања на Косову. Око 7. или 8. фебруара секретар бугарског конзулата у Драчу позвао је на разговор Ахмеда Мухтара. Састанак је одржан на чифлуку Есад-пашином у Рефу, коме је и Ариф присуствовао. Секретар је понудио добру своту новца Ахмеду да буде неутралан у питању арбанашког мбрета; Ахмед је понуду одбио. Том приликом је секретар поновио оно што и Рашко Иванов, наиме, да су Бугарска и Турска у савезу и да Албанија мора бити с њима. Против принца Вида изјаснили су се дотад: Ахмед Мухтар, старешина Мата, Дервиш-бег из Елбасана, Али Ефендија, бивши турски посланик из Елбасана, муфтија Муса из Тиране, Пренк Биб Дода и Марк Ђони из Мирдита, Јусуф-бег и Али-беј из Мата, сенатори Есадови Целат-беј, начелник у Каваји (или Круји), Мехмед Сувари-без из Каваје, муфтија Мустафа ефендија из Скадра, Риза-беј, бивши турски посланик из Скадра, Мола-бег из Љеша, Рамадан из Коке, Ислан Истајн из Љуме, Халим Калош из Пишкопеје, Синан Кросе и Селим Демо из Малесије, Далцан из Голог Брда, Сулејман Бали и Махмуд Бичак из Чеменике; сви су они дали бесу да ће се борити против мбрета Немца; одлучили су да се боре и са европским војним одредима ако велесиле буду употребиле силу. Есад-паша је овима рекао да је приморан да тада буде на страни принца Вида, али да ће сваку акцију поменутих тајно помагати. Збор у Мату одложен је за неколико дана док виде шта ће бити са Есад-пашом, тј. хоће ли отићи у сусрет владару хришћанину. Чим Есад оде, одмах ће се одржати велики збор и на њему ће се одлучити за владара муслимана. Затим би то требало да учине и остали крајеви Албаније осим Драча. Пренк Биб Доду су придобили за ту ствар тек кад су му обећали 1.000 наполеондора и добру доживотну пензију. Кад су Ахмед Мухтар и другови протестовали што је Есад-паша вратио српског конзула, овај је изјавио да је то учинио под притиском Аустрије, али да је од исте сакрио везу коју је преко матских старешина одржавао са Србијом. Аустријски конзулу у Драчу примио је најугледније избеглице из Добра који су га питали за савет како да се врате у свој град; он их је упутио на Есад-пашу који им је рекао: чекајте још који дан јер ћу ја Дебар или оружјем од Србије узети или ћу га купити. Избеглице су му поверили те су се задржали у Драчу. У исто време један италијански пуковник (вероватно Муричо) делио је ствари Арбанасима, али су они са територије Ахмеда Мухтара ствари вратили. Есад-паша се код изасланих првака из Мата интересовао што о њему мисли Н. Пашић; кад су му ови казали неколико ласкавих речи, био је презадовољан, а нарочито кад је чуо да

му је послao неку кутију. Том приликом је изјавио: да на сваки начин треба са Србијом живети у пријатељству. После сусрета у Лукову, Ариф је отпуштовао у Дебар да му „Младен“ донесе пару, како је обећао. Ђирковић је молио српску владу да се Ариф позове у Београд и да му се даду упутства, јер су политичка збивања у Албанији била врло важна и требало је спречити да он са пријатељима уђе у какву авантуру, због које би после Србија била окривљавана. Како се Ариф није сложио са Ђирковићевим предлогом у погледу бугарских комита, и то је питање требало с њим претрести у Београду. Арифа је требало обавезати да спречава упаде наоружаних Арбанаса (у струшки срез), јер је са својима могао „учинити огромне услуге“. Први услов за његову верност била је редовна исплата уговорене своте новца.¹³⁰

Да се спречи каква Арифова авантура, Пашић је „драгим пријатељима“ у северној Албанији упутио (9/22. фебруара) поверљиво писмо. У њему је објаснио да је настала нова ситуација са оставкама владе у Валони и Драчу, са преузимањем власти од стране МКК и са принцом Видом који је већ на путу. Пашић је изразио мишљење да је сада излишно сазивати велики народни збор који би се изјаснио о владаревој вери. Он је подсетио арбанашке прваке да је за време сусрета у Београду рекао да ће Србија „радити са оним владаоцем кога Албанија призна или изабере“. Потом је говорио о будућим односима: „Настају сада други послови који се односе на уређење Албаније. То је ствар Арбанаса унутрашња у коју се не желимо мешати... Ми желимо да будемо у пријатељству и миру са поглаварима племена који су на нашој граници. То ћemo најлакше постићи ако са обе стране границе будемо удаљавали хрђаве људе, а нарочито комите бугарске, за које дознајемо да су дошли у Албанију и да спремају чете и хајдуке. Наша је порука вама да будете мирни, јер би се само изложили опасностима и пролићу крви без успеха. Главни арнаутски прваци примили су принципа од Вида и њих ће сада помагати европске велике силе и савладаће отпор других првака која се не слажу са примањем и признањем принципа Вида.“ И том приликом послат је новац „да помогнете сиротињу и одржите бесу за мир на граници и напуштање комита“. Ариф Хикмет је одговорио 15/28. фебруара. Поручио је: „Знам и мислем што беше ваше дужност политички, али и ми знам наше народна дужност, којом је против Вида, без народа.“ Завршио је по војнички – „у граница смо стражар“.¹³¹

130 Исто, Ђирковићев шифровани телеграм из Охрида од 5/18. II 1914.

131 Исто, Пашићева порука „драгим пријатељима“ у Албанији од 9/22. II 1914. и одговор Арифа Хикмета 15/28. II 1914.

**III. ПРИВРЕМЕНИ ПРЕКИД МУСЛИМАНСКЕ ПРЕВЛАСТИ СА ПРОГЛАСОМ
ЕПИРСКЕ РЕПУБЛИКЕ И ДОЛАСКОМ ХРИШЋАНИНА
ЗА ВЛАДАРА**

После јануарске навале грчких „добровољаца“ и поседања неких крајева јужне Албаније, 28. фебруара 1914. проглашена је Аутономна Република Северног Епира и образована влада под председништвом Зографо-са. Недељу дана касније, 6. марта 12-члана делегација на челу са Есад-пашом довела је у Драч Вилхелма од Вида. То су била два значајна догађаја која су привремено прекратила апсолутну доминацију, муслимана у Албанији од априла 1913. до краја фебруара 1914. Нову владу у Драчу формирао је бивши отомански амбасадор у Петрограду, иначе човек италијанске политичке оријентације Турхан-паша. У ту владу нису ушли Исмаил Ђемали и Пренк Биб Дода, а Есад-паша добио је с обзиром на тадашње стање у Албанији два најважнија ресора – унутрашњих послова и војске. Као доводитељ владара и особа његовог посебног поверења, Топтани је постао прва и у свему незаобилазна личност у Албанији. Власт мбрета Вилхелма Вида и његове владе практично се простирила на Драч и ширу околину, односно њен авторитет на већој удаљености зависио је од воље и утицаја Есад-паше. Холандски официри, као инструктори и заповедници домаће жандармерије, још су више дигли главу поред Немца владара, а у драчкој луци увек су били под котвом аустроугарски и италијански ратни бродови, који су били неко осигурање за кнеза странца у немирној и несрћеној земљи. У осталим областима Албаније владали су – у жупним локалним феудалци, бегови а у племенима барјактари са титулама ага и бегова.

Још три дана пре него што се Вилхелм од Вида појавио у Драчу, окружни начелник у Охриду Јован Ђирковић написао је чланак о стању у Албанији пред његов долазак. Он је писао да су се Скадар, Матја, Круја, Љума, Пишкопеја па и велики део остале Албаније дигли против принца Вида, каогод што би устали против било ког владара који није мухамеданац. Немири су били нарочито изражени у Малесији према Дебру и Елбасану, тако да је веза Елбасана са северним областима прекинута. Жариште отпора налазило се у Мату Ахмеда Мухтара и Арифа Хикмета, који су остали при речи да ће се одмах оружјем противити власти владара хришћанина. Устанике су потискивали холандски официри са жандармеријом, која је представљала и војску, јер посебних војних јединица није било. Постоја ње двају политичких табора било је важно зато што су 2. марта регуларне војне јединице Грчке почеле да евакуишу запоседнуте области. У Корчи је грчки официр предао варош холандском официру, али одмах затим стigli су противвидовски Арбанаси који су секли све пред собом. Због таквог стања имућније хришћанске породице повлачиле су се са грчком војском или су пребегавале на српску државну територију. Већ другог дана евакуације грчких јединица у Охрид је, на пример, стигло 200 породица право-

славних односно нешто и католика, жалећи се на насиље и зверства обесних арбанашких брђана. Неки од тих бегунаца отишли су одмах у Битољ да се жале конзулима велесила. Доласком владара странца, изабраника Аустро-Угарске и помаганог од румунског двора, политичка поларизација у Албанији се почела мењати. Уместо раније две партије – Ђемалијеве и Есадове, појавила се кнежевско-аустријска (више аустријска него Видова), уз коју се одмах показала и ривалска или слабија проиталијанска групација; насупрот владавини странаца („ксенократији“) стао се прибирати противвидовски „тараф“, који је намах почeo узимати све већег маха, организујући масовне зборове муслимана и позивајући становништво (обично мање имућно) против монарха и његове околине која се почела стварати из редова странаца и феудалаца.¹

У Драчу је дочек био друкчији, свечан. Неколико дана по свом доласку мбрет је, у пратњи Есада и других високих личности, посетио моштуј, где га је муфтија из Дебра (очигледно по Есадовом аранжману) поздравио на арапском језику, богослужбеном код муслимана. Есад-паша је успео да наговори свог главног повереника у скадарском крају, Аљуша Лохју, да са 50 одабраних Малисора муслимана дође у Драч и да се укључи у састав кнежеве телесне гарде. И у Скадру је подигнута арбанашка застава, којој је свечаности присуствовао и командант места, британски пуковник (близак гледиштима Аустријанаца) Филипс. Од четворице говорника само је један био мусиман (хаци Омер из Ђаковице), док је један био католички патер, из Мирдитије Доки опат и четврти сам Филипс. Ту је (19. марта) Вид проглашен краљем. Седам дана касније, на рођендан владара, то је на свечаности саопштио председник владе.² Први атентатор који је пошао да усмрти арбанашког кнеза био је неки Вељко из Штимља (Косово), који је по доласку српске власти ступио у жандармерију; он је кренуо у Албанију средином марта³, али нема вести да је нашао прилике да обави свој задатак или завет.

Европску штампу је највише занимало да зна какав ће бити однос између младог и неискусног монарха и вештог и моћног Есад-паше. Најчитанији бечки либерални лист сматрао је да је Топтани сву своју моћ определио за лојалан став, као и остали чланови његовог моћног клана. Неки антагонизам Тиране према Драчу није имао разлога да се претвори и у антагонизам Топтанија према кнезу Виду. Штавише, чланкописац је сматрао да Драч, као ни Валона, није био погодан за престоницу. Већ средином марта Есад-паша је дао предлог да се са 25.000 бораца поседне јужна Албанија. Предлог није усвојен већ тиме што је за генералног гувернера

¹ Полишика 25. II 1914., уводник.

² НИСА, РА XIV, К 53, Драч 13. III 1914, бр. 95; Хала из Скадра 15. и 19. III 1914. са бр. 2/201 и 2357; Драч, фон Левентал 20. III 1914.

³ Исто, Умлауф из К. Митровице 5. IV 1914, шифр. телеграм бр. 2.

северног Еира именован холандски пуковник Томсон, који је наредних дана, у време борби лежао болестан у постельји.⁴

Поред нереда због доласка кнеза хришћанина, борбе у Еиру са „добровољцима“ добиле су на жестини. Еирци су стигли до пред Корчу, за сули су је артиљеријском ватром, те се отворио тежак окршај са жандармима. Грчке комитске чете поробиле су и попалиле имања министра правде Муфид-бега Либохове и при томе начиниле штету која је, прерачуната, износила 200.000 динара. Концентричан напад на Корчу извршен је 2. априла, при чему су жандарме подржали житељи арбанашких кућа, одакле је сукњала пушчана ватра. Варош је обавијена племеном. Према неким, непотврђеним вестима, „свети батаљони“ заузели су насеље, те су кренули према Лесковику. Извештаји из Беча говорили су да су еирски одреди продрли на север до Лесковика, али да имају подршку регуларних грчких јединица. Заповедник еирских побуњеника, капетан Спиромилос издао је проглас у коме је рекао да ће његови борци спалити варош ако она буде уступљена Албанији. Трећег априла борбе су вођене у околини места Тепелена. Лекари из Јањине подигли су у јужној Албанији пољске болнице, а санитетски материјал стизао је директно из Санти Кваранте. Тада су и у Риму добили извештај да је удар еирских устаника савладан пред Корчом, да је град у рукама арбанашких жандарма, јер су их помогли Арбанаси цивили који су се искупили код Корче. Други извештаји су наводили да се устанак на другим странама шири и да је у рукама Еираца Аргирокастро, други важан град Еира (насељен Грцима), те да Еирци држе сав простор до Химаре на југу. Неки су тврдили да у „светим батаљонима“ има око 15.000 бораца обучених у грчке војне униформе и добро снабдевених, које су предводили грчки официри у оставци, али да има још 10.000 добровољаца уновачених са ослобођене територије северног Еира. Многи од тих људи имали су ратног искуства јер су учествовали у војни против Турака и Бугара. Арбанашка влада је тада располагала са 4–5000 жандарма којима су командовали холандски официри без ратног искуства. Жандарми нису били довољно екипирани и војнички проверени, а нису били ни концентрисани на борбеним положајима, него распоређени по целој Албанији коју је контролисала драчка влада. Министарски кабинет је обнародовао прокламацију о мобилизацији свих Арбанаса способних за оружје. Но, нису постојали војни окрузи са списковима војних обvezника и са регрутским лекарским комисијама. Једина нада владе била је дотадашња приватна жандармерија Есад-паши и војска коју би он могао подићи својим утицајем. Паши је, међутим, лоше прошао са предлогом да подигне 25.000 људи, јер министри нису били сигурни да би такве јединице пошли у Еир и не би извеле државни удар.⁵

⁴ NFPr 7. III 1914(M), 2, 20. III 1914(A), 1–2.

⁵ Политика 22. III 1914, 2; 23. III 1914, 2; 24. III 1914, 2. – О Корчи у еирском уstanju вид.: F. Wallisch, *Newland Albanien*, Stuttgart 1931, 108.

Ахмед Мухтар и Ариф Хикмет су остварили своју претњу и прогласили су „Народну месну (локалну) државу Малисију“. Подносећи српској влади захтев да одобри и исплати месечни буџет те државе од 2800 наполеондора (Горњи Дебар и Малесија, Пишкопеја – поље и Малесија, Мат, Черменика, Голо Брдо, Љума), од чега само 100 златника „за наши католици“. Ариф као „шеф–организатор“ државе је писао: „Наша држава је створена у интересу Албанија и Србија, којом ће бити увек против швапски и бугарски политика и ће чува граница с све његова људи и жандари и четници од сваки непријатељи. Да би наша држава остварила свој рад потебан јој је овај буџет без кога не може да ради. Свако првог месеца треба ових 2800 наполеона да се издаје (за) плата и друге ствари. Овај буџет почиње од први марта. После два–три месеца можемо смањити овај буџет али сад треба оволовико.“ Поднео је и извештај о постојећем наоружању у тој држави: 300 турских брзометки, 100.000 фишека, 50 бомби, 30 револвера (за грађане, наше људе), 200 пари одела турски жандармерије или војске, што је заплјено. Истога дана, 10/23. марта Ариф је примио 30.000 динара у злату, што је износило 1.500 наполеондора. Позиције нису једнако смањене, те су католицима предвиђени 80 а дебарском крају и Пишкопеји 500 од предвиђених 1.000 златника. О оружју ни овом приликом Пашић није хтео да разговара. Новац је исплаћен у министарству иностраних дела и ствар није имала никакве везе са војним министарством.⁶

Седмог априла полицијски инспектор Д. Алимпић послao је из Битоља министру унутрашњих послова Ст. Протићу извештај о обиласку срезова у западној Македонији. За Арифа је знао да је повереник министарства иностраних дела, те на њега није обраћао пажњу. Кад се са њим срео у Дебру сазнао је да му је поверила врло важна мисија о одржавању мира на граници, која је могла битно утицати на односе са Албанијом, тим пре што Ариф није дорастао да ту мисију испуни. Ариф му је саопштио да се он као повереник налазио у Мату и Дебарској Малесији још за време упада септембра–октобра 1913. и да је пропагирао идеју о аутономној Албанији на челу које би био један мусимански принц. За остварење те замисли, уз пријатељску помоћ Србије, били су задобијени део Мата, већи део Малесије и Љуме, а с пролећа 1914. вођени су преговори са главарима Голог Брда и Черменике, као и из предела између Елбасана и српске границе. Идеја је озбиљно почела да хвата корена међу мусиманима северне Албаније, али се нека племена још нису изјаснила против Вида због Есад-паше који је у последњем моменту изневерио наде арбанашких мухамеданаца и пришао је кнезу Виду. Племена су потом прогласила независну државу. Племена су се тада изјаснила и против Есада Топтанија, те су изабрала неколико сенатора и у неколико места поставила кајмакаме (српске начелнике) и уредила жандармерију од 500 лица, са официрима и подофицирима. Најујгледнија личност те области био је Ахмед Мухтар, чији су изасланици би-

6 ДАСИП, Двор, фасц. I, Арифов предлог буџета и признаница.

ли децембра 1913. у Београду, док је најактивнији организатор био Ариф са називом гувернера. Била би то аутономна област слична аутономном Епиру. Тој државици био је потребан новац, јер се главна агитација спроводила преко плаћених жандарма. Господар ситуације је онај који има више новца да прими у службу већи број тих жандарма. Приликом опредељивања племена за покрет на првом месту се претресало питање колико би се жандарма најмило и плаћало из конкретног племена. За време Алимпићевог боравка у Дебру, Арифу је дошао на разговор један виђен черменички главар и најпре тражио да се из његове области дигне 400 жандарма (са 40 динара месечно по жандарму); тек после су говорили о модусу приључења Черменике тој аутономној локалној држави. Ариф је изјавио да ће ради окупљања области морати прва два–три месеца унајмити око 2000 жандарма. Ариф је изјавио да прима 30.000 динара месечно, а да му је приликом боравка у Београду Н. Пашић обећао повећану помоћ и уз то потребну муниципију. Да би се решило питање пријема муниципије, Ариф је у Дебру нестрпљиво очекивао заповедника трупа Нове области. Алимпић је додао да акција преко Арифа може бити корисна нарочито кад су у питању бугарске комите. Наиме, ови су побегли у Драч, Валону и Корчу кад су сазнали да Србија ради са Арбанасима у пограничној зони. О самом Арифу се инспектор неповољно изразио. Он је 1913. седео у Битољу и радио са Ж. Балугцићем. За крупну ствар која му је поверена није имао ни ауторитета па ни озбиљности и истрајности. Говорио је да је слободан мислилац и да не полаже много на религију, али је деловао као авантуриста. Није имао ни смисла за конспирацију, па је цели Дебар знао да ради за српски рачун. У Дебар је често долазио у пратњи својих људи. О томе су били обавештени конзули у Битољу -- а тиме и њихове владе. О Арифу се посебно распитивао десет дана италијански конзул. Кад су окружни начелник и инспектор Алимпић долазили у Дебар, он их је дочекао са 20 људи, да ови виде да он добро стоји код Срба, који би их у случају нужде примили. Иако је у то време био одан Београду, кад ојача међу својима, авантуристичка склоност га је могла одвући и на коју другу страну. Посебно је претила опасност да због своје амбиције не дође у сукоб са којим племенским старешином, јер је рад с њима морао бити пун обзира. Алимпић је сматрао да је непрактично ослонити се у таквим стварима само на једног човека и то таквих квалитета, јер се због њега могу изгубити други људи. Ариф је показивао и склоности обогаћених скоројевића: док је био у Битољу живео је врло скромно; у Дебру је већ био врло богато одевен, са златним сатом са ланцем и златним прстеном; пуна два дана гостио је тих 20 Арбанаса у Дебру. Инспектор Алимпић је предложио да се за посао око стварања аутономне малесијске области у северној Албанији ангажује начелник округа охридског Ј. Ђирковић, који би могао да лично ступа у контакт са виђенијим личностима преко границе. Н. Пашић се слагао са оценом о Арифу, али је нагла-

сио да тада није било погоднијег човека. Био је вољан да се образује одбор од три члана из Албаније који би водио ствар.⁷

Полицијски инспектор Алимпић био је у праву кад је наводио хвалисав и неопрезан став Арифа Хикмета. Већ средином априла дошло је до борбе између просрпских и противсрпских Арбанаса. Осамнаестог априла 500 Арбанаса напало је Арбанасе у Ђукусу који се нису хтели борити против Србије, јер су са српских пограничних органима одржавали пријатељске везе. Са тим непријатељски расположеним арбанасима српска погранична стража код Ђафа Сани водила је борбу пушкарањем те вечери 10–15 минута. Одмах су на тај положај упућена два батаљона, два митраљеза и три брдска топа и мир је поново успостављен.⁸

IV. ЕСАД-ПАШИНО ПРОГОНСТВО ИЗ АЛБАНИЈЕ И УСТАНАК ПРОТИВ ВЛАДАРА ХРИШЋАНИНА (19. Мај–Почетак септембра 1914)

Тринаестог маја председник владе Турхан-паша пошао је у посету Риму, Бечу и Будимпешти. За то време га је као шеф министарског кабинета замењивао Есад-паша. Иако њих двојица нису били политички истомишљеници, одржавали су пријатељске односе, па је Турхан-паша чак стanovaо у Есад-пашином дворцу. Тих дана унутрашњеполитичко стање се нагло заостривало у Албанији. Осамнаестога маја оно је већ било кризно. Око трговишта Шјака, у близини Драча, сакупиле су се арбанашке чете које су бројале 1500 људи. Сличне наоружане групе јавиле су се у Сасобјанко (6 км од Драча). Чувши за то кнез Вилхелм се одмах вратио у Драч са своје штетње, сазнавши да су бегови од Тиране непријатељски расположени према Есад-паши продрли до пред Драч. Причало се да је Есадов рођак Абдул-бег Фрашери убијен. Холандски официр који је скучини у Шјаку написао писмо на турском језику, примио је конфузан одговор у коме је, поред осталог, стајало како су Турци и Срби храбри и ваљани људи.¹

Још наредне ноћи (18–19. маја) против Есад-паше, носиоца два министарска портфельа и заменика министра-председника предузети су кораци за његову политичку па и физичку ликвидацију, јер је кнезу Виду предочено да ради са побуњеницима на кнежевом свргавању.² Интервенисали су Аустријанци који су се готово отворено мешали у унутрашње политичке борбе у Албанији. Кнез Вид је нешто касније изречно изјавио да он, као једини надлежни па и заинтересован чинилац, није дао наређење да се

⁷ Исто, извештај полицијског инспектора Д. Ч. Алимпића Ст. Протићу из Битоља 25. III/7. IV 1914. и белешка Н. Пашића испод текста извештаја.

⁸ АВИИ, II-12-I, бр. 2, лист 276 од 8/19. IV 1914.

¹ OUAP VII (1930), 9, № 9632 (Драч, 4. V 1914), 30–1, № 9661 (Драч 11. V 1914), 39–40, № 9671 (Рим 15. V 1914), 48, № 9678 (Драч 18. V 1914).

² В. В. Готлиб, Тайная дипломатия во время первой мировой войны, Москва 1960, 225.

министар Есад-паше нападне и ухапси. Ствар су извели холандски официри, који нису били пашини пријатељи, али по инспирацији Беча односно аустријског дипломатског представника у Драчу фон Левентала.³ Левентал је образлагао мусиманским првацима да би Есад-паша спречио долазак принца Бурханедина. Есадова струјаје ипак све више јачала и брижљиво се припремала за предузимање удара.⁴

Трупе пред Шјаком нашле су се на занимљив начин. Абдул-бег Топтани, Есадов рођак али и противник, сакупио је 1000 бораца у Тирани за одлазак у Епир. На путу су га сусрели мусимани из Шјака и Тиране те су га одвратили од марша на југ и позвали да дође у Шјак. Кад је он дошао са људима, ти мусимани су истакли отоманске барјаке и прекинули су везе са Драчом. Тзв. националисти (проаустријска партија) дезинформисали су кнеза и највише драчке политичке кругове наводећи да су се есадисти сакупили да ударе на Драч. Но још пре тога, Есад-паша и монарх су се удаљавали један од другог и кнез је губио поверење у человека који му је при доласку у Албанију био ослонац. После једне дуже аудијенције Пренк Биб Доде (који је у међувремену потпуно променио држање и од противника Вилхелма од Вида претворио се у његовом подржаваоцу), кнез је затражио од Доде да сакупи 1000 својих брђана за покрет ка југу, а да о томе ниједан од саговорника нису обавестили надлежног министра Есад-пашу. Овај је за тај заплотњачки договор сазнао и био је утолико више изазван кад је сазнао да вођа католика спрема да упути у Драч не 1.000 него 4.000 наоружаних људи. У уторак, 19. маја један телеграм и један скротеча послати су Малисорима католицима да хитно пошаљу своју оружану помоћ. За обрачун са Есадом били су тзв. националисти а за акцију су придобијени и холандски официри, и то они млађи а не сам пуковник Томсон, њихов командант. Есада је у оба ресора наследио косовски емигрант Хасан Приштина, поуздан човек Беча али и Есадов дотадашњи пријатељ и политичка веза са Бугарима.⁵ Први изговор за одвођење Есад-паше на аустријски ратни брод „Сигетвар“ био је да је то учињено да га се спасе од сељачког револтa, јер су сељаци из Тиране кренули у Драч да се с њим обрачунају.⁶

Према једног ретроспекцији, Есад-паша је око 1. маја посетио околину Тиране и скупио је војску која је имала да иде против Епираца; тако је бар уверавао кнеза. Тих 5.000 људи није кренуло на југ, него се постепено приближавало Драчу. Кнезу је јављено о том прибирању и наступу и он је наредио да се Топтани стави под присмотру. Кад се сазнало да се колона

3 В. Ђоровић, Односи Аустро-Угарске и Србије у XX веку, Београд 1936, 530.

4 М. Ђуришић, Битка на Дрини 1914, Београд 1969, 30. – Знајући како је задужио Есад-пашу, Левентал је одмах после кнежевог пада предао дужност конзулу и нестао из Драча (АС, ПО-1914, фасц. IV, П. Гавrilović из Драча 23. VIII/5. IX 1914, са бр. 329).

5 NFP 22. V 1914(M), 2, 3.

6 Политика 8. V 1914, 2.

примакла Драчу, кнез је затражио да Есад-паша разоружа гарду у Драчу. Есад-паша је одбио да изврши налог, те се затворио са тим људима у свом дворцу. Следило је искрцавање морнара са аустријског и италијанског брода и напад на Есадову кућу. Бечка *Албанска коресионденција* наводила је, одмах, по Есадовом хапшењу, како је он у последње време ступио у сарадњу са страним агитаторима који су дражили народ око Матје, Горњег Добра, Тиране и Џака. Есад-паша је сеоском народу, подбуњиваном од страних агената, рекао да пође на Драч, но сељаци више нису хтели да буду манипулисани, те су се окренули против феудалаца па и против Топтанија, главних велепоседника у околини Тиране. У сељачким редовима нашли су се и неки демогози бегови, као Абдул-бег и Ревфик-бег. Овај последњи почeo је отворено водити борбу против арбанашке владе. Са горњег тока реке Шкумбе пошао је на Тирану. У сукобу са холандским официрима и жандармима Ревфикова скupina је добро прошла и даље је продирала. У Драчу се на дан Есадовог хапшења говорило како су Есадове присталице убиле Мафер-бега и Мухиб-бега и тешко раниле Ревфику и Абдула. Пре напада на Есадову кућу, према једном тврђењу, дошло је до жучног објашњавања између кнеза и Есада, па је Есад-паша поднео оставку на министарске ресоре и положај заменика председника владе. Кад је Есад почeo да сакупља већу гарду, дат је налог да те људе разоружа, што је он одбио. Тада је почeo напад на кућу.⁷

Једна реконструкција догађаја наводила је да је ноћи 18–19. маја пред Есадово здање дошла велика гомила наоружаних тзв. националиста, па је од паше тражила да напусти земљу. Они из куће почели су да се бране од провокације, у коју су били умешани прсти Аустрије, те је после пуцњаве уследило бомбардовање. Турхан-паша, који се тих дана налазио у Бечу, изјавио је дописницима бечких новина, да не зна у чему се састоји Есадово издајство и да се пре његовог одласка из Драча кнез није жалио на Есадове изазивачке поступке. У Италији се отворено тврдило (и *Коријере дела сепара*) да је Топтани уклоњен из Албаније по заповести Беча. Аустријанци су, међутим, наводили да је паша радио са Италијом, а да је имао везе и са Паризом и Београдом. Као додатна кривица приписивано му је да је зауставио Мализоре Биб Доде кад су ови преко Драча пошли на Епирце (они су пошли тек неколико дана касније!). Полузванични орган Конзулте, римска *Трибуна* је тврдила да Есад-паша није имао споразум са Цариградом. Међу заплењеним пашиним хартијама, наводно, нађена су два писма која доказују да је Есад радио против кнеза; у једном је писао да побуњеници пођу против владара, а у другом је подстицао људе у Скадру да се дигну против В. Вида. Есад-паша је, тобоже, нашао четири человека којима је дао бомбе да убију кнеза. Холандски официр командант места отворио је истрагу и похапсио више сумњивих лица код којих је нађена муниција.⁸

7 Политика 8. V 1914, 2.

8 Исто, 9. V 1914, 2; 10. V 1914, 2; *La Tribuna (Roma)* 22. V 1914, 112.

Карактеристично је да је кнез 18. маја поподне преко заповедника аустроугарског брода-стационара и капетана Клингспора тражио да га посети аустроугарски посланик Левентал. У разговору је захтевао да му у случају давања договореног знака упути 60 царско-краљевских морнара ради личне сигурности; било је уговорено да се мањи број морнара затражи и са италијанског брода „Мазурата“, кнез је тражио да, у случају потребе, аустроугарски артиљеријски официри отворе пальбу у лицом која води према Џаку, при чemu би се топови поставили на једну низбрдицу код жандармеријске касарне. Пальба батерије од четири топа капетана Клингспора на Есадову палату извршена је 19. маја у 4.30, зато што није хтео да отпушти своје наоружане људе. После прве канонаде паша је предају означио истицањем беле заставе. Један одред жандарма га је лишио слободе и повео на аустроугарски брод „Сигетвар“. Интерниран је са женом у капетанову кабину и при томе му није одузета сабља, тј. није се сматрало да је разоружан као официр. Потом су са аустријског и италијанског ратног брода одељења маринача преbacена на копно да поседну Есадово здање. Док се то до-гађало, кнез је позвао аустроугарског посланика и италијанског оправника послова да га посаветују у насталој ситуацији. Они су били већ код кнеза кад је одељење морнара спроводило пашу на „Сигетвар“. Ту се он са женом налазио и у 9 часова. На иницијативу италијанског дипломате а по кнежевој жељи, да би били сигурнији, супружници Топтани преbacени су на италијански стационар. Паша је ту могао примати посете само по кнежевом одобрењу. Левентал је као људе одговорне за ту акцију означио кнеза и Троту, холандског представника, али да није постојало изричito кнежево одобрење; у удару је и, Талијана нико није био уплетен. Левенталов извештај од 18. маја говори друкчије, тј. да је ствар припремљена дан раније и да је у договору учествовао капетан Клингспор и сам аустроугарски посланик. Есад-паша, мада застрашен, учинио је примедбу румунском посланику због понашања секретара његовог посланства. Левентал није био задовољан што је интернирање обављено преносом на италијански брод, држећи да ће то Есаду пружити могућност да настави сплетке.⁹

Сутрадан, пошто свакако није био изненађен ударом, аустроугарски министар спољних послова гроф Берхтолд тражио је елементе да се определи Есад-пашин статус; покушавао је да нађе узрочне везе између чета и почетка њихове борбе и Есадове министарске оставке. Повезивање тих ствари примио је као мотив интернације, али је држао да је ствар требало претходно претгрести са Италијом и да се о томе обавести штампа и аустроугарске делегације. Занимalo га је како је реаговао италијански оправник послова пре аудијенције код кнеза и о одговору кнежевом на захтев Италијана да се због личне безбедности Есад-паша пребаци у Ита-

⁹ OUAP VIII, 48–9, № 9679 (Левентал 18. V 1914); 50–1, № 9863 (19. V); 51, № 9684; 51, № 9685 и 9686; 52, № 9687, 9688, 9689; Политика 10. V 1914, 2.

лију. У Драчу су 20. маја кружиле контроверзе о Есадовом хапшењу. Тражила се веза између тога и других ствари. Помињана је кнежева демисија, постављено питање владе односно образовања нове владе. Епирци су одмах искористили драчке догађаје за наступ према Валони. У Риму, министру иностраних дела случај са Есадом и уопште збивања у Албанији била су тамна, и он није тако лако прелазио преко ватре из аустроугарских топова. У Риму је одмах речено да је Есадовом мученичком паду главни фактор била Аустро-Угарска, при чему је констатовано да је Италија третирана као подређена страна. Ди Сан Ђулијано је аустријском амбасадору Мереју представио дугачку листу арбанашких бегова који су се налазили у аустроугарској служби, а ти плаћени бегови били су ноторни Есадови противници. Амбасадор је стекао утисак да је италијанска страна примила Есадово хапшење као губитак и неуспех.¹⁰

Дан касније око Есадове судбине договарали су се италијански и румунски дипломатски представник у Драчу. Кнежев положај је несумњиво показивао слабости пред могућностима противпуча. Како кнез није располагао војним снагама, обрт је могао настати за 24 часа. Аустроугарски посланик плашио се агитације Есадових присталица и зато није хтео да изазива конфликт са италијанским отправником послова у вези са Есадом. Левентал је 21. маја поставио питање о међународним трупама у обезбеђивању Драча, рачунајући на одреде пет сила. Кнез је тада располагао са свега 200 људи, те је за непосредну борбу могла послужити само посада главног брода. Посебно су ноћи биле критичне. Вилхелм од Вида се уздао у валонске снаге, орне за борбу, те је њима хтео да изведе испад према Тирани, тако да би офанзивним начином осигурао главни град, Драч. Поред аустроугарских артиљеријских официра, у Драчу су пристизали и други, италијански, немачки (барон Грумпенберг) и Енглез Валфорд (кога су називали капетаном и који је организовао Арбанасе који су долазили из Америке). Сви су се они налазили под командом холандског мајора Слуиса. Неки „мајор“ Молдето се није показивао.¹¹

На Есад-пашин пад доста је утицала бахатост Арифа Хикмета, јер су свакако битольски конзули јавили о Есадовом раду са Арифом, који је пре свега био познат као агент цариградских младотурака, и да је радио на преврату. Чак је и *Политика* већ 20. маја јавила на основу страних јутарњих новина да је паша радио са неким беговима против кнеза и владе. Есадово хапшење исти лист је оценио као припрему велесила да окупирају Албанију. Објављена је и вест да су антифеудално расположени мусимански сељаци и качаци заузели Љак, удаљен два сата хода од Драча и да се отерали тамошњег кајмакама. Сељаци у средњој Албанији су одбили да плаћају порез на ситну стоку и да одлазе у војску. Покрет је почeo око Тиране, тј. у

¹⁰ OUAP 20. V 1914: 57, № 9697 (Берхтолд из Будимпеште); 57, № 9699 (Драч); 58, № 9700 (Мérey из Рима); 59, № 9701 (Рим).

¹¹ Исто, 60–1, № 9705 (Драч, 21. V 1914); 61, № 9706 (Драч); 61, № 9707 (Драч).

Есад-пашином гнезду.¹² Аустроугарски извештај из Драча од 22. маја на водио је да је Есадово држање према покрету чета било неодлучно, но да је већ оно изазвало подозрење према његовим евентуалним намерама. Одлука о удару на Топтанија донесена је у кнежевој палати 18. маја поподне, пошто је Есад-паша поновио да је поднео оставку. Главни организатор удара био је холандски мајор Слуис, који је давао и наређења капетану Клингспору. Он је управљао топовима у паљби која је на Есадову палату трајала десет минута. Од Арбанаса, у ствар је био упућен Муфид-беј, коме је наложено да крене ка Скадру а потом је исте ноћи тај налог протумачен као Муфидова заблуда. Кнез је четири дана по удару изјавио да је задовољан исходом, јер је удаљен Есад, али је нагласио да мајор Слуис није добио од њега никакво наређење о наступу према Есад-пashi.¹³

Неки енглески листови донели су вест да Есад-паша треба да буде прогнат у Триполис. Агенција Стефани је демантовала те вести. Паша је одмах бродом отправљен у Бриндизи, одакле је он преко Барија 21. маја отпутовао у Напуљ. Истога дана Пренк Биб Дода на челу 5.000 Мирдита ушао је у Скадар и изјавио да ће 26. кренути за Љеш а потом на Епирце.¹⁴ Бечка „Албанска кореспонденција“ објаснила је немире у Шјаку и околини тиме што су страни елементи, о којима се држало да су имали близке везе са Есадом, фанатизовали муслиманске сељаке. Сељаци из околине Шјака, међутим, поднели су своје захтеве у облику меморандума, у коме су тражили да Есад-паша буде кажњен што није испунио своје обећање. Ипак, они су на путу који води у Тирану ранили (не и убили) Есадовог рођака, али и противника Абдул-бега. Становници Крује, где је Есад-паша био јак, енергично су одбили да се придрже устанку.¹⁵

Управо у време драчке афере у Валону је дошао Ариф Хикмет. Стигли су и неки младотурци из Цариграда, код којих је нађено писмо тадашњег турског министра финансија Цавид-беја. Ариф је покушао да ту обrazује неку самосталну владу и да истури турску заставу. У томе га је спречио кајмакам Љуме, који је са 400 Љумљана дојурио у Валону.¹⁶ Валонци су се напротив определили да учествују у војним снагама кнеза. Скадарски мусимани држали су са Арифом а овај са Есадом. Остало становништво града рачунало је са Италијом. Пренк Биб Дода задржао се неколико дана у Скадру у намери да за одлазак у Драч и против Епирца приволи тамошње мусимане, али у томе није успео. Он је кренуо пре планираног времена, 24. маја. Проиталијанско расположење Скадрана забринуло је бечки најчитанији лист, те је овај о томе донео један уводник.¹⁷ Ариф Хикмет је ра-

12 *Полишика* 7. V 1914, 2; 8. V 1914, уводник.

13 OUAP VIII, 70–1, № 9718 (Драч, 22. V 1914); 72–3, № 9723 (Драч, 23. V 1914); 74, № 9725 (23. V 1914).

14 *Полишика* 9. V 1914, 2; 10. V 1914, 2; В. Ђоровић, *Однос*, 531.

15 *Полишика* 10. V 1914, 2.

16 Исто, 10. V 1914, 2.

17 NFPr 23. V 1914(M), 2; 25. V 1914(A), 3; 26. V 1914(M), уводник.

дио по властитој процени, као човек отоманског уверења и тада није био на вези са Цариградом, пошто се ту друкчије мислило поводом Есад-пашиног пада. Топтаније је у Цариграду био презрена и омрзнута особа. О њему је принц Саид Халид говорио јасно у презивом тону, а драчке догађаје видео је као политички бродолом. У истом смислу као велики везир, говорио је аустроугарском дипломати фон Митагу и Талаат-беј. Министар унутрашњих послова није крио да се Изет-паша „рефузирао“ од арбанашке круне, сматрајући да за арбанашког кнеза треба да дође прикладна личност. За Есада је рекао „олош“.¹⁸ То ипак није било његово лично уверење него оно што је Аустријанац хтео да чује од њега. Талаат је и каснијих месеци одржавао преписку са Есадом. Разговори аустријских дипломата на Порти о арбанашким збивањима вођени су са жељом Беча да Порта посредује код арбанашких муслимана да се смире. Без обзира на изјаве о Есаду, Порта се није дала завести и није прихватила сугестије. Турци су са задовољством пратили збивања у Албанији и тешкоће пред којима се Европа налази у тој, већином муслуманској, земљи; импоновала им је снага арбанашких муслуманских маса и очекивали су да ће европског принца у Албанији наследити турски принц Бурхамедин. Силе Антанте нису прихватиле аустроугарски предлог да се у Драч пошаљу међународне трупе.¹⁹

Побуњеници који су нешто касније заузели Тирану а потом су дошли у Џак приказивани су доста неопрезно као Есадове присталице; они су били муслмани и тражили су да кнез напусти земљу; они су добили оружје које је Есад приликом изласка из Скадра довукао до Тиране, али тиме нису без даљега били и есадовци. Већ 24. маја знало се у Риму да су се у борбама пред Драчем разбежали тзв. националисти, да се кнежева гарда (састављена од 120 Малисора са два свештеника) расула при првим плотунима. Одмах је у Драчу решено да Тетовац Мехмед-паша Дерала пође устаницима као кнежев парламентар. Побуњеници нису хтели да га приме и с њим разговарају док се не докопају морске обале. Довођење Малисора деловало је на муслумане као изазивање. Због тога је решено да се католици извуку из борбе и поставе као посада на бродове, а потом је одлучено да бродовима буде пребачени у Шенђин. Око 17 часова тога дана парламентари су се упутили устаницима а с њима су пошли неки чланови МКК (аустријски, француски, енглески и руски) и италијански посланик односно и румунски. На путу за Тирану срели су једног заробљеног холандског официра и три наоружана парламентара са белом заставом. Холандски официр изјавио је да устаника пред Драчем има само 2.000 али да их има неколико хиљада подаље. Сматрао је да је покрет религиозног карактера, али да није искључено да има чета састављених од Есадових присталица. Кнез

18 OUAP VIII, 82, № 9743, Цариград 25. V 1914, бр. 38A.

19 Политика 14. V 1914, 2.

је потписао све што су парламентари тражили, а тога пута нису тражили његову демисију. Иначе у борбама тога дана из Драча су дејствовали и то-пови, али лоше дириговани од пуковника Томсона, тако да су шрапнелима засипали кнежеве жандарме. Кнежево прихватање захтева нешто је смирило ситуацију.²⁰

Анализа аустроугарског посланства у Драчу пронашла је троврсну агитацију у покрету средње Албаније: (1) младотурску, са седиштем у Тирани, (2) есадистичко-италијанску, са упориштем у самом Драчу и (3) српско-грчку са центром у Дебру и Каваји. Као чинилац повезивања те три фракције служили су Ариф Хикмет и Дервиш-беј из Елбасана. Представници власти и бегови око Тиране, Драча, Пећина и Каваје држали су се компромисно. Дотад су верно влади иступали: Аћиф-паша из Елбасана и Азиз-паша Вриони (са 400 људи код Крује); Ахмед-бег Матја држао се неутрално; Пренк Биб Дода, као увек био је неухватљив и проблематичан (био је италијански човек!). Све три струје носиле су мусиманско-верски карактер, те је претила опасност да се устаници потпуно фузионишу и наступе јединствено према Драчу. Италијанско-есадистичка оријентација, према Бечу, настала је интригама Есада и феудалних магната као и држављем италијанског посланика у Драчу барона Алиотија. За Есада је речено Риму да завађа Италију и Аустро-Угарску. Ди Сан Ђулијано оспоравао је такве квалификације и наглашавао да се Алиоти није идентификовао са Есадом. О умешаности Срба у најновија арбанашка збивања знато се и у Скопљу. Наиме, добијене су копије писма једног српског официра из Дебра. Копије су дошли до руку британског конзула а о томе је био обавештен и драгоман италијанског конзулатата.²¹

Захтеви да кнез В. Вид одмах оде из Албаније чули су се 23. и 24. маја у Тирани и у Круји на састанцима чланова МКК са вођама мусимanskог побуњеничког покрета. Планиран је и састанак представника свих локалних устаничких група у Љаку, да ту донесу одлуку шта да се ради ако се њихов захтев да владар напусти земљу не испуни. Тих дана је око Драча стално било већих и мањих окршаја. Двадесет трећега увече у маневарској борби погинуло је 20 а рањено је 10; устаници су заробили већи број војника-жандарма, међу којима је био и један холандски официр и принц Стурдза, румунски војни аташе. Два дана касније у преподневним часовима кнез је прегледао пољска утврђења око града. Враћајући се у касарну, био је у пролазу свуда предмет пријатељских манифестација. Тога дана је на седници МКК констатовано да преговори чланова тога међународног тела са устаничким вођама нису довели ни до какавог резултата, па је ситуација и даље остала крајње напета. Новине у Риму известиле су да су устаници као

20. Исто, 12. и 14. V 1914, 2.

21 OUAP VIII, 89–90, № 9759 (Драч, 28. V 1914); 91–2, № 9764 (Берхтолд Риму 28. V 1914); 87, № 9753 (26. V 1914); 94–5, № 9770 (Беч Риму 29. V 1914); 92, № 9765 (Рим Бечу 28. V 1914); 109–10, № 9800 (3. VI 1914, Беч); 110, № 9801 (Скопље 3. VI 1914).

један од захтева тражили да се Есад-паша врати у Албанију. У Бечу се тврдило да устанком руководе турски официри, али да не иду са устаницима у акцију, него да диригују операцијама из свог штаба у Тирани; поименце су наведени: генералштабни мајор Кемал ефендија, артиљеријски капетан (мајор) Ирфан-беј (добар са Србима) и потпоручник Џазим ефендија. Изнесена је и апсурдна тврђња да је политички вођ покрета 18-годишњи Ахмет Мати-беј, потомак једне од најпопуларнијих породица у Албанији, чији је стриц, турски генерал Зија-паша Мати био умешан у заверу мајора Бећир-беја (Ахмед Мати био је будући краљ Ахмед Зогу). Кад су међу католичким Малисорима чуло да је МКК склона да призна посебна права муслиманима, католици су завикали да не могу признати такве уступке само муслиманима и да ће концесије представљати узрок нових сукоба.²² Скадарски мусимани су такође упутили у Драч представку тражећи да се Есад-паша врати у земљу, јер је прогнан невин.²³

Бугарски пуковник Какучев, који се налазио стално у пратњи кнеза, тврдио је у разговору са једним италијанским новинаром, да има око 20.000 мусиманских устаника који траже повратак османлијске управе.²⁴ Бранећи се од покрета који су сачињавали припадници једне вере, владар је позивао вернике друге религије да га бране и тако је чисто политичком сукобу давао конфесионалну димензију, која је водила даљем продубљивању јаза у земљи. Малисори и Мирдити, наиме, позвани су из Драча да ступе у редове бранилаца арбанашког престола. Ови се у том кризном тренутку нису одазвали, јер су многи од њих били против владара странца, али су морали да га приме, јер су тако хтели заинтересоване европске силе; поручили су да се неће борити против кнеза, али да ће радије плаћати војнику, па нека влада набави војнике. Са чуђењем је примљена вест да је ухапшен шеф драчке полиције јер је проносио вести да ће се Есад-паша ускоро вратити у домовину; приликом преметачине његове куће нађена је велика количина поштанских марака са ликом Есада, на којима је стајало „кнез Есад-паша“.²⁵ Дописнику другог римског листа устаници су рекли да В. Вид мора да иде из Албаније, јер у њој има места само за султана; интересовали су се да ли је Есад-паша још у Напуљу.²⁶

Преостале турске трупе Цавид-паше у средњој Албанији дезертирале су или су се приклучиле мусиманском као османлијском покрету. Слично је било и са добровољцима раније валонске владе, сакупљеним против наступања Грка који су упућени према Корчи. Против таквог развоја ствари дигли су се тзв. националисти, који су на побуном угроженом подручју (око 1. јуна) основали тајне комитетете, којима је био циљ борба за

22 Полишика 14. V 1914, 2; 16. V 1914, 2; 13. V 1914, 2; 17. V 1914, 2.

23 OUAP VIII, 122.

24 Il Piccolo (Roma) 30. V 1914, 1.

25 Полишика 18. V 1914, 2; 19. V 1914, 2.

26 La Tribuna (Roma) 1. VI 1914, 1.

спас отаџбине и нарочито кнеза В. Вида, а против мусиманске „револуције“ и против мусиманских пријатеља Италијана. Што се тиче самих Италијана, Ди Сан Ђулијано се највише плашио српског мешања у арбанашке мутне токове. Српска власт је благонаклоно излазила у сусрет жељи својих поданика угледних мусимана да се прикључе мусиманском покрету у Албанији, те им је издавала пасоше. Двојица Ђаковичана од тих људи у току прве половине јуна стигли су из Албаније и у Цариград, где су рефери-сали о стању у Албанији и Изет-паши и принцу Бурханедину. Аустроугар-ски дипломатски телеграми говорили су о умешаности Србије у младотурски комплот у средњој Аланији. Из писама Босанца Ибрахим ефендије, раније турског а тада српског официра једном другом Босанцу, такође српском официру у К. Митровици (око 15. маја) излазило је да су младотурци и Срби кооперирали у Албанији; у писму је било наведено да је Ариф Хикмет до тога времена примио из Београда чак 20.000 наполеондора. Ибрахим ефендија је скретао пажњу у свом пријатељу да припази што ће бити са кнезом Видом за 10–15 дана. Петога јуна стигли су у Солун из Цариграда и то српским пасошима пет Арбанаса, те су преко Битоља отпуто-вали у Дебар; међу њима налазио се и пуковник Исмаил Кемал и штабни мајор Ахмед Риза; били су пријатељи Арифови.²⁷

Ариф Хикмет био је рањен у тродневним борбама са присталицама кнеза В. Вида око утврђења Глабочиште, Кучиште, Маклар и Блата (у До-њем Дебру); битка је завршена тако што су следбеници драчке политике побегли, оставивши не само оружје и муницију, него и шаторе и казане. Ариф је заузeo Пишкопеју, али није кренуо на Тирану и Драч, што је окруж-ном начелнику у Охриду, Ј. Ђирковићу, било сумњиво. Видов окружни начелник у Пишкопеји Јусуф-беј био је противник српске државе. Јусуф је примао новац од Арифа, али није био спреман на политичке уступке, није долазио Арифу на разговор, али није враћао ни новац. Ариф је стално др-жао на окупу 1800 људи, од њих су њих 500 имали српске брзометке. За по-менуту тродневну битку Арифу је 2000 бораца послao Ахмед Мухтар, мада се начелно сматрао неутралним, али је за Мат тражио 1000 наполеондора српског новца. Задобивши два среза у Љуми и један на простору између Мати и Тиране, Ариф је од српске владе тражио нови контингент новца и муниције, јер је дошла нова партија аустроугарских официра и бугарских комитских војвода; од српског новца зависило је хоће ли његова „држава“ пасти у руке Видових, аустроугарских и бугарских људи и хоће ли се њего-ва „држава“ одржати. Ариф је, међутим, настрадао у несрећном случају кад је пао са коња и добио фрактуру лобање; од ње је у скопској војној болници и умро. По Пашићевом налогу Арифово лечење и смрт држали су у тајно-сти да се не распе његова војска. Ипак, бечка штампа је већ 3. јуна писала да

27. Б. Храбак, *Арбанашки утаги*, 201–2; ННСА, РА XIV, К 62, № 92/П, конзулат на Крфу 27. V 1914.

је Ариф убијен односно да је пошао да лечи рану коју је добио у борби са Јусуф-бејом.²⁸

Око 1. јуна устаници су заузели Крују (40 км од Драча); они су опсели варошицу, чија се одбрана састојала од 150 жандарма. Највећи број ових прешао је на страну нападача те су им помогли да савладају отпор влади-них снага и установа. Са узвицама „живео султан“, победници су на градском уреду (хућумату) окочили османлијску заставу и поставили уместу своје органе власти. И у Скадру се јавило врење међу мусиманима. Њихове представнике Есад-паша је позвао у Напуљ да с њим утврде даљи начин вођења борбе. Код мусиманских првака у Скадру налазио се велики број турских барјака. Устаницима су прилазила нека села у елбасанској околини. Устаници су опсели варош и, према мишљењу неких новина, пад Елбасана значио би почетак краја Видовог режима у делу Албаније који је контролисала драчка влада. Ипак, не треба мислити да је покрет био искључиво верски, мусимански. И на кнезевој страни било је мусимана, мада много мање. Уосталом, агенде заменика председника владе после Есадовог изгнанства примио је Хасан Приштина. Видови мусимани су, поред плаћених жандарма, били мање-више сви емигранти са Косова, из Метохије и Македоније. Управо тих дана из Љеша је стигла већа група Косовара под заповедништвом Хуснија Цура, синовца Бајрама Цурија и синовца Исе Бољетинија. У Драч је стигла и мања скупина Мирдита под ко-мандом мирдитског капетана Марка Ђонија и Симона Доде. Њих су из Љеша у Драч превезли италијански ратни бродови. У то време Исмаил Ђемали је обилазио чланове владе у Бечу и нудио им своје услуге; предла-гао је довођење на власт у Албанији нове владавинске гарнитуре која би заменила постојећи режим, те после Вида била би опет проаустријска и примала би директиве из Беча. Ђемали се изгледа мало пожурио са нуђе-њем. Видов режим је последњих дана маја добио понуду више арбана-шких првака да сакупе 7000 својих присталица који би одржали кнеза на власти. Главне од тих снага које су остале верне кнезу налазиле су се око Љушне. Од јачих првака, Аћиф-паша из Елбасана прихватио је да уђе у реорганизован министарски кабинет а Пренку Биб Доди није одмах ни упућен позив да прими који министарски портфель.²⁹

Исмаил Ђемали изјавио је бечким листовима (око 5. јуна) да је уста-нак избио на подручју са Есадовим феудалним добрима: Мат (где је Ахмед Мати био на кнезевој страни), фанатична Круја и њена Малесија, део Де-барске Малесије, Черменика код Елбасана, део околине Пећина.³⁰ Изве-штаји о броју побуњеника били су различити – 10.000 или само 3.000; уста-ници су били стално у покрету, долазећи кући по храну и опрему, те се

28 Б. Храбак, Арбанашки упади, 202–3; NFPt 6. VI 1914(M), 3; 23. VI 1914(M), 5; Поли-тика 21. V 1914, 2.

29 Политика 21. V 1914, 2, 23. V 1914, 2; 22. V 1914, 2; 26. V 1914, 2; 20. V 1914, 2.

30 NFPt 7. VI 1914(M), 5.

могао добити утисак да их је више него што их је стварно било. Кнез је имао на Шкумби 300 људи под Цакран-пашом, 2.000 у Мати под Ахмедом Мати, чете од Елбасана и 7.000 Мирдита и Малисора под заповедништвом Пренк Биб Дода. Војска према Епирцима могла се повући, јер су се ови (можда немачком интервенцијом преко грчког двора) почели евакуисати око 10. јуна. Стога су стигле у одбрану средње Аланије трупе из Корче и Подградеца, које су настојале да одбаце устанике из околине Елбасана. Почела се образовати и коњичка жандармерија за гоњење устаника.³¹ Младотурци који су водили покрет, поред војне имали су и политичку стратегију. За вргавања феудалаца био је расположен народ у целој равничарској Албанији. Брђани, често и сами поседници, добро су живели са обласним беговима, јер су имали право испаше, те нису тежили неком друкчијем социјалном поретку; били су неодољиви приврженици својих традиционалних обичаја, а нови режим је наступао са порезима на ситну стоку и другим и са обавезном војном службом, што се косило са древним обичајима, те ни они нису били пријатељи новог поретка.³²

Почетком друге декаде јуна видовци су припремали офанзиву против устаника. Са севера је требало да на побуњенике крене Биб Дода, са југа би кренуо Азис-паша, а кроз кланац Краба прошла би жандармеријска одељења од Елбасана; тек у току наступања удариле би снаге из Драча на Љак и Тирану. Драчу групу сачињавало је 1000 бораца у самом граду и снаге у Љушни и Мати. Љума, Хаси и Шаља биле су у то време политички неизражене. Између Шаље и Мирдита још су трајале старе крваве распре. Љумљани, који су били под утицајем Исе Бољетинија и Бајрама Цурија, придобијани су за владу. Устаничке снаге су тада јако посустале и осуле се, па су спале на свега 200 бораца, који су опет били подељени на разне фракције, од којих је свака имала нешто што други нису захтевали и хтели; неки тачно одређен општи циљ, осим обарања кнеза, устаници нису имали, бар не у борачкој маси. Неке од тих људи су просто набуцкали стране агенције. Због свега тога су у Бечу рачунали да ће се устанички покрет ускоро распасти. Пре 13. јуна владине снаге заузеле су место Ишми. Петнаестога јуна Ахмед-бег Мати заузео је са 1500 људи Тирану. Побуњеници из долине горње Шкумбе били су потучени и побегли су у крај северозападно од Елбасана.³³ Владине снаге су 13. јуна заузеле Берат, али су их „муслимани“ сутрадан изјутра истерали из града. Борба између видоваца и муслиманске странке огласила се и у делу Албаније наспрам Призрена. Муслимани су и ту били против владара хришћанина, али су политички лутали, већ с обзиром на упутства о свом држању која су добијали са разних страна. Према извештају српског повереника Рамадана, Љума је решила да не приђе кнезу Виду и да, док траје у Албанији неизвесно стање, ништа не предузима

31 Политика 28. V 1914, 2; 29. V 1914, 2.

32 R. Pinon, L'Europe, 334.

33 Политика 31. V 1914, 2; 4, VI 1914, 2.

према српској граници.³⁴ Ситуација пред Драчем је такође одговарала владиној стратегији. У току 14. јуна примењена је пушчана и топовска ватра, али маневарских акција није било. Из Љеша је стигло 1500 Малисора католика, а патроле састављене од жандарма и националиста (разних вероисповести) патролирале су улицама града; у више улица подигнуте су барикаде. Пред поноћ устаници су јако запуцали но са аустријских ратних лађа снопови рефлекторске светлости установили су правце наступања устника, те је ове засула артиљерија. Тиме је био отклоњен изненадни ноћни напад на Драч 3000 бораца, који су се потом повукли од Драча у северном правцу.³⁵ Тога дана у ствари било је више напада: један у 4.30, други у 10 часова, са два правца, тамо где су се налазила земљана утврђена на прилазима граду. У почетку је изгледало да ће устаници лако ући у град, али се борба продужила пуних 12 часова па су устаници обуставили ватру, пошто су губици били велики на обе стране. Том приликом погинуо је главни командант одбране, холандски пуковник Томсон, у првом рову, кад је пошавши напред, желео да ободри Малисоре који се нису борили са великим одушевљењем. На пола сата пред поноћ почeo је трећи напад. И те борбе биле су очајничке и трајале су до 5 часова изјутра 15. јуна. Устаници су заустављени пред градом захваљујући добром дејству артиљерије. Опет су губици били велики на обе стране.³⁶ Шеснаестога јуна поподне у Драч су стигла два парламентара устника, који су тражили да воде преговоре пред члановима МКК; рекли су да устаници траже да се кнез Вид удаљи из Албаније. У разговорима се нашао и неки шеих (свештено лице) који је такође био мишљења да кнез одступи, а да се престо резервише за кнеза који би дошао из Цариграда.³⁷

Аустријанци су тих дана с посебном пажњом пратили држање људи за које су веровали да су у вези с Италијанима, како је било и са Есадом – за кога су сматрали да је постао жртва своје италофилије. Према тврђењу Ревфик-бега Топтани, који је 13. јуна био у Љешу, Биб Дода је био на жеравици, јер му је са италијанске стране прирећено ако крене на устанике. Два дана раније, три Италијана (од којих један официр) дошли су из Скадра у Љеш и хвалили га пред другима, наглашавањем кнежевске древности његове породице и тврдећи да је рат између Мирдита и муслимана верски рат и да Пренкова помоћ ништа неће изменити у политичкој основи. И британски пуковник Филипс дошао је Пренку, говорећи Ревфику да би најбоље било да Пренк остане у Љешу, да се брине о Мирдитима, с обзиром на то да мусимани Скадра не мирују, нарочито Есадов повереник Аљуш Лохја. Најзад је Доди у походе дошао и жандармеријски мајор

34 АС, *Арбанашко одељење*, фасц. IV, Пов. А. бр. 70 и 33.

35 Политика 4. VI 1914, 2.

36 NFPr 15. VI 1914(A), 2; Политика 3. VI 1914, 2; 4. VI 1914, 2.

37 ННСА, РА XIV, К 63 № 2668, Левентал из Драча 16. VI 1914; № 2665, исти истога дана, са шифр. телеграмом бр. 658.

Шефћет-беј, родом из Приштине, кнежев човек. Биб Дода је позвао и скадарске католичке Малисоре да се јаве у кнежеве добровољце, али су ту акцију неутралисали Лохја и пуковник Филипс. У току три дана, Пренк је из Љеша слao писма у Крују и Тирану; два послата гласника су га обавестила да у Тирани има око сто људи под оружјем: 20 чува кланац Скала Туњанити, 30 је у цитадели, 50 на улицама вароши и према пазару Шјак. Код места Монтицари налазила се резервна чета од сто људи, даљих 200–300 под Османом Бали код теснаца Краба. Тада се Ахмед Мати налазио са 1500 људи код Скала Туњанити (два сата хода од Тиране). Мализори око Тиране су се колебали; осим 30 бораца у редовима ребела, остали су се држали неутрално. Елбасанска посада је (11. јуна) са слабим снагама покушала да поседне кланац Крабу, али је Осман-беј Бали боље оперисао, те је те снаге отерао и посео висове све до Улиништа (два сата од Елбасана). На Пренкову поруку устаничкој Круји одговорено је да устаници цене Пренков ауторитет и респектују бесу коју Круја држи са Мирдитима, али да о коначном ставу треба тек да се договоре житељи Крује. Села у равници Крује била су у великом страху од навале Мирдита. У Брегумати и околини сакупило се 300–400 људи за кнежеву војску. На југу, у Музеђи, код манастира Арденице трупе Азис-паше морале су да се 13. и 14. јуна у паничном бегу спасавају ка Фијерију.³⁸ Очигледно је класни серум добро деловао у кметској Музеђи, где су устанике свакако помагали и феудално поробљени хришћански кметови.

Покрет трупа Пренка Биб Доде био је у средишту пажње аустроугарских дипломата у Албанији. Он је очигледно оклевао са наступом. Аустроугарски посланик у Драчу схватио је да треба да са католицима ради мимо њега са бискупима, који су слушали аустријског представника. Бискупи Бумчи и Колеци сакупили су 1100 брђана католика; кад су ови стигли у Драч, одмах су додељени колони мајора Крона. Пренкова колона најпре је бројала само 1000–1200 бораца када јој је италијански адмирал Трифари послao један торпедни чамац са санитетским материјалом, где би се не-говали рањеници. Независно од Биб Доде, преко Љеша је 17. јуна отпутивало за Драч 500 Хота, Груда и Шљакуа, 400 Климената и једна група из Шкреља. Пренк је 17. јуна имао већ 2000 људи, али није кренуо из Љеша. И даље је налазио изговор у томе да људство није како треба наоружано. Дан касније кнез му је запретио ако не пође на устанике. У Љеш је пристигла и група скадарских Малисора и скадарских католика као и 60 косовских Арбанаса, који су се борили искључиво у редовима кнеза и уз аустроугарски аранжман. Осамнаестог јуна Пренк је најзад кренуо са 2500 људи, али не да-леко. Већ код реке Мати одредио је логор за одмор; циљ му је био да дође

38. NHSA, PA XIV, K 63, № 2190, Левентал из Драча 13. VI 1914, бр. 634; № 2348, исти 15. VI 1914, шифрованим телеграмом бр. 638; Мајрхаузен из Валоне 15. VI 1914, са бр. 31/3 и 36/3; скадарски конзулат 15. VI 1914, са бр. 113/P са прилогом.

до места Ишми. Да га погура, аустроугарски конзул из Скадра слао му је телеграм са питањима. Бискупи су и даље били ажурнији, јер су се налазили под непосредним утицајем Аустријанаца, главних аранжера кнежеве одбране. Скадарски надбискуп сакупио је 500 бораца из Малесије а позвао је и католике Дукаћина, док је бискуп Колеци разаслао позив католицима Задриме. По начину на који је 18. јуна изводио марш, било је јасно да Биб Дода не мисли да нападне устаничку Крују.³⁹

Малисори се нису срчано борили пред Драчем. После жестоких губитака, њих 100–200 повукло се 17. јуна у 13 часова у Драч, што је изазвало лажни аларм у граду. До вечери и у току ноћи артиљеријска ватра је спречавала напад сакупљених устаника. Валонски „нотабли“ су 16. јуна преко аустријског конзула упутили Драчу депешу о акцији мајора Бесима од Арденице до Љушне и на реци Семени. У Риму су истог дана знали да се муслимански устаници повлаче од Мирдитије ка Драчу.⁴⁰ Погинулог пуковника Томсона заменио је холандски мајор Крон, који је одмах стигао из Скадра. Он је прихватио Малисоре и Мирдите који су у Драч стигли мимо Пренка и са два топа 17. јуна изјутра кренуо у напад на побуњенике. Малисори су имали доста губитака, те су желели да се утврде на неком терену, док их је мајор гурао да иду напред; устаници су искористили настало натезање са Малисорима, те су јурнули према граду и стигли до на мање од два километра од кнежеве палате. Нагло су се повукли Малисори и туда је дат „лажни“ аларм у Драчу. Како су и устаници имали велике губитке, послали су парламентаре у Драч, тражећи три дана примирја.⁴¹

Есадова партија у Скадру почела је јавно да делује у цамији. Седамнаестога јуна увече у једној скадарској цамији сакупило се мноштво муслимана. То су искористиле Есадове присталице за једну изјаву солидарности са устаницима у средњој Албанији. Заштитници Есадови, Италијани, одржавали су везе са устаницима, те су органи драчке полиције 5. јуна ухапсили италијанског потпуковника Мурићија и професора Кинига, италијанског Арбанаса.⁴²

Од kraja друге декаде јуна побуна Арбанаса, која је најпре избила далеко од српске границе, захватила је муслимане и у пограничним пределима, што је морало да изазове пажњу српске владе. Присталице Видове

³⁹ HHSA, PA XIV, K 63, № 2666, Левентал из Драча 16. VI 1914, шифр. телеграм бр. 655; № 2789, фон Мереј из Рима 17. VI 1914, шифр. тел. бр. 447; № 2765, Хала из Скадра 17. VI 1914, радио-телеграмом бр. 291; № 2874, Левентал из Драча 18. VI 1914. шифр. телеграм бр. 661; № 2999, Хала 18. VI 1914, шифр. тел. бр. 298; № 2906, исти, шифр. тел. бр. 296; № 2842, Хала 18. VI 1914, шифр. тел. 294; № 2833, исти шифр. тел. бр. 293.

⁴⁰ Исто, № 2873, Левентал из Драча 18. VI 1914, шифр. тел. 665; № 439, Мереј из Рима 16. VI 1914, шифр. тел. бр. 439; № 2566, Мајрхаузер из Валоне 16. VI 1914, шифр. тел. бр. 108.

⁴¹ DDF, III-10 (1936), 569–71, № 396, де Фонтенеј, Драч 17. VI 1914.

⁴² HHSA, PA XIV, K 63, № 2965, Хала из Скадра 18. VI 1914, шифр. тел. бр. 295; бр. 28/P-B, Мереј 18. VI 1914 из Рима.

власти хватане су па и убијане без суда. Највише мржње и освета било је око Елбасана. Ту је после пораза владиних снага управу преузео Сулејман Бали из Черменике. У борби око Елбасана учествовало је (20. јуна) и 4000 Арифових људи. Сулејман и његов истомишљеник из Елбасана Хаци Али радили су по договору са српским повереником Цемалом Љубовићем. Љубовић је дотурао муницију и новац и Осману Банијеу из Тиране и Хаци Алији из Елбасана; да би их задржао да не пређу на аустроугарске јасле, Љубовић је у последњој недељи јуна тражио нових 300 сандука муниције и 2–3000 турских лира. После смрти Арифа Хикмета (код кога је нађено 29.000 франака) српска влада је одлучила да не финансира његове следбенике, што је изазвало велико незадовољство муслимана, јер је било јасно да ће људи који су се научили на страно злато прећи у службу оних који су вольни да просипају дукате, а то је била пре свега Аустро-Угарска. Почетак нове златничке офанзиве (21. јуна) додељивање Ахмеду из Мати велике своте новца од стране Аустро-Угарске. Маћани су одмах кренули против подручја Арифа Хикмета.⁴³ Но већ месец дана касније српска влада преко начелника округа охридског успоставила је још стабилнију везу са представником младотурака, тј. са Џамилом Хаци Фејзом, родом из Елбасана, официром и чланом младотурског комитета из Цариграда, који је постао прва личност мусиманског устанка у средњој Албанији.⁴⁴ Српска влада је богато даривала чак и неке који су се налазили на страни њених пријатеља. У последњој декади маја поп Анђелко Нешић, побратим Исе Бољетинија, понео је из Призrena 12.000 наполеондора свом побратиму.⁴⁵

Упоредо са наступом Мирдита и Косовара са севера односно од Драча, из Љушне су кренуле владине чете против устаника на јужној страни. У Љушну је одмах из Драча послато 400 пушака и муниција за два главна типа пушака. Двадесетог јуна на положају Карлинати–Барбалина устаници су при наступу на реци Семени одбачени и враћени. Аустроугарски посланик у Драчу сматрао је да нови врховни заповедник, холандски мајор Крон није ни политички ни војнички дорастао за функцију за коју је изабран.⁴⁶ Владиним снагама удар је задао Азис-паша, који је код Берата прешао на страну устаника са 2000 бораца; завера је на време откривена, те је он у околини Берата ухапшен од жандарма. Устаници су 22. јуна поразили владина одељења код реке Семени и одузели један топ и један митраљез. Кад је после Берата и Фијери доспео пред пад у руке побуњеника, вла-

⁴³ Б. Храбак, *Арбанашки утаги*, 203–4; HHSA, PA XIV K 63, № 1298, Јехличка из Скопља 20. VI 1914, шифр. тел. бр. 60.

⁴⁴ Б. Храбак, *Мусимани северне Албаније и Србије уочи избијања рата 1914. године*, Зборник за историју Мачвице српске 22, Нови Сад 1980, 66–80.

⁴⁵ HHSA, PA XIV, K 63, № 3539, Јехличка из Скопља 2. VI 1914, шифр. тел. бр. 61.

⁴⁶ HHSA, PA XIV, K 63, № 2199 Мајрхаузер из Валоне 19. VI 1914, шифр. тел. бр. 119; № 3594, Левентал из Драча 21. VI 1914, шифр. тел. бр. 706.

да је брзо нашла неке трупе и бацила их пред Берат. Два топа која су отели устаници нису могли бити ни враћени ни компензирани. Од 21. јуна два дана је било примирје, а потом је Пренк Биб Дода наступио са положаја 4 км северно од Драча; опет је извољевао, тражећи да му се додели артиљерија, али је знао да попали суседна села.⁴⁷ Холандски официри били су против прихваташа примирја, јер да су владине снаге биле у офанзиви. Пренк није дошао на сектор према Шјаку, где је терен био тврд, него је наставио акцију северно од Драча, 24. јуна. Тих дана устаници пред Драчом добили су појачања из дебарског краја, а владине снаге појачао је Бајрам Цури са својим косовским избеглицама.⁴⁸ Агенција Стефани донела је вест да је 24. поподне био заробљен, али да су га пустили на слободу, пошто је дао часну реч да више ништа неће предузимати против устанка. Његови Мирдити, али и Малисори, одбили су да се боре против устаника и харали су по граду. Ноћу 24–25. јуна неколико њих затечено је у драчким кућама у које су упали пљачке ради. Полиција је према њима благо поступила, јер је постојао страх да ће брђани са севера дићи у Драчу буну. За то време температура међу скадарским муслиманима је расла, те је пуковник Филипс дошао да обавести кнеза да муслимани до Скадру јавно одобравају револуционарни покрет у средњој Албанији.⁴⁹ Са северне стране устаници су се и снабдевали оружјем и муницијом; наоружање је стизало у Улцињ, а потом је на једрењацима прокријумчарено до рта Родони, одакле је разношено копном. У Елбасану су, приликом заузећа града заробљена и два холандска официра.⁵⁰ Заробљени су и митрополит и 28 „нотабла“ из Корче, који су после 4–5 дана пуштени, те су 27. јуна увече приспели у Битољ.⁵¹

У последњој деценији јуна трупе Пренк Биб Доде су најзад (22) заузеле место Ишми. Тога дана одржан је скуп угледника у Шјаку, на коме су са одговорност и промашаји пребачени на шејха Рубиеку, који се залагао за помирљив однос према кнезу В. Виду. Устаничке снаге не само што су држале Шјак, Кавају, Пећин и крај око Тиране, него су управо тих дана ушле у Елбасан а и Музећија је прелазила у њихове руке. После приласка Азис-паše побуњеницима, пажња је посвећена Бекташу Цакранију који се колебао на владиној страни. Он се налазио са својим снагама између река Семени и Војуше, и његови људи очекивани су у Фијерију. Један од главних младотурских активиста Дервиш-беј Елбасани је, наводно ухапшен и спроведен у Валону да се протера из Албаније. У Музећији влада се могла

47 Политика 9. VI 1914, 2; 10. VI 1914, 2; 12. VI 1914, 2.

48 NFP 23. VI 1914(M), 5; 24. VI 1914(M), 3; 23. 1914(M), 2.

49 Политика 12. VI 1914, 2; 13. VI 1914, 2.

50 HHSA, PA XIV, K 63, № 3889, Хала из Скадра 22. VI 1914, шифр. тел. бр. 311; № 27/291, Левентал из Драча 22. VI 1914, шифр. тел. бр. 711.

51 HHSA, PA XIV, K 63 № 36/P конзул из Битоља 30. VI 1914.

ослонити само на Фијери, где су власт држали неки православни трговци, који нису били отпорни према Епирцима. У Валони је било приметне мржње према аустроугарском конзулату, у чему су предњачили православни и младотурци. У јужној Албанији борбе су вођене око Скарфице. Бератски префект успео је да одбије устанике који су надошли од Елбасана. Аустроугарски конзул у Валони предвиђао је више могућих излаза из кризе: општи наступ муслимана; да они стекну симпатије хришћана; да се поново активирају Епирци; да се власт сведе на аутономни статус као у првим месецима после рата и да њу прихвати Исмаил Ђемали. Он и валонски „нотабли“ трудили су се да устанике задрже на реци Војуши.⁵²

Не само косовски него и муслимани на северу Албаније почели су прилазити хришћанском владару. Селим Батуша из Гаша нудио је аустроугарском конзулу у Скадру добровољце, то поред оних 70 које је собом повео још и 200 других и то у кратком року од десет дана, али уз плаћање 20 франака по човеку за тобожње путне трошкове од Скадра до Драча. Муслимани из верски помешаног племена Краснића такође су били уз владу, па је 70 њих дошло у Скадар као појачање Пренку. Они су упућени у Љеш, где је било већ Гаша у Пренковим трупама. Примљено је и преко 150 Малисора из места Широка (католика). Мализори из драчког гарнизона поново су показивали одушевљење за борбу, па су 25. јуна увече заједно напали са топовима на суседне висове, а сутрадан су се на тој страни видели пожари. Жеља Исмаила Ђемалија који се вратио из Беча, после разговора са руским представником у МКК Петрајевим (25. јуна) билаје да оде да преговара са устаницима; можда то и није био саставни део владине офанзиве.⁵³

Устаници у јужној Албанији, они под командом Азис-паше Врио-нија, којима се приближавао Бекташ Цакрани, добијали су муницију из Италије преко малог крцалишта на реци Семени. Одатле су стрељивом снабдевани и православни хришћани. После Арифове смрти његове оружене снаге настојао је да преузме Џемал-беј Љубовић. Он је као српски официр (аустроугарски конзул у Битољу га је називао турским начелником) примао од српске владе брашно па и печен хлеб за те људе; пошиљка последње декаде јуна износила је 50.000 ока брашна и 1.200 ока хлеба, спровођеног у Гостивару. Устаници су 26. јуна напали Берат, али се месно племство сакупило и решило да се град не предаје; свакако су знали да међу устаницима тињају и идеје сељачког рата. Сутрадан, град је био потпуно опасан побуњеницима, а једна група од свега 50 бораца кренула је ка Клисуре. Док је Пренк Биб Дода и даље трајио дане у месту Ишми, Ахмед

⁵² HHSA, PA XIV, K 63, № 8820 Левентал из Драча 22. VI 1914; № 1390 Хала из Скадра 22. VI 1914, шифр. тел. 310; № 220/201, Хала 22. VI 1914, шифр. тел. бр. 308; № 11/P, Мајрхаузер 22. VI 1914; № 3693 и 1345, Мајрхаузер, 22. VI и 23. VI 1914, шифр. бр. 132 и 135.

⁵³ HHSA, PA XIV, K 63, № 3916 и 3412, Хала из Скадра 23. VI 1914, шифр. тел. бр. 312 и 24. VI 1914, шифр. тел. 317; № 33/3, Мајрхаузер 25. VI 1914, шифр. тел. 139.

Мати (Зогу) је без борбе заузео Крују. Промене су се десиле и у пограничном појасу према Србији, на пример у области Хаси, где је Дервиш Бајрами успео да загреје ту жупну област за Есад-пашу а самим тим и за устанички покрет. Драчки министар-председник захтевао је да се валонски крај јаче ангажује у савладавању устаничког притиска, те је под претњом његове оставке мајор Слуис послат у Валону; Слуис је био кривац за употребу оружја против Есад-паше 19. маја, те је влада очекивала да би огорчење муслимана могло спласнути кад се удаљи виновник. Док су остали косовски прваци били активни на страни владе, као аустрофили, Бајрам Цури се држао пасивно и резервисано, јер за њега су тадашња кретања у Албанији имала опасан карактер верског рата између муслимана и хришћана. За тадашње прилике близарну могућност изласка из политичког вртлога аустроугарском представнику у МКК Кралу саопштио је тадашњи арбанашки представник у истој комисији Мехмед-бег Фрашери; он је предлагао да се доведе за председника арбанашке владе Изет-паша из Цариграда, а за надмуфтију Албаније хоџа Шефхет ефендија, син Али Фејзе из Ђаковице, који се налазио на највишим положајима у султановском министарству правде.⁵⁴

Мутну ситуацију у Албанији искористили су Епирци. Они су 29. јуна изјутра изашли из Аргирокастра, те су посели Хому, Лабово и Хункућ и усмерили су наступање ка Кодри (3 км од Тепелена). У то време 5000 устаника ишло је ка Подградецу. Један делегат из Корче позвао је устанике да крену на његов град, да насеље не би пало у руке Епирцима који су почели наступати. Ипак најзначајнија вест тих дана била је да се 30–40.000 српских војника налази у западној Македонији; вест је у Битољ донео један бугарски (македонски) трговац из Гостивара.⁵⁵ Занимљива је била тврдња италијанског посланика у Драчу, барона Алиотија да Грчка помаже устанике, и да би требало тражити пресију велесила да Грчка измени државе.⁵⁶

Пренк Биб Дода је наставио неискрену игру. Првога јула примио га је кнез В. Вид. Још истога дана Пренк се вратио у пристаниште Шлинцу, што је стварало закључак о италијанским сплеткама и добијању новца да се напусти боиште. У исто време мирдитски капетан Марк Ђони, који је још раније боравио са мирдитским одредом у Драчу, шуровао је са италијанским посланством. Другог јула 350 Кастрата, под заповедништвом Ђед Ђокуа, отпутовало је у Драч и од аустроугарског конзула, као каквог

⁵⁴ HHSA, PA XIV, K 63, № 4235, Плајнерт из Солуна 25. VI 1914, шифр. тел. бр. 78; № 4512, Јехличка из Скопља 26. VI 1914, шифр. тел. бр. 63; № 4482 и 4626, Мајрхаузер 26. и 27. VI 1914, шифр. тел. 144; OK/MS № 2585, Ратно министарство 26. VI 1914; № 188 Колрус из Призrena 28. VI 1914, шифр. тел. бр. 46; № 3162 и № 49, Левентал 27. и 26. VI 1914, шифр. тел. бр. 741; № 132/P Крал из Драча 29. VI 1914.

⁵⁵ HHSA, PA XIV, K 63, № 5203 Мајрхаузер 29. VI 1914, шифр. тел. бр. 150; № 5346 Хала из Складра 29. VI 1914, шифр. тел. бр. 329.

⁵⁶ HHSA, PA XIV, K 64, № 201, Левентал 30. VI 1914, шифр. тел. бр. 764.

органа драчке владе, примио је попутнину. Међу Малисорима који су прешли Пренку било је Есадових присталица; то се посебно односило на Скадране добровољце Палјокуа Курти и Филипа Крују. Међу добровољцима кретао се и Мираш Луца, несумњив Есадов присталица, који је са главним есадовцем муслиманином у Скадру Аљушем Јахјом залазио у италијански скадарски конзулат. И међу 400 Љумљана који су долазили у Драч кнезу у помоћ било је свакако и есадоваца. Није јасно да ли је до таквих појава долазило да се људи заштите од гоњења или се плански ишло да се таквим појединцима подрије морал кнежевих трупа. Аљуш Лохја је по околини Скадра причао како је Италија пустила Есада и како он треба да стигне у Драч, одакле би наступио на Скадар. Трећега јула и римске новине покренуле су питање Есадовог повратка у Албанију. Београд је устанике сматрао антантотифлима, те се српска војска повукла из пограничних области Албаније кад су устаници заузели Елбасан. Познати српски национални радник Богдан Раденковић, као замонашен, посетио је на кратко Тирану, свакако као обавештајац. Првих дана јула изненадио је став Бекташа Цакранијак: он је кнезу говорио о сплеткама Исмаила Ђемалија; мајору Слупису, који се враћао у Валону, рекао је да ће одржати Фијери пред налетом устаника.⁵⁷

Аустроугарски амбасадор у Цариграду маркгроф Палавичини говорио је о слању међународног корпуса од бар 60.000 људи да се не би доделило да Албанију умирују Србија и Грчка, јер би је ове поделиле.⁵⁸ То није било први пут изречена идеја те врсте. Британски министар спољних послова Едвард Греј је (још 15. јуна) сугерисао аустроугарском амбасадору у Лондону да би ваљало да интернационалне трупе бране кнеза Вида и да би у случају опасности да Драч падне у руке побуњеника, требало предвидети дејство бродских топова.⁵⁹ У то време транспортовано је за пут у Драч 12 аустроугарских резервних и послужених официра и 700 добровољаца. Из Немачке, пак, с нестрпљењем је кнез чекао пуковника Шефера. Аустријски посланик у Драчу као да је био скептичан кад је реч о борбеној вредности и сналажењу тих добровољаца у Албанији. Балхаусплац је изразио Конзулти бојазан да би устаници могли заузети Валону и тамо примати оружје и муницију. Ставу Рима ништа није сметало да Есад-паша добије пријем (4. јула увече) код министра иностраних дела пред своје пу-

57 HHSA, PA XIV, K 64, № 1395 и 4041, Левентал из Драча 1. VII 1914, шифр. тел. бр. 770 и 782; № 3071 и № 354 Хала из Скадра 1. VII 1914, шифр. тел. бр. 336 и 339; № 1108 и № 35/3, Мајхазер 1. и 2. VII 1914, шифр. тел. 154 и 157; № 201 Крал из Драча 1. VII 1914, шифр. тел. бр. 303 OK/MS № 2647, ратно министарство 1. VII 1914; № 2124, № 137/P и № 139/P Хала 2. и 3. VII 1914, шифр. тел. 342; № 2013, Левентал 3. VII 1914, шифр. тел. бр. 794; № 8523, Мереј из Рима бр. 497.

58 M. Boghischewitsch, *Die auswärtige Politik Serbiens 1903–1914*, B. II, Berlin 1929, 524. Тошев из Цариграда 20. VI/3. VII 1914.

59 HHSA, PA XIV K 63, циркулар 16. VI 1914 из Беча, којим је пренесен Менсдорфов телеграм бр. 83 из Лондона 16. VI 1914.

товање у Париз. Главни скадарски есадовци (Сулцо-бег, Аљуш Лохја, Мухарем-ага Азеси, Хасан-бег Бушати) пошли су (5. јула) у Рим, а за Есад-пашу се причало да мисли да посети и Русију. Потпуковник Муричо одлучио је да обиђе и дебарски крај. Занимљиво је да је аустроугарски посланик у Атини држао да је мусимански устанак у Албанији младотурско масло али да се изводи уз помоћ Србије.⁶⁰

Есадов контакт са присталицама са севера обављан је преко Црне Горе. Његов секретар саставо се у Подгорици (3. јула) са Кольом Мирашем Луцом; требало је да секретар буде пребачен у Тирану, где би порадио да буке устанак есадоваца против кнеза. Можда је у вези с тим изведен покрет српских трупа из Прилепа ка Дебру, Охриду и Струги. Устаници су заузели Старову 4. јула. У Берату руковођење отпором преузео је Хусни Тоска, свакако тзв. националиста, са добровољцима. Из Подградеца устаници су пошли ка Корчи у пратњи тројице корчанских муслимана од којих је један био Малик-бег Фрашери. У случају да устаници преузму Корчу, аустроугарски посланик у Драчу бојао се да би хришћани Корче могли прићи Епирцима. Корчански епископ стигао је у Драч и после разговора са генералним гувернером упутио је телеграм Х. Зографосу у Аргирокастро, предлажући му контакт на Крфу да би се разговарало о судбини Корче. У Валони је установљено да је могућ покрет ка Корчи и од Берата. У Фијери је кренуо холандски капетан де Јонг, где је одбрану организовао Бекташ Цакран. Очекивало се да ће Епирци покушати да заузму Колоњу. Влада је у неким случајевима плаћала својим католичким брђанима да стабилно држе извесне положаје. На пример, парох села Малкуци Дервени добијао је 400 франака дневно; примајући новац, парохијани су се сматрали војницима на одсуству, те су прихватили налог владе да крену у Курбино.⁶¹

Устаници у источној Албанији посебно су се окомили на проаустријске тзв. националисте. Кад је њих 2–3000 2. јула заузело од 600 бранилаца Подградец, одмах је побијено 20 националиста а остale су одвукли собом. Исто тако, кад је колона од 800 устаника кренула да заузме Корчу, носили су проскрипциону листу од 100–200 тзв. националиста. Међу скадарским мусиманима постојала је политичка издиференцијација: групу тзв. националиста водио је месни кадија а остали, тј. већина припадали су Есадовом „тарафу“, где, поред већ поменутих, треба убројати од угледних Ахмедбега, Муртезу-пашу, Риза-бега Ђакову (Криезиу) а било је и виђених Малисора мусимана есадиста. Католичка племена на самој граници била су провладина. Из Климената, на пример, Ђелош Ђоку довео је (8.

⁶⁰ HHSA, PA XIV, K 64, 3852, Мајрхаузер 3. VII 1914, шифр, тел. р. 159, Беч Риму 4. VII 1914; № 1167, Левентал 5. VII 1914; № 195 211, Хала из Скадра 6. VII 1914, шифр. тел. бр. 346; № 1358, Левентал 6. VII 1914, шифр. зрл. бр. 812; 51/ P-C, Szilassy из Атине 4. VII 1914.

⁶¹ HHSA, PA XIV, K 64, № 1025, Хала 4. VII 1914, шифр. тел. бр. 344; № 1133, Плајнерт из Солуна 5. VII 1914, шифр. тел. бр. 84; № 1281, Мајрхаузер 6. VII 1914, шифр. тел. бр. 161; № 1359, Левентал 6. VII 1914, шифр. тел. бр. 813.

јула) у Драч 140 племеника. Од бегова одобравали су поступак 19. маја а Есад-пашу су означили као издајника Ајет и Екрем Либохова те Екрем и Сурја Влора. Седница крунског савета, састављена од драчке аристократије са Ислайлом Ђемалијем и Биб Додом, заказана је за 9. јул.⁶²

Поред Аустријанаца, међу странцима добровољцима у групама су долазили и Румуни. Седмог јула, поред 60 Косовара, стигло је њих 48 из Румуније. Уз добровољце ишао је и новац; капетан Грегу Кристеску, букурешки адвокат који је водио румунске волонтаре, користио је кредит од 30.000 франака. Са Мирдитима је ишло тешко у Драчу и даље; они су се истицали у палјевинама и пљачкама али не и у јуришима, а њихов наследни старешина Биб Дода је праћен. За Мирдитима су се у таквим работама повели Мализори, па су власти у Драчу за испаде и отимачине окривили барјактаре Кастрата и Хота. Седмога јула владине снаге из Берата одбиле су ребеле од Петрова. Сутрадан се Корча налазила под истовременим нападом Еираца и муслимана. Деветога јула у град су најпре ушли Епирци па потом устаници. Владини чиновници побегли су у место Сcrapари. Корчу су стварно заузеле (6. јула) редовне грчке трупе. Са те стране слио је 50.000 избеглица у Берат где су живели у великој беди. Епирци су од Корче наступали према Тепелену и Дзани. Епирци су мрзели и уништавали муслиманске насеље. Ка Берату је добегло даљих 15–20.000 муслимана са подручја даљег напредовања Еираца. На заустављању најезде ангажовао се натурализовани аустроугарски капетан Гиларди са једним топом и четири митраљеза. Гиларди је примио сву власт у Берату 11. јула. Грци су задржали срез Сcrapари са главним местом Черна Вода.⁶³

Једанаестог јула у Драчу је одржан крунски савет. Најпре је речено да Европа може да обезбеди државне границе, а да ред у унутрашњости треба да осигурају сами Арбанаси. На том скупу, коме је присуствовало 30 људи, Пренк Биб Дода и Исмаил Ђемали тражили су да се свим силама подупре владар а да се тражи интернационализација ратног стања у Албанији, свакако због присуства Грка међу Епирцима. Слично је говорио и Иса Бољетини на савету или на скупу главара: дужност је сваког Арбанаса да се бори за В. Вида, тражећи то и од велесила. Било је угледника који су захтевали посебне гарантије од кнезевог ађутанта за безбедност Драча.⁶⁴

⁶² HHSA, PA XIV, K 64, № 1325, Лејханец 6. VII 1914, шифр. тел. бр. 6, № 47/ Р-В, Хала 6. VII 1914; № 1519, Левентал 7. VII 1914, шифр. тел. бр. 819; 1681, исти 8. VII 1914, шифр. тел. бр. 825; № 1713, исти 8. VII 1914, шифр. тел. бр. 829.

⁶³ HHSA, PA XIV, K 64, № 1533, Левентал 7. VII 1914 шифр. тел. бр. 873; № 1715 и № 1798, исти 8. VII; № 1710 и 1971, Маурхаузер 9. и 10. VII 1914, шифр. тел. бр. 167 и 170; № 2048 Крал 10. VII 1914, шифр. тел. бр. 309; № 1267, Крал 11. VII 1914, шифр. тел. бр. 325; OK/MS бр. 2843, 9. VII 1914, № 2034, Маурхаузер 11. VII 1914, шифр. тел. бр. 175.

⁶⁴ HHSA, PA XIV, K 53, № 2154. Левентал 11. VII 1914, шифр. тел. бр. 846; K 64, исти № 90, 12. VII 1914, шифр. тел. бр. 85; OK/MS бр. 2895 од 11. VII 1914.

Младотурчин Цемал-беј Љубовић (ослобођен ропства у Београду преко београдског муфтије) такође је радио за Есад-пашу; његово боравиште било је у Скопљу, где су га пратили (био је раније жандармеријски пуковник!) турски официри Дервиш-беј и Ешреф-беј; они су одлазили у Призрен и у друге косовско-метохијске градове и ту агитовали за Есада и устанике. Они су организовали пребацивање оружја, муниције и хране преко границе; почетком јула велика количина намирница и наоружања излиферована је устаницима преко Добра. Несумњиво је постојала српско-младотурска кооперација у Албанији чак и после сарајевског атентата или управо тада и највише, мада се очекивао рат са Аустријом. Веома је било карактеристично држање тзв. националиста и есадоваца у Колоњи, камо су стигли Епирци; док су есадовци на челу са Селимом Дамијем бранили град, националисти, којих је било више, предали су насеље без борбе. Треба претпоставити да су им већи непријатељи били устаници него Епирци и Грци, према којима би позиције гарантовале велике силе. Многи муслимани побегли су у правцу Подградеца а неки су се склонили и на српско државно подручје. Епирци су у Корчи запалили муслиманске куће, арбанашку женску гимназију али и куцовлашку православну цркву. Њима су отпор пружали не тзв. националисти, којима се Велика Албанија није скидала са језика, него арбанашки устаници; они су се утврдили на мосту пре мајдана Малик, 12 км северно од Корче. Епирци и Грци, показујући мржњу према Арбанасима, при маршу су спаљивали и уништавали муслиманска села. Ова су северно од Корче истицала турске барјаке, наивно мислећи да Грци неће смети да на њих ударе. Слично су чинили Аромунима, које су Грци још више mrзeli него Арбанасе; у селу Пљаси (?) истакли су румунску троколору; Грци су, међутим, све житеље села истерали. Арбанаси турске политичке оријентације укопали су се три и по часа северно од Корче, те су ступили у преговоре са Епирцима. Не жељећи да се супротставе Епирцима, власти у Берату су без отезања предали град (12. јула) побуњеницима, чинећи њих одговорне за судбину града. Устаници су у граду извисили турске барјаке а многи православни становници, без страха од репресалија, окачили су епирске заставе, које устаници нису скидали.⁶⁵

Средином јула (14) и Валони је запретила опасност да падне у руке устаника. Ови су се налазили три сата хода од града а Епирци десет. Вероватно да сврше посао са Валоном, устаници су (13) закључили примирје са Епирцима. Ситуацију су искористили православни Химариоти (јужно од

65 HHSA, PA XIV K 64, № 2077, скопски конзулат 11. VII 1914, шифр. тел. бр. 69; № 2227, Лејханец из Битоља 12. VII 1914, шифр. тел. бр. 9; № 2217, Плајнерт из Солуна 12. VII 1914, шифр. тел. бр. 92; № 2225 и 1264, Мајрхаузер 12. и 13. VII 1914, шифр. тел. бр. 173 и 182. – Цемал-беј Љубовић (који је кол Срба добио само чин резервног капетана II класе, самоиницијативно је одлазио у Албанију, без питања старешина и није се враћао, иако га је командант Трупе Нове области службено позивao преко граничарских официра; он га, међутим, није кажњавао, јер је знао да он ради по директиви председника владе (АС, Арбанашко одељење, фасц. IV, Пов. А бр. 48).

Валоне), те су заузели места Кучи и Каларет, док су се борбе водиле око Польјане. Фијери је 13. јула истакао турску заставу и тиме прешао у власт устаника. Грчки официри у саставу епирских снага успоставили су контакт са холандским официрима.⁶⁶

Одбрану видовске Албаније преузели су брђани уз српско-црногорску границу, подстакнути од аустроугарских агената, косовски емигранти, мада муслимани, такође као присталице Аустрије, и Румуни. Хусни Жур је (20. јула) отпловио из Медове за Драч са 300 Малисора. Тога дана стигло је у Драч нових 200 Косовара, те их је ту укупно тада било 500. Код Румуна се запажало двоструко држање: код оних који су били у Драчу стварао се утисак да се спремају да изађу из Албаније, док се (још 29. јуна) у Лондону говорило како ће уследити слање и редовних румунских трупа; њих је у том смислу препарирао окретни италијански посланик барон Алиоти. Било је очигледно да Италијани мисле да интервенишу војнички и да ствар попало преузму у руке преко Румуна. Двадесет првог јула у Драч је стигло 250 ислужених румунских војника. У исто време у Скадру су муслимани сакупљали новац за устанике и до 20. јула сакупљено је 400 турских лира. Преко Битоља из Цариграда су се за Албанију налазили на путу два турска генералштабна официра – Чемал-беј (раније пуковник у Битољу) и Халим-беј (ранији подмајор у Јањини); били су то младотурци из скунине намењене покојном Арифу Хикмету. Селим-беј Крчова пропутовао је преко Солуна у истом правцу са 700.000 франака у папиру за турску странку у Албанији. Устаници су се сакупљали на Војуши преко пута Бисања. Они су још 17. јула позвали у Џак представнике велесила из Драча на преговоре; одговорено им је јевазивно, на што су устаници дан касније одговорили правом филипиком против владара. Тада су устаници према Драчу држали линију Преза-Разбул-Каваја. Ту се врховно војно руковођење налазило у рукама бившег турског официра Ђена-беја Адила (који је некад ратовао у јединицама познатог силника над Арбанасима Тургут-паше). У резерви налазиле су се јединице које су бројале 1600 људи. Северније, колона од 3000 бораца заузела је (23) место Гурси и упутила се на значајно пристаниште Шлинциу.⁶⁷

У свом одговору представницима велесила устаници су запретили да ће, ако се В. Вид не уклони из Албаније, извршити општи напад на варош, а ако би страни ратни бродови отворили артиљеријску ватру, да ће

⁶⁶ HHSA, PA XIV, K 64, № 8372 и 1621, Мереј из Рима 14. и 15. VII 1914, шифр. тел. бр. 192 и 514; № 512/201 Плајнерт из Солуна 14. VII 1914, шифр. тел. бр. 94; № 2428 Мајрхаузер 14. VII 1914 шифр. тел. бр. 185 и № 2631, 15. VII 1914 шифр. тел. бр. 192; № 2575 Левентал 14. VII 1914, шифр. тел. бр. 865.

⁶⁷ HHSA, PA XIV, 65, № 5273 Менслдорф из Лондана 29. VI 1914 шифр. тел. бр. 89; № 7248 Мерђиј из Рима 2. VII 1914 шифр. тел. бр. 49; 5467 и 2193 Хала из Скадра 20. и 21. VII 1914 шифр. тел. бр. 370 и 371; № 5647 Плајнерт из Солуна 20. VII 1914 шифр. тел. бр. 907, 915, 271, 912; № 3766, исти 21. VIII шифр. тел. бр. 914; № 4321 Хала из Скадра 23. VIII 1914 шифр. тел. бр. 372.

они бомбардовати град. Сутрадан (23. јула) кнез је позвао на заједнички састанак заповеднике страних бродова – три адмирала (аустроугарског, енглеског и италијанског) и капетане бојних бродова осталих сила (француског, немачког и руског). Свима им је појединачно поставио питање како могу допринети у случају напада побуњеника на Драч. Само је Аустријанац рекао да има наредбу да отвори пальбу на нападаче, док су остали изјавили да могу ставити морнаре кнезу за личну заштиту али не и више. Истога дана увече са појединих ратних лађа искрцан је известан број морнара за заштиту двора. Истога преподнева саставили су се и представници велесила и одлучили да В. Виду уруче дослован превод устаничког одговора; он је био увредљив за кнеза, јер је у њему писало – да само малоуман човек, после онога што се десило, може дуже остати у његовом положају. Представници су решили да се устаницима више ништа не одговара. Осим Аустријанаца, сви други представници сматрали су да кнеза треба уклонити по било каквим изговором. Још тада су дипломати предвидели да се кнез неће моћи одржати, јер неће моћи победити, мада је решен на резистенцију. Од 20. јула председник владе Турхан-паша налазио се у Француској, чија се помоћ тражила у насталом ћорсокаку. Министри арбанашке владе решили су (22) да, кад се врати председник владе, колективно напусте своје функције, пошто претходно владару објасне у каквом се стању земља налази; тиме се ишло, да се кнез досети јаду и сам напусти Албанију. Двадесетог јула увече немачки и румунски посланик разговарали су са В. Видом и пријатељски су му наговестили да би и за њега било најбоље да се повуче; сутрадан је у том смислу румунски посланик говорио српском колеги; сам кнез је сазнао да министри мисле да демисионирају ако се он не повуче, те је Румун био мишљења да би кнезу било часније да му министри не предлажу повлачење.⁶⁸ Та решења и расположења била су стварни крај Видове владавине; оно што се одувлачило и натезало до првих дана септембра, кад је кнез прешао на аустроугарски брод и напустио драчку луку било је мрџварење Албаније и свих њених људи и политичара као и стране дипломатије.

Пренк Биб Дода био је забринут за своје Мирдите ако се муслимани листом дигну. Излаз, и то једини, видео је у поновљеном повезивању са Србијом. Он је поново (24. јула) дошао српском посланику у Драчу да би дознао да ли је упознао Н. Пашића са његовим (Пренковим) кораком (по посланиковом писму од 11. јула). Мирдита је било све мање у Драчу, јер су се многи поразбољевали од маларичне грознице и тифуса, те су сваким даном бродовима евакуисани а потом из Скадра упућивани кућама. Тога дана увече очекиван је општи напад устаника на Драч. Морнари са ратних бродова поставили су барикаде у улицама које су водиле кнежевом двору.

⁶⁸ АС, Арбанашко одељење, фасц. IV, Пов. А бр. 7, 6. и 5. од 10/23. и 9/22. VII 1918, Панта Гавrilović из Драча са А бр. 279, 277. и 280.

Око 21 час почела је палба, но она је после 35 минута престала и поново је отпочела у 1 сат после поноћи, али је тада трајала врло кратко. Побуњеници су покушали да се приближе шанчевима бранилаца са западне стране, али су их рефлектори открили и напад је био осуђен. Рањен је у руку један румунски официр а четири–пет Мирдита су погинули. Кнез је био „још под аустријском хипнозом“ и одупирао се саветима који су му са разних страна упућивани да се уклони. Он је решио да 26. јула отптује у Валону да лично дели помоћ бегунцима из разних крајева, којих је тада у том граду било преко 10.000. МКК, која би једина могла да прими владарске агенде, у случају да се В. Вид повуче, била је без икаквог утицаја на догађаје и приморана „скрштених руку посматрати лудо управљање и све његове последице“⁶⁹.

Есад се тада налазио у Напуљу и био је прилично у току догађаја. Њега су 20. јула посетили неки његови земљаци, међу којима и неки бивши турски официр Али из Тепелена; он му је поручио да је издајник отаџбине и да сад хоће да отптује из Напуља. Паша је одмах затражио интервенцију полиције, наводећи да је такве претње спремио аустроугарски генерални конзулат. Топтани је мисло да се као кнезев супарник врати у Албанију и да отпочне борбу из свог домена, из Тиране. Тамо је главнуречњему у прилог водио убица Хасана Риза-паше Осман Бала, а секундирали су му Муфтар Таране и Муса Џазим. Они су настојали да привуку угледнике Тиране – Мазхар-бега Кјорали и његовог сина Бешира, ранијег градона-челника Тиране, муфтију из арбанашког Дебра и друге. Ахмед-бег Мати са својим људима вратио из Тиране у Мати већ и зато што је борцима понесало муниције. Скадарски муслимани есадовци, као и неки из Дибре, били су спремни да младог Ахмеда поздраве као кнеза (Ахмедова мајка била је из Топтанија а сам Ахмед кад се оженио сину првенцу дао је име Есад). Муслимани из Тиране и они из Скадра појачали су своје додире, које су обављали преко Шлинце и Улциња. На једном Есадовом чифлуку тих дана водио је разговор Есадов секретар Тевфик-беј Мандић са Есадовим рођаком Мазхаром Топатијем. Мандић је очигледно радио да припреми тен-ден за повратак свога патрона. У пограничним племенима Гаша и Красни-ћа Црногорци су водили агитацију у Есадову корист. Са српске, пак, стране тих дана поново је преко границе устаницима дотурена велика количина муниције.⁷⁰

⁶⁹ АС, Арбанашко одељење, Пов. А бр. 9, 10. и 11, П. Гавrilović из Драча 12/25. VII 1914, са Пов. А бр. 281. и 283; DDF III-11 (1936), № 10, п. 11, де Фонтенеј из Драча 24. VII 1914.

⁷⁰ HNSA, PA XIV, K 65, № 2534, Мереј из Рима 21. VII 1914, шифр. тел. бр. 524; № 156/П, Хала из Скадра 21. VII 1914, пов. – Причало се да Мандић припрема Есаду састанак са скадарским првацима у Улцињу; Мандић је био родом Подгоричанин и добро је стајао код краља Николе; на претходне разговоре са Мандићем из Скадра су пошла три бивша турска официра и лекар Абдулах ефендија (Исто, конзулат из Бара № 5 24. VII 1914).

Последње декаде јула стране силе предузеле су мере да се локализује сукоб у Албанији, јер је европски рат већ куцао на врата Балкана. На Порти су (20. јула) у разговору са аустроугарским амбасадором показали да одобравају тезу Италије да треба искључити утицај и мешање велесила у унутрашње ствари Албаније. При том су цариградски политичари сматрали да је потребно да се више чује глас муслиманске Турске, у чијој су служби били толики Арбанаси, официри и чиновници, па и тзв. националисти и кад је и сам председник владе био турски амбасадор. Талаат-паша је рекао аустроугарском амбасадору да се Турска спрема да у Албанију упути 10.000 лира. У исто време аутономна епирска влада је преко италијанског конзула у Јањини демантовала гласине о учешћу регуларних грчких трупа у наступу Епираца, нарочито из Аргирокастра; постојале су грчке униформе, али на људима из северног Епира, који су после пада Корче успели да све арбанашке гарнизоне из Епира отерају.⁷¹ На питање руског отправника послова у Атини, грчки министар спољних послова (23. јула) категорички је одбио гласине да грчке трупе садејствују у Епиру. Грчки краљ је потом телеграфисао италијанском краљу да поверије у његову реч да неће дозволити грчко мешање у Албанији; у истом смислу послао је поруку немачком цару. Председнику епирске владе Христакију Зографосу дато је енергично упутство да се придржава протокола закљученог на Крфу. Утицај овога, међутим, подривен је деловањем бившег посланика САД у Атини Вилијамса, који је путовао у Епир и преговарао са Зографосом, а затим је објавио у атинској штампи „отворено писмо“ у коме је мрачним бојама представио стање у Албанији, указујући на одговорност МКК.⁷²

Рат који је био на прагу приморао је Аустро-Угарску да косовске емигранте уместо у Драчу употреби на српској граници. Њихово упућивање у нови најам почело је још 18. јула, а 6. августа Иса Бољетини и Хасан Приштина већ су се налазили на положајима у Љуми и према Призрену.⁷³ Како су устаници хтели да смање покретљивост владиних људи и могућност интервенције Двојне Монархије (а оне су биле кудикамо веће на северу земље), покренули су акцију да заузму важну луку Љеш. Британски пуковник у Скадру Филипс телеграфисао је МКК да јаке снаге устаника крећу ка северу и да једна колона угрожава Љеш. Пуни наступ устаника на Љеш уследио је тек 6. августа. Још 27. јула, кад се Есад-паша са представником цариградских младотурака налазио у Паризу, мудир (српски начелник)

71 NHSA, PA XIV, K 65, № 3741, Палавичини из Цариграда 21. VII 1914, шифр. тел. бр. 340; № 9/P, Јањуна 23. VII 1914.

72 Б. Храбак, *Албанија од јулске кризе до јуна 1916. године на основу руске дипломатске пратеће, Обележја (Приштина)* бр. 5/1974, 63.

73 B. Hrabak, *Elaborat srpskog ministarstva inostranih dela o pripremi srpske okupacije severne Albanije 1915. godine*, Godišnjak Arhiva Kosova II–III, Priština 1970, 11.

Љуме јавио је да 600 Мађана и Љумљана изражава спремност да се бори у Драчу или где им већ буде наложено.⁷⁴

Наступање устаника према Валони је залеђено, можда из обзира према Италији. Стагнирале су и борбе око Драча. Први светски рат је већ био почео. Кнез у Драчу могао је вегетирати до следеће офанзиве устаника која је уследила месец дана касније. Првих дана септембра он је из Драча прешао на аустроугарски брод у луци, а потом је напустио и луку. Тиме је закључена једна страница арбанашке историје пуна унутрашњополитичких борби које су имале и религиозни облик, мада нису представљале верски рат. На власт у Драчу дошао је помоћу српских власти Есад-паша Топтани. После врло кратког времена он је дошао у сукоб са војама муслиманској покрета против кнеза В. Вида, а годину дана касније, на готово исти начин устаници су се по Албанији и пред Драчем тукли против Есад-паше, мада он није био хришћанин.

ЗАКЉУЧАК

У верски поцепаној и социолошко-политички незрелој за државни живот Албанији један од сегмената у стварању арбанашке државне самосталности биле су турске трупе које су се крајем 1912. повукле у Албанију. Том фактору приклучили су се нерашчишћени рачуни прошлости, у којој су хришћани економско-социјално и политички били јако подређени муслиманима. Представници ових, бегови и аге, војни и чиновнички врхови натурили су се као носиоци националне самосталности, желећи да задрже своје социјалне позиције. Стога политичка самосталност никако није значила економско-социјално ослобођење сељаштва феудалних односа, него је социјално ропство исказивано разликама у религији. Православни југа Албаније великом делом пришли су тзв. епирцима (под грчким културним и политичким утицајем), те су једним делом због бегова заувек изгубљени за етнос коме припадају. Мирдити и остали католици севера тежили су аутономији северне Албаније која би попримила католички верски карактер. Како су били сувише слаби да се носе са муслиманима, настојали су да своје државно-политичко гнездо свију у оквиру суседне хришћанске Србије (која није прихватила њихову концепцију). Аустро-Угарска је полагала право да те католике штити својим култним протекторатом, доводећи новој држави за владара свог кандидата хришћанина. Мусиманска већина народа је то схватила као политичко наметање. Србија и Бугарска с једне и Италија с друге стране више су полагале на пријатељство мусиманске већине, док је Грчка настојала да се преко епирске аутономије проши-

⁷⁴ HHSA, PA XIV, K 65, № 4714, Крал из Драча 24. VII 1914, шифр. тел. бр. 334; № 60/P, А-С, Драч 27. VII 1914, стр. пов.; № 63/P, Драч 31. VII 1914; № 164/P, Хала из Скадра 6. VIII 1914.

ри у Албанији. Таква Албанија била је погодна за вршљање и сплетке, у чemu су учествовали и суседне државе, које су са Албанијом имале своје концепције и кандидате, помажући ове новцем, оружјем и интервенцијама, које су постојале чак и кад те државе нису држале трупе на тлу арбанашке државе.

Арбанашки муслимани у маси имали су више турску него аранашку политичку свест, јер су држали да их једино Турска може одбранити од великих сила и грабљивих суседа а феудалном елементу обезбедити и класне привилегије. Танак образован слој арбанашких муслимана опредељивао се према политичким и другим интересима између Турске, Аустро-Угарске и Италије, а неки су се наслањали и на суседне државе. Са Бугарском рачунао је само Исмаил Ђемали док се не отера Србија са Косова и из Македоније. Удруживање и мобилизација муслимана могли су се извести само на конфесионалној основи, једноставном паролом – напоље са владаром хришћанином. У току 1913. главни политички сукоб налазио се у ривалским односима Исмаила Ђемалија и Есад-паше Топтанија. Пошто се Ђемали компромитовао повезивањем са младотурцима (с којима је рачунао и радио и Есад, али вештије), Ђемали је испао из игре и од првих недеља 1914. Есад-паша је постао прва личност Албаније. Он није могао постати владар, мада је такве тежње показивао већ у пролеће 1913, јер га није хтела Европа. Да тој Европи изигра кандидата, Есад се тактички прикључио кандидату Европе, радећи против њега иза леђа. Кад је могао да се наметне нови владар, али су се дигли и младотурци и старотурци међу Арбанасима. Тада борба против наметања Аустро-Угарске поприма делимично верски карактер. Ипак, ни тада муслимани ни издалека нису сви били есадовци. Косовске избеглице, племена уз српску и црногорску границу, муслимани међу тзв. националистима и већи део бегова који су зазирали од моћног Есада били су уз хришћанског владара. И Есад-паша је имао нешто католика у скадарској Малесији. Међу православнима било је веома мало тзв. националиста, а то значи и људи Видове партије. Већ крајем јула велесиле су се одrekле В. Вида и последњих четрдесет дана његове владавине било је време сталног јачања устанка и опште мрџварење Албаније. Кад је Вид отеран, првих дана септембра 1914, помоћу Србије наметнуо се Есад. Међутим, он је представљао извесну владавину другог табора светских сила а делимично и Србије. Велики део истих устаника од краја 1914. и током 1915. војује против њега на готово исти начин као против В. Вида. Та фаза унутрашњополитичких сукоба нема верско обличје, иако је наставак старе борбе против станих утицаја и за конзервирање мусиманске превласти у Албанији. Добрим делом, нарочито кад је реч о брђанима, то је била борба и против државе, била она са хришћанским или било каквим другим владаром, била она отоманска или домаћа арбанашка.

**LES AFFRONTEMENTS POLITIQUES A CARACTERISTIQUE RELIGIEUSE
EN ALBANIE – 1912–1914**

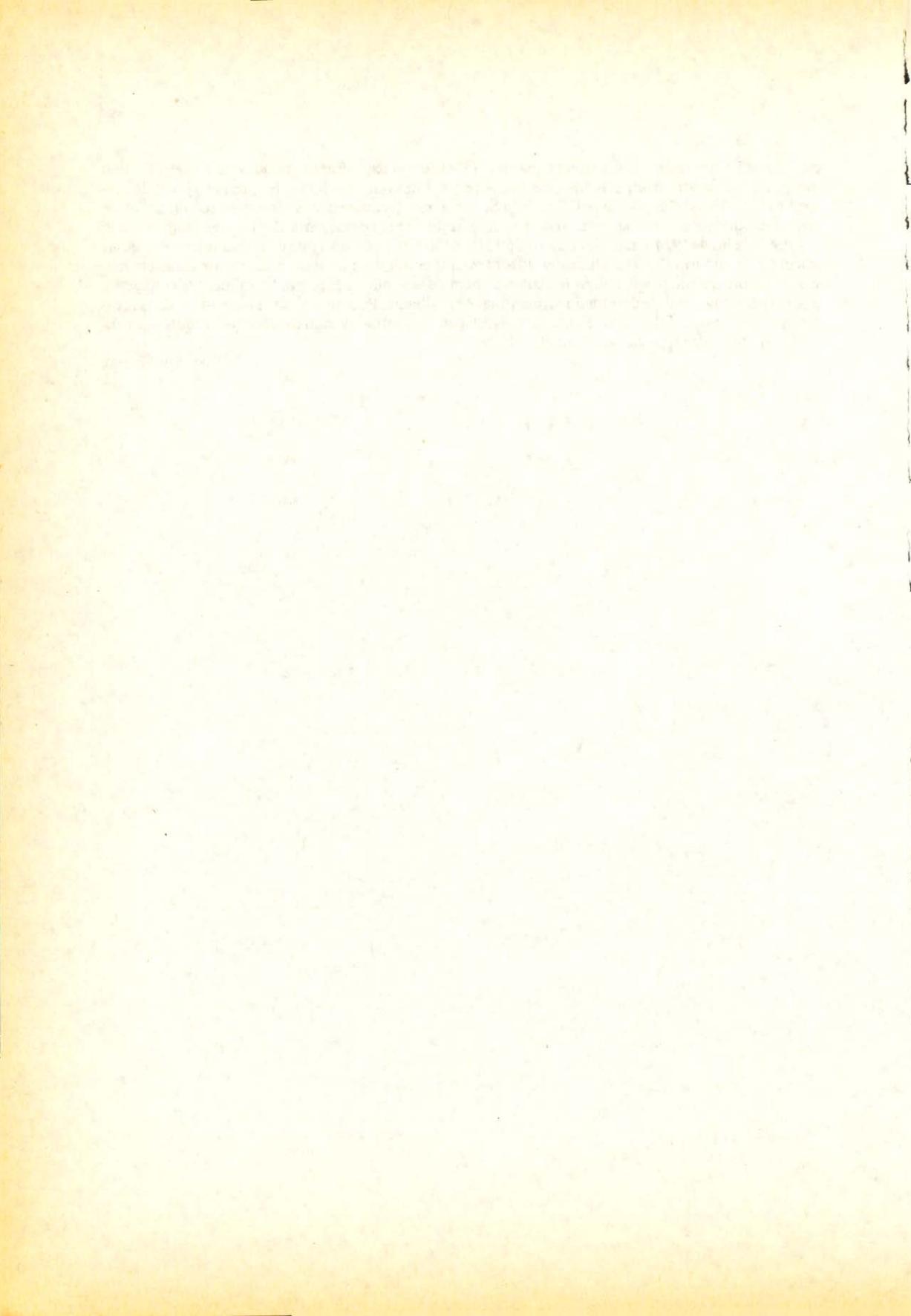
– Résumé –

Dans l'Albanie déchirée par les dissensions religieuses et incapable de se hisser, du point de vue sociologico-politique, au niveau d'un Etat moderne, un des segments de la création d'un Etat albanais autonome fut la présence des troupes turques qui s'étaient repliées en 1912 en Albanie. Il y avait aussi les comptes non réglés du passé au cours duquel les chrétiens avaient fortement souffert de la domination économique, sociale et politique des musulmans. Les représentants de ces derniers, les beys et les agas, ainsi que les milieux militaires et ceux des fonctionnaires, essayaient de se faire passer pour les piliers de l'autonomie nationale, soucieux en fait de conserver leurs positions sociales. C'est pourquoi l'autonomie nationale ne pouvait nullement être identifiée avec l'affranchissement économico-social de la paysannerie des rapports féodaux. L'asservissement social trouvait son expression dans les différences religieuses. Le sud orthodoxe de l'Albanie s'était rallié, pour une bonne part, aux „Epiens” (sousmis à l'influence culturelle et politique des Grecs) et, en raison dans une certaine mesure du comportement des beys, il pouvait être considéré comme perdu pour l'éthnie à laquelle il appartenait. Les Mites et les autres catholiques du Nord aspiraient à l'autonomie de l'Albanie septentrionale qui devait prendre les caractéristiques religieuses d'une terre catholique. Comme ils étaient trop faibles pour faire front aux musulmans, ils s'appliquaient à faire leur nid politico-étatique dans le cadre de la Serbie chrétienne voisine (qui n'acceptait du reste pas leur conception). L'Autriche-Hongrie s'arrogait le droit de protéger ces catholiques par une sorte de protectorat confessionnel en faisant venir à la tête du nouvel Etat, son propre candidat, un souverain chrétien. La majorité musulmane de la population y vit une tentative de diktat politique. La Serbie et la Bulgarie, d'une part, et l'Italie, d'autre part, misaient davantage sur l'amitié de la majorité musulmane, alors que la Grèce s'efforçait de s'agrandir aux dépens de l'Albanie par l'autonomie de l'Epire. Une telle Albanie se prêtait aux menées et aux intrigues. Les pays voisins ne se faisaient pas faute d'y participer, y compris pour l'Albanie leurs conceptions et leurs candidats qu'ellesaidaient avec leurs subsides, leurs armes et leurs interventions, même lorsque ces Etats ne maintenaient pas leurs troupes sur le territoire de l'Etat albanais.

Les masses arbaïaises musulmanes avaient une conscience politique turque bien plus qu'albanaise car elles étaient persuadées que seule la Turquie pouvait les défendre contre les superpuissances et les rapaces voisins, et assurer à la couche féodale les priviléges dont elle jouissait. La mince couche d'intellectuels arbaïais musulmans optait selon les intérêts politiques et autres de la Turquie, de l'Autriche-Hongrie et de l'Italie. D'autres prenaient appui sur les Etats voisins. Seul Ismail Cemali misait sur la Bulgarie pour chasser la Serbie du Kosovo et de Macédoine. Les musulmans ne pouvaient être mobilisés et associés que sur la base confessionnelle, à la faveur du simple mot d'ordre: Nous ne voulons pas d'un souverain chrétien. Dans le courant de 1913, le principal conflit politique se situait dans les rivalités entre Ismail Cemali et Essad-Pacha Toptani. Comme Cemali s'était compromis en se liant aux Jeunes-Turcs (Essad-Pacha collaborait également avec eux, mais plus habilement), il fut misainsi à dire hors-jeu et, dès les premières semaines de 1914, Essad-Pacha devint la personnalité numéro 1 de l'Albanie. Il ne pouvait devenir le souverain du pays parce que l'Europe n'en voulait pas, bien qu'il eût manifesté des aspirations dans ce sens dès le printemps 1913. Pour déjouer les desseins de cette même Europe, Essad se rallia tactiquement à son candidat, tout en se livrant à des agissements occultes contre lui. Lorsque cette manœuvre eût été découverte, à la demande de l'Autriche, celui-ci fut également évacué. Un nouveau souverain pouvait dès lors être imposé, mais cette tentative se heurta à l'opposition des Jeunes-Turcs et des Vieux-Turcs de la population albanaise. Cette lutte contre les plans austro-hongrois devait prendre en partie un caractère religieux. Mais même alors, les musulmans étaient loin de prendre fait et cause pour leurs coreligionnaires insurgés, et tous lessurgés n'étaient certainement pas des „essadiques”. Les réfugiés du Kosovo, les tribus vivant le long des frontières de la Serbie et du Monténégro, les musulmans „nationalistes” et la plus grande partie des beys qui craignaient la puissance d'Essad, étaient du côté du souverain chrétien. Essad-Pacha pouvait compter sur un petit nombre de catholiques de la Malësia de Shkodra. Parmi les orthodoxes, les „nationalistes” étaient fort peu nombreux, ce qui était donc le cas aussi des militants du Parti de Vid. Dès la fin de juillet, les grandes

puissances l'ayant répudié, les derniers quarante jours de son règne furent marqués par l'intensification incessante de l'insurrection et le martyre de l'Albanie. Vid ayant été chassé, les premiers jours de septembre 1914, Essad s'imposa avec l'aide de la Serbie. Il représentait en un sens la domination de l'autre camp des puissances mondiales et, en partie, de la Serbie. Une grande partie des insurgés combattront, à partir de la fin de 1914 et dans le courant de 1915, contre lui pour ainsi dire de la même manière qu'ils avaient lutté contre Vid. Cette phase des affrontements politiques intérieurs n'eut pas un caractère religieux, encore qu'elle se situat dans le prolongement de la vieille lutte contre les influences étrangères, pour la perpétuation de la domination musulmane en Albanie. Pour une bonne part, surtout dans le cas des montagnards, ce fut aussi une lotte contre l'Etat qu'il eût un souverain chrétien ou de toute autre confession, qu'il fut ottoman ou national, arbanais.

Bogumil Hrabak

МОМЧИЛО ЗЛАТАНОВИЋ
Врање

О ПОЉАНИЦИ

1.

Пољаница је издвојена област у горњем току слива Ветернице, а почиње близу Врања од планине Гоча. Око ње се уздижу Гоч, Грот, Облик, венац Кукавице, Копиљак, Орлова чука и Прокопије.

Ова планинска котлина представљала је спону између неколико стратешких важних области у држави Немањића. У српском средњем веку и у османлијском периоду она је највише била везана за Дубочицу. Граници се, међутим, и са Новобрдском Кривом реком, која има значајну топографску позицију. И управо је дошла под турску власт после пада Новог Брда 1455. године.

У XVI веку Пољаница је била нахија у саставу крушевачког санџака.¹

У забаченој и шумовитој Пољаници деловали су у турском времену хајдуци, на шта подсећају и називи на терену (Ајдучки кладанац, Ајдучка чешма, Ајдучка црква, Мандрино кладанче).

Први српски устанак с почетка XIX столећа одјекнуо је и у пољаничким селима. Гласовити хајдук Никола Мандрида напушта свој завичај и одлази у Шумадију да помогне устанике.

Према једном аустријском документу, Пољаница је страдала за време буне против османлијско-феудалног система 1841. године. Том приликом су попаљена села: Студена, Големо Село, Власе, Рождаце, Станце,

¹ Олга Зиројевић: *Лесковац и његова нахија од 1455. до 1683. године*, Лесковачки зборник, Лесковац, 1983, св. XXIII, стр. 211.

Ушевце, Смиловић, Дреновац, Секирје, Урманица, Градња, Стрешак, Крушева Глава, Мијаковце и Тумба². Можда су тада порушене и многе цркве, као што је Пауница у Дубју (у Големом Селу).

Пољаничани су пружали отпор османлијској власти и одржавали стару средњовековну традицију, а поготову косовски мит. У XIX веку њих одликује жива национална свест.

У јануару 1878. године добровољачка чета под командом пешадијског потпоручника Степе Степановића дошаје у Пољаницу да од мештана формира батаљон, за који је командант Шумадијског корпуса послao пушке спредњаче. „Овај батаљон имао је задатак да олакша дејство Ветерничке колоне, која се уз долину Ветернице кретала према Дреновцу и била суочена са свим тешкоћама зимског планинског марша: великим снежним сметовима, поледицом и маглом.“³ Команда српске војске добро је била информисана о родољубивим и ратничким расположењима ових горштака.

Сеоске кућне задруге у Пољаници биле су сложне и морално јаке. У њима су поштовани старији и неговано духовно богатство. Задруга, коју карактерише и чврста сродничка повезаност, имала је снаге да се супротставља турској феудалној власти, посебно спахијском систему.

*Кућа Стојадина Стошића у Големом Селу
(из друге половине XIX века), у којој су одржаване црквене и друге свечаности.
Била је једна од најлепших зграда у целој Пољаници.*

² Драгољуб Трајковић: *Аустријска документа о нишкој буни 1884. године*, Лесковачки зборник, Лесковац, 1962, св. II, стр. 125.

³ Саво Скоко, Петар Опаћић: *Војбога Степе Степановић у ратовима Србије 1876–1918*, Београд, 1975, стр. 81.

Кућна патријархална задруга постоји и после преломне 1878. године. Негде пред први светски рат Милојковци су били најчувенија задруга у Градњи. Бројала је око педесет чланова.

У новим друштвено-економским условима, а нарочито после 1950. године, долази до дубљих промена у сеоским домаћинствима и она постају лако разрушива заједница. Омладина у све већем броју напушта дедовско огњиште. Све је то битно утицало и на патријархалну културу, сточарску и земљорадничку.

2.

Риста Николић, у кога је Јован Џвиђић полагао велике наде, проучавао је Польаницу антропогеографски 1902. и 1903. године. Већу помоћ за време теренских истраживања пружио му је учитељ Стеван Младеновић, родом из Градње, који је као мештанин добро познавао прилике и људе у свом завичају. Они су, нпр., у Големом Селу, у махали Баљковац, посетили старца Илију Десивојског, коме је било осам година кад му се отац доселио из Десивојца (из Новобрдске Криве реке). Овај стогодишњак, који је још носио перчин, саопштио је драгоцене податке о пореклу становништва, о насељима, разним старинама итд.

Према овом антропогеографу, права польаничка села су: Дреновац, Добрејанце, Секирје (с махалом Дрезговицом), Урманица, Смиловић, Рождаце, Станце, Ушевце, Градња, Власе, Драгобужде, Трстена, Големо Село, Мијаковце, Крушева Глава и Стрешак. У Польаницу су, међутим, данас убрајају и ова насеља: Остра Глава, Мијовице, Дупельјево, Студена, Тумба и Лалинце. Она, дакле, данас захвата и један део Ветерничке клисуре.

Польаница је дugo била погодно прибежиште за оне људе који су напуштали родно место због насиља власти и разних сукоба. Велики род Десивојчани доселио се из Новобрдске Криве реке после више убијстава.

Међу словенским (српским) становништвом живели су и Власи. Риста Николић мисли да су они основали насеље Власе. Баба Иванинци и Бунушанци у овом селу су српско-влашког порекла и сматрају се старинцима. У погледу говора они су сада у свему изједначени с осталим фамилијама. Познати антропогеограф с правом тврди да су из ових родова чувени хајдуци Никола Мандрда и Пеша Бунушански.⁴ Сvakако је био Влах неки Адријул, који је, према предању, хајдуковао у Польаници и Кукавици, заједно с Мандрdom.

Оближња планина Карпина и њена потпланинска зона биле су веома погодне за сточарење, па су ту Власи имали и своје катуне. У иногошким селима сачувано је сећање на време када су Власи дотеривали своја

⁴ Риста Т. Николић: *Польаница и Клисура, антропогеографска проучавања, Насеља и порекло становништва*, књ. III, СКА, Београд, 1905, стр. 140/1.

стада на Кукавицу. Са ових планина они су могли да долазе у Польаницу. Могли су се кретати и путем који је водио из Новобрдске Криве реке и преко Трстене спуштао у Власе.

На постојање влашког (романског) етничког елемента указују и поједини топоними и хидроними. Риста Николић наводи следеће: Власе (село), Влашке шуме (у Урманици), Влашке ливаде (у Станцу), Влашки кладанац (у Стрешку) и Драголин дол (у Големом Селу)⁵. Драгол, пак, може бити и словенски антропоним (извед. од Драго+ол). Могу се наћи и други називи: Влашки камен (у Дреновцу), Влашке крушке (у Стрешку), Тумба (село), Шагрина (у Дупељеву), Зарбина (у Тумби). Вероватно је романског порекла и вис Бунатовац (у Лалинцу). На румунском бун значи *gobăr*.

3.

Недовољно су испитиване антрополошке, етнопсихичке и друге карактеристике Польничана.

Ево како их је након ослобођења од отоманске власти 1878. године видео Мита Ракић, научник од искуства и угледа: „Народ је овде одвојио стасом и изгледом од онога око Лесковца, а и дух му је другојачи. Људи су виши, крепчи, виђенији; језик им је бољи; носе се готово као Шумадинци: чим од куће – пушка на раме; јуначни су; зимушњег рата много су ваљали нашој војсци, где која места сами су држали и бранили или нападали и освајали. После Пусте реке милина је видети ову одличну расу.“⁶

Польничани су углавном људи плаве и румене комплексије. Житељи Рождаца, за које Риста Николић истиче да воде порекло од хајдука Грује Дурука и да су отмени, веома су румени. Није случајно што један род у овом селу има надимак Црвенкови. У Големом Селу, Власу, Смиловићу, па и другде, појединци су изразито црномањести.

Највиши мушки су у Крушевој Глави, а врло су високи у Тумби, Стрешку и у другим селима. Дреновчани и Трстенчани махом су средњег раста, али снажно грађени.

Риста Николић је дао сажето запажање о женском свету: „Жене су омање, сувоњаве, ређе крупне, не одликују се лепотом“⁷. На саборима у Големом Селу, Власу и Градњи могу се видети лепе и румене девојке. У висинским селима снажан утисак остављају чврсте и једре горштакиње.

У овој области су људи претежно мирни и мере речи, али се нађе и на плаховите и оштре планинце. У Големом Селу, Власу и Градњи поср-

⁵ Исто, стр. 81.

⁶ Мита Ракић: *Из Нове Србије*, Лесковац, 1987, стр. 83 (фототипско издање из часописа Отаџбина за 1880–1881. годину).

⁷ Риста Николић, нав. дело, стр. 124.

*Влада Јобић Бабаџан (1893–1966), ћуслар из Трстене
и изразиши јеланинац. Крвни сродник је с хајдуком
Николом Мандром*

вене кад су због нечега незадовољни и лјутити, али настоје да се уздрже од наглог реаговања. По томе се доста разликују од Дреновчана и Трстенчана.

Пољаничани су били јединствени не само у оквиру сеоских кућних задруга и села него и у целој области. Пуцање пушке у ратном времену представљало је знак за прикупљање мушкараца с оружјем у руци из свих насеља за једничку одбрану. Кад год је у опасности било једно село, остала су му пртица у помоћ. Колико су они јединствени, показује и овај случај. За време првог светског рата, после угашења устанка у Топлицама, Пољаницом се пронела вест како иду Срби из Солуна. Ученик – учитељац Мирко Ристић у одушевљењу је испалио пушку. Окупаторска власт је хтетла да дозна ко је то учинио, па је ухапсила 70–80 мушкараца. Иако су их сурово батинали, нико није хтео да ода младића.

Могу да буду преосетљиви, а нарочито кад је у питању национални и лични понос.

Много цене пријатељство и правом пријатељу су одани у најтежим ситуацијама.

Најомиљенију лектиру у Пољаници представљале су епске песме из збирке Вука Карадића. Највише су их учили на седељкама. Многи малиша-ни знали су напамет песме из косовског циклуса и пре поласка у школу („Цар Лазар и царица Милица“, „Смрт мајке Југовића“, „Косовска девојка“ и др.).

Старији Польаничани много су волели коње и оружје. У великим за- другама постојао је коњ којег је могао да јаше само главни домаћин. Јахали су накићене и ухрањене коње (у Трстени, нпр.).

Између два светска рата много су ишли у граничаре. Ценили су то занимање и због тога што су имали униформу и оружје.

Ретко псују. Због псовања много замерају Моравцима.

С презиром говоре о крадљивцима. У прошлости је највише лопова било у Крушевој Глави, о чему се и сад могу чути шаљиво-сатиричне причице. Такве су ове две.

(1) Дошао сељак из Власа у Крушеву Главу у посету своме познанику. Видео је како се суше шест свињских ногу.

– Добро, пријатељу, ти си заклаја једну свињу, а ја видим шест ноге.

– Беше исувише дугачка свиња.

(2) Пошла једна група људи из Крушеве Главе у Владичин Хан, на пазар. У једном иногошком селу видели су поред пута крупнији грумен соли у рапчастом дрвету, а лижу га овце. Овчар је запазио како су Крушевглављани пажљиво посматрали со и да су нешто шапутали. Зато је он уместо грумена соли ставио у рапчу овећи камен белутак. Ноћу, кад су се Крушевглављани вратили, из Владичиног Хана, узму белутак, мислећи да је со. Тек код куће, при светлости лампе, видели су да су насамарени.

4.

Риста Николић у монографији истиче да је главно занимање у Польаници земљорадња, али су се људи бавили и сточарством, воћарством и занатима.

Становници Дреновца, Мијаковца, Тумбе, Трстене и других села били су и ван свога краја познати као сточари, првенствено као овчари и козари. Нека домаћинства гајила су и до 150 оваца и коза. Као трговци стоком долазили су у Польаницу и Турци и Албанци. Читава стада овнова тे- рана су за цариградску и солунску пијацу. Између два светска рата трговци стоком („целепчије“) Александар Кека, Стојан Кека, Драгутин Полоче, Љубомир Целеп из Големог Села и други куповали су овнове по польаничким селима и продавали на многим пијацама, па и у Грчкој.

Польаничани су донедавно били на гласу и као изврсни съињари. У јесен, кад сазри буков жир, они су изгонили читава крда свиња у Кукавицу, Орлову чуку и Прокопије. Власници свиња подизали су колибе у планинама и оставали тамо све док не падне дубок снег.

У најновије доба, међутим, сточарство је у великом опадању, а поготову овчарство.

Пчеларство („кованцилук“) представљало је важну грану у сеоском привређивању. Било је много вршака у Смиловићу, Дрезговици, Станцу, Големом Селу итд. У Смиловићу се један род назива Кованцици („пчелари“). Мед су највише чували у врчвама. Првокласан ливадски мед из Польанице продаван је и ван јужне Србије. Њиме су се некада сладиле и каду-не у великим беговским домовима.

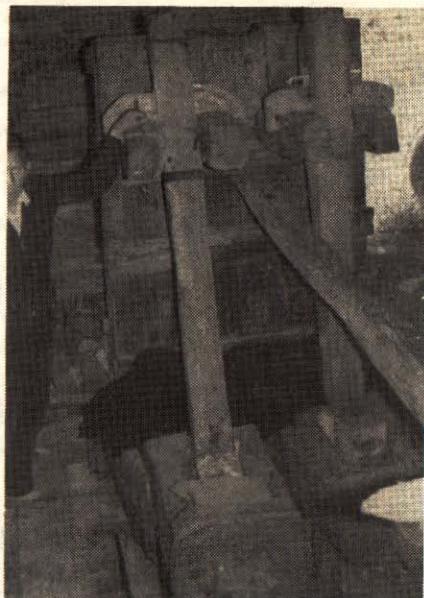
Воденичарство је било јако развијено. Најстарији људи и сад се се-ћају времена када је на Ветерници и њеним притокама (на Калабарини, Студенској, Грађанској и другим рекама) млело 170 мањих и већих воденица. Старинска је *Дисинска воденица* у Големом Селу, која је радила негде до 1980. године. *Туркина воденица* у Добрејанцу служила је и за многе сас-танке и договоре (до 1912. године). У њеној близини разбојници су сачеки-вали пролазнике. Од ње је ишла путања за границу и Ајдучку чешму.

*Дисинска воденица у Големом Селу,
у којој су и Турци млели жито.*

На Ветерници и њеним највећим притокама било је и више ваљави-ца. Најпознатија је *Пилишарска ваљавица* на реци Калабарини у Мијовицу, саграђена у другој половини XIX века, а која и данас повремено ради.⁸ У ову ваљавицу доносили су сукна за ваљање и житељи многих иногашких села.

⁸ Ову ваљавицу би требало сачувати од пропадања и ставити је под заштиту држа-ве.

Maљevi u Пилиштарској воденици у Мијовицу.

Туркина воденица у Добрејанцу.

У свим пољаничким селима (а посебно у Власу, Големом Селу и Трстени) велика се пажња посвећује ћилимарству. Удаваче из најбољих кућа носиле су у нови дом многобројне и разноврсне ћилиме. Зна се да су појединачне девојке из газдинских кућа имале више од десет великих ћилима. На жалост, ова врста домаће радиности нагло се смањује. Ђилиме су ткали као „јединичљав“, „основит“ и „на пребер“. За коња се ткало специјално ћилимче, у којем је доминирала црвена боја.

Шара на ћилиму из Трстене.

Био је обичај на свадби да младожења, кад сјаше с коња, стане на распострт ћилим, најчешће светлих боја.

Готово у свим селима и даље се одржава обичај да се на Цветнице ћилими изнесу у дворишта.

5.

Суштински се променила друштвено-економска структура патријархалне и забитне Пољанице. Ипак, још се чувају многи архаични облици духовне културе. На древне остатке може се наћи у разним веровањима, етномедицинини, обредима и др.

Верује се да у Стрешку, у једној долини, живи чудовиште (демон) Белобрратко.

Најстарији Пољаничани и сад се плаше да ноћу пролазе поред Орловог кладанца у Големом Селу јер се боје омаја.

Мандрине кладанче у Трсићени.

Ко има траву расков, отварају му се сва врата. Али како до ње доћи? Њу може да пронађе само јеж. Зато треба пронаћи младунце ове животиње и оградити их камењем. Кад то види јеж, он одлази у шуму, у долине и камењаре да тражи расков. Чим се врати, он том бильком додирне ограду и камење нестане као да га није ни било. Тада треба притрчати и отети му расков, док га није прогутао.

Ако коњ нагази расков, отпадне му ков.

У Польаници (у Големом Селу, нпр.) још се зна за „вртено дрво“. Ранијих година, приликом обиласка сеоског атара за време литија, сељаци су сврдлима провртели три дрвета и у отворе набили дренове клинове. Такво дрво је становито и не сече се.

Оболелом од падавице у многим селима су давали срце од свраке.

Онај ко болује од падавице легне на леђа и измере га врцом. Потом се та врца скупи и баци на становит камен.

Кад некоме трне рука, сакупе восак на гробљу („гробљански восак“). После тога насеку грање од глога и заложе ватру. Восак загреју и обложе болесникову руку.

Још се одржавају и народна бања (Мијовце, Големо Село, Лалинце итд.). Док се изговара митско-поетски текст, обављају се разне магијске радње. Ево како је то изгледало кад је старица Милева Јовић из Големог Села „лечила“ од болести јетре („од крачицу“). Нађу се прво нитке с концима и то „пустињачке“. Власница мора да је мртва и да нико тим ниткама није ткао после њене смрти. Болесник легне на stomak, рашири руке, а са-

купи ноге. Мери се дужина „од перчина до стопало“. Мери се и дужина разширених руку. Уколико се дужине подударе, он нема „крачицу“ и обратно. Бајалица сече конце од нитке над болесником и три пута баје. Потом донесе лопатицу са жаром и на њега ставља исечене конце. Болесник удише дим. За време обреда присуствују, по правилу, мајка, сестра или жена болесника. А у Дупельеву се од жутице баје на Бадње вече или уочи „младе среде“. Бајалица узме црвен конац, па га пресече на два једнака дела. Један део веже болеснику за руку, а други за шипак у близини куће. Ујутру, пре самог изласка сунца, она ухвати болесника за руку и доведе га до дивље руже, па се прекрсти и изговара басму „Шипчице, сестрице“. Кад се то заврши, конац са шипка се ставља у болесникова недра, а онај са болесникove руке веже се за шипак.

И даље унуке од својих бака, а снахе од својих свекрва уче народна бајања. Али како у многим домовима остају саме старице, континуитет у преношењу басама се и прекида.

6.

У Польаници се зна да је Градња некада била најнапредније и најпознатије село у широј области.

Предање каже да је овде радила школа још у доба Немањића.

За време турске власти у махали Рамчинци налазио се манастир Света Петка, у којем су многи научили да читају и пишу. Он је у неком рату порушен, а калуђери су поубијани или се разбежали.

На месту где је садашња сеоска црква раније је постојала плетара с малим отвором који је гледао на поток, поред којега је кривудала стаза. У плетари је калуђер учио младиће да пишу, певају црквене песме и обављају верске обреде. Један младић је стално дежурао и будно мотрио према потоку. Ако би се појавили сејмени, сви су бежали у густу шуму Луг, која се простирала иза плетаре. У овој згради омладину је учио писмености и поп Вељко из Станца, а чији је гроб поред рушевина манастира Свете Петке.

Риста Николић узгред помиње Белог попа у Градњи, који је, по њему, „био родом из села Муовца (Моравица)“.⁹

Ко је био Бели поп? У Врању је крајем XVIII века живео абаџија Илија, родом из гњиланског краја (Косово). Његова радња се налазила близу негдашње апотеке Кушаковића. Био је запажен као певач народних и црквених песама. Пред његовим дућаном застајкивали су многи Врањанци и слушали га како пева световне песме. Празником је одлазио у цркву и певао духовне мелодије.

⁹ Риста Николић, нав. дело, стр. 156–157.

Пошто су остали без свештеника, представници Градње дошли су у Врање да траже такво лице. Како није било ученог богослова, избор је пао на Илију абацију, писменог, бистрог и наочитог младића. Он се прво колебао, а потом је прихватио понуду, рукоположио се за свештеника и дошао у Польаницу. Носио је беле цубе и беле панталоне, па су га сељаци прозвали Бели поп. О њему се и шездесетих година овога века причало у Градњи.

Као мудар и вешт човек, поп Илија је умео да приђе Турцима, да задобије њихово поверење и несметано обавља верске послове и учи појединаче писмености. Сахрањен јевише цркве у Градњи. Његови су потомци били свештеници и један учитељ. Ево генеалогије: Бели поп – поп Стјаја – поп Стеван – поп Јован и Стеван Младеновић. Учитељ Стеван Младеновић је умро 1927, када му је било 59 година. Његова је кћи Вукосава Милошевић, супруга старог учитеља Жике Милошевића у Градњи.

7.

Польаница у социјалистичкој Југославији знатно се разликује од Польанице с почетка XIX века и између два светска рата. Она је доживела друштвено-економски и културни преображај. У Власу је радила нижа гимназија, коју је заменила основна осморазредна школа. У истом насељу је подигнута здравствена амбуланта. Друга је отворена у Мијовцу. Асфалтни пут повезао је Големо Село с Врањем. Ради аутобуска линија Врање–Мијовце. У Власу, Големом Селу и другде граде се модерне породичне зграде. Многи сеоски домови имају лепо намештене собе као у граду. Повећан је број машина за савремену обраду земље.

Међутим, сеоска кућна задруга доживела је агонију распадања педесетих и шездесетих година нашега столећа. Омладина је све више одлазила у индустријске центре, а дошло је и до опадања наталитета. Польаници због свега тога прети демографски слом.

Број становника смањио се од 1953. до 1981. године за 41%. После 1961. године исељавање је појачано. Тако, нпр., од 1961. до 1981. године број житеља у Тумби смањио се за 58,6%, у Рождацу за 52,4%, у Мијовцу за 50,8%, у Трстени за 47,5% итд. У многим насељима преовладавају старачка домаћинства. Поједина села су на путу да потпуно опусте у наредне две-три деценије. А из тога произлазе несагледиве друштвене и економске последице.

Миграција становништва довела је до наглог опадања броја деце. Због тога су већ затворене четвороразредне основне школе у Градњи, Добрејаници и Стрешку.

Од првог до четвртог разреда основне школе школске 1967/68. било је 679, а школске 1985/86. године 203 ученика. Значи, број ученика се смањио за више од 70%.

Пољаницу је највише помогао Памучни комбинат у Врању. Наиме ова реномирана радна организација у текстилној индустрији у августу 1983. године отворила је у Големом Селу погон конфекцијске спортске опреме „YUMCO P“. Био је то изузетан корак у заустављању миграције и демографског пропадања села.

Шта треба учинити да се у овом лепом и пуном зеленила пределу повећа броја становника и сачува и унапреди његова сеоска формација?

Да се овом приликом подсетимо на речи Цавахарлала Нехруа: „Земља и сунце су извори живота и ако смо дugo времена одвојени од њих, тада живот почиње да опада. Модерне индустријализоване заједнице изгубиле су додир са земљом и не осећају ону радост која долази од додира с мајком земљом.“¹⁰

POLJANICA

– Résumé –

Poljanica est une région du bassin supérieur de la Vaternica, affluent de la Južna Morava. Pendant le Moyen Age serbe et la période turque, elle était liée surtout à la Dubočica voisine. Elle tomba sous la domination turque en 1455, après la chute de Novo Brdo.

La période des Osmanlis fut marquée notamment par l'émergence d'un mouvement haidouk.

La Première insurrection serbe eut, ici comme ailleurs, un retentissement certain. Le haidouk Nikola Mandrda se porta au secours des insurgés de la Šumadija.

Les villages de Poljanica furent incendiés lors du soulèvement de 1841.

Les autorités féodales turques se heurtèrent à la résistance des „zadrougas“ rurales qui perpétaient la tradition historique et restaient fidèles à la culture patriarcale.

L'auteur présente en annexe les caractéristiques anthropologiques, ethno-psychiques et autres de Poljanica.

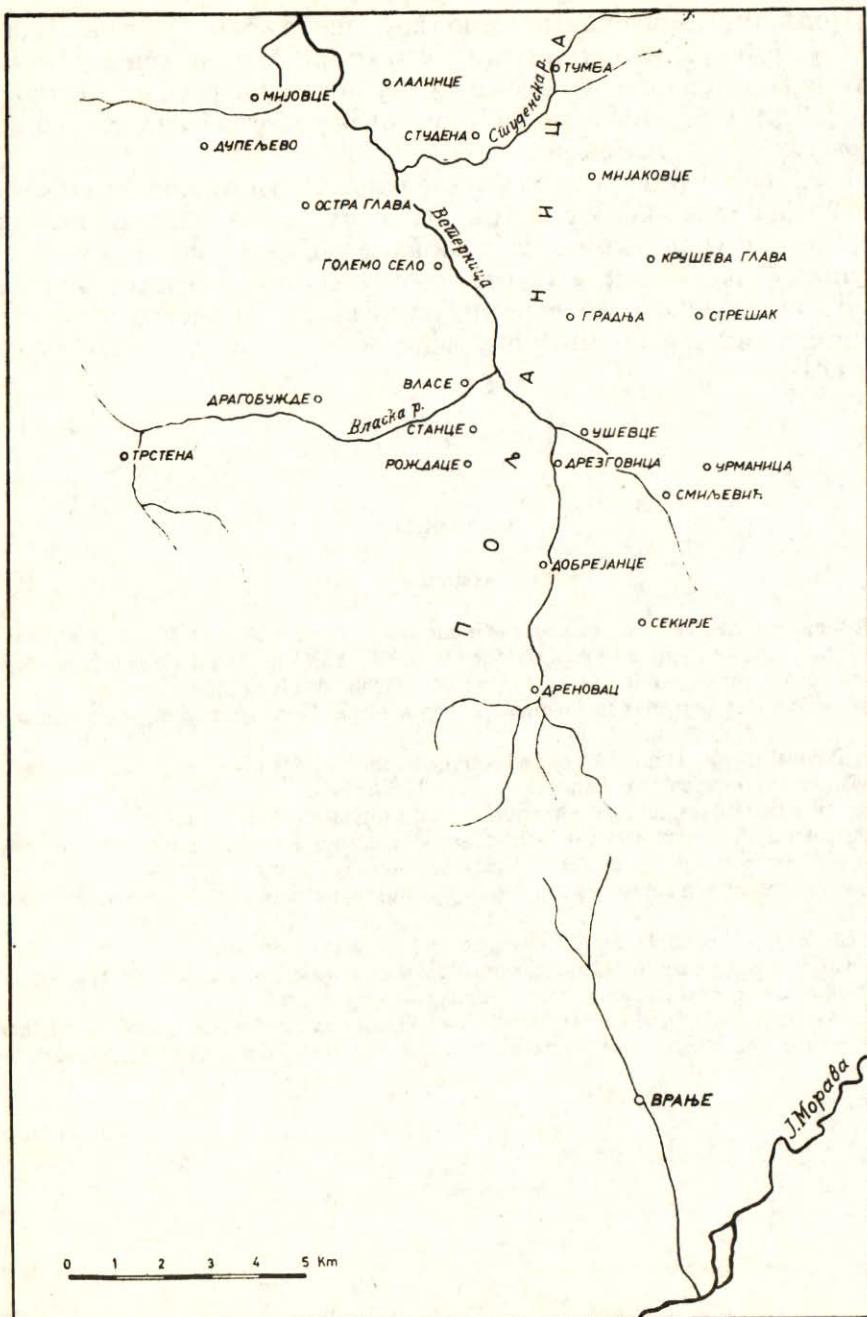
Il étudie en particulier l'élevage, l'apiculture et la confection des tapis.

A partir de 1950, on assiste à la modification de la structure socio-économique de la paysannerie. Mais Poljanica conserve les formes archaïques de la culture patriarcale.

Dans la Yougoslavie socialiste, la région connaît un essor économique et culturel incontestable. Mais elle accuse un net affaiblissement démographique par suite de l'exode rural et de la baisse du taux de natalité.

Momčilo Zlatanović

10 П. Ђ. Нехру: *Оштриче Индије*, Београд, 1952, стр. 617.

Пољаница

МИОДРАГ МИТРОВИЋ
Врање

БОРБЕ 46. ДИВИЗИЈЕ НА БУЈАНОВАЧКОМ ФРОНТУ

Од прве половине септембра до половине октобра траје постепено формирање бујановачког фронта. Наиме његово формирање започето је 9. септембра заузимањем Бујановца од стране 4. албанског пука из Гњилана. Тако ће Бујановац од самог почетка бити у војностратејском центру фронта који ће се касније протезати почев од Страцина па близу Куманова и Прешева преко Бујановца до Польанице изнад Врања. Непријатељске снаге – балисти и Немци, концентрацију на фронту са незнатним изменама завршавају почетком октобра, а јединице НОВЈ и бугарског отаџбинског рата до половине октобра 1944. год. Формирање овог фронта наметнула су два основна узрока:

- потребу Немаца да у својим рукама држе комуникацију Куманово–Прешево–Бујановац–Гњилане–Приштина ради извлачења немачких снага, групе, армије Е генерала Лера из Македоније, и
- балистичка одбрана Косова и Метохије.

Први узрок је једноставан и састоји се у војничкој потреби за што већим бројем и бољим комуникацијама за благовремено извлачење својих снага које постају све угроженије. Лерове јединице су се повлачиле у више правца, а један од њих је и Кончуљска клисуре кад већ није могла да се користи Грделичка клисуре као проточнија и оријентисана на равничарски део Србије.

Без обзира на то што су коришћени и други правци повлачења из Македоније преко Космета, као Качаничка клисуре, сви правци па и овај преко Кончуљске клисуре су били за немачке јединице од животне важности. Огромној војничкој групацији, какву су чиниле јединице под Леровом командом, потребан је већи број праваца и комуникација ради ефикаснијег извлачења јединица и њиховог бржег и благовременог пристизања на

одређеним новим фронтовима. Моторизованим јединицама какве су биле Лерове потребне су солидне комуникације са значајном пропустљивошћу и у равничарским теренима, што свакако нису биле комуникације кроз Качаничку и Кончуљску клисуру, затим санџачке и дринске на којима су их приморале јединице НОВЈ. На лошим комуникацијама уз максималну борбену активност јединица НОВЈ, Лерове јединице су успорене у повлачењу и на крају на нашим северним границама уништене. Тек онда, у мају 1945. год, дошла је до изражaja важност комуникација на свим правцима одступања Лерових јединица, па и на овом кончуљском. Када се то сагледа онда је јасна грчевита упорност немачких јединица у одбрани комуникације преко Кончуљске клисуре која је, и таква каква је била, била од животне важности за њих. Зато ће борба за њу и за Бујановац као средишњој раскрсници на њој трајати преко два месеца о којима ће овде бити речи.

Други узрок – балистичка одбрана Косова и Метохије, је сложеније природе. Она је последица дуготрајне сепаратистичке политике Друге призренске лиге подупрте у овом рату фашистичком идеологијом и интересима фашистичких сила најпре Мусолинијеве Италије као окупатора а потом Хитлерове Немачке. У периоду кога разматрамо на сцени су интереси фашистичке Немачке. Због своје сложености и овај узрок заслужује већу пажњу.

Одбрана Косова и Метохије од партизанских јединица Србије и касније јединица НОВЈ на демаркационим линијама трајала је током читавог рата. Та новоустановљена хитлеровска граница Велике Албаније имала је граничне снаге које су је штитиле.

Стара латинска политика *Divide et impera* (завади па владај, подели па владај) дошла је до пуног изражaja у Хитлеровој политици према Југославији. Деобом територије окупаторима и стварањем нових држава Југославија је била испресецана демаркационим линијама, а Врање је у не-посредној близини добило две такве границе. Великобугарску према Лесковцу и великоалбанску према Гњилану. Те демаркационе линије током рата представљале су препреку повезивања устанка, како на једној тако и на другој страни. Но, она је била само препрека која је отежавала повезивање устаника. Непризнате новостворене границе од КПЈ и народа прелажене су на разноразне начине иако доста отежано. Током 1941. године прелазу је врањски НОП одред и повезује се са Лесковачким одредом. То исто ради 1942. Врањски НОП одред „Сима Погачаревић“ према Космету и повезује се са одредом „Зејнел Ајдини“.¹ Током рата са Косова и Метохије долазили су борци, претежно Срби и Црногорци, да се боре заједно са јужноморавцима на врањском терену и ту ће бити формиране њихове партизан-

¹ Миодраг Митровић, *Врањски НОП одред „Сима Погачаревић“ и ПЈМПО, Врањски гласник*, књ. 3. Врање 1967, стр. 31; Спасоје Ђаковић, *Сукоби на Косову*, Београд 1984, стр. 193.

ске јединице: најпре Косовски одред, затим Косовски баталјон и коначно 1944. косовска бригада.²

Иредентистичка политика Друге призренске лиге коју је водио Централни комитет а преко његовог главног представника Џафера Деве, изразитог германофила и абверовца, настојала је да по сваку цену задржи Косово и Метохију у саставу Велике Албаније. На тој линији су сви прогони српског и црногорског становништва из Косова и Метохије током читавог рата, да би се постигла етнички чиста шиптарска територија, а прогон устаника је у складу са реакционарном идеологијом Призренске лиге и њеног савезништва са Хитлером који је подржавао политику Џафера Деве. Када се средином 1944. сагледао развој догађаја на Балкану, главна преокупација Призренске лиге и њеног челника Џафера Деве била је одбрана Косова и Метохије од јединица НОВЈ које су јој се приближавале. Одбрана Косова и Метохије била је веома важна и Хитлеру због предстојећег повлачења његових трупа из Грчке преко Македоније и Космета.

Та потреба ће наметнути и њихов састанак те ће Џафера Деву Хитлер примити у свом Главном стану јуна 1944. Џафер Дева и Хитлер су се договорили о организовању одбране Космета од јединица НОВЈ! с тим да Космет припадне Албанији и остане ван утицаја комуниста. У том случају били би испуњени услови њиховог савезништва. Захтев Џафера Деве за добијање модерног наоружања за борце Друге призренске лиге Хитлер је одбио са мотивацијом да постоје могућности да се тог оружја дочепају комунисти.³

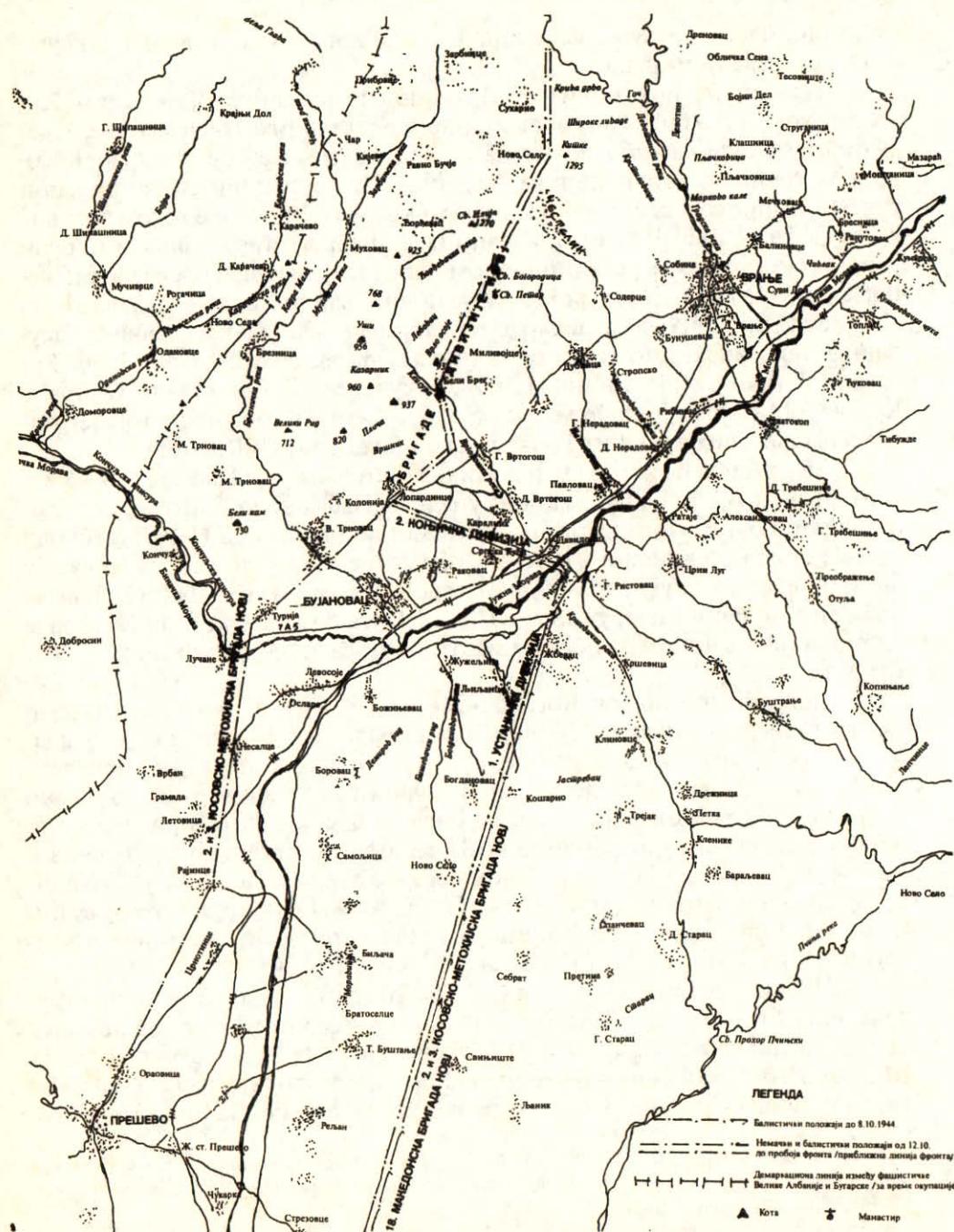
Договорену одбрану Косова и Метохије у Хитлеровом стану Џафер Дева је уз свесрдну помоћ немачких официра настојао да реализује до краја. Он је формирао војне јединице, а у октобру на састанку Друге призренске лиге уз његово и учешће немачких официра разрађен је план одбране Косова и Метохије од НОВЈ. Тада је Космет подељен на четири оперативне зоне и одређени су штабови зона. За нас је важна четврта оперативна зона која је обухватала Гњилане, Урошевац и Качаник. По Спасоју Ђаковићу, руководилац штаба четврте зоне био је Адем Главица а у штабу су били познати зликовци: Ђазим Лугација, Хисен Трпеза, Мила Идриз, Мухарем Фејза Огошти, Бајруш Капетан и Мехмет Црни.⁴

Немачки официри, истиче Спасоје Ђаковић, нимало се нису устручавали да косовско-метохијским квислинзима саопште да ће се немачка војска повући из ових крајева и из Југославије, те да ће искључиво од њих Шиптара – балиста зависити одбрана Косова и Метохије, њено задржавање ван утицаја комуниста и у оквиру Велике Албаније. Да би се то пости-

² Миодраг Митровић, *Заједничко раштовање јужноморавских, македонских и косовских партизана на терену Јужне Србије и североисточне Македоније у НОР-у*, Врањски ласник, књ. 14–15, Врање 1982. стр. 139–143.

³ Спасоје Ђаковић, *Сукоби на Косову*, 236.

⁴ Спасоје Ђаковић, исто, стр. 237–238.

гло уверљиво су их убеђивали да је то и једини начин да избегну „освету“, убијања, спаљивања, силовања була и слично од јединица НОВЈ. На оваквој застрашујућој пропаганди штабови зона успели су да окупе знатан број Шиптара,⁵ вулнетара (добровољаца), у својим редовима и да их држе под паролом борбе за етнички чисто Косово и Метохију и борбе за заштиту од „освете“.⁶

Тако је сепаратистичка идеологија Друге призренске лиге и потреба немачке врховне команде да се Косово и Метохија задрже у балистичке руке ради стварања безбедније одступнице Леровим јединицама створила чврсту одбрану Косова и Метохије на ранијим демаркационим линијама. Због тога ће се на тим истуреним положајима углавном водити и добити битка за ослобађање Косова и Метохије од Немаца и контрареволуционара балиста.

ПРВЕ БОРБЕ СА БАЛИСТИМА ОКО БУЈАНОВЦА И ВРАЊА

Бујановац је ослобођен од окупатора Бугара 8. септембра 1944. Тог дана јединице 29. бугарске окупационе дивизије повукле су се у одступању из Бујановца а у град ушли јединице НОВ – Осма прешевска бригада и Пчињски одред. Истог дана по ослобођењу Бујановца 8. прешевска бригада упутила је 3. батаљон према Прешеву за његово ослобођење али батаљон то није успео. Пре његовог доласка Прешево је из руке окупатора – Бугара прешло у руке албанских националиста.⁷ Већ ту су испољене намере балиста у приближавању друмској комуникацији и евентуално задржавање и Прешева у саставу Велике Албаније. Већ наредног дана, 9. септембра, балистичке снаге, 4. албански пук из Гњилана са вулнетарима (добровољцима) заузима Бујановац.⁸ Тиме је практично пређена хитлерова демаркациона линија.

Када је 22 српска дивизија сазнала за продор балистичких снага у Бујановац и за угроженост Врања од Шиптара из правца Честелина одмах је наредила 8. српској бригади пребацивање на терен Бујановац–Честелин и пртеривање балистичких јединица из наведених места. Бригада је напустила борбу са Немцима око Белог Поља 9. септембра увече, усилјеним маршем стигла до Бујановца и већ наредног дана претерала балисте из њега.⁹ Међутим, шиптарске контрареволуционарне снаге прикупиле су

⁵ Термин Шиптар употребљавам стога што је употребљаван у изворима и у народу тог времена. Албанац је употребљаван само за житеља државе Албаније.

⁶ Спасоје Ђаковић, исто, стр. 237.

⁷ Живојин Николић Брка, *22. српска дивизија*, Београд 1972, стр. 240–241.

⁸ Архив Србије, фонд ПКС бр. 14834; Живојин Николић Брка, *22. српска дивизија*, стр. 250–257.

⁹ Миодраг Митровић, *Борбена историја Јужноморавске (8. српске) бригаде, Врањски ласник*, књ. 2, Врање 1966, стр. 145.

помоћ у околини Гњилана и поново 11. септембра напале на Бујановац. Након упорне осмочасовне борбе 8. српска бригада је одступила према Краљевој Кући (Српска Кућа). Наредног дана, 12. септембра, 8. српска бригада је поново извршила напад на Бујановац и наневши балистима огроман број губитака (око 200 погинулих), ослободила га. Бујановац ће неколико пута наизменично освајати једни и други. Последњу борбу за Бујановац 8. српска бригада водиће 19. септембра када поново наноси Шиптари-ма велике губитке и поседа положаје између Бујановца и Великог Трновца.¹⁰

За ово време док је главнина снага 8. српске бригаде водила борбе око Бујановца, њен 1. батаљон, одвојивши се још из Врања, избио је на Честелин. Балисти су претходног дана палили село. Жестока борба за ослобођење Честелина, у којој је батаљон успео да протера балисте, вођена је 11. септембра. Шиптари – балисти су касније организовали два противнапада али су били одбијени.

Предвече су балисти, изгубивши у борбама око Честелина 40 војника, затражили од команде 1. батаљона примирје. Команда је прихватила понуђени мир јер јој је било понестало муниције.¹¹

Неколико дана касније батаљон ће водити борбу поново са балистима код Лазаревог кладенца у Пољаници 19. септембра. Сада је батаљон, поред задатка да сузбије балисте на овим положајима, требало да омогући партизанима са Космета прелазак преко демаркационе линије на Карадак. Борба је била жестока и трајала је 5 сати. У њој су балисти имали 27 погинулих.¹²

ДОЛАЗАК 26. СРПСКЕ БРИГАДЕ НА ПОЛОЖАЈЕ

Задржавање 8. српске бригаде на положајима против балиста код Бујановца и Врања негативно се одржавало на оперативност 22. српске дивизије. Одмах након формирања 46. српске дивизије,¹³ 20. септембра штаб 22. српске дивизије видео је могућност повлачења своје 8. српске бригаде према Власотинцу за његово ослобођење, где су се већ налазиле две преостале, 10. и 12. српска, бригаде. Стога је 20. септембра 26. српска бригада¹⁴ добила задатак да на положајима код Бујановца и Честелина

10 Миодраг Митровић, исто, стр. 145–146.

11 Дневник Јована Манасијевића, политичког комесара 26. српске бригаде (копија у Народном музеју у Врању).

12 Миодраг Митровић, *Борбена историја VI јужноморавске (8. српске) бригаде*, стр. 146.

13 Четрдесет и шеста српска дивизија у свом саставу имала је бригаде: 25. српску (I пиротску), 26. српску (I врањску) 27. српску (II пиротску), затим II врањску, II сурдуличку бригаду, као и одреде: Масурички, Пчињски и Врањски.

14 Двадесет и шеста српска бригада формирана је 12. септембра 1944. у Балиновцу као I врањска бригада. Преименована је у 26. српску 3. октобра 1944. год. На дан формирања имала је три батаљона са укупно 810 бораца.

замени 8. српску бригаду. Положаје од Бујановца према Прешеву, према балистима и Немцима држали су косовско-метохијске и македонске бригаде.

У том периоду балисти су са Немцима формирали одбрамбену линију Космета, на овом правцу, на положајима који су ишли од Прешева, кога шиптарски националисти држе у својим рукама од 8. септембра, па преко Рајинца, Турије–Великог Трновца–Муховца до Новог Села изнад Врања, а даље до Зарбинца, а од Зарбинца демаркационом линијом према Недићевој Србији.¹⁵

Добивши муницију, 26. српска бригада је извршила последње припреме и 21. септембра у три сата ујутро кренула је ка положајима поседајући их: 1. батаљон изнад села Честелина према шиптарском Новом Селу, 2. батаљон се смешта у селима Дубници и Горњем Вртогошу са избаченим обезбеђењем изнад села према шиптарским балистичким положајима и 3. батаљон у селу Краљева Кућа (Српска Кућа) са избаченим обезбеђењем према Бујановцу код села Раковца. Тек након два дана послao је 3. батаљон једну чету у Бујановац ради одржавања реда и извлачења плена.

Наредног дана 3. батаљон је из Краљеве Куће извршио покрет и посео положаје изнад Бујановца према Великом Трновцу и Турији. Долазак јединица НОВ у непосредну близину шиптарским-балистичким положајима није могао остати незапажен. Већ истог дана, 24. септембра, балисти нападају на положаје 3. батаљона али безуспешно. Одбијени су. Након извршених припрема, наредног дана, балисти, у јачини од око пет стотина, наоружани осим пушака и са 2–3 пушкомитраљеза и два тешка митраљеза, извршили су напад на 3. батаљон у 14 сати од села Турије до Лопардинца. Иако доста жесток, 3. батаљон је успео да одбије и овај напад нанесећи непријатељу губитке. Напади балиста су се ређали. Великоалбанци и следећег дана, 26. септембра, покушавају пробијање положаја 26. српске бригаде али безуспешно. Поново су одбијени. Два бугарска топа који су подржавали одбрану 3. батаљона дејствовали су по киши потпуно некорисно.

Не успевши у три наврата да потисну 3. батаљон 26. српске бригаде са положаја и заузму Бујановац, балисти за нови напад, 27. септембра, ангажују знатно јаче снаге укључивши и два топа који су из Малог Трновца тукли положаје батаљона. Жесток напад са око 2.000 људи на простору од села Турије до Карпина изнад Горњег Вртогоша почео је у 12.30 сати. Балисти су имали почетне успехе. Трећи батаљон је био принуђен да се повуче према Раковцу, те су балисти заузели Бујановац. Но, успех је био краткотрајан. Већ у 14 сати отпочео је контранапад наших јединица те је Бујановац поново ослобођен, а балисти су претерани према Великом Трновцу на позазне положаје. У овом нападу претрпели су тешке губитке. Из батаљона један је погинуо, један је био контузован, а девет је рањено.¹⁶

15 Архив Војноисторијског института (у даљем тексту ВИИ), к. 1340, рег. бр. 4–1.

16 Архив ВИИ, к. 1340, рег. бр. 5–3.

Последњи напад балиста открио је њихову праву намеру. Они су хтели заузимање Бујановца по сваку цену. Положаји од Лопардинца према Вртогошу и даље према Св. Илији за њих су били споредни. Међутим, покривање свих положаја на тако широком простору доводило је до развлачења бригаде и проређивање њених редова. Чак ни Честелински положаји који су ових дана били мирни нису смели да се напусте од 1. батальона јер је близина омогућавала балистима да брзо продру у град и угрозе становништво као и институције народне власти и позадинских војних организација које су функционисале у Врању.

Уочивши намере балиста, штаб дивизије је истог дана увече извршио концентрацију снага на главном правцу напада непријатеља. Он повлачи 2. батальон са положаја изнад Горњег Вртогоша и доводи га на положаје Лопардинца до изнад Раковца, а 3. батальон повлачи улево од Раковца, између Бујановца и Великог Трновца, до Бињачке Мораве. На упражњене положаје 2. батальона изнад Вртогоша долази 1. батальон Друге Врањске бригаде а изнад Миливојца Врањски одред. Поседање положаја завршено је у току ноћи. Четири узастопна неуспешна напада натерала су шиптарску балистичку команду да промени тактику. Сви њени досадашњи напади су углавном били даљу. Уздајући се више у изненађење и познавање терена сада се одлучила за ноћни напад. Уз то, одлучила се да знатно јаче ангажовање артиљерије. Новоприпремљени напад са знатно јачим снагама одпочео је у 21. сат, 29. септембра и са кратким прекидима трајао је целе ноћи.¹⁷ Долазак новог дана донео је још једну победу борцима 26. српске бригаде. И овај пети напад и покушај балиста да заузму и задрже Бујановац у својим рукама није успео.

Након петодневних тешких борби са балистима око Бујановца Штаб 46. дивизије одлучио је да смени 26. српску бригаду са тих положаја и да је пребаци на нове. Наредбом од 29. септембра одређени су положаји 26. српској бригади поново према балистима али од Честелина источно преко Китке Широке ливаде до Кривог дрва. На тим положајима имала је да смени Другу врањску бригаду која треба да се упути према Белом Пољу као замена 25. српској бригади на положајима Сурдулица–Масурица–Сулојница.¹⁸

Заповест штаба дивизије 26. српска бригада извршила је 30. септембра посевши положаје са 1. и 2. батальоном док је 3. батальон, који је поднео највише терета код Бујановца остао као бригадна резерва у Доброшеву. Задатак бригаде на новим положајима био је пртеривање балиста са положаја Свети Илија–Ново Село преко Зарбинске реке.¹⁹

17 Ибид.

18 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 4-1.

19 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 4-1; к. 1341. рег. бр. 3-5.

Међутим на овим положајима 26. бригада није водила борбу. Задржала се на њима само два дана. И док је прикупљала податке о непријатељу стигло је ново наређење Штаба 46. дивизије, којим је удовољен захтев XIII корпусу, да се 26. бригада пребаци на терен Власотинца које је било ослобођено 28/29. септембра, као заштитница у даљим акцијама 22. дивизије. Положаје 26. бригаде имала је да преузме 25. српска бригада. У складу са том заповешћу 3. батаљон 26. бригаде већ истог дана, 2. октобра, кренуће према Власотинцу, јер се од Корпуса инсистирало на близину пребацивања, а наредног дана кренуће и два преостала батаљона.²⁰

ДОЛАЗАК 25. И 27. СРПСКЕ БРИГАДЕ НА БУЈАНОВАЧКИ ФРОНТ

Четврти батаљон 25. српске бригаде са терена Сурдулице упућен је 26. септембра на положаје око Бујановца „у помоћ косовским јединицама“. Са батаљоном је кренула и полубатерија, два топа, бугарске брдске батерије.²¹ Пребацивање осталих батаљона 25. српске бригаде са остатком бугарске батерије на терен Бујановца, не као помоћ косовско-метохијским јединицама но ради замене 26. српске на положајима код Бујановца, почело је 29. септембра на основу наређења штаба 46. дивизије од 28. септембра, одмах после неуспелог напада на немачку белопольску посаду. До 17 сати 30. септембра батаљони бригаде су стigli да поседну и положаје на линији Бујановац–Краљева Кућа–Вртогош. Тек када је бригада дошла на терен Бујановца сазнали су да је њихов 4. батаљон учествовао у борбама против балиста са 26. српском бригадом и да је том приликом имао једног погинулог и два рањена бораца.²² На терен Бујановца 25. српска бригада је дошла са око 1350 бораца, а са бугарском брдском батеријом била је ојачана још за 230 војника са 4 топа 75 mm и 180 товарних коња.

Поменутом заповешћу од 28. септембра, штаб 46 дивизије извршо је размештање својих јединица према значају положаја. Њоме је на бујановачком фронту желео да изврши концентрацију јачих јединица дивизије (25, 26. и 27. српске бригаде)²³ док је на белопольске положаје истом заповешћу пребацио Другу врањску бригаду. Тиме је практично и стварао могућности пребацивање 26 српске бригаде по захтеву XIII корпуса на терен Власотинца. Сва ова размештања завршена су до 4. октобра.²⁴

Задатак бригаде (25. и 27.) на бујановачком фронту био је затварање правца од Куманова и Великог Трновца према Бујановцу и вршење прити-

20 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 6-1; и 6-2; к. 1341. рег. бр. 3-5.

21 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 3-2/1; к. 1341. рег. бр. 2-21/5.

22 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 2-21/5.

23 У овој заповести бригаде носе сасвим другачије називе. Тако је 25. српска у овој заповести 23, 26. српска је 24. а 27. српска је 25. Види Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 6-1/1 и 6-2/1.

24 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 6-1/1; 6-2/1.

сака на шиптарско-балистичке банде на бујановачко-врањском терену ради њиховог уништења и проширивања слободне територије,²⁵ према демаркационој линији Велике Албаније које су балистичке снаге поселе одмах по повлачењу бугарских окупационих снага. Распоред батаљона бригаде био је: 1. батаљон на положајима код Горњег Вртогоша, 2. батаљон између Бујановца и Великог Трновца, а 3. батаљон код села Раковце. Бригада се одмах дала на прикупљање података о непријатељу. Према прикупљеним подацима Шиптари – балисти били су у јачини од око 800–1.000 у селима Великом Трновцу и Муховцу и шумама око њих. Да су наоружани пушкама разних модела, да имају два пушкомитраљеза, један тешки митраљез и два брдска топа. Интересантни су подаци до којих је бригада дошла „да балисти немају организовану команду, да су „пошли у борбу из страха да их партизани не казне за њихово држање према Србима за време окупације 1941–44“, те да се „надају да ће их Немци заштити и дати им самосталну Албанију све до Јужне Мораве“²⁶. Из ових података се закључује да је немачка и великоалбанска пропаганда Друге призренске лиге допрала и на овај терен који је био ван демаркационе границе. То недвосмислено говори о интензитету и ширини пропаганде која је имала за циљ држање целокупног шиптарског становништва под оружјем усмереног за борбу против партизана – Срба, како би одбрали Космет и избегли српску „освету“ за извршена недела према српском народу. Подаци да појединци носе косе, тојаге и секире говоре да балисти појединци, још нијесу добро наоружани, што се може стављати и под сумњу, као и о томе да у њиховим редовима има доста месног становништва, у шта се не може сумњати и за шта има и других података. Њихово наоружање и бројно увећавање углавном је јачало са временом пристизања немачких трупа па и касније у времену жестоких борби.

Вероватно су балисти из Великог Трновца брзо сазнали о промени јединица НОВЈ у Бујановцу. У јутарњим часовима, око 5,30. 1. октобра извршили су напад на положаје 2. батаљона код Бујановца. Батаљон је успео да јаком концентрисаном ватром одбије напад а бугарска артиљерија из Краљеве Куће за то време тукла је циљеве у Великом Трновцу.

Обавештајна служба бригаде и наредног дана употребљавала је обавештајним информацијама податке о непријатељу. Према новим информацијама на сектору бригаде било је 1.000 балиста са 5 пушкомитраљеза, 2 тешка митраљеза и 2 брдска (италијанска) топа, од којих је један био на месту Бели кам (к. 730) између Великог и Малог Трновца а други у селу Рогачици са могућношћу отварања ватре према Трновцу и Муховцу. Тог дана, 2. октобра балисти су поново припремали напад на положаје испред Бујановца. Најпре је почело пушкарање из правца Лопардинца из пушака и ау-

²⁵ Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 4-1/1.

²⁶ Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 2-22/5.

томатског оружја, што је требало да створи привид о нападу из тог правца и прикрије прави удар из Великог Трновца. Међутим, бригада се није заварала. У току ноћи уочила је јаку концентрацију балистичких снага и тражила од бугарске артиљерије да туче Трновац те је тако овај напад разбијен пре но што је почeo. Балисти су успели да баце 4 бомбе из минобаца, према положајима 2. батаљона али непрецизно. Од њих је погинуо само један сељак.

Трећег октобра поново је дошло до препада на положаје 2. батаљона. Препад је извршила мала група балиста рачунајући више на моменат изненађења. У десетоминутној борби балисти су били одбијени.²⁷

Штаб 46. српске дивизије уочивши дефанзивну позицију бригада према балистима, тражио је својом наредбом од 3. октобра активнији однос. Уместо дотадашњег „пасивног држања батаљона и очекивање напада од стране непријатеља“. Налагао је бригади да изнађе могућност извођења веће акције заједно са косовско-метохијским бригадама које су на положајима лево од ње према Прешеву, користећи се притом бугарском артиљеријом. Двадесет седмој српској бригади, која је 3. октобра посела положаје према балистима на простору Китка–Криво Дрво штаб дивизије је наредио извођење акција против балиста „у циљу разбијања и уништења појединих арнаутских упоришта“. Такође се тражи координирање акције са 25. бригадом ради увођења људства у борбу, јер „само уз борбу моћи ће да се младе јединице учврсте“.²⁸

До извођења тражене акције није дошло. Наредних дана изменило се стање на положајима. Најпре се 4. октобра повукао са положаја 3. батаљон 3. Косовско-метохијске бригаде, те је његове положаје морао да поседне 2. батаљон 25. српске и да се тиме развуче на ширем простору смањујући своју ударну снагу, а сутрадан – 5. октобра – дошло је до веће активности балиста на њеним положајима.

До 5. октобра за балистичке снаге може се рећи да су успешно извршавале свој први задатак на положајима Велики Трновац–Свети Илија–Китке изнад Врања, који је произлазио из политике Друге призренске лиге. Држали су поседнуте положаје и нису дозвољавале јединицама НОВЈ продор према Космету. Међутим, други део задатка – обезбеђење комуникације Куманово–Бујановац–Гњилане су тек делимично успешно извршавале. Добар део комуникације су имали у својим рукама изузев најзначајнијег дела код Бујановца. Због тога су и били у претходном периоду тако чести напади на Бујановац и покушаји да се заузме и задржи. Како се приближавао дан пристизања немачке колоне групе армије Е генерала Лера, балисти су постали активнији против јединица НОВЈ.

Петог октобра, најпре је дошло до сукоба патрола код Лопардинца. Девет чланова балистичке патроле се после краћег сукоба разбежало. Уве-

27 Архив ВИИ, к. 1341, рег. бр. 2-22/5.

28 Архив ВИИ, к. 1340, рег. бр. 7-1/1.

че, око 20.45 сати, дошло је до напада на 1. батаљон изнад Горњег Вртогоша, на 3. батаљон код Лопардинца и на 2. батаљон код монопола у Бујановцу. Борба је трајала двадесетак минута. Балисти су били разбијени и пртерани назад.²⁹ То је био последњи покушај да се заузме Бујановац и обезбеди комуникација за немачке трупе пре њиховог пристизања.

И поред тога што је 25. бригада и у овом нападу успешно одбранила Бујановац и комуникацију, наредног дана, 6. октобра, доћи ће до битних промена на положајима. Наиме, тог дана штаб дивизије добио је телефонско обавештење од 25. српске бригаде о покрету немачких моторизованих снага из Куманова које су већ простигле до Прешева. Штаб дивизије, не знајући ништа о јачини немачких снага, обавестио је XIII корпус о овом и у вези с тим о планираном повлачењу својих јединица на десну обалу Јужне Мораве. Истовремено је обавестио о продору немачких снага и 27. српску бригаду и упознао је о потреби њеног евентуалног пребацивања на десну обалу Мораве. У том смислу јој је чак одобрио да „теже покретљиве делове“ у току дана пребаци.³⁰

У вези са новонасталом ситуацијом штаб 46. дивизије тражио је одржавање чврстих међусобних веза бригада као и одржавање везе са дивизијом. У току дана настојао је да прикупи и нове податке о Немцима али безуспешно. Увече, у 19.30, не чекајући одговор дивизије издао је заповест о напуштању положаја према балистима.³¹ Према добијеним подацима немачке снаге, још непознате јачине, успеле су да одбаце 2. и 3. косовско-метохијску бригаду са линије Турско Буштрање–Крајмировац–Божињевац према Старцу, односно на падинама планине Рујан. Балистичке снаге као заштитница левог крила Немаца пошли су из Великог Трновца према Бујановцу. На основу тих података штаб дивизије проценио је да непријатељ намерава заузети Бујановац, овладати комуникацијом Куманово–Врање–Лесковац преко Грделичке клисуре ради извлачења немачких снага из Македоније, а успут ослободити блокирани немачки гарнизон у Белом Пољу. Полазећи од те претпоставке, а оцењујући да 25. српска бригада није у могућности да заустави немачку моторизовану колону код Бујановца, издао је заповест о пребацивању својих бригада на десну обалу Јужне Мораве и то 25. на простору од Кршевице до Ђуковца а 27. од Врањске Бање до Врбова.

Задатак јединица на новом терену био је поседање доминантних положаја са којих треба вршити напад на непријатеља свим средствима, а поготову противколским оруђима, бацачима и бугарском брдском артиљеријом у циљу успоравања или потпуног онемогућавања непријатеља у даљем продору долином Мораве. Осим тога, бригаде су имале задатак

29 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 2-22/5.

30 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 9-2/1.

31 Живојин Николић Брка, *22. српска дивизија*, стр. 300–301.

прикупљање података о јачини непријатеља и његовим намерама и да о томе обавештавају штаб дивизије.³²

Пребацивање бригада на нове положаје извршено је ноћу 6/7. октобра. Батаљони 25. бригаде распоређени су: 1. са бугарском батеријом у Требешињу, 2. у Дрежници као бригадна резерва, 3. у Доњем Жапску, 4. у Клиновцу, а штаб бригаде у Буштрању у Буљесовцу. Батаљони 27. српске бригаде имали су распоред: 2. батаљон на железничкој станици у Врањској Бањи, 3. у Паневљу, 1. у Врбову, а 4. са штабом бригаде у Врањској Бањи као бригадна резерва.

Тог дана (7. октобра) немачке моторизоване снаге у јачини од једног батаљона 122 јегерегименте 11. пољске дивизије ојачане са 4 тенка лаке пољске артиљерије (105 mm) 33. моторизоване дивизије стигле су до Бујановца. После поправке порушених мостова упутиле су се према Гњилану а мање снаге од два тенка и неколико мотоцикла патролирале су према Врању до Давидовца. Њихове намере су биле извиђачке ради евентуалног откривања положаја јединица НОВЈ.

Остајући и даље при процени да Немци планирају продор долином Мораве кроз Грделичку клисуру према Нишу, штаб дивизије је 8. октобра у 6 сати издао наредбу бригадама о рушењу мостова и пропуста на друмској комуникацији као и минирање пута нагазним минама и то 25. бригада од Бујановца до Врања а 27. бригада од Врања до Врбова, а у случају потребе и мостова на путу за Врањску Бању. Истом заповешћу бригаде добиле су задатак да по један батаљон избаце на линији Давидовац–Врање ради заштите становништва од евентуалног упада Шиптара.³³

Пре но што је 25. српска бригада стигла да изврши ово наређење, 8 октобра, немачке снаге у јачини од око 6–10 тенкова, 10 оклопних аутомобила, 15 топова и 50 камиона за превоз људства упутиле су се ка Врању. У град су стигле око подне, без обзира на бомбардовање од стране бугарске авијације.

У поподневним сатима, око 16 часова, немачка двоја борна кола кренула су из Врања према Врањској Бањи. Тада је велики мост на Јужној Морави, на путу за Врањску Бању, код Корбевца миниран и онеспособљен. Повратак борних кола за Врање и задржавање Немаца у Врању указивало је дивизији да су немачке намере усмерене на извлачење белопољске немачке посаде из блокаде, те је ноћу у 2 сата штаб 46. дивизије инсистирао код команде 2. врањске бригаде за што бржу ликвидацију немачког батеријског упоришта у Белом Пољу. Истовремено је тражено ангажовање бугарске пешадије која је дотле остала пасивна у борбама око Белог Поља.³⁴

32 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 9-1/1.

33 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 12-1/1.

34 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 2-22/5; к. 1340. рег. бр. 13-1/1.

Слаба активност Немаца према Владичином Хану омогућиће бригадама реализацију наредбе штаба дивизије од 8. октобра, о рушењу мостова и пропуста и пребацивању на леву обалу Мораве. Немци су овог дана покушали да изврше поправку моста код Сувог Дола, али их је у томе онемогућила бугарска батерија са Брестовачког рида. У току дана 25. бригада извршила је померање удесно, распоредивши батаљоне на простору од Кршевице до Врле ливаде код Врањске Бање, заузимајући подесније позиције за напад на Врање и извршење акције рушења мостова. Истог дана (9. октобра) 27. бригада неометано је могла извршити пребацивање на леву обалу Мораве, те је то учинила смештајући своје батаљоне северозападно од Врања у селима: Пљачковици, Мечковцу, Мазараћу и Ранутовцу.

Око 18 сати 4. батаљон из Мечковца дошао је у додир са немачким истуреним положајима на периферији Врања и ступио у борбу с њим. У току ноћи 9/10 октобра и 1. батаљон из Ранутовца и Мазараћа дошао је у контакт са Немцима и започео борбу. Немци су артиљеријом и тенковима пружали веома снажан отпор. У раним јутарњим часовима 1. и 4. батаљон почели су да упадају на периферију града али даље нису могли. Немци су из аутоматског тенковског оружја појачали отпор, а батаљони нису имали противколска оруђа те су били принуђени да се повуку у Балиновац, Ранутовац и Мечковац. Док је 27. бригада водила борбу са Немцима на прилазима Врања, 25. бригада – 1. батаљон – почев од 22 сата 9. октобра извелаје акцију рушења мостова и пропуста код Сувог Дола, Чифлик Мале, Дорниминске мале и на брестовачком потоку, а 4. батаљон код Нерадовца и Доњег Павловца.³⁵

Самоиницијативни сукоб 27. бригаде са Немцима у току 9. октобра и постигнути почетни успеси иницирали су штаб дивизије на издавање за-повести за напад на Врање. Обавештавајући 25. бригаду о намерама 27. бригаде да у току ноћи 10/11 октобра, нападне Немце у Врању, штаб дивизије је тражио од 25. бригаде да и она изврши напад са јужне стране. Истакнута је потреба артиљеријске припреме напада од стране бугарске батерије. Истовремено су бригаде обавештене да ће исте ноћи косовско-метохијске бригаде (2. и 3.) вршити напад на немачке положаје између Бујановца и Прешева.³⁶

Немачке јединице у Врању, после прекида борбе са 27. бригадом, остале су у њему неактивне. Нису добиле појачање из правца Бујановца. Стога су бригаде, поготову 25., прикупљале податке о непријатељу и припремале се за напад. Напад је почeo артиљеријском припремом у 21.30. За време до 22 сата јединице су подилазиле положајима ка граду, када је и почeo напад. Немци су били концентрисани код монопола, на јужном улазу у град и у самом центру код саборне цркве. И овога пута из тенковског ауто-

35 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 16-1/1 и 2-23/5.

36 Архив ВИИ, к. 1342. рег. бр. 18-1/2.

матског оружја Немци су успели да задрже напад 25. бригаде. На исти начин је заустављен и напад 27. бригаде са североисточне стране. Након двочасовне борбе батаљони бригаде били су принуђени на повлачење. Недостатак противтенковских оруђа код јединица НОВЈ Немци су обилато користили те су углавном тенковима задржавали партизане.

Према прикупљеним подацима Немци су у Врању имали око 800–1.000 војника наоружаних пушкама, а осим тога имали су 4 тенка, 12 топова 105mm и 12 топова 6–20mm. Немачка возила била су сконцентрисана од цркве до монопола као колона, што је указивало на повлачење према Бујановцу.

Бугарска батерија из састава 25. српске бригаде почела је да туче немачке циљеве код монопола 11. октобра у 6 сати, и погодила је један камион. Штаб бригаде је донео одлуку да се поново изврши напад на Врање те је у том смислу и издао наредбу у 9.30 сати. Према овој наредби 1. и 2. батаљон 25. бригаде нападали би из правца Врањске Бање а 3. на левом крилу између Нерадовца и Врања. Напад је почeo у 10.30 сати. Истовремено је нападала и 27. бригада са два батаљона. Напад је био енергичан те су два батаљона (1. и 2.) 25. бригаде брзо освојили положаје код монопола и наставили гоњење непријатеља према Нерадовцу где су Немци око 12 сати организовали одбрану. На овим положајима борба је трајала до 16 сати када су Немци били потиснути према Павловцу и Давидовцу. Немачки губици у овим акцијама износили су три мртва и неколико рањених међу којима је био и командант батаљона капетан Вили. Из 25. бригаде погинула су два војника а међу 11 лакше рањених био је и командант 2. батаљона М. Китановић. Заробљена су два Немца и 13 Италијана.³⁷

По протеривању Немаца из Врања у њиховом гоњењу из 27. бригаде учествовао је 2. батаљон док је 3. батаљон био упућен према балистичким положајима код Честелина.³⁸

У гоњењу Немаца батаљони 25. бригаде 12. октобра кретали су се: 1. батаљон према Горњем Вртогошу, 2. батаљон према Српској Кући а 3. батаљон према Доњем Ристовцу. Први батаљон по пристизању у Вртогошу сазнавши да балисти пљачкају село Лопардинце упутио се ка селу и протерao балисте из села у 8 сати.

Наредног дана, 13. октобра није дошло до сукоба са непријатељем на правцу према Бујановцу. До борбе са Немцима тог дана дошло је у Польјанице код Власа. Наиме, ноћу 12/13. октобра блокирана белопољска немачка група извршила је пробој и већином снага прешла Мораву те преко планине Кукавице упутила се према Польјанице, вероватно с намером да се одатле пређаци на Космет, односно у Велику Албанију где би се спојила са

37 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 2-23/5.

38 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 16-1/5.

немачким јединицама из Лерове групе. Међутим, штаб дивизије је у потезу за одбеглом групом Немаца из Белог Поља упутио 3. батаљон као најближи. До сукоба са овом групом Немаца дошло је код Власа. У борби је погинуло 16 Немаца а 280 је заробљено. Сви заробљеници са оружјем предати су Лесковачком одреду док је батаљон задржао од плена само 8 машингевера.³⁹

Штаб 46. дивизије, 13. октобра добио је податке да је претходног дана друга мотозирована колона кренула из Куманова према Прешеву. Поплазећи од претпоставке да ће Немци поново кренути према Врању, бригадама је дат задатак да изврше снажан притисак на немачке снаге у Бујановцу. У том циљу 25. српска бригада имала је задатак да затвори праваца продора према Врању од Мораве до Лопардинца као и да поруши мостове и пропусте на друмској комуникацији и постави противтенковске мине. С обзиром на планиран напад на Бујановац, 27. бригада добила је задатак да се са већином снага концентрише западно од Врања како би у случају напада Немаца на 25. бригаду при покушају продора према Врању, пружила помоћ у заустављању Немаца. Мањим снагама морала је и даље да обезбеђује продор „арнаутских групица“ према граду.⁴⁰

У току 14. октобра у Бујановац је пристигла друга моторизована колона. И она је вршила испитивање према Врању. Са три тенка око подне пробила се скоро до Давидовца где су ватром 4. батаљона враћени натраг. У овом сукобу батаљон је имао три рањена војника. Погинула су и три цивила. У току дана у складу са наредбом вршено је рушење пропуста, али не и минирање пута јер бригада није имала мине. Бугарска батерија из Требешића није дејствовала јер није имала муницију.

По добијању извештаја о продору немачких тенкова до Давидовца штаб дивизије у 17.30 издао је другу наредбу којом је наредио упорно задржавање продора Немаца према Врању. У случају да непријатељ јаким снагама одбаци бригаде оне су добиле задатак – 25. да се пребаци на десну обалу Мораве, с тим што ће један батаљон оставити према Шиптарима – балистима на левој страни Мораве, а 27. да се пребаци на положаје иза Врања. По овој заповести 25. бригада по евентуалном продору Немаца до Врања имала је да пресече комуникацију Бујановац–Врање код Павловца, те да затвори одступницу из Врања.⁴¹ Са оваквим распоредом снага штаб дивизије највероватније је планирао заокружење немачких снага и њихово уништење на терену Врања. Но, до реализације овог плана није дошло. Једноставно Немци нису поновили продор у Врању као 8. октобра.

Ноћи 14/15 према заповести извршен је напад на немачку посаду у Бујановцу. Нападао је 2. батаљон из Краљеве Куће, лево и десно од друм-

39 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 16-1/5.

40 Архив ВИИ, к. 1342. рег. бр. 19-1/2.

41 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 14-1/1.

ске комуникације, а 1. баталјон из правца Доњег Вртогоша преко Лопардинца. У нападу су стрељачки стројеви дошли до канала испред самог Бујановца где су нашли на немачке положаје. Немци су пружили јак отпор из аутоматског оружја, тешких митральеза и бацача. Ноћу, око 2 сата, напредовање баталјона је заустављено. Касније, под притиском јаке ватре, баталјони су били принуђени да се врате назад са три рањеника.⁴²

ДОЛАЗАК БУГАРСКИХ ДИВИЗИЈА НА ТЕРЕН БУЈАНОВЦА

Ослобађањем Белог Поља, 13. октобра, дошло је до ослобађања снага НОВЈ на том терену и њиховог постепеног пребацивања на нове положаје. Наредбом штаба XIII корпуса извршено је расформирање 1. и 2. сурдуличке бригаде и укључивање њихових бораца у 26. и 25. српску бригаду, затим расформирање 2. врањске и укључивање у 27. српску бригаду. Борци 2. сурдуличке и 2. врањске бригаде ушли су у састав бригада 18. октобра. Тако су бригаде на положајима према Немцима и балистима ојачане са по око 1.000 бораца. Убрзо (27. октобра) на положаје, пошто су претходно у њу ушли борци расформиране 1. сурдуличке бригаде, према балистима стиже и 26. српска бригада, вративши се поново у састав своје матичне 46. дивизије. Тих дана, половином октобра, пристигле су и бугарске јединице: 2. коњичка и 1. устаничка дивизија са терена Сурдулице на терен Врање–Бујановац, са два артиљеријска пука и једном тенковском бригадом.⁴³ Задатак бугарских дивизија био је ликвидирање немачких снага на сектору Бујановца пресецањем немачке одступнице Куманово–Бујановац–Гњилане у Кончульској клисури.

У раним јутарњим часовима 16. октобра три немачка тенка са два топа дошла су из Бујановца до Српске Куће и напали на положаје 4. баталјона. После краткотрајне али жестоке борбе, 4. баталјон је одступио према Доњем Вртогошу а 3. баталјон се повукао према Павловцу. У овом сукобу 25. бригада имала је два лакше рањена бораца и 12 контузованих. Око 16 сата Немци су се повукли према Бујановцу.

Пристицање бугарских дивизија изазвало је промене на положајима код Бујановца. Док је 25. српска бригада држала главни правац напада на Бујановац, 27. бригада је са мањим снагама била оријентисана према балистима, а са већим у приправности да прискочи у помоћ 25. за случај евентуалног јачег продора из правца Бујановца. Сада је главни правац удара на Бујановац био препуштен бугарским дивизијама а 25. и 27. бригада пребачене су према балистима као бочна заштита бугарског фронта.

42 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 2-23/5.

43 Архив ВИИ, к. 1340. трг. бр. 3-1/3; 14-1/1; 15-1/1; к. 1341. рег. бр. 2-23/5; 16-1/5.

Према подацима обавештајне службе 25. српске бригаде, немачке снаге у Бујановцу, које су помериле своје положаје до Српске Куће, претходног дана после одступања 4. баталјона, износиле су два баталјона моторизоване пешадије (око 2.000 војника), две дивизионе моторизоване артиљерије 105 mm, и 8–10 тенкова.

Бугарске дивизије које су претходног дана стигле до Нерадовца, 17. октобра вршиле су развијање на простору од Доњег Вртогоша преко Ратаја до Жбевца, с циљем припреме за напад. Трећи и 1. баталјон 25. бригаде добили су задатак да се равнају са Бугарима на њиховом десном крилу што су 1. и 3. баталјон учинили поседајући положаје од Доњег Вртогоша до Клисуре изнад Горњег Вртогоша. Немци су авионима извршили извиђање положаја, након чега су целог дана тукли бугарске и наше јединице у развијању артиљеријом.⁴⁴

Четврти баталјон 27. српске бригаде који је био на положајима пре- ма балистима 17. октобра био је нападнут у Честелину. Према извештају команданта дивизије баталјон је својом несмотроношћу дозволио изненадни напад „шиптарске банде“ обилазним путем, тако да се баталјон у паничном бекству и неорганизовано повлачио остављајући комору од 15 коња, баталјонске казане и један тешки митраљез са 5.000 метака. Баталјон је имао два погинула и два рањена војника.⁴⁵ За овакав пораз командант дивизије окривио је команданта баталјона као младог и неискусног руководиоца који „није могао да се снађе и дозволио да му се баталјон растури“. Одмах је на положаје послат 3. баталјон 27. бригаде да спречи евентуално даљи продор балиста. Пре но што је стигао 3. баталјон балисти су успели да запале село.

Осамнаестог октобра дошло је до планираног општег напада на немачке положаје на целом фронту. Суседна 46. дивизији, 2. коњичка бугарска дивизија нападала је код Српске Куће из правца Д. Вртогоша и Ристовца, а 1. и 3. баталјон 25. српске бригаде нападали су на њеном десном крилу. У току напада јединице 2. коњичке дивизије нису успеле да на правцу напада одбију немачке снаге док је 3. баталјон потиснуо непријатеља до Лопардинца. Око 16 сати када су Немци потпомогнути артиљеријском ватром предузели противнапад баталјони 25. бригаде успели су да се одрже на постигнутим положајима и да одбаце Немце, док су јединице коњичке дивизије на положајима од Горњег Вртогоша до Карадника попустиле и одступиле према Д. Вртогошу и Давидовцу. На своје положаје вратиће се увече под заштитом ноћи и артиљеријског двобоја. Губици 25. бригаде износили су 2 погинула и 5 рањених војника.⁴⁶

44 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 2-24/5.

45 Архив ВИИ, к. 1340. рег., бр. 3-1/3; к. 1341. рег. бр. 16-1/5.

46 Исто; Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 5-1/3.

Наредних дана, 19. и 20. октобра, на положајима остаје непромењено стање. Преко целог дана одвијао се артиљеријски двобој. Напада пешадије није било. Стога командант 46. дивизије у свом извештају штабу XIII корпуса изражава своје незадовољство речима: „Борба за Бујановац траје већ три дана, резултати борбе слаби, већином је напад ограничен на артиљеријски двобој иако је јачина непријатеља у Бујановцу у односу на бугарске и наше снаге, према броју и наоружању врло слаб.“⁴⁷

И наредних дана Бугари су се концентрисали на артиљеријску активност а Немци су им узвраћали наносећи им „осетне губитке“ и узрокујући „свакодневна дезертерства“.⁴⁸ Од 21. октобра Бугари уводе и авијацију. Тог дана су први пут бомбардовали Бујановац а наредног дана у два наврата, у 11 и 16 сати. Тада су бомбардовали немачке снаге у Српској Кући, Бујановцу, Великом Трновцу и Турији. Следећег дана, 23. октобра бугарска и совјетска авијација извршиле су бомбардовање поново у два наврата.

За време прекида борбене активности 25. српска бригада вршила је извиђање и прикупљање података о распореду и јачини непријатељских снага. Утврђено је да непријатељ – балисти – држи положаје изнад Лопардинца на Вршнику и Плочама (к. 960), затим на Уши (к. 768 и 925) као и на Светом Илији (к. 1270). Подаци су указивали да је потпуно успостављен фронт од Бујановца преко Лопардинца и Честелина до Новог Села и Сухарна, као бочна заштитница главном немачком фронту испред Бујановца и даље према Прешеву и Куманову. Њега су држале са наше стране јединице НОВЈ и бугарске снаге и то: јединице 46. српске дивизије од Новог Села и Сухарна, северозападно од Врања до Лопардинца односно Карадника, Од Давидовца преко Ратаја до Жбевца са источне стране комуникације Куманово–Врање држале су положаје 2. коњичка и 1. устаничка дивизија бугарског отечественог фронта. Од Жбевца преко Богдановца до Новог Села држале су косовско-метохијске бригаде (2. и 3), од Новог Села преко Бильяче и Буштрања до Стрезовца држала је 18. македонска бригада а даље према Куманову, Кривој Паланци и Стракину 17. македонска као и 1. и 27. бугарски пук.⁴⁹

За двадесет осми, односно са одлагањем за један дан за 29. октобар, припреман је општи напад на целом фронту. За садашње разматрање задовољићемо се прегледом праваца напада бригада 46. дивизије и делимично на један батаљон 36. пук 2. коњичке дивизије који је био уз бок 46. дивизији.

Заповешћу од 27. октобра задатак дивизије био је да одлучним про-дором са једном бригадом избије на Кончуљску клисуру ради затварања

47 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 3-1/3.

48 Исто.

49 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 4-1/3.

одступнице немачким снагама правцем Бујановац–Гњилане; са остале две бригаде (25. и 27) разбије шиптарске балистичке снаге на простору Ново Село–Св. Илија–Муховац–Карачево–Брезница–Ново Село–Одановци–Мали Трновац.

Задатак продора у Кончульску клисуру поверен је 26. српској бригади. У складу с тим, бригада је требало да 29. октобра рано ујутро избије на линији Вршник–Плоче према караули Козарник и у 6.30, када је предвиђен почетак општег напада, почне потискивати непријатеља према и преко Брезничке реке и избије на комуникацију Бујановац–Гњилане у Кончулјакој клисури ради њеног онеспособљавања за саобраћај. Успут је имала задатак да са суседним 1. батаљоном 36. бугарског пуковника ликвидира Велики Трновац уз помоћ бугарске артиљерије. Тражено је да продор бригаде у непријатељску позадину буде брз. Двадесет и пета српска бригада имала је задатак да делује као бочно обезбеђење 26. бригади и то Клисуром према Букобачкој реци на коту Кодра мал (730), а одатле између Брезнице и Новог Села према Одановцу. Бригада је нападала са три батаљона. Двадесет и седма бригада имала је задатак дејства на крајњем десном крилу фронта да протера или уништи балисте на простору између Светог Илије и Новог Села, ослободи села Ђорђевац, Равно Бучје и Кијево и избије на Зарбинску реку у висини ушћа Чарске реке. Прелажење поменутих река предвиђено је само за случај садејства са 25. бригадом. Сви задаци 25. и 27. бригади постављени су тако да олакшају извршење основног задатка продора 26. бригаде у Кончульску клисуру. На основу ових општих праваца бригаде су разрадиле правце и задатке батаљона.⁵⁰

Напад је почела 26. српска бригада 29. октобра, на свом средишњем делу са 4. батаљоном у предвиђено време. Батаљон је успео да протера маљобројну балистичку посаду на коти 937 и продужи према коти 960 и даље према караули Козарник. Непријатељ је био све упорнији и бранио је сваку коту тако да је борба за заузимање карауле Козарник трајала дugo. Први батаљон, који је био на десном крилу 4. батаљона, имао је доста тешкоћа у напредовању због бочних напада балиста све док није стигао 4. батаљон 25. бригаде који је био на њиховом десном крилу. Трећи батаљон 26. бригаде који је нападао десним крилом на Камењар изнад Лопардинца успео је да овлада камењаром на коме је непријатељ имао утврђену осматрачницу и овлада њом запленивши један пушкомитраљез са 1.600 метака, али лево крило батаљона није успело да протера непријатеља из села Лопардинца због веома жилавог отпора из аутоматског оружја са ивице села.⁵¹

Двадесет и пета бригада која је нападала северније од карауле Козарник према Ушима (коте 956, 768 и 925) знатно је закаснила са почетком напада. Напад на балистичке положаје започели су тек у 12 сати. До 14 сати

50 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 18-1/1.

51 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 3-4/5.

батаљони су избили на непријатељске положаје и претерали балисте ручним бомбама. Делови 1. батаљона који су нападали на коту 925 два пута су одбацивани назад. Пред вече батаљон је био дosta растројен, те је убачен 2. батаљон који је успео да дефинитивно овлада котом 925 и заузме коту 768. Трећи батаљон који је нападао коту 956 такође је био једном одбацит и тек пред мрак успео је да овлада њом и да на њој заноћи. Четврти батаљон нападао је на балистичке положаје између кота 960 и 956. Такође је успео да овлада положајима. Непријатељски губици у борбама са 25 бригадом износили су 10 погинулих и 50 рањених.⁵²

Двадесет седма бригада отпочела је напад са 1. и 2. батаљоном. Први батаљон нападао је Ново Село и заузео га уз мањи отпор балиста. Но, балисти су у току дана организовали противудар и повратили село наносећи батаљону губитке. Други батаљон нападао је на Светом Илији. И поред извесног напредовања, под ударом бочне ватре био је принуђен на повлачење. Тада је штаб бригаде убацио 4. батаљон на Светом Илији. Овај батаљон се пробио до 100 метара испод косе на Светом Илији, али и он је дошао под удар бочне ватре. Како је штаб дивизије инсистирао на заузимање косе то је бригада убацила и 3. батаљон, који ојачан са једном четом 4. батаљона напада на балисте око 22 сата. До пред поноћ Свети Илија је био заузет. За то време, ноћу, 2. батаљон је на инсистирање бригаде покушао да заузме Ново Село и Сухарно али није успео. Након тога 1., 2. и 3. батаљон су се повукли на полазне положаје док је 4. остао на Светом Илији. У овим борбама бригада је избацила из непријатељског строја око 160 балиста.⁵³

У току првог дана борбе губици бригада били су врло високи. У тешким борбама на кратком растојању са учешћем артиљерије бригаде су имале губитке – мртве, рањене и контузоване борце. Двадесет и шеста бригада која је имала најсложенији задатак имала је 14 погинулих, 33 рањена и 4 контузована. Двадесет и пета – 17 погинулих, 32 рањена и 25 несталих и 27. бригада имала је 24 погинула и 93 рањена војника.⁵⁴

Другог дана борбе 26. српска бригада је наставила извршење задатка из претходне заповести дивизије. Трећи батаљон 30. октобра није могао да напредује. На левом крилу из Лопардинца батаљон је трпео јаку бочну ватру а на Камењару балисти су пружали жилав отпор. Због лошег и магловитог времена 4. батаљон је до 11 сати остао неактиван. Тако након подизања магле батаљон је кренуо у жесток напад и заузео коту 960 и место Плоче. Због вођења тешких борби убрзо је замењен 2. батаљоном. Други батаљон је покушао да напредује али без успеха. Балисти су пружали вео-

52 Архив ВИИ, к. 1341, рег. бр. 2-25/5.

53 Архив ВИИ, к. 1341, рег. бр. 16-1/5.

54 Архив ВИИ, к. 1341, рег. бр. 2-25/5; 3-4/5; 6-1/5.

ма жесток отпор, јер су им у помоћ пристигли Немци и четници са два бачаца. Овог дана из бригаде погинуло је 4, рањено 8 а контузовано 2 војника.⁵⁵

Батаљони 25. бригаде, такође због магле, до подне су остали неактивни. У 14 сати наређен је напад на балисте према ранијем задатку с циљем да се пређе Муховска и Брезничка река и поседну положаји на њеној западној обали. Батаљони су успели да до пада мрака протерају балисте са првих положаја и избију само на доминирајуће положаје на десној, источној, обали реке, наносећи непријатељу губитке од око 20 погинулих и 50 рањених.⁵⁶

Двадесет и седма бригада предузела је истог дана напад у правцу Ђорђева и Новог Села. Међутим, јако утврђени балисти одбили су напад бригаде. У овим борбама бригада је имала 5 погинулих и 8 рањених.⁵⁷

Тридесет и први октобар освануо је са кишом те није било активности јединица. Тек се поподне време пролепшало што су Немци искористили за отварање јаке артиљеријске и минобаџачке ватре на положаје 26. бригаде. Ватром је највише био погођен 1. батаљон те је био повучен а на положајима су остали 2. и 3. батаљон. Они су у току дана издржали и одбили два контранапада Немаца и балиста. Бригада је овог дана имала 8 погинулих, 22 рањена и 15 контузованих.⁵⁸

Док је на положаје 26. бригаде била сконцентрисана артиљеријска ватра, на положаје 25. бригаде непријатељ је бацио више живу силу. На овим положајима балисти су добили појачање од око 100 војника и један минобаџач. Батаљони су водили борбе променљиве среће. Најпре су 2, 3. и 4. батаљон кренули на пребацивање преко Муховске и Брезничке реке ради поседања положаја на десној обали. У том нападу 3. батаљон се доста истурио напред тако да су његове бочне стране остале незаштићене. То су искористили балисти и уз примену герилске тактике, напади са 10, 15 или 50 војника, бочном ватром натерали батаљон на повлачење. После тога, 3. батаљон је повучен у резерву. Око 13 сати балисти су сконцентрисали ватру на положаје 4. батаљона на коти 956. Убаџивањем једне чете 1. батаљона успело се да се одрже ови положаји али не задуго. Балисти су око 15.20 часова извршили снажан притисак на десно крило положаја 25. бригаде, на коти 925. Под овим притиском 2. батаљон је почeo да одступа према средишњим положајима бригаде – Ушима. То је изазвало повлачење и са коте 956. Непријатељски губици у овим борбама били су 50 погинулих и 80 рањених док је 25. бригада имала 7 погинулих и 30 рањених.⁵⁹

55 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 14–1/3; к. 1341. рег. бр. 3–4/5.

56 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 2–25/5.

57 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 14–1/3.

58 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 3–4/5.

59 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 14–1/3; к. 1341. рег. бр. 2–25/5.

Батаљони 27. српске бригаде тог дана нису нападали.

С обзиром на неповољну ситуацију на фронту штаб дивизије у току дана издао је наређење:

- да се 25. бригада повуче са положаја у селима: Бели Брег, Катун, Поповци и Миливојце ради одмора и срећивања како би касније заменила 26. бригаду.

- да 26. бригада остане на положајима, с тим што ће исте сузити на простору северно од Лопардинца до коте 960 са постављеним обезбеђењем око карауле Козарник према Ушима.

- да 27. бригада остане на постигнутим положајима, с тим што и она има да обезбеди своје положаје из правца Уши.⁶⁰

Следећег дана, 1. новембра, борбу је водила само 26. српска бригада. У преподневним часовима вођене су мање чарке. Међутим, по подне како се време променило, Немци, балисти и дражићевци вршили су жесток напад на положаје 2. батаљона. У прилог непријатељу ишло је и повлачење 25. бригаде са положаја чиме је отворен простор за бочне нападе. Други батаљон био је принуђен да напусти коту 960 заузету пре два дана, и повуче се на источне падине Плоче и Вршника. Трећи батаљон издржао је притисак непријатеља и задржао се на коти 937 заузетој још у првом налету 29. октобра. У овим борбама 2. и 3. батаљон имали су три погинула и 11 рањених војника.⁶¹

Напуштање коте 960 изазвала је највише бочна ватра из правца Лопардинца кога 3. батаљон није успео да освоји и поред жестоких борби од првог дана ове операције. Двадесет и шеста српска бригада уочила је недостатак у планирању пробоја у непријатељску позадину са скоро успутном ликвидацијом Великог Трновца који је од самог почетка био средиште свих напада на Бујановац. У међувремену је и Лопардинце доста ојачано од непријатеља те је 26. српска бригада даље напредовање по заповести од 17. октобра условљавала захтевом за претходном ликвидацијом Великог Трновца и Лопардинца.⁶²

И наредног дана против непријатеља активна је била једино 26. српска бригада. До сукоба је дошло између 3. батаљона и балиста. Батаљон је у борбама овог дана успео да протера балисте према коти 960. Овај мали помак напред плаћен је са два живота и 15 рана.⁶³

Петодневно непрекидно ратовање 26. српске бригаде са балистима наметало је потребу за пружање помоћи овој бригади. Због тога је највероватније и дошло до преговора између штаба 46. дивизије и 2. коњичке дивизије о заједничком нападу 3. новембра. По овом договору, један бугар-

⁶⁰ Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 14-1/3.

⁶¹ Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 14-2/3; к. 1341. рег. бр. 3-4/5.

⁶² Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 14-1/3.

⁶³ Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 3-4/5.

ски батаљон (дружина) напао би коту 960 на Плочама док би два батаљона 26. бригаде нападали на Ушима. Планирано је да напади батаљона буду подржани су два бугарска топа који су за ову прилику избачени са Врлом осоју (к. 937). На десном крилу ових положаја 27. бригада добила је задатак да напада у правцу Муховац–Ново Село. Време напада договорено је за 5.30 сати.⁶⁴

Магловито и кошовито време није дозвољавало почетак напада у планирано време. Напад је почeo у 9 сати. Бугарски батаљон је после тро-часовне борбе заузео коту 960 на Плочама. Међутим, батаљони 26. бригаде на Ушима нису имали успеха. Трећи батаљон који је нападао на к. 956 због бочне ватре са к. 925 није успео да је заузме, и поред целодневне борбе. То-ме је највише допринело повлачење 2. батаљона 26. бригаде са к. 925, што је омогућило балистима отварање бочне ватре са те стране на 3. батаљон. Напуштање положаја приписано је кукавичлуку команданта батаљона. Према писаним изворима 2. батаљон је враћен на положаје. Међутим, пре-ма казивању Љубомира Трајковића, начелника штаба бригаде, на положаје је послат 4 батаљон 26. бригаде из резерве. У овим борбама 26. бригада имала је 1 погинулог, 12 рањених и два контузована војника.⁶⁵

У складу са наређењем штаба дивизије, 27. бригада нападала је ба-листичке положаје на Китки и Светом Илији с циљем да освоји караулу између Новог Села и Сухарна. Са по једном четом 2. и 4. батаљона нападнута је коса испред Светог Илије и караула. Напад је успео. Балисти су про-терани са положаја али у противнападу балисти су успели да до 10 сати по-врате изгубљене положаје. Четврти батаљон је успео да издржи напад ба-листа до 14 сати, наносећи балистима знатне губитке а после тога се пову-као. Његово повлачење искористили су балисти за заузимање Честелина. Како је претила опасност спаљивање села хитно је упућен 1. батаљон из бригадне резерве који је у противнападу протерао балисте и спасио село. У жестоким борбама вођеним у току дана а 27. бригаде погинуло је 13 бора-ца. Истовремено непријатељу – балистима ова бригада избацила је из строја око 100 војника.⁶⁶

Наредног дана, 4. новембра, у вези са наређењем штаба 46. дивизије да се положаји Китка–Честелин–Свети Илија по сваку цену заузму, бата-љони 27. бригаде ујутарњим часовима извршили су напад и то: 3. батаљон на Китке (к. 1295), 1. батаљон на косу испред Честелина и 4. батаљон на Светом Илији (к. 1274). Балисти–Шиптари су под снажним ударом батаљона претерани са положаја те су исти поседнути од батаљона бригаде. У овим нападима батаљони су имали релативно мале губитке,

64 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 14-1/3.

65 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 14-1/3; к. 1341. рег. бр. 3-4/5. Казивање Љубомира Трај-ковића из Сурдулице начелника штаба 26. српске бригаде.

66 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 16-1/5.

два борца лакше рањена. Непријатељски губици остали су непознати јер су своје рањене и погинуле однели са собом.⁶⁷

Након седмодневног непрекидног ратовања против балиста штаб 46. дивизије је у току ноћи 4/5. повукао 26. српску бригаду на одмор у селима: Дубница, Стропско и Бунушевац а њене положаје је заузела 25. српска бригада.

Наредбом од 4. новембра штаб дивизије је тражио од 25. српске бригаде, коју упућује на преузимање положаја, да поседне једним батаљоном положаје према Муховцу и Светом Илији, с тим што ће једну чету избацити на Врлом осоју (к. 937) наспрам Лебовца кога држе балисти. Другим, пак, батаљоном требало је да заједно са бугарским батаљоном заузму к. 956 на Ушима.⁶⁸ Наспрам положаја 25. бригаде било је сконцентрисано око 600 балиста састављених углавном од месног становништва, а под командом Немаца и дражићеваца.⁶⁹ У овој заповести се по први пут инсистира на укопавање бораца на положајима јер је повлачење чета па и батаљона пред мањим групама балиста протумачено као последица неутврђивања на положајима.⁷⁰ Другом заповешћу истог дана, од 16.30 сати, у вези са предстојећим нападом 2. коњичке дивизије на свом правцу, од 25. и 27. бригаде тражено је да чврсто држе своје положаје од Плоче преко Врло осоје и Светог Илије до Китке и на њиме изводе демонстративне нападе.⁷¹

Наредних дана 5, 6. и 7. новембра на положајима према балистима није било борбе. Прослављен је дан октобарске револуције са војничком смотром у Врању и једном приредбом у Катуну.

ПРОБИЈАЊЕ БУЈАНОВАЧКОГ ФРОНТА

Прошло је више од 20 дана откако су две бугарске дивизије стигле на бујановачки фронт. Данима се водио артиљеријски двобој или одлучујућих напада није било. Према данашњим казивањима Војислава Китановића из Сурдулице, обавештајног официра 3. батаљона 26. српске бригаде, бугарску команду на бујановачком фронту посетио је совјетски генерал. Према казивању Војислава Китановића, који је водио свјетског генерала у штаб бугарске 2. коњичке дивизије, дошло је до одлучне интервенције совјетског генерала па чак и до кажњавања појединих бугарских официра који су сматрани саботерима пробоја фронта, односно одлучујуће акције против немачких јединица на фронту.⁷² После ове интервенције

67 Исто.

68 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 21-1.

69 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 2-25/5.

70 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 21-1.

71 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 20-1/1.

72 Казивање Војислава Китановића из Сурдулице.

променио се однос бугарске војске на фронту према Немцима. Енергичним акцијама бугарских дивизија дошло је до слабљења Немаца на фронту. На правцу 2. бугарске коњичке дивизије заузета је Српска Кућа, коју су Немци држали од 12. октобра, а на правцу 1. устаничке бугарске дивизије пробијени су немачки положаји између Несалца и Рајинца. Косовске бригаде су одмах пребачене на Карадак. Друга коњичка дивизија 7. новембра увече држала је положаје Лопардинце–Велики Трновац–Лево Соје.⁷³ Тиме је немачка одступница из Македоније преко Куманова, Бујановца и Гњилана пресечена, а Бујановац коначно ослобођен.

Немци су намеравали да по напуштању Бујановца око села Лучана организују нову линију фронта између Кончульске клисуре и Мораве, на главном правцу одступања, а да им лево крило и даље држе балисти на положајима према 46. дивизији.⁷⁴

Због насталих промена на положајима око Краљеве Куће и Бујановца 7. новембра у вечерњим сатима издата је усмена заповест 26. српској бригади, која је била на одмору, да са два батаљона поседне положаје на Врлом осоју и Лебовцу. Исте ноћи 1. и 3. батаљон су извршили задатак. Сутрадан, 8. новембра, штаб дивизије у вези са новонасталом ситуацијом на фронту издао је заповест 25. и 26. српској бригади да са постигнутих положаја на линији Плоче (к. 960) – Уши (к. 956, 768, 925) – Врло осоје (к. 937) – Лебовац–Свети Илија (к. 1270) – Китке (к. 1295) прогоне и чисте терен од балиста између Ајдинове махале, на југу, преко Брезнице, Муховца и Новог Села до Сухарна на северу, избију на Муховску – Брезничку реку, пређу исту и ослободе села: Одановце, Ново Село, Каракево, Кијево, Сухарно.⁷⁵

Двадесет пета српска бригада 8. новембра била је активна са 1. и 3. батаљоном који су дотле били на одмору. Први батаљон је био задужен да заузме коту 925, а 3. коту 956. Батаљони су кренули из Клисуре. Њихово подилажење положајима штићено је дејством бугарске артиљерије са Врлог осоја. Први батаљон је до 11 сати протерао балисте са коте 925 и 768, а 3. батаљон је без борбе заузео коту 956. Оба батаљона су заноћила на поседнутим положајима. У току борбе рањен је комесар 1. батаљона Вуле Васић. Касније је умро од задобијених рана.⁷⁶ Истог дана бугарске снаге су дошли до Лучана и упутили се према Кончульској клисури.

Деветог новембра стигла је заповест штаба 46. дивизије од претходног дана. По тој заповести 25. бригада је, ради реализација задатка, 4. батаљону дала да напада са Плоче преко Муховске реке и да пређе на њену западну обалу, 3. батаљону да пређе реку и поседне коту Кодра Мала 1. ба-

⁷³ Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 7-1/3; к. 1341. рег. бр. 2-26/5.

⁷⁴ Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 23-1/1.

⁷⁵ Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 23-1/1.

⁷⁶ Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 2-26/5.

таљону да у продору избије на Каравачево. Међутим, у нападима тог дана учествовао је само 1. батаљон. Његов први напад са почетком у 12 сати није успео. У току ноћи наређен је нови напад и тада су чете 1. батаљона избile на источну обалу Муховске реке. Губици непријатеља – балиста износили су око 13 мртвих и 50 рањених.⁷⁷

Ни батаљони 26. српске бригаде, због касног пристизања наредбе, нису водили борбу са балистима овог дана. Први и 3. батаљон су успели да се само развију. И поред тога што је издата наредба за ноћни напад он није изведен због густе магле.⁷⁸

Десетог новембра бригаде су практично приступиле извршењу задатка од 8. новембра. Први батаљон 25. бригаде који је наступао према Каравачову прешао је реку. По једна чета из 1. и 2. батаљона заузеле су коту Кодра Мал. Међутим 3. и 4. батаљон који су скоро избили на реку, балисти су успели да потисну назад напад с бока око 16 сати. Батаљони – увиђајући да могу бити опкољени – повукли су се назад за још један положај.⁷⁹

Двадесет и шеста српска бригада водила је борбу овог дана против балиста са нешто више успеха. Наиме, 1. батаљон који је у току дана трпео јаку непријатељску ватру тек пред вече, око 18 сати, ослободио је село Ђорђево и задржао се у њему. Трећи батаљон једним својим делом је два пута у току дана заузимао једну махалу у Новом Селу и тек после другог заузимања задржао се у њој. Други део батаљона, десна страна, тек предвече је заузео другу махалу Новог Села али није заноћио у њој већ се повукао на по лазне положаје. Други батаљон покушао је напад на Сухарно али јаком бочном балистичком ватром враћен је на по лазне положаје. У току дана указала се потреба за ангажовањем бригадне резерве. Једна је притецла у помоћ противколској чети на Светом Илији, а друга 3. батаљону приликом његовог повлачења из новоселске махале. Према подацима, 26. бригада се у току дана борила против 600 балиста који су имали три брдска топа, неколико аутомата и 3–4 тешка митралеза. Имала је губитке од 2 погинула и 18 рањених бораца.⁸⁰

Једанаестог новембра бригаде су наставиле борбе са балистима. Први и други батаљон са по једном четом успели су да пређу Муховску реку и ту поседну положаје. Међутим, 3. и 4. батаљон на левом крилу бригаде нису нападали због изненадног повлачења Бугара као њихове левокрилне заштите. Иако се тог дана није знао разлог повлачења Бугара батаљони нису смели да нападају због могућности бочних удара балиста. Касније је утврђено да је изненадно повлачење уследило због споразума бугарске команде са вођама балиста да их балисти пусте кроз Кончулјску клисуру и да-

77 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 2-26/5.

78 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 3-4/5.

79 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 2-26/5.

80 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 3-4/5.

ље ка Космету без борбе „јер они иду да бију Немце а не Шиптаре“, како је истицано у преговорима. Како балистичке вође нису прихватале пуштање на Косово и јединице НОВЈ – српске, то су се Бугари неприметно одвојили од јединице 46. дивизије, не обавештавајући их о томе иако су били обавезни, и кренули без борбе преко Кончульске клисуре ка Космету.⁸¹ Неизвршавање постављеног задатка од стране 3. и 4. батаљона изазвало је повлачење и 1. батаљона са поседнутих положаја. Његово оступање се чак у једном тренутку претворило у бежање те су му у помоћ изнад Муховца упућене две чете 2. батаљона. Но, и то није помогло. Настављено је неорганизовано повлачење све до Клисуре. Одатле су 2. и 1. батаљон послати на Лебовац ради одмора и срећивања. Балисти нису нападали на положаје 3. и 4. батаљона.⁸² Ово ненападање балиста на положаје 3. и 4. батаљона може се тумачити и постигнутим споразумом о ненападању Бугара и балиста јер су ови батаљони по напуштању посели бугарске положаје. Након ових неорганизованих напуштања положаја, 25. српска бригада је повучена на одмор а њене положаје заузела је 27. бригада.

Из 26. бригаде, 11. новембра највеће успехе имао је 1. батаљон. Он је тог дана заузео село Равно Бучје. Трећи батаљон је заузео и другу махалу Новог Села или напад на караулу код истог села му није успео. Други батаљон у поновљеном покушају да заузме Сухарно био је одбијен а увече због мећаве и снега војници су напустили положаје. Губици бригаде у току дана износили су 5 погинулих, 5 рањених и 1 контузован.

Наредног дана, 12. новембра, вођене су последње борбе на фронту изнад Врања са балистима. Тада је 3. батаљон заузео караулу код Новог села али је није задржао. Други батаљон, ојачан са једном четом 4. батаљона, нападао је Сухарно али неуспешно. Јаком бочном ватром био је принуђен на повлачење према Китки на полазне положаје.

Поподне су бригаде добиле наређење о преласку у дефанзиву на положајима према Шиптарима–балистима. Наређено је и скраћивање положаја на простору Свети Илија–Китка које су држала два батаљона 26. бригаде. Положаје на простору Плоче–Лебовац држала су два батаљона 27. бригаде до 16. новембра када ће кренути према Космету.⁸³

Тиме су практично завршене борбе за пробијање бујановачког фронта, разбијена балистичка концепција одране Космета и добијена одсудна битка на овом правцу за ослобођење Косова и Метохије од окупатора.

81 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 10-1/3 и 11-1/3.

82 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 2-26/5.

83 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 24-1/1; к. 1341. рег. бр. 3-5/5 и 16-1/5.

МИШЉЕЊА И ОЦЕНЕ О БОРБАМА НА БУЈАНОВАЧКОМ ФРОНТУ

Свакако да највећу пажњу за разматрање заслужује мишљење команданта 46. дивизије изречено тих дана. Наиме, након три дана борбе са Немцима и балистима (односи се на општи напад на бујановачки фронт од 29. октобра) командант дивизије Томица Поповић поднео је извештај штабу XIII корпуса у коме износи своја запажања и оцене. По њему, заједничка акција јединица НОВЈ и бугарских јединица отаџбинског рата није дала задовољавајуће резултате. На положајима од Куманова до Бујановца против једне ојачане немачке дивизије две бугарске дивизије држали су положаје од Јастрепца преко Краљеве Куће од Лопрадинца. Након три дана борбе (мисли на борбе почев од 29. октобра до 1. новембра) бугарске дивизије су успеле једино да одбаце Немце са коте Јастребац, источно од Бујановца, док на другим деловима нису напредовали.⁸⁴ Познато је, а то командант и истиче у извештају од 22. октобра да је на положајима код Српске Куће било „свакодневних дезертерстава“ бугарских војника.⁸⁵ У бежању са положаја од немачких противнапада бугарски војници долазили су чак до Врања. Немачке снаге, полазећи од важности комуникације за повлачење својих јединица из Македоније, као њихово бочно обезбеђење, биле су „јако упорне“ у одбрани положаја. Томица Поповић такође истиче велику упорност „арнаутских снага“ на левом крилу непријатељског фронта. Док је немачка упорност имала за циљ држање комуникације, до извлачења својих снага из Македоније, дотле је циљ упорности „арнаутских“ – балистичких била одбрана Космета у духу политике Друге призренске лиге и заштита од „српске освете“ у смислу пропаганде немачких официра у духовних вођа политици Призренске лиге.

Констатације команданта 46. дивизије да се на сектору бугарских дивизија и даље воде борбе „али већином артиљеријом“, који ће се касније претворити у вишедневни артиљеријски двубој немачке и бугарске артиљерије, може се протумачити као његово незадовољство неодлучним бугарским вођењем акције уз недовољну употребу пешадијских јединица. С таквог гледишта, чини нам се да није без основа казивање Војислава Китановића о интервенцији совјетског генерала код бугарске команде.

Када командант разматра борбе своје дивизије он признаје да замишљени план о пророду јединица 26. српске бригаде преко Брезничке реке у Кончульску клисуру и затварање немачке одступнице није у „потпуности успео“ јер је првог дана борбе, 29. октобра, 26. српска бригада на свом правцу наишла на веома жесток отпор балиста. Он истиче да су уз велике губитке постигнути почетни успеси у заузимању првих балистичких положаја, те да се и даље настављају борбе са притиском у западном прав-

⁸⁴ Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 6-1/3.

⁸⁵ Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 4-1/3.

цу. По свему судећи, командант је очекивао да ће наредних дана бити већих успеха у продирању у непријатељску позадину и избијање у Кончульску клисуру. Међутим, видели смо да се то није дододило. Бригадске дивизије ће још десетак дана водити борбе заузимати поједине положаје али их и у противнападима губити. Са аспекта освајања простора може се рећи да су резултати дивизије у вођеним борбама били скромни. Међутим, ако се сагледа да је практично ту вођена и добијена битка за ослобађање Косова и Метохије – онда резултати и нису били скромни.

Разлоге за „скромне“ резултате у току та три дана борбе Поповић је видео у упорној борби балиста чији је број у почетку износио око 2–2.500 војника укључујући ту и вулнетаре, а касније се увећавао довођењем свежих снага из позадине, затим у герилској тактици ратовања балиста, поготову када се повлаче, и вештом маневрисању. За све то, по мишљењу Поповића, дивизија није имала ни искусне борце ни руководиоце, који неће дозволити да им балисти у мањим групама у позадини стварају заседе или им бочним ватрама наносе значајне губитке. „За ова три дана борбе са Шиптарима избачено је око 200 из читаве дивизије“ – каже Поповић.⁸⁶ Заправо, у та три дана борбе погинуло је 80, рањено 226, а контузовано или нестало 46 војника дивизије. Свакако да Поповић при писању извештаја није имао потпуне податке.

Међу погинулим било је и Италијана раније припадника белопољске посаде. Погинули Италијани сахрањени су у Белом Пољу где и данас постоји њихово гробље.

У извештају Поповић истиче да су арнаутске снаге „добри стрелци и вешти у маневрисању“. Код Шиптара – осим јако развијене мржње према Србима, што је постигнуто дугом пропагандом Друге призренске лиге која је успела да заплаши народ, измишљене и претпостављене „освете“, зашто није било никаквих основа јер се заправо догађало обратно, постоји и обичај гађања „на око“. Поједини преживели борци данас кажу да када су они – борци 26. бригаде – почели да гађају „на око“ онда је брже пробијен фронт. Нисмо склони да овом начину гађања припишемо толику моћ – решавање проблема пробијања фронта али ипак смо склони размишљањима и претпоставкама да су пиротске бригаде (25. и 27. српска) имале далеко веће губитке од 26. српске бригаде између осталог и због непознавања ове балистичке особине. Народу па и борцима врањског краја (26. бригаде) ова особина Шиптара–балиста је одавно позната. Што се тиче особине вештог маневрисања балиста коју истиче Поповић она је свакако тачна када се ради о овом фронту. Заправо, међу балистима у највишем је било добровољци мештана. Они ратују на свом терену на ком изванредно познају сваку увалу и сваки пропланак.

⁸⁶ Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 6-1/3.

Констатација Поповића о неискусним борцима и неискусном кадру у бригадама свакако стоји као тачна. Све три бригаде су младе, оформљене од младих и неискусних бораца. Они су се учили рату ратовањем.

Што се тиче дела бујановачког фронта о коме говоримо у овом чланку свакако да је најинтересантније мишљење др Боривоја Тимотијевића, шефа хируршке екипе 46. дивизије. Он је овако видео узроке дотадашњих и каснијих губитака бригада у борбама са балистима. „На врањском сектору“ – каже Тимотијевић – „водила се огорчена борба, нарочито између наших и Шиптара, који уопште нису били свесни да је борба илузорна, без икаквог оправдања и на штету Шиптара, али су они били чврсто придобијени за Немце фашистичким лажима и делом везани за своје малобројне вође – немачке плаћенике, који су им улили у главу да ће их Срби све побити, буле им обесчастити, веру и светиње ускратити и од партизана правили великог баука. Тако морално опремљени и наоружани модерним немачким оружјем они су били у могућности да нам нанесу приличну штету у губитку људства.“⁸⁷

Да партизани заиста нису били баук за Шиптаре како их је представила фашистичка пропаганда Друге призренске лиге и немачких официра цитирало само део из заповести од 27. октобра, значи из времена када је 46. дивизија увекико водила борбу са балистима и када је дивизија била непосредно пред продором на Косово и Метохију. У поменутој заповести у одељку „поступак са народом у шиптарским селима“ се каже: „Пошто се наше јединице налазе напосредно пред продором у Косово и Метохију, који су углавном насељени шиптарским живљем, то треба да знамо да и ове масе морамо политички везати за наш покрет. Тамо, као и у другим крајевима ћемо немилосрдно кажњавати наше непријатеље, али кроз наше поступке и наш политички рад морамо нарочито водити рачуна о томе да ти зликовци остају усамљени, а широке народне масе да пређу нама.

Код читавог живља тог краја постоји чврсто уверење да ће наша војска побити и попалити све што је шиптарско, због чега се они углавном грчевито и очајнички бране.

Због тога ће се сви руководиоци заложити што више у томе да однос наших бораца и у шиптарским селима буде достојан и правilan. Забрањује се паљење ма какве зграде, осим ако то изискују војничке потребе за ликвидацију непријатеља. Такође се забрањује свака пљачка, ма у каквој се форми она појавила. Исхрану вршити организовано и у шиптарским селима.“⁸⁸

Сасвим је јасно да је пропаганда Друге призренске лиге и немачких официра измислила „српску освету“ ради својих мрачних циљева и од партизана Срба направила „бауке“, како рече др Тимотијевић, иако то никада нису били.

87 Архив ВИИ, к. 1340. рег. бр. 18-1/1.

88 Архив ВИИ, к. 1341. рег. бр. 1-55/5.

LES COMBATS DE LA 46e DIVISION SUR LE FRONT DE BUJANOVAC

– Résumé –

Au lendemain de la libération de Bujanovac de l'occupant bulgare, la ville fut investie en une seule journée par les forces ballistes de la Deuxième Ligue de Prizren, conformément aux conclusions de leur chef Džafer Deva et de Hitler sur la défense du Kossovo et de la Métochie contre les unités de l'Armée de libération nationale de Yougoslavie (ALNY). Du 9 septembre au 7 novembre, Bujanovac fera l'objet de combats incessants entre les forces de l'ALNY, d'abord la 8e brigade serbe de la XXIIe division, puis les brigades (25e, 26e et 27e) de la XLVIe division serbe, et celles de l'ennemi.

Le front de Bujanovac fut établi graduellement à partir du 9 septembre et jusqu'à la fin de la première décennie d'octobre 1944. C'est l'époque de l'arrivée des unités allemandes du général Löhr, qui se replient de Macédoine. Du côté de l'ennemi, le front est tenu d'abord par les Allemands puis par les forces ballistes fascistes de la Deuxième Ligue de Prizren et, enfin, par quelques formations de tchetniks de Draža Mihajlović.

Pour l'ennemi, le front de Bujanovac avait essentiellement une double mission:

– Premièrement, tenir les voies de communication Kumanovo–Bujanovac–Gnjilane était, au premier chef, dans l'intérêt du GQG allemand parce qu'elles étaient empruntées par les troupes allemandes du général Löhr, qui se retiraient par les gorges de Končuljska klisura. Cette mission devait durer jusqu'à l'évacuation des forces allemandes de Macédoine, après quoi le maintien des voies de communication cessait d'avoir le moindre intérêt pour l'Allemagne.

– Deuxièmement, tenir le front en vue d'assurer la défense du Kossovo et de la Métochie contre les unités de l'ALNY. Cette mission avait été conçue sur le long terme par les artisans de la politique de la Deuxième Ligue de Prizren qui se proposait de défendre le Kossovo et la Métochie contre les forces de l'ALNY afin de les rattacher par la suite à la Grande-Albanie.

Pour les unités de l'ALNY l'importance de ce front tenait au fait qu'il fallait empêcher les troupes allemandes battant en retraite de Macédoine, de réaliser leur plan, leur infliger les pertes les plus sévères, et délivrer le Kossovo et la Métochie de l'occupant allemand et des trahis ballistes.

Les combats de la 46e division, dont il est question ici, durèrent presque deux mois. Ils furent très violents et se soldèrent par de lourdes pertes de part et d'autre. Ils prirent fin au début du mois de novembre avec la rupture du front qui fut marquée par une des plus grandes batailles pour la libération du Kossovo et de la Métochie.

Miodrag Mitrović

ПРИЛОЗИ

Ј. П. НАУМОВ
Москва

КОСОВСКА БИТКА 1389 КА ИСТОРИЈИ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА НА БАЛКАНУ (ПРОБЛЕМИ ИСТОРИОГРАФИЈЕ И ИСТОРИЈСКИХ ИЗВОРА)

„Од Адама чак и до боја кнеза Лазара на Косову, што (се борио) с Измаелићанима, лето 6897“. – тако је одредио непознати српски библиофил у свом запису значај Косовске битке 15. јуна 1389. г., укључујући је уред главних догађаја светске историје. Погибија у овој бици не само српског кнеза Лазара и османлијског султана Мурата, већ и многих српских и босанских феудалаца, покоравање Србије османлијској власти – све је то од давних времена изазивало непромењено интересовање према Косовској бици у историографији.

Њеној предисторији и последицама за балканске државе, објављивањима различитих (словенских, османлијских, западноевропских и др.) извора и развијању косовске легенде у јужнословенском епосу и народном сазнању посвећено је већ много књига и посебних чланака. У савременој југословенској историографији (посебно 60-тих година) наговештена је, при анализи међународних односа на Балкану у другој половини XIX века, тенденција која не само премешта Косовску битку 1389. г. у други (или чак задњи) план у поређењу са Марићком битком 1371. године, већ и ставља чак у извесном степену под знак питања оцену војно-политичких и међународно-правних резултата битке 1389. године. „За разлику од Косовске битке – писао је Г. А. Острогорски – у крајњем изводу исход битке на Марици (тј. 1371. г. – Ј. Н.) сасвим је јасан: изненадни и потпуни крах смелог плана српског деспота и српског краља, погибијаједног и другог, двеју најзначајнијих личности на тадашњем Балкану, уништење њихових војски. То је била највећа и најзначајнија победа Турака до 1453. г.“. Ово мишљење у садашњем времену (у овој или оној мери) деле југословенски историчари

средњег века С. Ђирковић, Р. Михаљчић. Али да ли је могуће сматрати потпуно основаним такво преиспитивање ранијег погледа на Косовску битку 1389. године, као толико важну границу у историји средњовековне Србије и османлијске експанзије на Балкану, у историји међународних односа у југоисточној Европи у другој половини XIV и XV веку? Одговор тражи поновно обраћање сачуваним изворима, споменицима средњовековне историографске традиције, анализу сложене међународне ситуације друге половине XV века.

Упоређивање предисторије и резултата Маричке и Косовске битке, по нашем мишљењу показује све реалне разлике у односу снага (османлијских и антиосманлијских) у датој етапи, као и у оцени општеисторијских перспектива ових догађаја од стране савременика и историчара који изучавају средњи век у XIX и XX веку. Не изазива сумње значај пораза Вукашина и Угљеше Мрњавчевића од стране османлија (1371) и ликвидације Серске кнежевине за ошtre измене политичке карте целог региона. Заједно с тим Маричка катастрофа је означавала у крајњем исходу крах нада на најширу (и, самим тим, највише обећавани успех) антиосманлијску коалицију јужнословенских и других балканских држава, укључујући такође и Византију. Међутим, и после 1371. године – чак после пропasti власти Мрњавчевића у Србији и серском кнежевству, после признавања врховне власти Мурата од стране Византије, који је почeo да потчињава Бугарску – ипак су постојале претпоставке за стварање довољно јаког (са учешћем Бугарске или без ње) савеза јужнословенских феудалних владара на челу са српским кнезом Лазаром, који би могао да нанесе тежак пораз Османлијским завјевачима, да заустави њихову најезду.

Такво постављање питања, по нашем мишљењу, чини веома перспективним поновну анализу средњовековних извора, који садрже података о томе ко улази у састав савезничке армије под врховном командом кнеза Лазара (тј. – сагласно – у састав ове антиосманлијске коалиције 1389. године) и које су снаге биле ангажоване од стране султана Мурата, поред властитих османлијских војничких одреда. При овоме је веома важно покушати да се утврди које су се позиције придржавали тада многобројни феудални владари јужнословенских земаља. Ова анализа сачуваних сведочанстава, мислимо, помоћи ће да се одговори и на изречене у савременој литератури сумње поводом резултата Косовске битке и „нејасноће“ њених последица за Србију у уопште балканским размерама. Нарочито, не изазива сумњу она чињеница да после 1389. године Србија постаје зависна од Порте, а сваки покушај уједињавања јужнословенских феудалних држава за отпор османлијама већ постаје немогућим – и као последица уништавање (ускоро – једно за другим) низа још политичких продукција које су се сачувале, и с обзиром на нарастање у Србији и Босни феудалне децентрализације и међусобних распри, мањкавости снага владара и групација које

су остале за колику–толику успешну антиосманлијску борбу без јомоћи суседних држава Централне и Источне Европе. Другим речима, после Косовске битке 1389. године, у историји османлијског освајања и, са своје стране, покушаја да се нанесе пораз војсци Порте наступа нова етапа – етапа, када је био нужан савез Јужних Словена са Краљевством Мађарске, великим књажевством Литовским, Влашком, Молдавијом и др.

Е. П. НАУМОВ

Москва

КОСОВСКАЯ БИТВА 1389 Г. К. ИСТОРИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ НА БАЛКАНАХ (ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИОГРАФИИ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЯ)

„От Адама же и до боя князя Лазаря на Косове, что (былся) с Измайлитами, лето 6897“, – так определил бывший сербский книжник в своей записи значение Косовской битвы 15 июня 1389 г., включая ее в ряд главных событий мировой истории. Гибель в этом сражении не только сербского князя Лазаря и османского султана Мурада, но и многих сербских и боснийских феодалов, покорение Сербии османской власти, – все это с давних пор вызывало неизменный интерес к Косовской битве в историографии.

Ее предыстории и последствиям для балканских государств, сообщениям различных (славянских, османских, западноевропейских и др.) источников и развитию косовской легенды в южнославянском эпосе и народном сознании посвящено уже много книг и отдельных статей. В современной югославской историографии (особенно с 60-х г.) наметилась при анализе международных отношений на Балканах во второй половине XIV в. тенденция, которая не только отодвигает Косовскую битву 1389. г. на второй (или даже задний) план по сравнению с Марицким сражением 1371 г., но и ставит уже в какой–то мере под вопрос оценку военно–политических и международно–правовых результатов битвы 1389 г. „В отличие от Косовского сражения – писал Г. А. Острогорский – по крайней мере исход битвы на Марице (т. е. в. 1371 г. – Е. Н.) совсем ясен: внезапный и полный крах смелого плана серрского деспота и сербского короля, гибель одного и другого, двух самых видных личностей на тогдашних Балканах, уничтожение их войска. Эт о была самая крупная и самая значительная победа т урок до 1453. г.“ Это мнение в настоящее время (в той или иной степени) разделяют югославские медиевисты С. Чиркович, Р. Михальчик.

Но можно ли признать вполне обоснованным такой пересмотр прежнего взгляда на Косовскую битву 1389 г. как столь важный рубеж в истории средневековой Сербии и османской экспансии на Балканах, в истории международных отношений в Юго-Восточной Европе во второй половине XIV и XV в.? Ответ требует вновь обращения к сохранившимся источникам, к памятникам средневековой историографической традиции, анализа сложной международной обстановки второй половины XIV в.

Сопоставление предыстории и результатов Марицкой и Косовской битв, по нашему мнению, показывает все реальные различия в соотношении сил (османских и антиосманских) на данном этапе, как и в оценке общепроисторических перспектив современниками этих событий и медиевистами XIX–XX вв. Не вызывает сомнений значимость разгрома Вукашина и Углеши Мрнявчевичей османами (1371) и ликвидации Серского княжества для резких изменений политической карты всего региона. Вместе с тем Марицкая катастрофа означала в конечном счете крах надежд на самую широкую (и, тем самым, больше всего обещавшую успех) антиосманскую коалицию южнославянских и других балканских государств, включая также и Византию. Однако и после 1371 г. – даже после крушения власти Мрнявчевичей в Сербии и Серском княжестве, после признания Византией верховной власти Мурада, начавшего подчинять Болгарию, – все же существовали предпосылки для создания достаточно сильного (с участием Болгарии или без нее) союза южнославянских феодальных владетелей во главе с сербским князем Лазарем, который мог бы нанести тяжелое поражение османским завоевателям, приостановить их нашествие.

Такая постановка вопроса, по нашему мнению, делает весьма перспективным повторный анализ средневековых источников, которые содержат сведения о том, кто входил в состав союзнической армии под верховным командованием князя Лазаря (т. е. – соответственно – в состав этой антиосманской коалиции 1389 г.) и какие силы были использованы султаном Мурадом, помимо собственно османских воинских отрядов. При этом очень важно попытаться установить, какой позиции придерживались тогда многочисленные феодальные владетели югославянских земель. Этот анализ сохранившихся свидетельств, думается, поможет ответить и на высказываемые в современной литературе сомнения по поводу результатов Косовской битвы и „неясности“ ее последствий для Сербии и в общебалканских масштабах. В частности, на вызывает сомнений тот факт, что после 1389 г. Сербия становится зависимой от Порты, а всякая попытка объединения южнославянских феодальных государств для отпора османам уже стала невозможной – и вследствие уничтожения (вскоре – одного за другим) ряда еще сохранившихся политических образований, и ввиду нарастания в Сербии и Боснии феодальной децентрализации.

ции и междуусобных распрай, недостаточности сил оставшихся правителей и группировок для сколько-нибудь успешной антиосманской борьбы **без помощи соседних государств в Центральной и Восточной Европы.** Иными словами, после Косовской битвы 1389 г. в истории османского завоевания и, в свою очередь, попыток нанести поражение войскам Порты наступает новый этап – этап, когда был необходим союз южных славян с Королевством Венгрией, Великим княжеством Литовским, Валахией, Молдавией и др.

МОМЧИЛО ЗЛАТАНОВИЋ
Врање

БИТКЕ НИКОЛЕ СКОБАЉИЋА 1454. ГОДИНЕ

Властелин Никола Скобаљић је одлучно и до краја бранио јужне пределе српске деспотовине, а посебно богат рудник Ново Брдо, у којем је била и ковница новца.

Остаци Скобаљићева града налазе се на обронку Кукавице, изнад леве обале реке Вучјанке.

О овој значајној историјској личности из XV века објављено је више прилога, расправа и студија. Ипак, нека питања у вези с његовим биткама и даље привлаче пажњу историчара и других научних радника.¹

1.

Сеченички летопис, као и други летописи, бележе да је Никола Скобаљић потукао турску војску у септембру 1454. године „Оу Бање“².

У науци још није расветљено која је то Бања.

Стојан Новаковић је мишљења да су Турци поражени „у Бањи код вароши Врања“³. И Јован Хаци-Васиљевић тврди да је ова битка била у пољу код Врањске Бање⁴. Јован Ђорђевић, међутим, у својој студији истиче

¹ Литература о Скобаљићу наведена је у књизи *Историја српског народа*, СКЗ, Београд, 1982, књ. II, стр. 297 (напомена 22).

² Љубомир Стојановић: *Стари српски родослови и летописи*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, СКА, Прво одељење, Београд, 1927, књ. XVI, стр. 237.

³ Стојан Новаковић: *Ново Брдо и Врањско Поморавље у историји српског XIV и XV века*, Београд, 1880, стр. 87.

⁴ Јован Хаци-Васиљевић: *Јужна Стара Србија, Прешевска област*, Београд, 1913, књ. II, стр. 395.

да је Скобаљић разбио османлијску војску у Бањи у Јабланици, у сливу Бањске реке⁵. Михаило Динић је категоричан у тврдњи: „Његова победа је била очигледно у Бањи (подручју Бањске реке)... у непосредној околини Новог Брда“⁶. Драгољуб Трајковић, који се за Скобаљића и његове борбе поодавно интересује, претпоставља „да су се Турци, пошто су од Скобаљића били нападнути, са Жеглиговског поља повлачили путем којим су и дошли, и да су тек код Ђустендилске Бање примили битку и ту претрпели пораз“⁷. Најновија је теза Александра Стојановског, који мисли да се ова Скобаљићева победа може „везати за Бању, северозападно од Знепоља (Трана)“, у Бугарској⁸.

Чињеница је да је тада Константин Михаиловић из Островице био младић и живео у Новом Брду. Да је до битке у септембру 1454. године дошло у Бањи у Јабланици, близу његове родне Островице, он би то морао да зна. Уосталом, и Ново Брдо није тако далеко од ове Бање.

Константин Михаиловић, пак, у својим успоменама пише да је турска војска дошла „у Константинову земљу, на једно поље које се зове Жеглигово, на граници рашке земље“. Ту су их Срби управо и напали и побили „много Турака и знамените турске господе“⁹.

Ако прихватимо тврђење савременика овог догађаја као истину, Бању треба тражити у Жеглигову, тачније „на граници рашке земље“.

Да ли је ту можемо наћи?

Речица која долази и Трнаве (из Прешевске Црне горе) назива се *Бањка* тек низводно од насеља Трнавска Река (Црногорско Село). *Бањка* је и већи вододржни потес поред ове речице (у атару с. Чукарке и с. Миратовца) као и веће врело. У атару с. Чукарке налази се *Бањски рид*.

У турским дефтерима из 1519. године регистровано је насеље под именом *Бања* (и *Бањица*) – у прешевској нахији. Александар Стојановски с правом сматра да је „ово село било у ускуј вези са Бањском реком“¹⁰. Оно се свакако налазило у близини потеса и врела *Бањка*.

У непосредној близини Бање пролазио је пут који је у средњем веку преко Нагоричанске заравни водио на Чукарку и даље преко Прешева или Кончульске клисуре избијао на Косово.

Ова Бања је на самој граници Жеглигова и прешевске області. Ту је, свакако, и била за Србе усјешна бишта 1454. године.

5 Јован Ђорђевић: *Војвода Никола Скобаљић и његове борбе у Дубочици у половини XV века*, Годишњица Николе Чупића, Београд, 1903, књ. XXII, стр. 115–146.

6 Михаило Динић: *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни*, II, Посебна издања САНУ, Одељење друштвених наука, Београд, 1962, књ. 41, стр. 64.

7 Драгољуб Трајковић: *Никола Скобаљић*, Лесковачки зборник, Лесковац, 1964, књ. IV, стр. 89.

8 Александар Стојановски: *Врањски кадилук у XVI веку*, Врање, 1985, стр. 14.

9 Константин Михаиловић из Островице: *Јаничарове усјомене или турска хроника*, Београд, 1966, стр. 131.

10 Александар Стојановски, нав. дело, стр. 130.

2.

У новембру 1454. године Османлије су потпуно разбиле српску војску. Према Константину Михаиловићу, то је било „крај једне планине коју називају Трепања“¹¹. Том приликом је Никола Скобаљић заробљен и „са својим стрицем на колац набијен“¹².

Где се додогодила ова борба која је Мехмеду II Освајачу отворила пут за Ново Брдо и велики плен?

Стојан Новаковић је добио информацију од генерала К. С. Протића да је Трепања речица, „која утиче у Мораву између села Лучана и Лочара на граници између некадашњег врањског и гиљанског округа. Тако се зове и цео басен који ова речица захвата“¹³. На том терену нисмо могли да утврдимо ни хидроним ни ороним Трепања.

Јован Хаци-Васиљевић мисли да је већи потес Трбан између с. Раковца и с. Лопардинца (код Бујановца) „стара Трепања“¹⁴ и да су Турци на том месту ухватили и на колац набили Николу Скобаљића и његовог стрица.¹⁵

Забележен је и назив Трепањски поток.¹⁶

Михаило Динић је на основу трговачке књиге Дубровчанина Михаила Лукаревића закључио: „Трепања је малена област у којој се наводе села Свирци и Милетинци“.¹⁷ Наука је прихватила мишљење да је овде претрпела пораз војска Николе Скобаљића. „Ипак се унеравноправној бици подлегли 16. новембра крај планине Трепање, недалеко од Новог Брда, које су бранили“.¹⁸

Александар Стојановски наводи један изворни податак из пописа тимара у нахији Знепоље. Наиме, село Петрилаш (северно од Димитровграда) додељено је четворици неверника (хришћана) који „су помогли при хватању Скобаљића“¹⁹. Али нема доказа да је то било у Знепољу.

Трејања је шири йошес и узвисина између с. Свирџа у Новобрдској Кривој реци и с. Свирџа у Јабланици. Ту је прелаз (превалац) за Новобрдску Криву реку, као и брдо с карактеристичним називом *Кайја*. Дакле, Никола Скобаљић је бранио ћераз за Ново Брдо на Трејању.

Напад на Скобаљића је дошао с истока, а друге Трепање на том путу нема.

11 Константин Михаиловић из Острвице, нав. дело, стр. 131.

12 Исто, стр. 132.

13 Стојан Новаковић, нав. дело, стр. 89.

14 Јован Хаци-Васиљевић, нав. дело, стр. 188.

15 Исто, стр. 396.

16 Атанасије Урошевић: *Новобрдска Крива река*, САНУ, СЕЗ, Насеља и порекло становништва, Београд, 1950, књ. 32, стр. 96.

17 Михаило Динић, нав. дело, стр. 63.

18 *Историја српског народа*, књига друга, Београд, 1982, стр. 297.

19 Александар Стојановски, нав. дело, стр. 12–13.

3.

Према Константину Михаиловићу из Острвице, једна српска војска се налазила „на Ситници, а друга „у Дубочици или на Кислини“.²⁰

Летописци су записали да су Турци пленили Кислину у новембру 1454. године. Тако, на пример, у летопису који је објавио Јагић (Архив, II 96) стоји: „... Баша плени Кислину и Скобаљића Николу ухвати“²¹. На основу летописа може се претпоставити да су Кислине тамо где је Скобаљић претрпео пораз или у непосредној близини тога места.

У науци се одавно постављају два питања: Да ли су Кислине исто што и Дубочица? А ако нису, где је тај крај?

Кад је у питању локација Кислина, не слажу се ни познати проучаваоци лесковачке области Драгољуб Трајковић и Срђане Димитријевић. Први сматра да су се Срби и Турци сукобили „у Кислини, у крају око Барја“²². Други закључује да ово место треба „тражити како у правцу Чемерника, тако исто и у правцу Ђустендила“²³.

Олга Зиројевић, пишући о лесковачкој нахији, помиње у крушевачком сандаку и нахије Польаницу и Кислину.²⁴

Она има и крушевачки дефтер из 1536. године, за који каже да је до ста лоше писан. Захваљујући љубазности Олге Зиројевић, добили смо имена села, која је прочитала, у нахији Кислина. То су: *Осиррова Глава* (друго име *Дуйлева*), *Истобрде, Г. и Д. Мелој, Радујовци* (?), *Клуч, Брод* (*Бродица*) и др. Која би то била данашња насеља? Суседни засеоци Остра Глава и Дупљево су у Польаници, а географски припадају Ветерничкој клисури. Истобрде је, можда, издвојена махала Прекобрдце пољаничког села Лапинца (у Ветерничкој клисури). Мелој је, свакако, Мелово, које има две издвојене махале (између ветернице и Клајића). У горњем сливу Шуманске реке, десне притоке Јабланице, постоји село Радевце (на карти и Радевци) и Кључ (заселак Клајића). Брод је потес код ушћа Сенске реке у Ветерницу. Ту је и локалитет Градиште. Недалеко одатле је Остра Глава.

Географски назив *кислина* означава мочварно земљиште. Код Мијовца, које је суседно село Острој Глави и Дупљеву, улива се с леве стране у Ветерницу река Калабарина. *Калабарина* и *кислина* имају слично значење.

Уколико прихватимо убијацију ових насеља, можемо закључити да је Кислина (Кислине) обласћ између Польанице и Дубочице. Захватала је Ве-

20 Константин Михаиловић из Острвице, нав. дело, стр. 131.

21 Стојан Новаковић, нав. дело, стр. 87.

22 Драгољуб Трајковић, нав. рад, стр. 91 (напомена 11).

23 Срђане Димитријевић: *Борба с Турцима још Скобаљићем*, историја и предања, Лесковац, 1951, стр. 22.

24 Олга Зиројевић: *Лесковац и његова нахија од 1454. до 1683. године*, Лесковачки зборник, Лесковац, 1983, књ. XXIII, стр. 211.

шерничку клисуру и йорњи слив Шуманске реке. Кислина се, несумњиво, простирала и трема Трејањи, односно Новобрдској Кривој реци. Њој је припадао и мањи број данашњих Јољаничких села (она која су у Већерничкој клисури или у нейосредној близини).

4.

У вези с одбраном Новог Брда од османлијске инвазије помиње се и Островица, из које је Константин Михаиловић. Једни научници су мислили да је у питању рудничка Островица, а други прешевска Островица. Сергије Димитријевић се, пак, определио за Островицу код Врањског Прибоја!²⁵

На основу градива за историју нашег рударства, коју је у делу *Из Дубровачкој архива* објавио Михаило Динић, Ђорђе Живановић констатује да је Островица „била неко насеље у самој близини Новог Брда, којега данас нема више, али у којем су вероватно становали новобрдски рудари“²⁶.

Островица је 1536. године имала 34 домаћинства.²⁷

Локалитет Островица налази се у Јабланици, недалеко од села Medevca.

LES COMBATS DE NIKOLA SKOBALJIĆ EN 1454

– Résumé –

Le seigneur Nikola Skobaljić défendit héroïquement en 1454 les régions méridionales du Despotat serbe, et surtout la ville et les mines de Novo Brdo où l'on frappait monnaie.

Les avis des savants sont partagés en ce qui concerne les lieux de ses combats contre les envahisseurs turcs.

1. Banja, où Skobaljić battit l'armée turque en septembre 1454, se trouve à la limite de Žegligovo et de la région de Preševo.

2. En novembre 1454, Skobaljić essuya une cuisante défaite sur le mont Trepanja – vaste région de hautes terres entre le village de Svirac dans la Jablanica et celui de Svirac dans la Novobrdska Kriva reka, par laquelle passaient les voies de communication menant à Novo Brdo.

3. Kislina que Mehmed II le Conquérant pilla en novembre 1454, est une région située entre Poljanica et Dubočica. Elle englobait le Défilé de Veternik et le cours supérieur de la Šumanska reka. Elle s'étendait aussi, sans doute, en direction de la Trepanja et de la Novobrdska Kriva reka.

4. A propos des combats pour Novo Brdo, no mentionne aussi Ostrovica, localité qui se trouve actuellement dans la Gornja Jablanica, non loin du village de Medevac.

Momčilo Zlatanović

25 Сергије Димитријевић, нав. дело, стр. 20.

26 Ђорђе Живановић: *Константин Михаиловић из Островице и његово дело*, у књизи: Константин Михаиловић из Островице, *Јаничареве усвојене или Ђурска хроника*, стр. 44.

27 Олга Зиројевић, нав. рад, стр. 254.

the first time in the history of the world, that the
whole of the human race, in all its parts, and in all
its forms, were to be gathered together, and to be
seen in one place.

The number of people present at the meeting was
estimated at 100,000. The meeting was held in a
large hall, and the people were seated in rows, and
the hall was filled with people.

The people were dressed in various ways, and
there were many different types of clothing, and
the people were dressed in various ways, and
there were many different types of clothing.

The people were dressed in various ways, and
there were many different types of clothing, and
the people were dressed in various ways, and
there were many different types of clothing.

The people were dressed in various ways, and
there were many different types of clothing, and
the people were dressed in various ways, and
there were many different types of clothing.

The people were dressed in various ways, and
there were many different types of clothing, and
the people were dressed in various ways, and
there were many different types of clothing.

The people were dressed in various ways, and
there were many different types of clothing, and
the people were dressed in various ways, and
there were many different types of clothing.

The people were dressed in various ways, and
there were many different types of clothing, and
the people were dressed in various ways, and
there were many different types of clothing.

ГРАЋА

АЛЕКСАНДАР СТОЈАНОВСКИ
Скопје

ПОПИС ВОЈНУКА С КРАЈА XV ВЕКА

(делови који се односе на врањску нахију)

Попис војнука, чије делове објављујемо у преводу на српскохрватском језику, чува се у Главној дирекцији Државних архива Председништва владе (*Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü*) у Истанбулу, у збирци такозваних Пописних књига (*Tarpl defterleri*), под регистарским бројем 21. Пуни наслов пописа налази се на његовој првој страни. Он гласи:

„Поименичан попис војнука Џустендилског, Крушевачког и Знепољског санџака. Наредбом султана неки су потврђени, а неки укинути. Попис извршио најслабији створ(ја) бедни Ахмед, задужен за регистрацију војнука. Пописано у првој декади часног Шеввала године 892.“

Значи, основни текст пописа састављен је у последњој декади септембра 1487. године. Али је попис пун маргиналија. Све оне, осим једне (на с. 95б), датирају из осамдесетих и деведесетих година XV века, односно из времена непосредно после пописа. Те маргиналије су значајне колико и основни текст. Наравно, све су оне узете у обзор и у нашем преводу.

С обзиром на време настанка и карактера података које садржи, овај попис има вишеструки значај за проучавање прошлости балканских земаља и народа. У овом случају, посебно за проучавање врањске нахије, која ће у пописима из следећег, XVI века, бити третирана као врањски кадилук (каза), у оквиру Џустендилског санџака. Разумљиво, попис је у првом реду значајан за проучавање војнучке организације. У том смислу аутор ових редова користио га је за свој рад објављен под насловом: „Врањски кадилук у XVI веку“ (Врање, 1985, 73–83). Ради бољег разумевања преведеног мате-

ријала, биће корисно да се и овом приликом задржимо на питању војнука, са посебним освртом на војнуке у врањској нахији, односно кадилуку.

Име војнука открива њихово предосманско словенско порекло и војнички карактер њихове службе. Они су у османски феудални систем уведени веома рано, још крајем XIV века. А будући да је већи део Џустендилског санџака баш у то време пао под турску власт, реално је претпоставити да је и на његовој територији дosta рано почела да функционише војничка служба у корист освајача из Мале Азије. На такву могућност упућује и попис војнука чије делове овде објављујемо, јер је очигледно да је крајем XV века војничка служба у санџаку достигла свој пуни развој. То се у потпуности односи и на врањску област, мада од њеног дефинитивног пада под турску власт није прошло ни пола столећа.

Основна дужност војнука, особито у раном периоду турске владавине на Балкану, било је учешће у војним походима турске војске у улози помоћних одреда, наоружаних копљима. У изворима се називају и цебелијама, што ће рећи да су као и спахије носили панцир (цебе) и јахали коње. Али су они у тим походима употребљавани и за рашчишћавање (отварање) путева којима је требало да прође главнина турске војске и њена оруђа. И уопште, били су нека врста турске претходнице приликом похода на још неосвојене балканске просторе. Зато не изненађује што се у попису помињу војнуци који су окончали свој живот (нестали) на „западном боишту“ (*Garb muharebesinde fett olmağın*). Друга, такође значајна група војнука служила је у царским коњушницама (*Istanbul-i amire*), напасајући коње и косећи царске ливаде. Сличне задатке војнуци су извршавали не само у миру, већ и за време војних похода царске војске, напасајући коње и косећи траву у позадини ратног попришта, па и на самом боишту. То је била она група војнука која је у попису из 1487. године означена као „црни војнуци“ (*Voynugan-ı siyah*).

Војнуци су били организовани у мале војне единице, назване гендер или гондер (*gönder*), према турском имени њиховог основног оружја, копља. Сваки гендер имао је 3–5 војнука, од којих је један био у улози старешине (у попису означен као цебелија или војник), док су остали третирали као њихови помоћници (јамаци), мада су сви скупа, истарешине и јамаци, наизменично, сваке године по један, одлазили у војни поход, односно на рад у царске коњушнице. Из редова самих војнука потицали су и такозвани лагатори. То су биле ниже војничке старешине, којима је био подређен известан број гендера. Све остале старешинске функције код војнука у нахији обављала су лица из редова муслимана, а то су били сераскери или черибаше. Појава муслимана у улози обичних војнука, као што показује и попис из 1487. године, веома је ретка. Ту се у ствари ради о исламизованим лицима, која су и пре преверавања вршила војничку службу. Нема сумње да им је тај чин отварао могућности за напредовање у служби, а и ван ње.

За своју службу војнуци су уживали такозване слободне баштине, тј. баштине ослобођене од ушура (десетка) и других пореских обавеза. То је основни разлог због кога се у пописима војнука наводи структура њихових баштина, да би се онемогућиле злоупотребе, односно укључивање у војничку баштину и некретнине која је подлегала редовном опорезивању.

У историјској науци постоје два становишта о пореклу војнука: једно инсистира на томе да су војнуци у османској држави преузети из редова Влаха-сточара, а друго да су они у Србији и Македонији били углавном припадници ситног племства, с тим што су у сваком случају у службу нових господара улазили са одређеним искуством. Може се рећи да овај попис, као и друга извorna грађa, дајe аргументe и за једно и за друго становиште. За прво много више, али углавном на основу индиректних података. Наиме, на влашко порекло војнука указују имена неких војнука у попису, као и очигледна велика покретљивост војнука, типична за влашко-сточарско становништво Балканског полуострва. У сваком случају, војнуци су били један од фактора популације (или репопулације) и, што је још значајније, фактор проширивања обрадивих површина путем крчења шума на „ничијој земљи“.

Попис војнука из краја XV века дајe пуно доказа о томе да су они заиста били веома затворена друштвена средина. Војнуци једног гендера најчешће се налазе у близким рођачким односима. Тако велика затвореност заснивала се пре свега на томе што је умрлог (погинулог, несталог) војнука по правилу наслеђивао његов син или брат, али уз претходну писмену сагласност надлежног кадије. А берат (диплома), како се види и из овог пописа, морао је бити повремено обнављан (потврђиван) од стране султана, а на основу претходне препоруке (тескере) коју је издавао санџакбег.

Међу самим војнуцима постојале су покаткад значајне економско-социјалне разлике, о чему убедљиво говори и попис из 1487. године. Док у структури поједињих војничких баштина није било већих разлика (најчешће је свака од њих обухватала неколико њива, врт, виноград, ливаду и гувно, а многи ређе и по коју воћку и део воденице), дотле су разлике у погледу њихове величине по који пут биле доста велике. То се највише испољавало у односу на број расположивих ораница (њива), тог веома важног, основног дела сваког сеоског газдинства. А било је и војнука без сопствене баштине! Ипак, не треба губити из вида да је и сточарство могло бити значајан извор економске моћи војнука, особито с обзиром на њихово порекло, иако о томе попис не дајe директних података.

Мада је попис војнука који објављујемо првенствено значајан за проучавање саме војничке организације, тиме се његова употребна вредност за научне сврхе нипошто не исцрпљује. Он пружа обиље података и за ономастичка, топономастичка, етнографска и многа друга проучавања.

Нема сумње да је та његова вредност умањена тиме што се овде објављују само делови из пописа Ћустендилског санџака који се односе на ширу врањску област, али, на жалост, како издавач тако и аутор у овом моменту немају могућност да пруже то задовољство научној и широј јавности.

На крају, дuguјем искрену захвалност др Момчилу Златановићу на несебичној помоћи и сугестијама око идентификације појединих насеља која се спомињу у попису, али се веома тешко исправно читају.

НАХИЈА ВРАЊЕ

Стр. 16

Војнуци – цебелије потчињени сераскери Јусуфу, сину Ибрахима.

Стр. 46

Из села Младенца,¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Петко, син Ђурка
Баштина: њива– 5; гувно– 1.

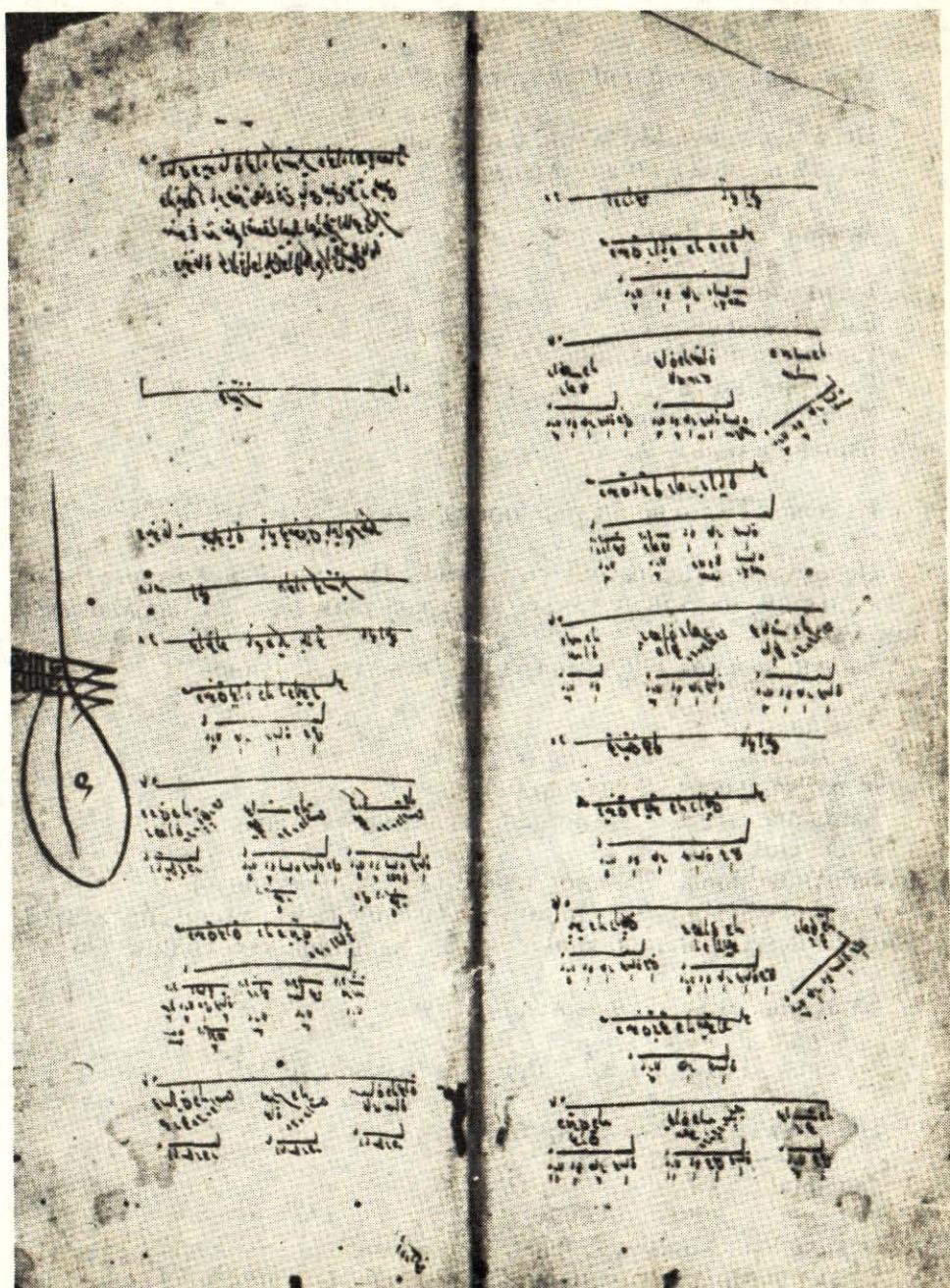
Јамаци

Јован, брат Радивоја
Баштина: њива– 4; бостан– 1; гувно– 1.
Јован, син Влкослава
Баштина: њива– 6; бостан– 1; гувно– 1.
Јован, син Николе
Баштина: њива– 5; бостан– 1; гувно– 1.

Цебелија војнук Радица, син Радоње
Баштина: њива– 2.

Јамаци

Петко, син Вукашина
Баштина: њива– 4.
Јован, син Божидара
Баштина: њива– 4.
Пријезда, син Божидара
Баштина: њива– 2.

Tapu def. № 21, s. 1b-2a

Стр. 5а

Из села Гумеришта,² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Миладин, син Радице (Радича)
Баштина: њива– 2; виноград– 1.

Јамаци

Јован, син Миладина
Баштина: њива– 2.
Радован, син Миладина
Баштина: њива– 2.
Костадин, син Миладина
Баштина: њива– 2.

Из села Летовишта,³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Драгош, син Јована. Преминуо. Заменио га његов син Димитри(j), на основу писма врањског кадије од 26. Ramazana 899. године (30. VI 1494).

Баштина: њива– 10; виноград– 1; ливада– 1; гувно– 1.

Јамаци

Михајил, његов (Драгоша) брат
Баштина: њива– 7; виноград– 1; ливада– 1; гувно– 1.
Ђурс, син Продана
Баштина: њива– 7; виноград– 1; ливада– 1; гувно– 1.
Богдан, син Продана. Преминуо. Заменио га његов син Димитри(j), на основу писма врањског кадије од 26. Ramazana 899. године (30. VI 1493).

Баштина: њива– 7; виноград– 1; гувно– 1.

Из села Паневља,⁴ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Михајил, син Јована.

Јамаци

Иванко, син Михајила; Јован, син Иванка
Баштине споменутих: њива– 12; бостан– 1; гувно– 1.
Степан, син Иванка
Баштина: њива– 8; ливада– 1; гувно– 1.

Из села Сува Морава,⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Ходан, син Вукашина
Баштина: њива– 4; бостан– 1.

Јамаци

Степан, син Милоша, из села Гумеришта²
Баштина: њива– 4; виноград– 1.

Продан, син Иваниша
Баштина: њива– 8; бостан– 1; гувно– 1.
Доброслав, син Рајчина
Баштина: њива– 8; бостан 1.

Из села Мирча,⁶ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Раја, син Димитрашина, из села Суве Мораве.⁵ Преминуо.
/Заменио га/ његов син Петко, од нерегистрованих (хајмане), на основу
писма врањског кадије од 2. Рамазана 894. године (30. VII 1489).
Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Јамаци

Милош, син Станава, из села Мирча
Баштина: њива– 6; ливада– 1; гувно– 1.
Петко, син Станава, из села Мирча
Баштина: њива– 7; ливада– 1; врт– 1.
Јако, брат Радице
Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Стр. 56

Из села Доња Сена,⁷ припада /пределу/ ИНОГОШТЕ, [у
нахији] ВРАЊЕ.

Цебелија војнук Бранко (Брајко), син Радице. Преминуо. Заменио га
његов син Степан, од нерегистрираних (хајмане), на основу писма
врањског кадије од 2. Ramazana 894. године (30. VII 1489).

Баштина: њива– 12; ливада– 2; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1;
башта– 1.

Јамаци

Димитриј), син Јована

Баштина: њива– 8; ливада– 1; врт– 1; виноград– 1; гувно– 1;
башта– 1.

Марко, син Дабижива

Баштина: њива– 6; врт– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Богдан, син Јована

Баштина: њива– 8; ливада– 1; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1.

Цебелија Дабрина, син Богоја

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Влаја, брат Богоја

Баштина: њива– 10; ливада– 2; виноград– 1; врта– 2; гувно– 1.

Рајко, брат Влаје

Баштина: њива– 8; ливада– 2; виноград– 1; врт– 2; гувно– 1.

Добросав, син Богоја

Баштина: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Из села **Манастиришта**,⁸ у ИНОГОШТУ, припада /нахији/
ВРАЊЕ

Цебелија војнук Божидар, брат Рајана

Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1.

Јамаци

Петко, његов (Божидара) син, уместо Бојана

Баштина: њива– 6; гувно– 1.

Ратко, син Богдана

Баштина: њива– 9; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Стојан, син Дамчула, из села Миливојца⁹

Баштина: (празно).

Из села **Јастрењца**,¹⁰ припада /нахији/ **ВРАЊЕ**

Цебелија Брајан, син Радована

Баштина: њива– 6; виноград– 1; башта– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Петри(j), син Владисава

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Пријезда, син Пријесбе (?)

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1.

Радосав, син Пријезде (?)

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1.

Из села П р и б о ј,¹¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Јован, син Оливира (= Оливер)

Баштина: њива– 7.

Јамаци

Никола, син Оливира

Баштина: њива– 6; ливада– 1; гувно– 1.

Марко, син Дабижива, из села Рђавице¹²

Баштина: њива– 5.

Никола, син Оливира

Баштина: њива– 6; ливада– 1; гувно– 1.

Стр. 6а

Из села С у в о ј н и ц е,¹³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Костадин, син Стојана

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Никола, син Влкослава

Баштина: њива– 7; ливада– 1; виноград– 1; башта– 1.

Војихна, син Влкослава

Баштина: њива– 3; ливада– 1; виноград– 1.

Јован, син Влкослава

Баштина: њива– 3; ливада– 1; виноград– 1; башта– 1.

Воденица– 1. (Сви је заједнички поседују).

Из села Ј а г њ и л а,¹⁴ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Раша, син Радула

Баштина: њива– 3.

Јамаци

Јован, брат Раše. Преминуо. Заменио га Тодор, син Брајана, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 10. Семајијел-әхина¹⁵ 894. године (11. V 1489).

Богавец, шин Стојка

Баштина: њива- 4.

Из села Белишева,¹⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Продан, син Добривоја

Баштина: њива- 4; друга њива- 1; ливада- 1; гувно- 1; врт- 1.

Јамаци

Радосав, његов (Продана) брат

Баштина: њива- 4; виноград- 1; ланиште- 1.

Никола, син Марка, из села Бујковца¹⁶

Баштина: њива- 4; винограда- 2; врт- 1; гувно- 1.

Брајко, син Радихне

Баштина: њива- 4; лаза- 2; врт- 1; гувно- 1.

Пола воденице, коју поседују сва четворица.

Из села Јастрепца,¹⁰ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Радаван, син Радихне

Јамаци

Степан, брат Радована

Баштина: њива- 4.

Братуш, брат Радована

Баштина: њива- 5; виноград- 1; врт- 1.

Ђуро, син Радосава

Баштина: њива- 7; лаз- 1; врт- 1; виноград- 1; гувно- 1.

Пола воденице, коју поседују сва четворица.

Из села Бильана Бара,¹⁷ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Јован, син Богоја

Баштина: њива- 6; врт- 1; гувно- 1.

Јамаци

Михајил, син Богослава (Негослава). Преминуо. Заменио га Радиса(в), син Михајила, на основу писма врањског кадије од 26. Ramazana 899. године (30. VI 1494).

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Никола, син Богослава

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Радосав, син Крајимира

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Воденица, коју заједнички поседују обадвојица (Михајил и Никола).

Стр. 66

Из села Б о ј о в и ц е,¹⁸ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Михајил, син Степана, уместо свога оца

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Јован, син Миладина, уместо свог оца

Баштина: њива– 5; виноград– 1; башта– 1; гувно– 1.

Брајан, син Војина, уместо свог оца

Баштина: њива– 5; виноград– 1; башта– 1; гувно– 1.

Јован, брат Николе, уместо свог оца

Баштина: њива– 5; виноград– 1; башта– 1; гувно– 1.

Из села Превозак (?),¹⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Радица, син Степана

Баштина: њива– 6; врт– 1; ливада– 1; гувно– 1.

Јамаци

Јован, његов (Радице) брат

Баштина: њива– 7; ливада– 1.

Радосав, син Степана

Баштина: њива– 7; ливада– 1.

Богдан, брат Иваниша, из села Суве Мораве⁵

Баштина: њива– 5; врт– 1; гувно– 1.

Цебелија Димитриј, син Станава, из села Горнавин(?)²⁰

Баштина: њива– 3; врт– 1; гувно– 1; ливада у селу Мирчу.⁶

Јамаци

Кољо, његов (Димитрија) брат
 Баштина: њива– 3; ливада– 1; врт– 1.
 Степан, брат Оливера
 Баштина: њива– 3; ливада– 1; врт– 1.
 Никола, син Берка (Јерка)
 Баштина: њива– 5; ливада– 1; врт– 1.

Из села Брњаре²¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Ђуро, син Степана
 Баштина: у селу Доњем Буштрању,²² њива– 2; у селу Брњару,²¹
 њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Радосав, његов (Ђура) син
 Баштина: заједничка са оцем
 Михајил, син Јована /и/ Јован, његов син
 Баштина: у селу Јабланици,²³ њива– 1; у селу Брњару,²¹ њива– 4;
 виноград– 1; врт– 1.

Цебелија Никола, син Дабижива
 Баштина: њива– 4; у селу Доњем Буштрању,²² њива– 2; врт– 1;
 виноград– 1.

Јамаци

Јован, син Богосава
 Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.
 Милош, брат Димитрија, из села Божењевца²⁴
 Баштина: њива– 10; врт– 1; гувно– 1; ланиште– 1.
 Јако(в), његов (Милоша) брат. Преминуо. Заменио га његов син
 Никола, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 2.
 Ramazana 894 године (30. VII 1489).
 Баштина: њива– 10; врт– 1; гувно– 1; ланиште– 1.

Стр. 7а

Из села Гоњег Жапског²⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Радохна, син Петрија
 Баштина: њива– 9; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; воћке– 10.

Јамаци

Степан, брат Ђуре, из села Боровца²⁶

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јован, син Радохне, уместо Мише(?)

Баштина: њива– 9; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Радосав, син Радослава. Преминуо. Заменио га Марко, син Степана, из села Бање (?),²⁷ на основу писма врањског кадије од Rebiülevvel-a 901. године (19. XI–18. XII 1495).

Баштина: њива– 9; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Цебелија Рајчо, син Галча, из села Горанца²⁸

Баштина у селу Жапском:²⁵ њива– 6; виноград у Горанцу– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Јован, његов (Рајче) син

Баштина: њива– 5.

Јован, син Галча

Баштина: њива– 6; виноград– 1; гувно– 1; врт– 1.

Степан, син Ђура, из села Бишевице²⁹

Баштина: њива– 3; виноград– 1; гувно– 1; врт– 1.

Из села Брезница,³⁰ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Степан, брат Ђура, уместо свог оца

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; ливада– 1.

Јамаци

Влкашин, син Петка

Баштина: њива– 9; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Манојил, син Влада

Баштина: њива– 11; ливада– 1; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1; башта– 1.

Јован, син Владисава

Баштина: њива– 7; виноград– 1; гувно– 1; врт– 1.

Из села Бресница,³¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Димитри, син Рајчина

Баштина: њива– 5; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Вук, син Димитрија

Баштина: њива– 1; винограда– 2.

Брајан, син Богдана /и/ Лазар, син Богдана

Баштина: њива– 9; винограда– 4; врт– 1; гувно– 1.

Стр. 76

Из села Буљесовца,³² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Нако (Јако), син Богослава

Баштина: њива– 10; виноград– 1; врт– 1, гувно– 1.

Јамаци

Мелко, син Богдана, из села Бунушевца³³

Баштина: њива– 14; врт– 1; гувно– 1.

Дабижив, син Велимира

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Никола, син Олимира (= Велимира ?)

Баштина: заједничка са његовим братом.

Из села Прибовца,³⁴ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Никола, син Богдана

Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Драгослав, син Богдана

Баштина: њива– 4; виноград– 1; гувно– 1.

Богослав, син Степана

Баштина: њива– 3; ливада– 1; виноград– 1.

Вукашин, братанац Продана

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Цебелија војнук Рајчо, син Продана

Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1; ливада– 1; гувно– 1.

Јамаци

Степан, његов (Рајче) брат

Баштина: њива– 4; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Доминик, син Владисава /и/ Димитри, његов брат
Баштина: њива– 4; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Из села Плавача³⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Јован, син Владика (Владико)

Баштина: њива– 4; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Дабижив, брат Влајка

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Бранко, брат Јована

Баштина: /заједничка/ са његовим братом и чичом.

Радосав, син Дабижива

Баштина: заједничка са његовим оцем.

Из села Жуље³⁶ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија: војнук Михајил, син Димитрија

Баштина: њива– 7; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Јован, брат Димитрија, из села Лукарице

Баштина: њива– 8; врт– 1; гувно– 1.

Никола, син Слав-а, из села Јастрепца¹⁰

Баштина: њива– 4; врт– 1; виноград– 1; гувно– 1; воденица – осми део; виноград у селу Прибовцу³⁴ – 1.

Димитри, његов брат

Баштина: воденица– осми део; њива– 4; врт– 1.

Цебелија војнук Степан, син Добромира

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1;... (?) воденица– 1.

Стр. 8а

Јамаци

Никола, син Ђорђа (Ђурђа)

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; гувно– 1; врт– 1.

Костадин, син Николе, уместо свог оца

Баштина: њива– 5.

Костадин, син Мелка, из села Бишавице²⁹

Баштина: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Цебелија војнук Јован, син Радице

Баштина: њива– 6; ливада– половина; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећи део (третина).

Јамаци**Никола, син Оливера**

Баштина: њива– 5; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећи део.

Јован, син Новака

Баштина: њива– 6; ливада– половина; врт– 1.

Ђуро, син Јована

Баштина: њива– 8; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Цебелија Никола, брат Рајка

Баштина: њива– 10; вртова– 2; гувно– 1.

Јамаци**Степан, његов (Николе) син /и/ Рајко, други син**

Баштина: заједничка је са очевом.

Јован, син Петка, из села Муховица

Баштина: њива– 1.

Из села Руџа,³⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Никола, син Петка**Јамаци**

Јован, брат Петка, Милош, лагатор, брат Петка; Радосав, син Јована; Михајил, брат Петка

Баштине споменутих: њива– 11;... (?) њиве у селу Јелашници⁴⁰ 10; врт– 1; виноград– 2; гувна– 2; башта– 1.

Из села Шајинца,⁴¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Степан, син Николе

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; ланиште 1.

Јамаци**Вукашин, његов (Степана) син**

Баштина: њива– 5; врт– 1; гувно– 1.

Шаја, брат Степана /и/ Степан, његов син

Баштина: њива– 6; ливада– 2; виноград– 1; воденица– шести део; ваљавица– 1; врт– 1, пети део.

Цебелија Божидар, брат Шаје

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1;
воденица– шести део; вальавица– пети део.

Јамаци

Јован, његов (Божидара) брат

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1.

Никола, син Михаила, из села Пчиње⁴²

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1;
воденица– трећи део.

Михајил, његов (Николе) син

Баштина: заједничка (јединствена) је са оцем.

Стр. 86

Из села Г о р њ е Т р е б е ш и њ е,⁴³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Никола, син Богдана

Баштина: њива– 7; виноград– половина; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Михајил, његов (Николе) брат

Баштина: њива– 7; виноград– половина; врт– 1.

Продан, брат Богдана, из села Панавља⁴

Баштина: њива– 4; врт– 1; гувно– 1.

Димитри, брат Степана

Баштина: њива позната као Кости(н) Дел– 1; ливада– 1; виноград–
1; гувно– 1.

Из села Б е р к о в ц а,⁴⁴ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Никола, син Вукашина

Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Добривој(е), син Вукашина; Михајил, син Вукашина, преминуо, за-
менио га Никола, син Вукашина, на основу писма врањског кадије од 2. Ра-
мазана 894 године (30. VII 1489); Јован, син Степана

Баштине споменутих: њиве– 11; винограда– 2; вртова– 2; гувно–
1.

Из села Козји Дола⁴⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Степан, син Ненада (Ненаде)

Баштина: њива– 10; ливада– 5; вртова– 2; башта– 1; воденица– трећи део (трећина).

Јамаци

Радосав, син Брануша (Братуша)

Баштина: њива– 8; ливада– 3; врт– 1; гувно– 1.

Станиша, син Брануша

Баштина: њива– 10; ливада– 3; вртова– 2; гувно– 1; воденица– трећи део.

Марко, син Радосава, уместо његовог брата

Баштина: заједничка је са оцем.

Цебелија војнук Никола, син Јована

Баштина: њива– 6; ливада– 2; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећи део.

Јамаци

Велимир, син Николе

Баштина: заједничка је са оцем.

Богдан, син Николе

Баштина: заједничка је са оцем.

Рајан, син Николе

Баштина: заједничка је са оцем.

Из села Пунушевца⁴⁶ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Милош, син Пунуша (Поноша)

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– половина; гувно– 1; воденица– четврти део (четвртина).

Стр. 9а

Јамаци

Велимир, син Пунуша

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– половина; гувно– 1; воденица– четврти део.

Брајан, син Пужића (Божића)

Баштина: њива– 12; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Костадин, син Пунуша

Баштина: заједничка је са браћом (неподељена).

Цебелија војник Јован, син Милоша

Баштина: њива– 3; ливада– 1; гувно– 1; врт– 1.

Јамаци

Владисав, његов (Јована) брат. Преминуо. Заменио га Годор, син Новака, од нерегистрованих, на основу писма вранског кадије од 2. Ramazana 894. године (30. VII 1489).

Баштина: њива– 4; ливада– 1; врт– 1.

Стојан, син Стагојина

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећи део (третина).

Димитри, син Јована

Баштина: њива– 3.

Из села Трговишта,⁴⁷ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војник Степан, брат Стагојина

Баштина: њива– 4; врт– 1; ливада– половина; виноград– половина; воденица– половина.

Јамаци

Јован, његов (Степана) син

Баштина: њива– 4; гувно– 1; ливада– половина; виноград– половина.

Велимир, син Јована

Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; воћке– 4; воденица – трећи део.

Петко, син Степана

Баштина: заједничка је са оцем.

Из села Божетинца, друго име Брадичине,⁴⁸ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војник Димитриј, син Радосава

Јамаци

Рајко син Радосава; Доброчин, син Радосава
Баштине споменутих: њива– 9; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1;
гувно– 1.

Марко, син Драјча (Драјчо)
Баштина: њива– 4; ливада– половина; виноград– 1; врт– 1;
гувно– 1.

Цебелија војнук Богосав, син Јована, из села Берковца⁴⁴

Јамаци

Михајил, његов (Богосава) брат
Баштина, /заједничка/ са братом: њива– 7; винограда– 2; врт– 1;
гувно– 1.

Гјуро, брат Богосава
Баштина: њива у /селу/ Русцу–³⁹ 4; виноград– 1.

Степан, брат Марка
Баштина: њива– 3; ливада– половина; виноград– 1; врт– 1;
гувно– 1.

Из села **Дубница**,⁴⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Радица, брат Божидара, из села Манастиришта⁸
Баштина: њива– 7; ливада– 2; врт– 1; гувно– 1.

Стр. 96

Јамаци

Никола, брат Јована, из села Хумлана (?)⁵⁰
Баштина: њива– 7; винограда– 2; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.
Рајко, син Радосава
Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.
Јован, син Димитрија, из села Горња Пчиња⁴²
Баштина: заједничка је са оцем.

Цебелија Костадин, син Рајчина

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Радивој, син Рајчина

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јован, син Рајчина

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Оливири, син Владисава

Баштина: њива– 3; виноград– 1; гувно– 1.

Из села Јабланице,²² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Вукосав, син Богдана

Баштина: њива– 5; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1; башта– 1; ваљавица– 1; воденица– четврти део (једна четвртина).

Јамаци

Радивој, син Данчула, из села Пчиње⁴²

Баштина: њива– 3; виноград– 1; ливада– 1; гувно– 1; воденица– трећи део.

Димитри, брат Јована, из села Горње Пчиње⁴²

Баштина: њива– 3; ланиште– 1; гувно– 1.

Богдан, син Вукашина

Баштина: њива– 7; ливада– 2; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећи део.

Из села Доње Пчиње⁴²

Цебелија Јован, син Радосава. Преминуо. Заменио га његов син Михаил, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 2. Ramazana 894 године (30. VII 1489).

Баштина: њива– 6; ливада– 2; виноград– 1; гувно– 1; врт– 1; воденица– половина; ваљавица– половина; воденица... (?), данак узимају.

Јамаци

Брајан, његов (Јована) брат

Баштина: њива– 6; ливада– 2; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Радосав, његов брат

Баштина: њива– 6; ливада– 2; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јован, син Богдана

Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Из села Сувојнице,¹³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Радивој, син Вукосава
Баштина: њива– 7; врт– 1; гувно– 1; башта– 1.

Стр. 10а

Јамаци

Радосав, син Дабижива
Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.
Јован, син Драгослава, из села Жужељице³⁶
Баштина: њива– 9; врт– 1; гувно– 1.
Јован, син Радосава, из села Гумеришта²
Баштина: њива– 3; виноград– 1; гувно– 1.

Из села Руџца,³⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Рајко, син Дајка (Дајке)
Баштина: њива– 5; виноград– половина; врт– половина; гувно– 1.

Јамаци

Радосав, син Дајка (Дајке)
Баштина: /заједничка/ са братом
Степан, братанац Дајка
Баштина: њива– 3; виноград– четврти део (четвртина); врт– четврти део (четвртина).
Боја, син Јована
Баштина: њива– 2; виноград– четвртина; врт– четвртина.

Из села Буштрања,²³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Ђуро, син Радосава

Јамаци

Драгош, син Ђура /и/ Јован, син Ђура
Баштина /заједничка/ са Ђуром: њива– 10; виноград– 1; ливада– 1;
врт– 1; гувно– 1; башта– 1.
Дабижив, син Продана, из села Хрисовишта
Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; башта– 1;
воденица– трећи део (једна трећина).

Из села Миливоча,⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Дабижив, син (?) Бељака

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1; воћке– 6.

Јамаци

Степан, син Дабижива. Преминуо. Заменио га његов син Јован, на основу писма врањског кадије од 26 Ramazana 899 године (30. VI 1494).

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1.

Михајил, син Богдана /и/ Миливој, његов брат

Баштина, заједничка: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; орахова дрва (ораси)– 5.

Цебелија Стјачо (Станчо), син Бељака

Баштина: њива– 8; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Никола, његов (Стјача) син

Баштина: њива– 7; ливада– 1; виноград– 1; гувно– 1; врт– 1.

Данчул, син Бојка (Бојке)

Баштина: њива– 7; ливада– 1; винограда– 3; врт– 1; гувно– 1.

Божко, син Радивоја

Баштина: њива– 4; виноград– 1; ливада– 1; гувно– 1; врт– 1; воденица– шести део (једна шестина); ваљавица– 1.

Стр. 106

Из села Дрежнице,⁵² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Радосав, син Дабижива

Баштина: њива– 6; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1; воденица– једна трећина.

Јамаци

Ђуро, син Радосава

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1.

Димитри, син Балдовина /и/ Никола, син Димитрија

Баштина: њива– 13; ланиште– 1; винограда– 2; гувно– 1; врт– 1.

Цебелија Михајил, син Богдана

Баштина /заједничка/ са братом: њива– 5; винограда– 2; гувна– 2; врт– 1.

Јамаци

Новак, брат Јована,
 Баштина /заједничка/ са братом
 Радота (Радоша), син Ралета, уместо Ралета, из села Бунушевца³³
 Баштина: њива– 7; виногради– 1,5; гувно– 1; врт– половина.

Из села Турске⁵³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Давид, син Божића
 Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Милдрог (?), син Оливира (Оливера)
 Баштина: њива– 5; виноград– половина; гувно– половина
 Радоња, син Божића
 Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1.
 Димитриј, син Оливира
 Баштина: њива– 5; виноград– половина; гувно– половина.

Из села Буштрања,²³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Станиша, син Радивоја

Јамаци

Марко, његов (Станише) син /и/ Димитри, други син (Станише)
 Баштине споменутих: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.
 Радосав, син Николе
 Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Из села Гранца,²⁸ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Владисав, син Марка
 Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Влајчо, син Марка
 Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.
 Стале, син Божидара
 Баштина: њива– 3; врт– 1; виноград– 1; гувно– 1.
 Степан, син Николе
 Баштина: њива– 7; винограда– 2; вртова– 2; гувно– 1.

Стр. 11а

Из села Лаприца,⁵⁴ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Никола, син Стјака
Баштина: ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Јован, син Николе

Баштина: /заједничка/ са оцем.
Димитри, син Вука, из села Рельана⁵⁵

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Драгош, син Јованиша, из села Врбнице⁵⁶

Баштина: њива– 5; ливада– 2; вртова– 2; гувно– 1.

Цебелија војнук Радован, син Стојана

Баштина: њива– 9; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Бранко, син Радована

Баштина: њива– 15; ливада– 1; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1; друге њиве– 4.

Димитри, син Божина (Пужина)

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Костадин, син Димитрија

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1.

Из села Лукарца,³⁷ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Марко, син Вукашина

Баштина: њива– 4; виноград, /заједнички/ са браћом– 1; ланиште– 1; гувно– 1.

Јамаци

Марко, брат Јована /и/ Степан, његов брат

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1; ланиште– 1.

Вук, брат Вукашина

Баштина: њива– 4; виноград, /заједнички/ са браћом– 1; врт– 1.

Из села Бистрице⁵⁷ (?), припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнучки синови су. Полазећи из /нахије/ Польанице,⁵⁸ искрчили су шуму и настанили се /у споменутом селу/.

Цебелија војнук Ђуро, брат Дамјана
Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Јован, син Калуђера
Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.
Никола, син Обрада
Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.
Добросав, син Радосава
Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.
Половину воденице сва четворица /заједнички/ поседују.

Цебелија Радосав, син Бака (Бако)
Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1;

Јамаци

Јован, син Сојана
Баштина: њива– 6; виноград– 1; гувно– 1.
Марко, син Стојана
Баштина: њива– 5; врт– 1; гувно– 1.
Јован, син Витана
Баштина: њива– 6; виноград– 1; башта– 1; врт– 1; гувно– 1.
Половину воденице сва четворица /заједнички/ поседују.

Стр. 116

Из села Лужне Воде, друго име Царева Бара,⁵⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Извана пристигле скитнице (нерегистрирани) су. Настанили су се раскручујући шуму.

Цебелија војнук Милош, син Марка
Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Тодор, син Божидара
Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.
Милош, син Калина
Баштина: њива– 4; виноград– 1; гувно– 1.
Јован, његов (Милоша) син

Баштина: њива– 3; врт– 1.

Сва четворица поседују /заједнички једну/ воденицу.

Из села Ваљева (?),⁶⁰ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Јован, брат Радојка

Баштина: њива– 3; ливада– 1; гувно– 1.

Јамаци

Вукашин, син Радице /и/ Божидар, његов брат

Баштина: њива– 5; ливада– 1; гувно– 1.

Степан, брат Радивоја

Баштина: њива– 4; ливада– 1; гувно– 1.

Из села Пресечке,⁶¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Јован, брат Добросава

Баштина: њива– 4; виноград– 1. Поседују га сва тројица /заједно/.

Јамаци

Војин, брат Јована

Баштина: њива– 4; гувно– 1.

Бериша (?), син Доброслава

Баштина: њива– 4.

Јован, син Велча (Велчо)

Баштина: њива– 10; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Цебелија војнук Степан, син Продана

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Дабижив, син Божића, из села Магленца.⁶² Споменути је преминуо.

Заменио га је његов син Никола, из села Магленца, на основу писма врањског кадије од 26. Ramazana 899 године (30. VI 1494).

Баштина: њива– 9; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Никола, братанац Степана

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Никола, син Ненада (Ненаде)

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Осим баштина које су уписане на име споменутих Степана и Николе, постоји још једна њихова заједничка њива.

Из села Ваљево,⁶⁰ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Милош, син Крлете (Крле)
Баштина: њива– 3; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Јован, брат Милоша
Баштина: њива– 3; врт– 1; гувно– 1.
Никола, брат Радосава
Баштина: њива– 3; врт– 1; гувно– 1.
Ботинић (Путник), син Михаила
Баштина: њива– 3; гувно– 1.

Цебелија Раја, син Радосава
Баштина: њива– 3; гувно– 1.

Стр. 12а

Јамаци

Марко, син Радована, из села Станчића⁶³
Баштина: њива– 7; врт– 1; гувно– 1.
Богдан, брат Витомира, из села Катуна⁶⁴
Баштина: њива– 8; врт– 1; виноград– 1; ливада– 1; гувно– 1.
Радосав, син Вукашина, из села Сува Морава
Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Из села Раковца,⁶⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Богдан, син Ђуре (Ђуро)
Баштина: /заједничка/ са његовим братом.

Јамаци

Дујче, његов (Богданов) брат /и/ Јован, син Дујча
Баштине споменутих: њива– 12; ливада– 2; врт– 1; гувно– 1;
воденица– трећи део (једна трећина).
Раја, син Бестоје, из села Ранутова⁶⁶
Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Цебелија Никола, брат Мелка
Баштина: њива– 5; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Петко, син Раје

Баштина: њива– 5; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Ђура, син Богдана, из села Раковица⁶⁵

Баштина: /заједничка/ са његовим сином.

Никола, син Велча (Велчо)

Баштина: њива– 2,5; виноград– 1; гувно– 1; врт– 1.

Из села Боровца,²⁶ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Јако, син Михаила

Баштина: њива– 8; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Михаил, син Николе

Баштина: њива– 8; ливада– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Марко, син Радосава

Баштина: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Радосав, син Стјака (Станка), из села Незочне (?)⁶⁷

Баштина: њива– 13; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Цебелија Ђуро, братанац Костадина

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Никола, син Данчила, из села Тиховца⁶⁸

Баштина: њива– 8; гувно– 1.

Димитри, син Данчула, из села Сене⁷

Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; башта– 1; воденица– четврти део (једна четврттина).

Димитри, син Николе, из села Братоселца

Баштина: њива– 13; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Из села Илинца,⁶⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Никола, син Русина

Баштина: њива– 4; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећи (?) део

Јамаци

Димитри, син Русина

Баштина: њива– 8; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Радосав, син Николе

Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1.

Ђуро, брат Јована

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Стр. 126

Цебелија војнук Јован, син Богдана

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– шести део (једна шестина).

Јамаци

Димитри, син Николе; Јован, син Николе; Степан, син Николе, уместо његовог оца

Баштине споменутих: њива– 17; винограда– 3; врт– 1; гувна– 2; воденица– трећи део (третина).

Из села П о ш а н и ц е (?),⁷⁰ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Димитри, брат Големог (Голем)

Баштина: њива– 6; ливада– 2; вртова– 2; гувно– 1.

Јамаци

Костадин, брат Димитрија

Баштина: њива– 6; ливада– 2; вртова– 2; гувно– 1.

Добривој, његов (Костадина) син, уместо Степана

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Ђурђ (Ђорђи), син Мирослава

Баштина: њива– 3; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Ова тројица имају још једну њиву, коју су раскрчили секирама.

Из села Б и л ј а ч е,⁷¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Никола, син Станимира

Баштина: њива– 11; ливада– 1; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Јован, његов (Николе) брат

Баштина: њива– 12; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Боја (Боба), син Николе, из села Цакановца⁷²

Баштина: њива– 8; врт– 1; гувно– 1; воденица– четврти део.

Богдан, брат Николе

Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Из села Лагаторча,⁷³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Давид, син Степана, из села Глочке⁷⁴

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Лала (Лале), син Богдана

Баштина: њива– 4; ливада– 2; виноград– 1.

Никола, брат Лале

Баштина: њива– 3; ливада 1; виноград– 1.

Никола, син Продана, из села Летовице⁷⁵

Баштина: њива– 9; ливада– 2; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећина.

Из села Радинца,⁷⁶ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Богој Ковач, из села Доњег Рельана⁵⁵

Баштина: њива– 3; гувно– 1; врт– 1.

Јамаци

Радашин, син Новака, из села Горњег Рельана⁵⁵

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Продан, син Радохње, уместо Николе, из села Бугариња⁷⁷

Баштина: њива– 3; врт– 1; гувно– 1.

Раја, брат Станимира, из села Јаноштице⁷⁸

Баштина: њива– 5; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Стр. 13а

Цебелија војнук Бранко, син Радице, из села Врбана⁷⁹

Баштина: њива– 5; виноград– половина; гувно– 1.

Јамаци

Дабижив, брат Михајила, из села П(е)рница(^{?)}⁸⁰

Баштина: њива– 7; врт– 1; гувно– 1.

Радосав, син Никосава (Негосава), из села Врбана⁷⁹

Баштина: њива– 7; виноград– половина; гувно– 1.

Мирче, брат Дабижива

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Из села Глочке,⁷⁴ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Димитри, син Богдана

Јамаци

Богдан, син Владисава; Стојан, син Јована; Димитри, брат Стојана
Баштине: њива– 7; виноград– 3; врт– 1; гувно– 1.

Из села Црнотина,⁸¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Оливер, син Ђура (Ђуро), из села Доњег Рељана⁵⁵

Баштина: њива– 7; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Никола, син Догана (= Сокола), из села Вртогоша⁸²

Баштина: њива– 3; виноград– 1; гувно– 1.

Воја, син Раше

Баштина: њива– 7; винограда– 2; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Степан, син Раше

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Из села Врбница,⁵⁶ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Ђурко, син Иванка

Баштина: њива– 3; врт– 1.

Јамаци

Никола, његов (Ђурков) брат

Баштина: њива– 3; врт– 1.

Дабижив, син Радивоја, уместо његовог оца. Указала се потреба да у рат иде (јаше) замена док он не одрасте.

Баштина: њива– 4; врт– 1; воденица– половина, заједничка је свих тројице.

Јован, брат Дабижива
Баштина: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; ливада– 2; гувно– 1.

Цебелија војнук Брајко, син Боја (Бојо)

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– шести део.

Јамаци

Бојко, син Новака

Баштина: њива– 10; ливада– 1; воденица– шести део (једна шестина).

Владисав, син Радосава, из села Мирановца

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Брајан, син Новака

Баштина: њива– 10; врт– 1; ливада– 1; гувно– 1.

Из села Липовика, припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Богдан, син Бранка

Баштина: њива– 4; врт– 1; гувно– 1.

Стр. 136

Јамаци

Јован, син Ивја (Ивјо)

Баштина: њива– 5; врт– 1; гувно– 1.

Новак, син Радоја

Баштина: њива– 3; врт– 1; гувно– 1.

Бранко, син Николе

Баштина: њива– 3; врт– 1; гувно– 1.

Из села Братоселца,⁸⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Витомир, син Радивоја

Баштина: њива– 7; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Јован, син Степана

Баштина: њива– 7; ливада– 1; гувно– 1.

Михајил, син Владоја, из села Прибовца³⁴

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; виноград– 1; гувно– 1

Радосав, син Донка (Дујка)

Баштина: њива– 13; ливада– 1; врт– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Из села Катуна⁶⁴ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Витомир, син Радосава

Баштина: њива– 8; виноград– 1; башта– 1; гувно– 1.

Јамаци

Радохња, његов (Витомира) брат

Баштина: њива– 7; виноград– 1; башта– 1; врт– 1.

Новак, син Николе

Баштина: њива– 10; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Пејо (Бојо), син Новака

Баштина: /заједничка/ са Новаком.

Из села Јаноштице⁷⁸ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Степан, син Николе

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1; двориште (авлија)– 1.

Јамаци

Ђуро, син Петрија (Петри) /и/ Јован, његов син

Баштина: њива– 8; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1.

Никола, син Рајка, неожењен, из села Жедњана⁸⁶

Укупно војнука цебелија у нахији Врање, потчињени Јусуфу, сину Ибрахима:

Лица – 360;

Гендер – 90; јамака – 270.

Из села Горњи Вртогош⁸² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Јован

Јамаци: Стојан, син Расатина (?); Јован; Дабижив

Цебелија Радован, брат Дабижива

Стр. 14а

Јамаци Јован, син Петка; Петко, син Ђуре (Ђуро); Марко, син Ђуре; Димитри, син Радице.

Они су поседовали половину тимара у споменутом селу (Горњи Вртогош). Одузет им је, а они сами уписаны су у два /војнучка/ гендера. Приходи њихових чифлика, (тј. баштина) који се налазе у споменутом селу остављени су им (да сами расположу њима). Уписаны су као војнучке баштине. Сопственик тимара се не меша у приход њихових чифлика, а они пак сваке године да упућују једног војнука-џебелију од прихода са својих чифлика. /Одлука/ од 18. Zilkadea 894 године (13. X 1488).

Стр. 15а

Из села Хузова⁸⁷ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Џебелија војнук Боја, син Тодора
Баштина: њива- 4; врт- 1; гувно- 1.

Јамаци

Степан, његов (Боје) брат
Баштина: њива- 3; врт- 1.

Богдан, син Радула
Баштина: њива- 4; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Никола, син Тодора
Баштина: њива- 3; врт- 1.

Стр. 19а

Из села Мечковца⁸⁸ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Џебелија војнук Радица, син Степана

Јамаци

Никола, син Радице /и/ Димитри, син Радице
Баштине споменутих: њива- 12; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.
Пејо, син Степана
Баштина: њива- 10; ливада- 1; винограда- 2; гувно- 1.

Стр. 41а

Нахија ВРАЊЕ**Црни (s i y a h) војнуци**

Потчињени (припадају) Нуркопарану (?), старешини црних војнuka вилајета ВРАЊЕ

Из села Сурдулице, друго име Калиманци,⁸⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Бранивој (Бративој), брат Степана
Баштина: њива– 9; виноград– половина; орах– 5; врт– 1;
 гувно– 1.

Јамаци

Ђура, његов (Бранивоја) син
Баштина: њива– 9; виноград– половина; орах– половина; ливада– половина.

Петко, син Јована
Баштина: у селу Кацапуну⁹⁰: њива– 3; ливада– 1; виноград– 1; /у селу/ Калиманцу:⁸⁹ њива– 4.

Из села Шошаде,⁹¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Радивој, син Радка (Радко)
Баштина: њива– 8; виноград– 1; гувно– 1.

Јамаци

Момчил, син Дујка
Баштина: њива– 3.
Јован, син Радивоја, неожењен

Стр. 41б

Из села Горње Самољице,⁹² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Ђуро
Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1.

Јамаци

Боја, син Димитрија

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1.

Степан, син Јована

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1.

Из села Калуђерице⁹³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Јован, син Јове (?), из села Сурдулице

Баштина: њива– 4; ланишта– 2; ораха– 10; винограда– 1.

Јамаци

Степан, син Рубана (Жупана)

Баштина: њива– 3; ливада– 1; виноград– 1; воденица– 1; гувно– 1; ораха– 4.

Радослав, син Слава (Слав)

Баштина: њива– 2; ливада– 1; виноград– 1; ораха– 3.

Из села Ваганица⁹⁴ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Ђура, син Богослава (Негослава)

Баштина: њива– 4; врт– 1; шљива– 4.

Јамаци

Никола, син Богослава

Баштина: њива– 8; гувно– 1; ливада– 1; врт– 1.

Дабижив, син Тодора

Баштина: њива– 8; гувно– 1; ливада– 1; врт– 1.

Из села Каџапуне⁹⁰ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Јован, син Гојка (Гојке)

Баштина: њива– 3.

Јамаци

Радослав, син Јована

Баштина: њива– 2.

Михајил, син Продана

Баштина у селу Каџапуну: ⁹⁰ њива– 6; ливада– 1; воденица– пети део; гувно– 1; врт– 1; ланишта– 2.

Стр. 42а

Из села Богдановца (?),⁹⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Стојан, син Богдана

Баштина: њива- 6; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Јамаци

Михајил, син Богдана

Баштина: њива- 6; воћке- 14.

Добрислав, син Богдана. Споменути је преминуо. Заменио га Степан, син Евка, на основу писма ћустендилског кадије од 12. Џабана 896 године (20. VI 1490).

Баштина: њива- 12; виноград- 1; врт- 1.

Војнук Степан, син Радослава

Баштина: њива- 10; врт- 1; гувно- 1.

Јамаци

Пејо, син Војина

Баштина: њива- 20; виноград- 1; врт- 1; башта- 1.

Јован, син Богдана

Баштина: њива- 10; виноград- 1; врт- 1; башта- 1.

Из села Јастрепца,¹⁰ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Радивој, син Бранка

Баштина: њива- 8; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Јамаци

Костадин, син Радослава

Баштина: њива- 7; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Степан, син Богуша

Баштина: њива- 6; врт- 1; гувно- 1.

Из села Мешковца (?),⁹⁶ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Јован, син Бојка

Баштина: њива- 8; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Јамаци

Јован, син Вукашина

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; други виноград (?)– 1.

Костадин, син Ђуре (Ђура)

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Стр. 426

Из села Ч а ш и ц е (?),⁹⁷ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Никола, син Димитрија

Баштина: њива– 6.

Јамаци

Радивој Никола

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Милош, син Радоње

Баштина: њива– 6.

Из села Л и ј а н,⁹⁸ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Дрман, син Богослава

Баштина: њива– 5; виноград– 1.

Јамаци

Раја, син Богослава

Баштина: њива– 5; виноград– 1.

Радосав /син/ Рајан/a/

Баштина: њива– 7; виноград– 1; гувно– 1.

Из села Б о л е с о в ц а,³² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Марко, брат Нака (Нако)

Баштина: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Степан, син Димитрија

Баштина: њива– 4; врт– 1; виноград– 1; гувно– 1; башта– 1.

Владисав Јован. Споменути је преминуо. Заменио га Јован, син Владисава, на основу писма врањског кадије од 2. Ramazana 896 године (9. VII 1491).

Из села Б р њ а р а,²¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Владисав, син Радосава

Баштина: њива– 10; ливада– 1; башта– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Стојан, син Боје. Поновљено је. Ниже, код села Доње Самољице⁹² је тачно (важеће). Преминуо, заменио га Никола, син Радослава, на основу писма кадије од 5. Šabana 899 године (11. V 1494).

Баштина: њива– 4; виноград– половина; ливада– 1.

Боја, син Бранка

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Стр. 43а

Из села В и т о п о н о р (?),⁹⁹ дервен

Војнук Раја, син Радице

Баштина: њива– 10; врт– 1; ливада– 1; гувно– 1.

Јамаци

Богој, син Јовице (?)

Баштина: њива– 8; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јован, син Вита (Вито)

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Из села М и р а н о в ц а⁸³

Војнук Доброслав, син Петра (?)

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; виноград– 1; гувно– 1; башта– 1.

Јамаци

Димитри, син Оливера

Баштина: њива– 10; ливада– 1; виноград– 1.

Стојан, син Радосава

Баштина: њива– 7; виноград– 1; ливада– 1; башта– 1; врт– 1.

Из села Света Петка,¹⁰⁰ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Димитри, син Костадина

Баштина: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; башта– 1; гувно– 1.

Јамак

Јован, син Радохње

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Јован, син Радована

Баштина: њива– 11; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1;
воденица– четврти део.

Из села Житорађа,¹⁰¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Степан, син Димитрија

Баштина: њива– 3; виноград– 1; башта– 1; воденица– четврти део;
ваљавица– половина.

Јамаци

Михајил, син Димитрија

Баштина: њива– 2; врт– 1; гувно– 1; воденица– четврти део.

Богдан, син Богушић (?)

Баштина: њива– 10; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; башта– 1;
гувно– 1; воденица шести део.

Стр. 136

Из села Заплужани¹⁰²

Војнук Станко, син Степана

Баштина: /заједничка/ са његовим братом.

Јамаци

Бране, син Димитрија

Баштина: /заједничка/ са његовим оцем.

Дабижив, син Степана

Баштина: /заједничка/ са његовим оцем.

Из села Крновца (?),¹⁰³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Јован, син поп-Бошку из села Миливојца.⁹ Преминуо.

Заменио га Радосав, син Божидара, на основу писма врањског кадије од 12.
Ramazana 900 године (6. VI 1495).

Јамаци

Радивој, син Миладина, из села Кокина, припада /нахији/
Нагорич¹⁰³

Баштина: (?)

Данчул, син Богослава, из села Горње Глочке⁷⁴

Баштина: њива– 4; виноград– 1.

Из села Жапског,²⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Јован, син Рајана. Преминуо. Заменио га Радосав, син Јована, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 12. Ђабана 896. године (20. VI 1491).

Баштина: њива– 5; виноград– половина; воденица– пети део; врт– 1.

Јамаци

Богдан, син Степана. Споменути је преминуо. Заменио га Радул, његов син, на основу писма врањског кадије од 12. Ђабана 896. године (20. VI 1491).

Баштина: њива– 8; ливада– 1; врт– 1; винограда– 2; гувно– 1; воденица– пети део.

Дука, брат Михаила. Преминуо. Заменио га Тодор, син Богдана, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 12. Ђабана 896. године (20. VI 1491).

Баштина: њива– 4; виноград– 1; ливада– 1; воденица– четврти део; ваљавица– 1.

Из села Гирдовца (?)¹⁰⁵

Војнук Никола, син Раје

Баштина: њива– 17; виноград– 1; воћка– 1.

Јамаци

Јован, син Стојана, из села Кршевице (?).¹⁰⁶ Преминуо. Заменио га Милко, син Степана, на основу писма врањског кадије од 20. Ђабана 898. године (6. VI 1493).

Баштина: њива– 18; врт– 1; гувно– 1; воћке– 3.

Радослав, син Рајка, из села Каталенца¹⁰⁷

Баштина: њива– 6.

Стр. 44а

Из села Буновца (?),¹⁰⁸ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Димитри, син Божидара

Баштина: њива- 8; виноград- 1; врт- 1; воденица- 1.

Јамаци

Димитри, син Вукашина

Баштина: (?)¹⁰⁴

Јован, син Вукашина

Баштина: њива- 6; винограда- 2; врт- 1; гувно- 1.

Из села Горње Коћуре (?),¹⁰⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Степан, син Дабижива, из села Самољице⁹²

Баштина: (?)¹⁰⁴

Јамаци

Гојко, син Ђурашин, из села Доњег Турашовца¹¹⁰

Баштина: њива- 5; врт- 1; гувно- 1.

Костадин, син Степана, из села Тентара. Преминуо. Замењио га Костадин, син Драгоша, на основу писма врањског кадије од 12. Џабана 896. године (20. VI 1491).

Баштина: њива- 4; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Из села Лисица,¹¹¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Богосав, син Петра (Петрија)

Баштина: њива- 11; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Јамаци

Никола, син Богосава

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Димитри, син Богослава

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Из села Богдановца,⁹⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Богдан, син Милоша

Баштина: њива- 13; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Јамаци

Стојан, син Јована

Баштина: њива– 8; виноград– 1.

Степан, син Радивоја. Преминуо. Заменио га његов син Димитри, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 12. Šabana 896. године (20. VI 1491).

Баштина: њива– 13; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Стр. 446

Из села К и ј е в а,¹¹² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Бранислав, син Костадина

Баштина: њива– 9; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Радослав, син Владислава

Баштина: њива– 9; ливада– 1; врт– 1.

Божидар, син Дабижива. Преминуо. Заменио га Костадин, син Дабижива, на основу писма врањског кадије од 12. Ramazana 900. године (6. VI 1495).

Баштина: њива– 9; ливада– 1; врт– 1.

Из села Г р а д и ш т а,¹¹³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Јова, син Владисава

Баштина: њива– 8.

Јамак

Богдан, син Оливера

Баштина: њива– 7.

Костадин, син Божидара. Преминуо. Заменио га Богослав, син Вукашина (?), на основу писма врањског кадије од 12. Ramazana 900. године (6. VI 1495).

Из села К а т а л е н ц а,¹⁰⁷ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Илија, син Богдана

Баштина: њива– 8; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1; башта– 1.

Јамаци

Илија, син Вукашина

Баштина: њива– 9; врт– 1; гувно– 1.

Рајко, син Ненада, из села Сопота¹¹⁴

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1.

Из села Доње Турашевице¹¹⁰

Војнук Бранко, син Раца (Ралице?)

Баштина: њива– 15; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Никола син Добривоја

Баштина: њива– 13; врт– 1; гувно– 1.

Михајил, син Николе

Баштина: њива– 12; врт– 1; гувно– 1.

Стр. 45а

Из села Рђавице,¹² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Алтоман, зет Миха (Михо), из споменутог села

Баштина: њива– 2; виноград– 1; врт– 1; воденица– 1; башта– 1;
гувно– 1.

Јамаци

Добривој, син Радоја

Баштина у селу Рђавице:¹² њива– 10.

Ђуро, брат Милка (Милко)

Баштина у споменутом селу: њива– 10.

Из села Леве Реке,¹¹⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Богдан, син Радивоја

Баштина: њива– 7; виноград– 1; гувно– 1; башта– 1.

Јамаци

Дабижив, син Степана

Баштина: њива– 7; виноград– 1.

Радослав, син Влајка

Баштина: њива– 6; виноград– 1; воденица– трећи део.

Из села Крновца¹⁰³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Владисав, син Радин (?)

Баштина: њива- 11; виноград- 1; гувно- 1.

Јамаци

Радослав, син Душа (Душ), из села Тисавице (?)¹¹⁶

Баштина: њива- 11; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Никола, син Милоја, из села Таваришовица (?)¹¹⁷

Баштина: њива- 10; врт- 1.

Из села Церовца,¹¹⁸ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Драгослав, син Шишмана

Баштина: њива- 6; виноград- 1; гувно- 1.

Јамаци

Радослав, син Вукше

Баштина: њива- 7; врт- 1; гувно- 1.

Ђуро, брат Радослава

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Стр. 456

Из села Јегревца (?)¹¹⁹

Војнук Михајл, син Драгослава, из села Мирковца (?)¹²⁰

Баштина: њива- 3.

Никола, син Драгослава

Баштина: њива- 4, у селу Мирковцу (?).¹²⁰

Раја (?), син Ненада

Баштина: њива- 8; ливада- 1; башта- 1; врт- 1; воденица- половина.

Из села Деврени (?),¹²¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Милош, син Николе

Баштина у селу Врбици: њива- 5; ливада- 1; гувно- 1.

Јамаци

Чембер (Цембер), син Николе, из села Врбнице⁵⁸

Баштина: њива– 10, у селу Деврени.¹²¹

Стојан, син Радоша, из села Барбарушинце¹²²

Баштина: њива– 8; гувно– 1; двориште– 1.

Из села Света Петка,¹⁰⁰ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Марко, син Бранка, из села Глочке

Баштина: њива– 6; виноград– 1; гувно– 1.

Јамаци

Радослав, син Николе

Баштина: њива– 7; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Радивој /син/ Димитри/ја/

Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1.

Из села Грамаде,¹²³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Раденко, син Димитрија

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Милча (?), син Радомира

Баштина: њива– 7; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1.

Димитри, брат Николе

Баштина: њива– 7; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1.

Стр. 46а

Из села Брештани (?), припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Никола, син Ђранка, из села Станца¹²⁵

Баштина: њива– 7; врт– 1; виноград– 1; гувно– 1; воденица– шести део (?).

Јамаци

Дамјан, син Радослава

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећи део.

Оливер, син Војихне

Баштина: њива– 8; врт– 1; виноград– 1; воденица– половина; башта– 1.

Војнук Дејан, син Богдана, из села Галановца (?)¹²⁶

Баштина: њива– 8; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; воденица– четврти део.

Јамаци

Продан, син Радослава, из села Старца¹²⁷

Баштина: њива– 3; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Милко, син Крајимира из споменутог села (Старца)

Баштина: /заједничка/ са његовим оцем.

Из села Старца¹²⁷ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Крајимир, син Богдана

Јамаци

Вукашин, син Крајимира /и/ Милош, син Крајимира

Баштине /њих тројице/: њива– 11; виноград– 1; воденица– 1; гувно– 1; башта– 1.

Из села Доње Дубнице⁴⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Радивој, син Радослава

Баштина: њива– 8; ливаде– 2; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; башта– 1.

Стр. 466

Из села Злобрдо,¹²⁸ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Михајил, син Бежана

Баштина у споменутом селу: њива– 4; врт– 1.

Јамаци

Димитри, син Степана, из села Брњара²¹

Баштина: /заједничка/ са његовим оцем.

Јован, син Богдана

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Из села Ратја,¹²⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Радоја, син Радосава

Баштина: њива– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Јамаци

Радослав Иваниш. Преминуо. Заменио га Степан, на основу писма врањског кадије од 27. Ramazana 899. године (1. VII 1494).

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; виноград– 1; воденица– трећи део.

Марко, син Радослава

Баштина: њива– 9; ливада– 1; врт– 1; виноград– 1; воденица– трећи део.

Из села Длбоког Дола,¹³⁰ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Степан, син Новака

Баштина: њива– 8; виноград– 1; гувно– 1.

Јамаци Михајил, син Витомира

Баштина: њива– 7; виноград– 1; гувно– 1.

Вук, син Јована. Преминуо. Заменио га Никола, на основу писма врањског кадије од 12. Šabana 896. године (20. VI 1491). Од нерегистрираних /је/.

Баштина: њива– 7; виноград– 1; гувно– 1.

Из села Заминце (?),¹³¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Стојан, син Богослава, из села Бугариња⁷⁷

Баштина у споменутом селу: њива– 5; башта– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Никола, син Радослава, из села Божовца (?)

Баштина: њива– 5; врт– 1; башта– 1.

Дабижив, син Боре (Боро)

Баштина: њива– 5; башта– 1; врт– 1; гувно– 1.

Стр. 47а

Из села Гајинца,¹³³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Дабижив, син Крајимира, из села Станца¹²⁵

Баштина: њива– 5; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Богој, син Оливера

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– пети део.

Костадин, син Мркше, из села Мирановца⁸³

Баштина: њива– 5; виноград– 1; башта– 1; врт– 1.

Из села Хвоста (?),¹³⁴ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Никола, син Костадина

Баштина: њива– 10; ливада 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– пуста.

Јамаци

Дабижив, син Ненада /и/ Никола, син Ненада. Преминуо. Заменио га Панче (Јанче), син Дабижива, на основу писма врањског кадије од 12. Šabana 896. године (20. VI 1491).

Баштина: њива– 11; ливада– 1; вртова– 2; гувно– 1.

Из села Бугариња,⁷⁷ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Богослав, син Влајка

Баштина: врт– 1; њива– 1.

Јамаци

Степан, син Ненада

Баштина: њива– 9; виноград– 1; гувно– 1.

Дабижив, син Николе

Баштина: њива– 7; виноград– 1; гувно– 1.

Из села Овча Сена,¹³⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Јован, син Продана. Преминуо. Заменио га Владисав, син Венца (Велча), на основу писма врањског кадије од 22. Cemaziyel-evvela 896. године (2. VI 1491).

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; башта– 1; воденица– трећи део.

Јамаци

Костадин, син Продана

Баштина: њива– 6; виноград– 1; воденица– трећи део.

Вукса, син Димитрија

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећи део.

Стр. 476

Из села Б р њ а р а,²¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Узур, син Станише
Баштина: њива– 5; виноград– 1; гувно– 1.

Јамаци

Радослав Станиша, из села Крновца¹⁰³

Баштина: њива– 9; виноград– 1; гувно– 1.

Станислав, брат Николе

Баштина: њива– 6; виноград– 1; гувно– 1; башта– 1; врт– 1.

Из села М у х о в ц а,³⁸ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Богослав, син Станише
Баштина: њива– 2; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Радохња, син Богослава

Баштина: њива– 4; ливада– 1.

Радослав, син Богослава

Баштина: њива– 5; ливада– 1; врт– 1.

Из села Ц р в е н е В о д е,¹³⁶ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Тодор, син Богослава. Преминуо. Заменио га његов син Дабижив, на основу писма врањског кадије од 30. Ресепра 897. године (28. V 1492).

Баштина: њива– 7; гувно– 1.

Јамаци

Никола, син Борин (Божин)

Баштина: њива– 7; гувно– 1.

Радослав, син Богдана

Баштина: њива– 8; виноград– 1; гувно– 1.

Из села Р у н а ја (?),¹³⁷ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Милан (?), син Мелка (Мелко)

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Димитри, син Мелка, из села Бильяче⁷¹

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Јоса (Јоша), син Стојка, из села Бишевице²⁹

Баштина: њива– 15; ливада– 1; врт– 1; виноград– 1.

Стр. 48а

Из села **Мазараха**,¹³⁸ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Марко, син Воје

Баштина: њива– 5; ливада– 1; винограда– 2; врт– 1; воденица– трећи део.

Јамаци

Јанко, син Војин

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1.

Јован, син Новака

Баштина: њива– 4; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1.

Војнук Костадин, син Цветка

Јамаци

Нако, његов (Костадина) син /и/ Марко, други син (Костадина)

Баштина: њива– 11; ливада– 2; винограда– 2; башта– 2; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећи део.

Из села **Бујковца**,¹⁶ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Станиша, син Дабижива. Преминуо. Заменио га његов син Степан, на основу писма врањског кадије од 22. Ramazana 899. године (26. VI 1494).

Баштина: њива– 9; виноград– 1; гувно– 1.

Јамаци

Брајан (Трајан), син Јована

Баштина: њива– 9; виноград– 1; гувно– 1.

Радослав, син Богдана

Баштина: њива– 9; виноград– 1; гувно– 1.

Из села Магленца,⁶² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Јован, син Петка

Баштина: њива– 8; башта– 1; ливада– 1; гувно– 1.

Јамаци

Богдан, син Новака

Баштина: њива– 8; ливада– 1; гувно– 1.

Михајил, братанац Богдана

Баштина: њива– 6; гувно– 1.

Стр. 486

Из села Лескове Баре,¹³⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Богдан, син Крајимира, из села Станца

Баштина: њива– 10; врт– 1; башта– 1.

Јамаци

Мисле, син Драгоја. Преминуо. Заменио га Станиша, син Крајимира, на основу писма врањског кадије од 12. Šabana 896. године (20. VI 1491).

Баштина: њива– 9; башта– 1; гувно– 1.

Радослав, син Владисава

Баштина: њива– 8; врт– 1; башта– 1; гувно– 1.

Из села Горњег Рельана,⁵⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Димитар

Баштина: њива– 8; ливада– 1; врт– 1.

Јамаци

Јован, син Милана

Баштина: њива– 6; врт– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Видац, син Витомира

Баштина: њива– 12; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Из села Летовишта,³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Дабижив, син Милета (Миле), из села Влахиње¹⁴⁰

Баштина: њива– 8; ливада– 1; виноград– 1; воденица– четврти део; ораха– 8.

Јамаци

Богдан, син Ђуре (Ђуро), из споменутог села

Баштина: њива– 8; ливада– 1; виноград– 1; воденица– четврти део; ораха и крушака– 5.

Богослав, син Војина, из споменутог села

Баштина: њива– 10; ливада– 1; виноград– 1; воденица– четврти део; башта– 1.

Војнук Јован, син Унка (?), из села Влахиње¹⁴⁰

Баштина: њива– 8; ливада– 1; виноград– 1; воденица– четврти део; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Димитри, син Дабижива, из споменутог села

Баштина: њива– 9; ливада– 1; врт– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Стојко, син Радице, из села Сене

Баштину нема

Стр. 49а

Из села Влахиње,¹⁴⁰ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Михајил, син Ђерђа

Баштина: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; воденица– шести део; башта– 1.

Јамаци

Раденко, брат Дабижива

Баштина: њива– 10; виноград– 1; ораха и крушака– 4; воденица– шести део; гувно– 1; врт– 1.

Божидар, син Арсенија (?), из споменутог села

Баштина: њива– 9; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; башта– 1; воденица– четврти део.

Из села Опашинци,¹⁴¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Лалиша, син Богдана

Баштина: њива– 4; виноград– 1.

Јамаци

Радица, син Брајана

Баштина: њива– 6; врт– 1.

Брајан, син Радослава

Баштина: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; воденица– осми део; башта– 1.

Војнук Богдан, брат Дабижива. Споменути је преминуо. Уместо њега Тодор, син Боје, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 12. Šabana 896. године (20. VI 1491).

Баштина: њива– 4; виноград– 1; воденица– седми део; гувно– 1.

Јамаци

Синиша (?), син Богдана

Баштина: њива– 4; врт– 1.

Марко, син Богдана

Баштина заједничка је са очевом.

Из села Клисуре¹⁴² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Степан, син Радице

Баштина: њива– 5; врт– 1; гувно– 1; виноград– 1.

Јамаци

Данисав, син Бунић (Вујић)-а

Баштина: њива– 5; врт– 1; гувно– 1; виноград– 1.

Јован, син Николе, из села Ман (?)¹⁴³

Баштина у /селу/ Клисури: њива– 1; врт– 1.

Стр. 496

Војнук Тодор, син Данисава

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Јамаци

Нако, син Степана, неожењен

Богослав, син Радоје, из села Средњег Дола

Баштина: њива– 8; бостан– 1; гувно– 1.

Из села Доњег Рельана,⁵⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Павел, син Илије
Баштина: њива- 1; гувно- 1.

Јамаци

Димитри, син Радице, из села Врбана⁷⁹
Баштина у споменутом селу: њива- 2; виноград- 1.
Стојан, син Јована
Баштина: њива- 5; ливада- 1; врт- 1.

Из села Плавчеваца,³⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Марко, син Бранка
Баштина: њива- 10; виноград- 2; гувно- 1; врт- 1.

Јамаци

Богдан, син Милета (Мислете)
Баштина: њива- 4.

Степан, син Дабижива
Баштина: њива- 10; ливада- 1; вртова- 2; гувно- 1.

Војнук Богдан, син Бојча (Тонча)
Баштина: њива- 7; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Јамаци

Богдан, син Крајимира
Баштина: њива- 14; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.
Стан(и)хина, син Рајка
Баштина: њива- 10; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Стр. 50а

Из села Длого Дола,¹⁴⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Јован, син Бојкета (Бојке). Преминуо. Заменио га Никола, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 15. Recepa 895. године (4. VI 1489).

Баштина: њива- 8; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Јамаци

Радослав, син Јованка

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Богдан, син Николе

Баштина: њива– 5; виноград– 1.

Из села Орланца,¹⁴⁶ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Радослав, син Угљеша (Угљеш)

Баштина: њива– 8; ливада– 1; врт– 1.

Јамаци

Никола, син Владисава

Баштина: њива– 19; виноград– 1; ливада– 1; воћке– 4; врт– 1.

Ђорђе, син Радоње, из села Лукова¹⁴⁷

Баштина: њива– 2; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Из села Голановца,¹²⁶ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Доброслав, син Богдана

Баштина: њива– 4.

Јамаци

Стојан, син Дабижива. Споменути је преминуо. Заменио га његов син... од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 12. **Šabana** 896. године (20. VI 1491).

Баштина: њива– 4; ливада– 1; врт– 1; ораха– 15; виноград– половина.

Радослав, син Богдана

Баштина: њива– 4; ливада– 1; врт– 1; ораха– 15; виноград– половина; воденица– трећи део, поседују је обадвојица (јамака)

Војнук Дабижив, син Богослава. Споменути је преминуо. Заменио га Војче, син Буквице (Буковице), од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 12. **Šabana** 896. године (20. VI 1491)

Баштина: њива– 4; виноград– 1.

Јамаци

Димитри, син Буквице

Баштина: њива– 9; виноград– 1; ливада– 1; ораха– 35.

Радоња, син Драгоша

Баштина: њива– 4; ливада– 1; виноград– 1; ораха– 40; воденица– седми део; гувно– 1.

Стр. 506

Из села Лепенице,¹⁴⁸ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Лагатор, син Ненада Богдана

Баштина: њива– 8; ливада– 1; виноград– 1; воденица– половина.

Јамаци

Богдан, брат Ненада

Баштина: њива– 10; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; воденица– половина.

Петко, син Радована

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Бранко, син Богдана

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Из села Баралевци,¹⁴⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Степан, син Илије

Баштина: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Никола, син Богдана

Баштина: њива– 7; виноград– 1; гувно– 1.

Данчул, син Радослава

Баштина: њива– 10; виноград– 1; гувно– 1.

Из села Доње Кознице,¹⁵⁰ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Стојан, син Мартина

Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Димитри, син Војсила, из села Кладенца (?)¹⁵¹

Баштина: позната (?) у селу Козници.¹⁵⁰

Ненаде, син Велча (Велчо), из споменутог села

Баштина: њива– 8; ливада– 2; врт– 1; гувно– 1.

Из села Себе Морава,¹⁵² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Доброслав, син Богосава

Баштина: њива- 6; ливада- 1; виноград- половина; башта- 1.

Јамаци

Петко, син Николе

Баштина: њива- 6; ливада- 1; виноград- 1; врт- 1.

Никола, син Станише

Баштина: њива- 7; ливада- 1; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Стр. 51а

Из села Попчева,¹⁵³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Богдан, син Степана, из села Трновца¹⁵⁴

Баштина: њива- 9; врт- 1.

Јамаци

Дабижив, син Николе, из села Плавчевца (?)³⁵

Баштина: њива- 11; ливада- 1; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Јован, син Влајча (Влајчо), из села Гајинца¹³³

Баштина: њива- 8; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Из села Студеник (?), друго име Младихна Рудил (?)¹⁵⁵

Војнук Бранко, син Радице. Преминуо. Заменио га Степан, син Богоја, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 12. Јуна 896. године (20. VI 1491).

Баштина у /селу/ Студенику (?):¹⁵⁵ њива- 4.

Јамаци

Михајл, син Крајимира, из села Станца¹²⁵

Баштина: њива- 5; ливада- 1; башта- 1.

Станиша, син Бранка, из села Шујинца (?)¹⁵⁶

Баштина у селу Студенику (?):¹⁵⁵ њива- 8.

Из села Балиновца,¹⁵⁷ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Димитри, син Радоја

Јамаци

Богдан, син Грујка /и/ Радивој /син/ Грујка (Грујке)
 Баштина споменутих: њива– 5; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1;
 воденица– 1.

Из села Бујковца¹⁶ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Јован, син Радохње, из села Лукова.¹⁴⁷ Преминуо. Заменио
 га Димитри, на основу писма врањског кадије од 27. Ramazana 899. године
 (2. VII 1494).

Баштина: њива– 7; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Радослав, син Богдана, из села Буновца¹⁰⁸
 Баштина: њива– 6; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1; воденица–
 половина.

Димитри, син Боре, из села Цак[ан]овца.⁷²

Баштина: њива– 7; виноград– 1; башта– 1; врт– 1; гувно– 1.

Стр. 516

Из села Тентар,¹⁵⁸ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Јован, син Ђуре (Ђуро)

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– половина; башта– 1; гувно–
 1.

Јамаци

Марко, син Радосава, из села Грамаде¹²³

Баштина: њива– 6; виноград, од кога се узима ушур; гувно– 1; врт–
 1.

Радица, син Ивана, из споменутог села

Баштина: њива– 5; виноград, од кога се узима ушур; гувно– 1; врт–
 1.

Из села Берчовца,¹⁵⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Димитри, син Радомира, из села Грамаде.¹²³ Споменути је
 преминуо. Заменио га Димитри, син Јована, од војнучких синова, на
 основу писма врањског кадије од 5. Šabana 897. године (2. VI 1492).

Баштина: њива– 8; гувно– 1.

Јамаци

Лазар, син Вука, из села Миливојца⁹

Баштина: њива– 4; виноград– 1; гувно– 1.

Доброслав, син Бојка, из села Самољица⁹²

Баштина: њива– 7; ливада– 4.

Војнук Станиша, син Вука, из села Берчовца.¹⁵⁹ Споменути је преминуо. Заменио га Дабижив, на основу писма врањског кадије од 7. Ševvala 897. године (2. VIII 1492).

Баштина: њива– 14; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Лала, син Радице

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1.

Бежан, син Вука, из села Неговца

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Из села Летовице,⁷⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Јован, син Радосава

Баштина: њива– 15; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; ливада– 1; воденица– пети део.

Јамаци

Богдан, син Војина. Споменути је преминуо. Заменио га Дабижив, син Радосава, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 5. Šabana 897. године (2. VI 1492).

Баштина: њива– 18; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– пети део.

Радица, син Вукашина, из села Балиновца¹⁵⁷

Баштина: њива– 4.

Стр. 52а

Из села Доње Самољице,⁹² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Стојан, син Бојка, из села Летовице⁷⁵

Баштина: њива– 6; ливада– 4; гувно– 1.

Јамаци

Стојко, син Губера (?)

Баштина: њива– 6; ливада– 4;

Стојан, син Боје

Баштина: њива– 9; ливада– 1; воденица– пети део; виноград– 1; гувно– 1; врт– 1.

Из села Добрешева,¹⁶⁰ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Јако, брат Степана

Баштина: њива– 8; гувно– 1.

Јамаци

Радослав /син/ Вукашина

Баштина: њива– 10; врт– 1; гувно– 1.

Радослав Ђурђ (Ђорђе)

Баштина: њива– 10; виноград– 1; гувно– 1.

Из села Горње Глочке,⁷⁴ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Радослав, син Богослава

Баштина: њива– 2; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Димитри, син Радослава

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Радохња, син Влкашина, из села Дobreшева.¹⁶⁰ Споменути је преминуо. Заменио га његов син Бранко, на основу писма врањског кадије из 896. године (1490/91).

Баштина: њива– 9; врт– 1; гувно– 1.

Из села Ваганца,⁹⁴ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Никола, син Милоша

Баштина: њива– 12; винограда– 2; воденица– пети део; врт– 1.

Јамаци

Никола, син Влајка

Баштина: њива– 10; виноград– 1; врт– 1; воденица– пети део.

Богдан, син Јака (Јако), из села Магленца.⁶² Споменути је преминуо.

Заменио га Степан, син Богдана, на основу писма врањског кадије од 12. Јануара 896. године (20. VI 1491).

Баштина: њива– 6; врт– 1; ливада– 1; воденица– пети део.

Стр. 526

Из села Кошарева,¹⁶¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Димитри, син Радослава

Баштина: њива- 6; ливада- 1; врт- 1; гувно- 1; виноград- 1;
воденица- осми део.

Јамаци

Димитри, син Раденка

Баштина: њива- 8; вртова- 2; виноград- 1; воденица- половина;
гувно- 1.

Никола, син Богдана

Баштина: њива- 10; гувно- 1; врт- 1; виноград- 1.

Из села Бойин Дола,¹⁶² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Степан, син Михе (Михо)

Баштина: њива- 7; ливада- 2; виноград- 1; врт- 1; башта- 1.

Јамаци

Богојин, син Хранислава

Баштина: њива- 12; ливада- 2; виноград- 1; башта- 1; врт- 1;
гувно- 1; орах- 1.

Костадин, син Војина

Баштина: њива- 15; ливада- 2; врт- 1; виноград- 1; гувно- 1.

Из села Претине,¹⁶³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Ђура, син Степана

Баштина: њива- 4; виноград- 1; гувно- 1; врт- 1.

Јамаци

Јован, син Радослава, из села Кошарева¹⁶¹

Баштина: њива- 7; гувно- 1; врт- 1.

Јован, син Марка, из села Кошарева (?)¹⁶¹

Баштина: њива- 7; виноград- 1; гувно- 1.

Из села Горње Кознице,¹⁵⁰ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Радослав, син Веселка

Баштина: њива- 8; ливада- 2; вртова- 2; виноград- 1; гувно- 1.

Јамаци

Бранко, син Богдана

Баштина: њива– 8; ливада– 1; врт– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Јован, син Владисава

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Стр. 53а

Из села Белановца,¹⁶⁴ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Михајил, син Богдана

Баштина: њива– 9; ливада– 1; воденица– пети део; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Владисав /син/ Стојка

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1; виноград– 1.

Војин, син Степана, из села Бојин Дола

Баштина: њива– 15; ливада– 1; врт– 1; виноград– 1; башта– 1; гувно– 1; ланиште– 1; воденица– две трећине.

Из села Стропског,¹⁶⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Тодор, син Новака

Баштина: њива– 9; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Бојко, син Богдана

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јован, син Пријезде

Баштина: њива– 9; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; башта– 1.

Из села Срнећег Дола,¹⁶⁶ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Никола, син Дабижива

Баштина: њива– 8; башта– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Мирча (?), син Сокола (Соко). Преминуо. Заменио га Михајил, син Милка, на основу писма врањског кадије од 12. Šabana 896. године (20. VI 1491).

Баштина: њива– 12; врт– 1; гувно– 1; башта– 1.

Димитри, син Војина (Вујина)

Баштина: њива– 11; врт– 1; гувно– 1; башта– 1.

Из села Михове Слатине,¹⁶⁷ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Костадин, син Богдана

Баштина: њива– 7; ливада– 2; виноград– 1; башта– 1; врт– 1; воденица– трећи део; гувно– 1.

Јамаци

Јован, син Богдана

Баштина: њива– 7; виноград– 1; башта– 1; воденица– трећи део; врт– 1; гувно– 1.

Михајил, брат Марка, из села Влахиње¹⁴⁰

Баштина: њива– 3; виноград– 1; врт– 1.

Стр. 536

Из села Лукова,¹⁴⁷ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Радица, син Драгоша

Баштина: њива– 14; виноград– 1; гувно– 1.

Јамаци

Радослав, син Ђуре (Ђуро)

Баштина: њива– 7; врт– 1; гувно– 1.

Димитри, син Раје

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Из села Врбова, друго име Хумјани¹⁶⁸

Војнук Ђура, син Богдана

Баштина: њива– 10; ливада– 1; виноград– 1; воденица– трећи део; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Богдан, син Ђуре (Ђуро). Споменути је преминуо. Заменио га Степан, син Михајила, на основу писма врањског кадије од 12. Šabana 896. године (20. VI 1491).

Баштина: /заједничка/ са оцем.
Вук, син Ђуре (Ђуро), неожењен

Из села Бујковца,¹⁶ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Радивој, син Крајислава
Баштина: њива- 5; врт- 1; виноград- 1.

Јамаци

Богдан, син Рајчина

Баштина: њива- 6; врт- 1; виноград- 1.

Јован, син Степана, из села Клисуре

Баштина: њива- 5; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1; воденица- трећи део.

Из села Горњег Турашовца,¹¹⁰ припада споменутој /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Степан, брат Јована, из села Каталенца¹⁰⁷

Баштина: њива- 3; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Јамаци

Пејо, син Ђуре (Ђура), из села Лукова.¹⁴⁷ Преминуо. Заменио га Радослав, на основу писма врањског кадије од 7. Sefera 896. године (20. XII 1490).

Баштина: њива- 6; вртова- 2.

Степан, син Петка, из села Хвоста (?)¹³⁴

Баштина у селу Брстову (?): њива- 2; врт- 1; гувно- 1.

Стр. 54а

Из села Јегревца (?),¹¹⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Дабижив, син Димитрија, из села Житорађе (?)¹⁰¹

Баштина: њива- 8; ланиште- 1; врт- 1; гувно- 1.

Јамаци

Марко, син Оливера, из села Кијева¹¹²

Баштина: њива- 9; врт- 1; гувно- 1.

Радослав /син/ Богдана, из села Хрковца.¹⁶⁹ Преминуо. Заменио га
Димитри син Драгослава, на основу писма врањског кадије од 12. Šabana
896. године (20. VI 1491). године

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Из села Коруница, друго /име/ Келава Граница,¹⁷⁰
припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Рајкан, син Стојана

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Бранко, син Стојана

Баштина: њива– 8; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Петко, син Богослава, из села Михловца (?)

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Из села Рибница⁵⁶ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Јован, син Бранка, из села Дубнице⁴⁹

Баштина: њива– 9; врт– 1.

Јамаци

Никола, син Рајка, из села Дубнице⁴⁹

Баштина: њива– 3.

Радослав, син Богдана, из села Белановца¹⁶⁴

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; ливада– 1.

Из села Ристовца,¹⁷² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Степан, син Боје, из села Богдановца⁹⁵

Баштина: њива– 4; гувно– 1.

Јамаци

Петри(j), син Бранка, из села Доњег Турашовца¹¹⁰

Баштина: њива– 4; гувно– 1, у /селу/ Ристовцу.¹⁷²

Радивој, син Радослава, из села Мазараћа¹³⁸

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; воћке– 5; воде–
четврти део.

Стр. 546

Из села Мирчавца,¹⁷³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Предраг, син Степана
Баштина: њива– 8; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Богдан, син Степана

Баштина: њива– 8; врт– 1; гувно– 1.

Радош, син Дралета (Драле), из села Барбарушинца.¹²² Преминуо. Заменио га његов син Одивер, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 12. Ђабана 896. године (20. VI 1491).

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; башта– 1; виноград– 1; воденица– половина.

Из села Стаковца,¹⁷⁴ припада истој /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Петри, син Вукашина, из села Буновца¹⁰⁸
Баштина: њива– 3; виноград– 1; гувно– 1; ливада– 1.

Јамаци

Дуда, син Влајче, из села Кацапуна.⁹⁵ Споменути је преминуо. Заменио га његов син Рајко, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 12. Ђабана 896. године (20. VI 1491).

Баштина: њива– 9; ливада– 1; винограда– 2; гувно– 1; воћки– 20; воденица– 2 петине (?).

Мелко, син Ненада, из села Копањана¹⁷⁵

Баштина: њива– 4; врт– 1; гувно– 1.

Из села Ристовца,¹⁷² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Војнук Тома, син Ненада, из села Копањана¹⁷⁵

Баштина: њива– 9; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Јован, син Степана

Баштина: њива– 10; врт– 1; гувно– 1; виноград– 1; ливада– 2.

Стојан, син Донка (Донко)

Баштина: њива– 4; виноград– 1; гувно– 1.

Укупно: лица– 327; гендера– 109; јамака– 218.

Стр. 55а

Н а х и ј а В Р А Њ Е

Потчињени (припадају) сераскеру (војном старешини) Муси.

Из села Црвена Јабука, друго име Кумариново,¹⁷⁶
припада /нахији/ ВРАЊЕ

Џебелија војнук Милат, рођак Ахмед-паше
Баштина: њива– 5; ливада– 2; врт– 1; гувно– 1. виноград– 1.

Јамаци

Бојко, син Раке
Баштина у споменутом селу: њива– 5; ливада– 2; винограда– 2; врт–
1; гувно– 1.

Петко, син Николе
Баштина: у селу Црвена Јабука:¹⁷⁶ њива– 6.
Степан, син Милутина
Баштина: њива– 5.

Из села Станца,¹²⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Џебелија војнук Вуксан, син Ђорђа (Ђурђа)
Баштина: њива– 5.

Јамаци

Васил, син Божића
Баштина: њива– 3.
Вукашин, син Ђуре (Ђуро)
Баштина: њива– 3.
Вук, његов син
Баштина: њива– 3.

Стр. 55б–56б

Празне странице.

Стр. 57а

Допуна војнuka – џебелија нахије ВРАЊЕ, потчињених
(припадајућих) сераскеру

Из села Бујин Дела,¹⁶² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Степан, син Калојана
Баштина: њива– 5.

Јамаци

Јован, син Калојана

Баштина: њива– 5.

Петко, син Мартина

Баштина: њива– 5.

Михал, син Рајка

Баштина: њива– 5.

Споменути /јамаци/ су раја. За /добијање/ берата издато је тескере (препорука), 2. Ramazana 894. године (30. VII 1489).

Из села Доње Коћуре,¹⁰⁹ са мезром Пресло,¹⁷⁷ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Боја, син Велимира, из села Шајинца¹⁷⁸
Баштина: њива– 8; ливада– 1; врт– 1.

Јамаци

Михал, син Добрилка, из села Коћуре¹⁰⁹

Баштина: њива– 6; ливада– 2; вртова– 2.

Михајил, син Вукашина, из села Коћуре¹⁰⁹

Баштина: њива– 5; ливада– 1; гувно– 1.

Новак, син Радосава. Споменути је преминуо. Заменио га Димитри, син Радосава, на основу писма врањског кадије од 4. Зилхиццеа 900. године (26. VIII 1495).

Баштина: њива– 6; ливада– 2; врт– 1; гувно– 1.

Цебелија Јован, син Радисава, из села Коћуре¹⁰⁹

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1.

Јамаци

Димитри, син Мирка, из села Шајинца¹⁷⁸

Баштина у /селу/ Коћури:¹⁰⁹ њива– 6; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Пејо, син Петка, из села Шајинца

Баштина у /селу/ Коћури: њива– 5; ливада– 1.

Радомир, син Богдана, из села Шајинца¹⁷⁸

Баштина у /селу/ Коћури:¹⁰⁹ њива– 5; ливада– 1; воденица– 1, поседују је заједнички сва четворица.

Из села Врбана,⁷⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Ђура, син Богослава
Баштина: њива– ?.

Јамаци

Цветко, син Бранка

Баштина: њива– 5.

Радивој, син Братуша, из села Врбана⁷⁹

Баштина: њива– 5; виноград– 1.

Радисав, син Богдана

Баштина: њива– 5.

Из села Црквишта,¹⁷⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Брајан, син Белче (Јелче)
Баштина: њива– 5.

Јамаци

Радисав, син Димитрија

Баштина: њива– 5.

Димитри(j), син Петка

Баштина: њива– 5.

Стојан, син Богослава

Баштина: њива– 5.

Из села Ђурковце (?),¹⁸⁰ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Стојан, син Михаила
Баштина: њива– 5; виноград– 1.

Јамаци

Јован, син Рајка (Рајке)

Баштина: њива– 5.

Данчул, син Милоша

Баштина: њива– 5.

Радивој, син Бративоја (?)

Баштина: њива– 5.

Стр. 576

Из села Бачевишта,¹⁸¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Радица, син Витомира. Преминуо. Заменио га Степан, његов братанац, на основу писма врањског кадије од 24. Ramazana 894. године (21. VIII 1489).

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1; воденица– 1.

Јамаци

Новак, син Павела

Баштина: њива– 3; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Костадин, син Влајка

Баштина: њива– 4; ливада– 1; врт– 1.

Петко, син Златка

Баштина: њива– 4; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Из села Сухарина Ториште (?),¹⁸² припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Ненаде, син Радице

Баштина: њива– 5.

Јован, син Радице

Баштина: њива– 5.

Милош, син Новице (?)

Баштина: њива– 5.

Јанчул(а), син Степана

Баштина: њива– 5.

Из села Длбока Падина (?)¹⁸³

Цебелија Никола, син Јована. Споменути Никола је преминуо.

Заменио га његов брат Костандин, на основу писма врањског кадије од 13. Ramazana 900. године (7. VI 1495).

Баштина: њива– 5; гувно– 1.

Јамаци

Тома, син Божидара; Богослав, син Петка; Јован, син Петка

Мезра Орманак (?),¹⁸⁴ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Исхак, син Исмаила
Баштина: њива– 6.

Јамаци

Хемза, син Капуције
Баштина: њива– 6.
Јован, син Богдана
Баштина: њива– 6.
Петко, син Варабина (?)
Баштина: њива– 6.

Из села Класница (?),¹⁸⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Дабижив, син Јована

Јамаци

Димитриј, син Дабижива; Нене, син Дабижива
Баштине споменутих, са њиховим оцем: њива– 15; ливада– 2;
виноград– 1; врт– 1; башта– 1; гувно– 1.
Радисав, брат Дабижива. Преминуо. Заменио га његов син Ђура,
минуле године, на основу писма врањског кадије од 27. Muhattema... (?)
године.¹⁸⁶

Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1.

Цебелија Јован, син Радисава
Баштина: њива– 6; ливада– 1; башта– 1; гувно– 1.

Јамаци

Димитар, син Оливера
Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1.
Јован, син Оливера
Баштина: њива– 7.
Богдан, син Оливера

Стр. 58а

Допуна војнук – цебелија потчињених Муси, сераскерију
/нахије/ ВРАЊА

Из села Лице Обршћ (!?).¹⁸⁷ Настанили су се раскрчујући
орман (шуму). Припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Дабижив, син Радована
Баштина: њива– 5.

Јамаци

Радислав, син Радивоја

Баштина: њива– 5; воденица– 1, поседују је сва четворица.

Петко, син Радивоја

Баштина: њива– 5; ваљвица– 1; поседују је сва четворица.

Петко, син Радисава

Баштина: њива– 5.

Мезра Градиште,¹⁸⁸ припада /нахији/ ВРАЊЕ. Пусто је планинско место. Настанили су се крчећи секирома шуму.

Цебелија Стојан, син Степана

Јамаци

Радоња, син Радивоја; Вук, син Радивоја; Мелко, његов син

Мезра Круканица, друго име Платнеште,¹⁸⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ. Пуста је планина. Настанили су се секирома раскрчујући шуму.

Цебелија Дабе, син Јована

Баштина: њива– 5; ливада– 1.

Јамаци

Миркша (Мркша), син Тодора. Преминуо је. Уместо њега уписан је Ђуро син Бранка, 4. Ђабана 894. године (3. VII 1489), а на основу писма врањског кадије; од нерегистрираних је.

Баштина: њива– 5; гувно– 1.

Михајил, син Петка

Баштина: њива– 5; гувно– 1.

Степан, син Станча

Баштина: њива– 5; гувно– 1.

Из села Норче,¹⁹⁰ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Настанили су се секирома раскрчујући шуму.

Цебелија Никола, син Брајка

Баштина: њива– 3.

Јамаци

Ђура, син Данета (Дабета) (Дане, Дабе)

Баштина: њива– 3.

Дабижив, син Јована

Баштина: њива– 3.

Димитри, син Рајча, уместо његовог (свог) оца

Баштина: њива– 3.

Стр. 586

Из села Церовца (?),¹¹⁸ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Џебелија Иваниш, син Маргана

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Дане, син Илије

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јова, син Илије

Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Ђура, брат Иваниша

Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Џебелија Радивој, син Маргана

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Степан, син Радисава

Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; гувно– 1; воденица– 1.

Стојан, син Радисава

Баштина: заједничка је са братовом (јединствена).

Дабижив, син Драје (?)

Баштина: њива– 3; виноград– 1; гувно– 1.

Џебелија Јован, син Богдана

Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Ђура, син Степана

Баштина: њива– 5; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Бранко, син Ралине (Ралина)

Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јован, син Богослава

Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Из села У ск о г а н ц и,¹⁹¹ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија војнук Станимир, син Бранка

Баштина: њива– 4; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1.

Јамаци

Марко, његов братанац. Преминуо. Заменио га Михал, син Ђурђа, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 22. Ramazana 894. године (19. VIII 1489).

Баштина: њива– 4; виноград– 1; башта– 1; гувно– 1.

Божидар, син Николе

Баштина: њива– 4; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Радивој, син Ђуре (Ђура)

Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; ливада– 1.

Цебелија Раша, син Богдана

Баштина: њива– 5; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Марко, син Јована

Баштина: њива– 3; виноград– 1; ливада– 1.

Рајко, син Јована

Баштина: њива– 2; виноград– 1; ливада– 1.

Радица, брат Раще, уместо Милоша

Баштина: њива– 5; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Воденица– 1, сви је заједнички поседују.

Стр. 59а

Допуна војнук – цебелија вилајета ВРАЊА, потчињених сераскери

Из села Турснице,⁵³ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Дабе, син Војижне, из села Лапрдинца⁵⁴

Баштина: њива– 13; ливада– 1; виноград– 1; ланишта– 3; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Рајчина, син Петка; Петко, син Крајисава
 Баштина споменутих: њива– 12; гувно– 1.
 Бранислав, син Евде (Евдо)
 Баштина: њива– 8; гувно– 1.

Из села Грујина (?) Польана,¹⁹² припада /нахији/
ВРАЊЕ

Крчећи шуму настанили су се.

Цебелија војнук Радисав, син Богосава
 Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Милош, син Богашина (?)
 Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.
 Милош, син Степана
 Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.
 Брадохња, син Рајка
 Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Мезра Плад (н) и ште.¹⁸⁹ Једна је пуста планина. Настанили
 су се секирома раскрчујући шуму. Припада /нахији/ **ВРАЊЕ**

Цебелија војнук Никола, син Јована

Јамаци

Пејо, син Радоја; син Костадина; Степан, син Костадина

Из села Бенковца (?),¹⁹³ припада /нахији/ **ВРАЊЕ**

Цебелија војнук Рајко, син Новака
 Баштина: њива– 5; виноград– половина; воденица– 1; ливада– 1;
 врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Радица, син Новака
 Баштина: њива– 11; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.
 Раја, син Витана (?)
 Баштина: њива– 5; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Вите (?), син Ралка (Ралко)
Баштина: њива– 5; виноград– једна половина.

Цебелија Дабижив, син Марка

Баштина: њива– 12; врт– 1; ливада– 1; гувно– 1; воденица– четврти део.

Јамаци

Ђон, син Дабижила; Степан, син Дабижила

Баштине споменутих: њива– 12; ливада– 2; врт– 1; гувно– 1.

Марко, син Иванка

Баштина: њива– 5; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Стр. 596

Из села Равног Дела,¹⁹⁴ настанили су се крчећи шуму.
Припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Нејак (?), син Добкула (Добкул)

Јамаци

Михајил, син Степана, из села Јанбуке¹⁹⁵

Баштина: њива– 3.

Павел, син Радула

Баштина: њива– 3.

Богдан, син Ђуре (Ђуро), из села Панбука (Јанбука)

Баштина: њива– 10.

Из села Козјег Дола,⁴⁵ припада /нахији/ ВРАЊЕ

Цебелија Јован, син Драгоша

Баштина: (?)¹⁰⁴

Јамаци

Костадин, син Дабижила, из села Влахрине¹⁴⁰

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Петко, син Владисава, из села Брезнице³⁰

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Никола, син Богосава, из села Трпана (?)¹⁹⁶

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Укупно: 120 лица; гондера– 30, јамака– 90.

Стр. 806

**ВРАЊСКА НАХИЈА, Ђустендилски санџак, месеца
Zilhiccea 894. године (26. X-24. XI 1489).**
Потчињени Јусуфу, сину Бајрама, сераскер војнука-ћебелија, припадају /нахији/ ВРАЊЕ

Село П р и б о ј¹¹

Ћебелија војнук Јован, син Оливера

Јамаци

Никола, син Оливера

Баштина: њива- 6; ливада- 1; гувно- 1.

Јован, брат Радосава, уместо Николе, сина Оливера. Пошто се споменути Никола /грешком/ понавља, уместо њега уписан је (Јован). Од нерегистрираних је, из села Врбана (?).⁷⁹

Баштина: њива- 5; виноград- 1; врт- 1.

Марко, син Дабижива, из села Рђавице¹²

Баштина: њива- 5; гувно- 1.

Степан, син Богосава, из села Рђавице¹²

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Село Р у с ц и³⁹

Ћебелија Никола, син Петка. Ради обнове берата споменутом са приододатим му јамацима, санџакбег Ахмед-бег издао је тескериу 7. Ševvala 895. године (24. VIII 1490).

Јамаци

Јован, брат Петка; Милош Лагатор, брат Петка; Радосав, син Јована, Михаил, брат Петка; Никола, брат Милоша

Баштине: њива- 11; врт- 1; винограда- 2; гувна- 2; башта- 1.

Село Р у с ц и³⁹

Ћебелија Рајко, син Мајкета (Мајке). Ради обнове берата споменутог са приододатим му јамацима санџакбег Ахмед-бег је издао тескериу 7. Ševvala 895. године (24. VIII 1490).

Баштина: њива- 5; виноград- половина; врт- половина; гувно- 1.

Јамаци

Радосав, син Мајкета

Баштина: заједничка је са братом.

Степан, брат Мајкета

Баштина: њива– 7; виноград– четвртина; врт– четвртина.

Пуниша (?), син Богдана

Баштина: њива– 2; виноград– четвртина; врт– четвртина

Марко, брат Михајила

Баштина: заједничка је са братом.

Село Гумериште²

Цебелија Миладин, син Радице. Ради обнове берата споменутог са приододатим му јамацима санџакбег Ахмед-бег је издао тескеру 7. Ševvala 895. године (24. VIII 1490).

Баштина: њива– 2; виноград– 1.

Јамаци

Јован, син Миладина

Баштина: њива– ?¹⁹⁷

Радован, син Миладина

Баштина: њива– 2.

Костадин, син Миладина

Баштина: њива– 2.

Радица, син Миладина

Баштина: њива– 2.

Стр. 81а

Село Шајинце¹⁵⁶

Цебелија Степан, син Николе. Ради обнове берата споменутог петорици, са јамацима, издата је тескера 7. Ševvala 895. године (24. VIII 1490).

Баштина: њива– 5; виноград– 1; ливада– 1; гувно– 1.

Јамаци

Вукашин, његов (Степанов) син

Баштина: њива– 5; врт– 1; гувно– 1.

Сане (Шане), брат Степана. Преминуо. Заменио га његов син Крајимири, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 20. Šabana 898. године (6. VI 1493); /и/ Степан, његов син.

Баштина: њива– 6; ливада– 2; виноград– 1; воденица– шести део; вальвица– пети део; врт– 1; воћки– ораха– 6 дрвета.

Ђура, син Милоша

Баштина; њива– 3; врт– 1; гувно– 1.

Село Шајинце¹⁵⁶

Цебелија Божидар, брат Санета (Сане). Ради обнове берата споменутом са њему приододатим јамацима издата је тескера 7. Ševvala 895. године (24. VIII 1490).

Баштина: њива– 5; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– шести део; вальвица– пети део.

Јамаци

Јован, његов (Божидара) брат. Преминуо. Заменио га Богдан, син Данчула, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 12. Šabana 898. године (29. V 1493) године.

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1.

Никола, син Михајила, из села... (?)¹⁹⁸

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећина

Петко, син Рајка (Ранка)

Баштина: њива– 3; воденица– трећина.

Михајил, син Николе

Баштина: заједничка је са оцем.

Јако (Мако), брат Јована

Баштина: нема је.

Село Јагниле¹⁴

Цебелија Раша, син Ранкула (Ранкул). Ради обнове берата, споменутима је издата тескера 12. Recepa 897. године (?) (10. V 1492).

Баштина: њива– 3.

Јамаци

Тодор, син Брајана (Трајана)

Баштина: њива– 3.

Богавец, син Данета (? Дане)

Баштина: њива– 3.

Немир (?), син Стојка

Баштина: њива– 3.

Брајан (Трајан), син Михајила, уместо свог оца

Баштина: њива– 4; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Село Пресечка⁶¹

Цебелија Степан, син Продана. Ради обнове берата споменутом са приододатим му јамацима издата је тескера 7. Ševelala 895. године (24. VIII 1490).

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Дабижив, син Божића, из села Магленца.⁶² Преминуо. Заменио га његов син Никола.

Баштина: њива– 9; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Никола, братанац Степана

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Никола, син Спире (Спира)

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Богослав, син Екрасина (Ефрасина), из села Магленца

Баштина: нема је.

Село Козји Дол⁴⁵

Цебелија Никола, син Јована. Ради обнове берата, споменутој петорици, са јамацима, издата је тескера 7. Ševelala 895. године (24. VIII 1490).

Баштина: њива– 9; ливада– 2; вртова– 2; гувно– 1; воденица– трећи део.

Јамаци

Велимир, син Николе; Богдан, син Николе; Брајан (Трајан), син Николе

Баштине: заједничке (неподељене) са њиховим оцем.

Божидар, син Николе

Баштина: заједничка је са оцем.

Стр. 81б

Село Козји Дол⁴⁵

Цебелија Степан, син Ненада (Ненаде). Ради обнове берата, на основу пописа, Ахмед бег је споменутима издао тескеру 7. Ševelala 895. године (24. VIII 1490).

Баштина: њива– 10; ливада– 5; вртова– 2; воденица– трећи део.

Јамаци

Радосав, син Братуша (Братуш)

Баштина: њива– 8; ливада– 3; врт– 1; гувно– 1; воденица– 1 и једна петина.

Атанас, син Братуша

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећина.

Марко, син Радосава

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Војин, син Станише

Баштина: њива– 3; врт– 1.

Село Турештица⁵³

Цебелија Давид, син Божића. Ради обнове берата, споменутима је издата тескера 20. Cemaziyel–evvela 896. године (31. III 1491).

Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Милдрица, син Оливера

Баштина: њива– 5; виноград– половина; гувно– половина.

Радоја (Радоња), син Божића

Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1.

Димитри Оливер

Баштина: њива– 5; виноград– половина; гувно– половина.

Милош, син Оливера

Баштина: заједничка је са братом.

Село Божењевач²⁴

Цебелија Рад(ив)ој, син Јакова (Јако, Јаков). Ради обнове берата, споменутима је издата тескера 20. Cemaziyel–evvela 896. године (31. III 1491).

Баштина: њива– 8; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Михајил, син Николе

Баштина: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Марко, брат Радосава

Баштина: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Радосав, син Станка, из села Ваче¹⁹⁹

Баштина: њива– 12; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; ливада– 1.

Степан, брат Марка
Баштина: /заједничка/ са братом.

Село Сувојница²³

Цебелија Рад(ив)ој, син Вукосава. На молбу споменутог да им се обнови берат, издата је тескера првог дана Muhattema 896. године (14. XI 1490).

Баштина: њива- 7; врт- 1; гувно- 1; башта- 1; приход од винограда- 120 медри.

Јамаци

Радосав, син Дабижива

Баштина: њива- 5; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Јован, син Драгослава, из села Жужельице³⁶

Баштина: њива- 9; врт- 1; гувно- 1.

Јован, син Радисава

Баштина: њива- 3; врт- 1; гувно- 1.

Марко, син Радослава

Баштина: њива- 3; виноград- трећи део; гувно- 1.

Село Жуљешица³⁶

Цебелија Михајил, син Димитрија. Ради обнове берата, споменутима је издата тескера 20. Cemaziyel-evvela 896. године (31. III 1491).

Баштина: њива- 7; врт- 1; гувно- 1.

Јамаци

Јован, брат Димитрија, из села Лукарца (?)³⁷

Баштина: њива- 7; врт- 1; гувно- 1.

Никола, син Владисава, из села Јастрепца¹⁰

Баштина: њива- 4; врт- 1; гувно- 1; у селу Буновцу (?): виноград- 1; воденица- пети део.

Вукашин, син Јована, из села Лукарца (?)³⁷

Баштина: нема је.

Стр. 82а

Село Буштрање²³

Цебелија Војнук Станиша, син Рад(ив)ој. Ради обнове берата споменутима је издата тескера 7. Ševvala 895. године (24. VIII 1490).

Баштина му је /заједничка/ са његовим синовима.

Јамаци

Марко, његов син; Димитри, други /његов син/
Баштина: њива– 6; виноград– 1; гувно– 1.
Радосав, син Николе. Пременио га његов син Влк (?), на
основу писма врањског кадије од 15. Sefera 896. године (28. XII 1490).
Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.
Никола, син Радисава
Баштина: /заједничка/ са оцем.

Село Лукарце³⁷

Џебелија Марко, син Вукашина. Ради обнове берата, споменутима
је издата тескера 20. Cemaziyel-evvela 896. године (31. III 1491).
Баштина: њива– 4; виноград– са браћом; гувно– 1; ланиште 1.

Јамаци

Марко, брат Јована; Степан, његов (Марков) брат
Баштина споменутих: њива– 9; врт– 1; гувно– 1; ланиште– 1.
Вук, брат Вукашина
Баштина: њива– 4; виноград– 1, /заједнички/ са браћом; врт– 1.
Пуниша (?), брат Марка
Баштина: /заједничка/ са браћом је.

Село Сувојница¹³

Џебелија Крстадин (Христадин), син Стојана. Пошто су споменути
замолили, издата им је тескера за обнову берата првог дана Muħartema 896.
године (14. XI 1490).

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Никола, брат Радослава
Баштина: њива– 7; ливада– 1; врт– 1; виноград– 1; башта– 1.
Војихна, син Радослава
Баштина: њива– 3; ливада– 1; виноград– 1.
Михајил, син Радослава, уместо Јована. Пошто је преминуо, на
његовом месту је уписан хајмане (нерегистрирано лице).
Баштина: њива– 3; ливада– 1; виноград– 1; башта– 1.
Новак, син Николе
Баштина: заједничка је са његовим оцем.

Село Бунушевце³³

Цебелија војнук Милош, син Бунуша (Тонуша, Јонуша). Пошто је споменути преминуо, уместо њега уписан је Брајан, син Војихне, од нерегистрираних, на основу писма кадије од 20. Семазијел-еввела 896. године (31. III 1491).

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– половина; гувно– 1; воденица– четврти део (четвртина).

Јамаци

Велимир, син Бунуша

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– половина; гувно– 1; воденица– четвртина.

Рајан, син Божића

Баштина: њива– 14; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Костадин, син Бунуша, уместо Брајана

Баштина: /заједничка/ са братом.

Јован, син Радоја

Село Раковац⁶⁵

Цебелија Богдан, син Ђуре (Ђуро) и споменути (!). Ради обнове берата, споменутима је издата тескера 11. Сефера 896. године (24. XII 1490).

Јамаци

Донче, његов (Богдана) брат; Јован, син Донча

Баштине споменутих: њива– 14; ливада– 2; врт– 1; гувна– 2; воденица– пети део.

Раја, син Донча

Баштина: заједничка је са оцем.

Стр. 826

Село Раковац⁶⁵

Цебелија Никола, брат Мелка (Мелко). Ради обнове берата споменутог, издата је тескера 18. Ђеввала 897. године (13. VIII 1492).

Јамаци

Петко, син Раје

Баштина: њива– 5; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Ђура, син Богдана
Баштина: заједничка је са очевом, у селу Раковцу.⁶⁵
Никола, син Војихне, из села Горанца²⁸
Баштина: њива– 4; виноград– 1; гувно– 1; гувно (!)– 1.
Рајко, син Раје
Баштина: заједничка је са братовом.

Село Липовик⁸⁴

Цебелија Петко, син Богдана, уместо свог оца. Пошто је погинуо у рату на западу (на западном бојишту), уместо њега уписан је његов син.
Баштина: њива– 4; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Јован, син Евка (Евко)
Баштина: њива– 5; врт– 1; гувно– 1.
Новак, син Радоја
Баштина: њива– 3; врт– 1; гувно– 1.
Бранко, син Николе
Баштина: њива– 3; вртова– 2; гувно– 1.
Богдан, син Николе
Баштину нема. Да је створи крчењем пусте планине.

Село Сува Морава⁵

Цебелија Богдан, син Вукашина. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера 16. Zilhiccea 896. године (20. X. 1491).
Баштина: њива– 4; врт– 1.

Јамаци

Степан, син Милоша
Баштина: њива– 2; виноград– 1.
Продан, син Иваниша
Баштина: њива– 8; врт– 1; гувно– 1.
Доброслав Рајчин
Баштина: њива– 6; врт– 1.
Јован, брат Продана
Баштина: њива– 3; врт– 1.

Село Илинце²⁰¹

Цебелија Јован Богдан. Ради обнове берата споменутима је издата тескера 18. Safera 896. године (1. I 1491).

Баштина: њива– 8; воденица– шести део; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Димитри, син Николе; Јован, син Николе; Степан, син Николе, уместо оца

Баштина: њива– 17; винограда– 3; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећи део.

Радосав, син Бранка

Баштину нема. Да крчи пусту планину.

Село Ратово (?)²⁰²

Цебелија Милош, син Крале

Баштина: њива– 3; врт– 1; гувно– 1.

Стр. 83а

Јамаци

Новак, брат Милоша. Преминуо. Заменио га Радослав, његов син, на основу писма врањског кадије од 28. Safera 896. године (11. I 1491).

Баштина: њива– 2; врт– 1; гувно– 1.

Петко, брат Радосава

Баштина: њива– 2; врт– 1; гувно– 1.

Бунић (Бојнић), син Михаила

Баштина: њива– 3; гувно– 1.

Стојан, син Бранка

Баштина: нема је. Да крчи пусту шуму.

Село Жуљељица³⁶

Цебелија Роман (?), син Добромира. Ради обнове берата споменутом, издата је тескера 18. Ševala 897. године (13. VIII 1491).

Баштина: њива– 5; (?) ливада– 1; врт– 1; ланиште– 1.

Јамаци

Никола, син Боре (Тозе)

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; виноград– четвртина.

Костадин, син Николе, уместо свог оца

Баштина: њива– 5; воденица– четвртина.

Костадин, син Мелка, из села Тисовице (?)¹¹⁶

Баштина: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Вук, син Степана

Баштина: заједничка је са очевом.

Село Боровац²⁶

Цебелија Ђура, братанац Костадина. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера 20. *Cemaziyal-evvela* 896. године (31. III 1491).

Баштина: њива– 7; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Никола, син Данчула. Споменути Никола је преминуо. Заменио га Радица, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 22. *Rebiülâhira* 900. године (20. I 1495).

Баштина: њива– 8; гувно– 1.

Димитри, син Данчула

Баштина: њива– 6; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; башта– 1; гувно– 1; воденица– четвртина.

Димитри, син Николе

Баштина: њива– 12; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Бојо, син Николе, из села Братоселца⁸⁵

Баштина: заједничка са очевом.

Село Жујељица³⁶

Цебелија Новак, син Радице. Ради обнове берата споменутима издата је тескера 11. *Safera* 896. године (24. XII 1490).

Баштина: њива– 6; ливада– половина; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећи део.

Јамаци

Петко, син Оливера

Баштина: њива– 5; врт– 1; гувно– 1.

Јован, син Новака

Баштина: њива– 6; ливада– половина; врт– 1.

Ђуро, син Јована, уместо свог оца

Баштина: њива– 8; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Пуниша (?), брат Јована

Баштина: заједничка је са братом.

Село Нисалце (?)²⁰³

Цебелија Нако, син Богосава. Ради обнове берата споменутима, на основу пописа, издата је тескера од санџакбега Ахмед-бега, 7. Ševvala 895. године (24. VIII 1490).

Баштина: њива– 10; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Мелко, син Богдана, из села Пунушевца⁴⁶

Баштина: њива– 14; врт– 1; гувно– 1.

Дабижив, син Витомира

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Никола, син Витомира

Баштина: заједничка је са братовом.

Павел, син Владисава, из села Ивановца

Баштина: нема је.

Стр. 836

Село Трговиште⁴⁷

Цебелија војнук Степан, брат Стаготе (Стагот). Преминуо. Заменио га његов син Милош; од нерегистрираних, у прошлој години, на основу писма врањског кадије од 20. Šabana 898. године (6. VI 1493).

Ради обнове берата споменутима, са приододатим јамацима, издата је тескера санџакбега Ахмед-бега, 7. Ševvala 895. године (24. VIII 1490).

Јамаци

Јован, син Степана

Баштина: њива– 4; ливада– половина; виноград– половина; гувно– 1.

Велимир, син Јована

Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећи део.

Петко, син на Степан

Баштина: заједничка је са очевом

Јован, син Кашин, из села Лукарца³⁷

Баштина: нема је

Село Брезница³⁰

Цебелија Степан, брат Ђуре (Ђура), уместо свог оца. Ради обнове берата споменутим, издата је тескера 16. Ševvala 897. године (11. VIII 1492).

Баштина: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; ливада– 1.

Јамаци Вукашин, син Петка

Баштина: њива– 9; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Манујил (Манојил), син Влада (Влад)

Баштина: њива– 11; ливада– 1; винограда– 2; врт– 1; башта– 1; гувно– 1; воденица– трећи део.

Јован, син Владисава

Баштина: њива– 2; виноград– 1; гувно– 1.

Бранисав, син Радоја, из села Грађишта (?).¹¹³ Преминуо. Заменио га Јован, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 13. Rabiülâhira 900. године (11. I 1495).

Баштина: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; ливада– 1.

Село Паневље⁴

Цебелија војнук Михајил, син Јована. Преминуо. Заменио га Радохња син Михајила, на основу писма врањског кадије од 28. Ramazana 899. године (2. XII 1490).

Ради обнове берата споменутима издата је тескера 8. (?) Safera 896. године (21. XII 1490).

Јамаци

Иванко, син Михајила; Јован, син Иванка

Баштине споменутих: њива– 12; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Степан, син Иванка. Преминуо. Заменио га Петко, његов син, од нерегистрираних, у прошлој години, 3. Šabana 898. године (20. V 1493).

Баштина: њива– 8; ливада– 1; гувно– 1.

Јован, син Милашина, из села Себе Моравија (?).¹⁵² Преминуо. Заменио га Никола, син Милашина, на основу писма врањског кадије од 28. Ramazana 899. године (2. VII 1494).

Село Берковац¹⁹³

Цебелија Никола, син Богдана. Ради обнове берата споменутима, са приододатим јамацима, издата је тескера санџакбега Ахмед-бега, 7. Ševvala 895. године (24. VIII 1490).

Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Драгослав, син Богдана

Баштина: њива– 4; виноград– 1; гувно– 1.

Богослав, син Степана

Баштина: њива– 3; ливада– 1; виноград– 1.
 Вукашин, братанац Продана из села Коснице (?)²⁰⁵
 Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.
 Добротин, син Михајила
 Баштина: њива– 3; гувно– 1.

Село П р о з р а к (?)

Цебелија Никола, син Радице. Будући је умро, уместо њега уписан је његов син. Ради обнове берата, споменутима је издата тескера 26. Zilkade 896. године (30. IX 1491).

Баштина: њива– 6; врт– 1; ливада– 1; гувно– 1.

Јамаци

Јован, брат Радице

Баштина: њива– 7; ливада– 1.

Радослав, син Степана

Баштина: њива– 7; ливада– 1.
 Богдан, брат Иваниша, из села Суве Мораве
 Баштина: њива– 5; врт– 1; гувно– 1.
 Никола, син Радице, из села Јагнилеа (Јагниле)
 Баштину нема

Стр. 84а

Село П р е в о з а к (?)

Цебелија Димитри, син Станислава. Живи у селу познатом по имену Липова (Лева) Глава. Ради обнове берата споменутима је издата тезке-ра 26. Зилкадеа 896. године (30. IX 1491).

Баштина: њива– 3; врт– ?; гувно– ?; у селу Мирче,⁶ ливада– 1.

Јамаци

Којо, брат Димитрија

Баштина: њива– 3; ливада– 1; врт– 1.

Степан, син Оливера

Баштина: њива– 4; ливада– 1; врт– 1.

Петко, син Николе

Баштина: њива– 5; ливада– 1; врт– 1.

Мердан, син Богосава, из села Рђавице¹²
Баштина: њива– 3; врт– 1; гувно– 1.

Село Сува Морава

Цебелија Петко, син Раје. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера 28. Receра 897. године (26. VI 1492).

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; виноград– 1.

Јамаци

Милош, син Станислава

Баштина: њива– 6; ливада– 1; гувно– 1.

Петко, син Станислава

Баштина: њива– 7; ливада– 1; врт– 1.

Марко, брат Радице

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Михајил, син Рајкета (Рајке)

Баштина: нема је

Село Блатар (?) Бара²⁰⁷

Цебелија Јован, син Богоја. Ради обнове берата, споменутима је издата тескера 28. Cemaziyel-evvela 896. године (8. IV 1491).

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Михајил, син Богослава

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Никола, син Богослава

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1; воденица– сва тројица је поседују (Јован, Михајил и Никола).

Радосав, син Крајимира

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Богдан, син Николе

Баштина: њива– 7; гувно– 1; врт– 1.

Село Горње Требешине⁴³

Цебелија Никола, син Богдана. Ради обнове берата споменутима, са приододатим јамацима, издата је тескера 7. Ševvala 895. године (24. VIII 1490).

Баштина: њива– 7; виноград– половина; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Михајил, његов (Николе) брат

Баштина: њива– 7; виноград– половина; врт– 1.

Продан, брат Богдана из села Буке (?).²⁰⁸ Преминуо. Заменио га Никола, син Богдана, од нерегистрираних, прошле године, на основу писма врањског кадије од 27. Ресера 898. године (14. V 1493).

Баштина: њива– 4; врт– 1; гувно– 1.

Димитри, син Степана

Баштина: њива– мезра (?) Костин Дол; ²⁰⁹ ливада– 1; виноград– 1.

Станислав, син Степана, из села Леве Реке¹¹⁵

Баштина: нема је.

Село Горња Засека (?)²¹⁰

Цебелија војнук Радохња, син Петра. Ради обнове берата споменатима, са приододатим јамацима, издата је тескера 11. Ševvala 895. године (28. VIII 1490)

Баштина: њива– 9; виноград– 1; врт– 1; воћке– 20 дрва; гувно– 1.

Јамаци

Степан, брат Ђуре (Ђура), из села Бањаљевац¹⁴⁹

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јован, син Радохње, уместо споменутог (Радохње ?)

Баштина: њива– 9; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Радослав, син Радосава

Баштина: њива– 9; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Богосав, син Радосава, из села Мирковца¹²⁰

Баштина: нема је.

Стр. 846

Село Миливоже⁹

Цебелија Михајил, син Степана, уместо свог оца. Ради обнове берата споменутима са приододатим јамацима, издата је тескера санџакбега Ахмед-бега 7. Ševvala 895. године (24. VIII 1490).

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Јован, син Миладина, уместо оца

Баштина: њива– 5; виноград– 1; башта– 1; гувно– 1.

Брајан, син Вука, уместо оца

Баштина: њива– 5; виноград– 1; башта– 1; гувно– 1.

Продан, син Божића, уместо Јована, сина Николе. Пошто је погинуо на западном бојишту, на његовом месту уписан је нерегистрован (хајмане).

Баштина: њива– 5; виноград– 1; башта– 1; гувно– 1.

Михајил, син Радослава, уместо оца

Баштина: заједничка је са братовом.

Село Божетинце⁷⁰

Цебелија Богослав, син Јована, из села Берковца.⁴⁴ Ради обнове берата споменутима, са приододатим јамацима издата је тескера санџакбега Ахмед-бega 7. Ševvala 895. године (24. VIII 1490).

Јамаци

Михајил, његов (Богослава) брат

Баштина /заједно/са братом/: њива– 7; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1.

Ђуро, брат Богослава

Баштина: њива– 4; у /селу/ Винце (Венче) (?).²¹¹

Никола, син Драјче (Драјчо, Дранчо, Дренчо), уместо Степана, брата Марка

Баштина: њива– 2; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јован, син Дабижива, уместо оца, из села Брадице (?)²¹²

Баштина: њива– 4.

Село Божетинце⁷⁰

Цебелија војнук Димитри, син Радосава. Ради обнове берата споменутим, са припојеним јамацима, издата је тескера 7. Ševvala 895. године (24. VIII 1490).

Јамаци

Рајко, син Радосава; Добрчин, син Радослава

Баштине споменуте браће: њива– 9; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Марко, син Драјче (Драјчо, Вранчо)

Баштина: њива– 4; ливада– 2; виноград– 1; гувно– 1; врт– 1.

Степан, син Николе

Баштина: заједничка је са оцем.

Село Јаноштица⁷⁸

Цебелија Степан, син Николе. Ради обнове берата споменутима, са приододатим јамацима, издата је тескера санџакбega Ахмед-бega⁷. Ševvala 895. године (24. VIII 1490).

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1; двориште (авлија)– 1.

Јамаци

Ђуро, син Петрија (Петри), из села Трпана (?);¹⁹⁶ Јован, његов син; Никола, син Рајка

Баштине: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Степан, син Ђуре (Ђура), из села Кукавице²⁰⁰

Баштина: заједничка са оцем.

Село Доња Сена⁷

Цебелија Брајко, брат Радице. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Баштина: њива– 12; ливада– 1; виноград– 1; башта– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Димитри, син Јована

Баштина: њива– 8; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1; башта– 1.

Марко, син Дабижива

Баштина: њива– 6; башта– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Богдан, син Божина (?)

Баштина: њива– 8; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Димитри, син Рајине (Рајина)

Баштина: нема је.

Стр. 85а

Село Пресечка⁶¹

Цебелија Јован, брат Добросава

Ради обнове берата споменутима, издата је тескера¹¹. Ševvala 896. године (17. VIII 1491).

Ради обнове берата споменутима, са припојеним јамацима, на основу пописа, издата је тескера санџакбega Ахмед-бega, 7. Ševvala 895. године (24. VIII 1490).

Баштина: њива– 4; виноград– 1; поседују је заједнички тројица.

Јамаци

Војин, брат Јована

Баштина: њива– 4; гувно– 1.

Бериша (?), син Доброслава

Баштина: њива– 4.

Јован, син Велче (Велчо)

Баштина: њива– 15; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Никола, син Јована

Баштина: заједничка је са оцем.

Село Доња Сена⁷

Цебелија Дабижив, син Богоја. Ради обнове берата споменутима издата је тескера 11. Receра 896. године (20. V 1491).

Баштина: њива– 5; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Влајко, син Богоја

Баштина: њива– 10; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Рајко, брат Влаје. Уместо Рајка уписан је Јован, син Бранка.

Баштина: њива– 8; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Добросав, син Богоја

Баштина: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1

Ђура, син Бранка, из села Лапрдинца⁵⁴

Баштина: заједничка је са оцем.

Село Врбница⁵⁶

Цебелија Јован, син Радосава. Ради обнове берата споменутима, са приодатим јамацима издата је тескера санџакбега Ахмед-бега 7. Sevvala 895. године (24. VIII 1490).

Баштина: њива– 6; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећи део.

Јамаци

Ђуро, син Радосава

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1.

Димитри, син Балдовина; Петко, син Димитрија

Баштине: њива– 12; ланиште– 1; винограда– 2; гувно– 1; врт– 1.

Стеган, син Степана, из села Белановца

Баштина: заједничка је са оцем.

Село Мирчавце¹⁷³

Цебелија војнук Никола, син Кашина. Ради обнове берата споменутим, са приодатим јамацима, издата је тескера санџакбега Ахмед-бega 7. Ševela 895. године (24. VIII 1490).

Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Добромир, син Вукашина; Никола, син Вукашина; Јован, син Степана

Баштине споменутих: њива– 11; винограда– 2; гувно– 1.

Јован, син Борослава, уместо свог оца

Баштина: заједничка је са братом (?).

Село Бресница³¹

Цебелија војнук Димитри, син Рајчина. Преминуо. Заменио га Богдан, његов син, од регистрираних, на основу писма врањског кадије од 22. Zilkadea 896. године (26. IX 1491).

Баштина: њива– 5; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1.

Стр. 856

Јамаци

Вук, син Димитрија

Баштина: њива– 5; винограда– 2.

Брајан, син Богдана; Лазар, син Богдана

Баштине споменутих: њива– 9; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Радивој, син Хранимира

Баштина: нема је.

Село Валево⁶⁰

Цебелија војнук Никола, син Лазара, уместо Раје. Пошто је погинуо на западном боишту, на његовом месту уписан је од нерегистрованих (хајмане).

Споменутима је издат нов берат.

Јамаци

Радосав, син Радосав (?), уместо Марка. Будући преминуо (?) уписан је на његовом месту.

Баштина: њива– 2; врт– 1; гувно– 1.

Степан, син Богдана, уместо свог оца. Будући преминуо, уместо њега уписан је његов син.

Баштина: њива– 8; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Радосав, син Вукашина, из села Сува Морава⁵

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Богосав, син Дабижива

Баштина: нема је.

Село Катун⁶⁴

Цебелија Витомир, син Радосава. Ради новог берата споменутима је издата тескера.

Баштина: њива– 8; виноград– 1; башта– 1; гувно– 1..

Јамаци

Радохња, његов (Витомира) брат

Баштина: њива– 7; виноград– 1; башта– 1; врт– 1.

Новак, син Николе

Баштина: њива– 10; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1.

Пејо, син Јована

Баштина: /заједничка/ са Новаком.

Јован, син Богдана

Баштина: да обрађује у пустој планини.

Село Дрежница⁵²

Цебелија Михајил, син Богдана. Споменутима је издата тескера.

Баштина: њива– 5; винограда– 2; гувна– 2; врт– 1.

Јамаци

Новак, син Богдана; Радоња, син Ранета, уместо Ралета (Рале);

Димитри, син Радоње (Радоја)

Баштине: њива– 14; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1; други виноград припада посебно (само) Димитрију.

Костадин, син Богдана

Баштина: /заједничка/ са братом.

Село Прибобце³⁴

Цебелија, Рајчо, син Богдана. Ради обнове берата споменутима је издата тескера

Баштина: њива– 7; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Степан, његов (Рајче) брат

Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Доминик (?), син Радосава; Димитри, његов брат

Баштина споменутих: њива– 7; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Радица, син Рајче (Рајчо)

Баштина: заједничка је са оцем.

Стр. 86а

Село Тесовиште²¹³

Џебелија Драгош, син Јована. Ради обнове берата споменутима је издата тескера.

Баштина: њива– 10; виноград– 1; ливада– 1; гувно– 1.

Јамаци

Михајил, његов (Драгоша) брат

Баштина: њива– 2; ливада– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Ђуро, син Продана

Баштина: њива– 7; ливада– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Богдан, син Продана. Преминуо. Уместо њега Димитри.

Баштина: њива– 7; виноград– 1; гувно– 1.

Јован, син Драгоша

Баштина: заједничка је са оцем.

Село Брњаре²¹

Џебелија Ђуро, син Степана. Ради обнове берата споменутима је издата тескера.

Баштина: у селу Буштрању:²³ њива– 4; у селу Брњару:²¹ њива– 5; виноград– 1; гувно– 1.

Јамаци

Радослав, његов (Ђуре) син

Баштина: заједничка је са оцем.

Михајил, син Јована; Јован, његов брат

Баштине: у селу Јелашници:⁴⁰ њива– 1; у селу Брњару:²¹ њива– 4; виноград– 1; врт– 1.

Степан, син Радосава

Баштина: заједничка је са братом.

Село Врбница⁵⁶

Цебелија војнук Брано, син Боје (?). Ради обнове берата споменутима је издата тескера.

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– шести део део.

Јамаци

Бојко, син Новака

Баштина: њива– 10; ливада– 1; воденица– шести део.

Радосав, син Николе, из села Божанице⁷⁰. Будући преминуо, уписан је [Радосав ?] на његовом месту.

Баштина: нема је. Обрађује у пустој планини.

Брајан, син Новака

Баштина: њива– 10; врт– 1; гувно– 1.

Лазар, брат Бојка. Споменут је преминуо. Заменио га Богдан, син Марка, на основу писма врањског кадије од 15. Ramazana... (?) године.

Село Катун⁶⁴

Цебелија војнук Јован, брат Раденка. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Баштина: њива– 3; ливада– 1; гувно– 1.

Јамаци

Вукашин, син Радице; Божидар, његов брат

Баштине споменутих: њива– 5; ливада– 1; гувно– 1; ланиште– 1.

Степан, син Радоја

Баштина: њива– 4; ливада– 1; гувно– 1.

Село Бунешевце³³

Цебелија војнук Јован, син Милоша. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Баштина: њива– 2; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Тодор, син Новака

Баштина: њива– 4; ливада– 1; врт– 1.

Стојан, син Стагота (Стагот)

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– трећина.

Димитри, син Новака
Баштина: њива- 3.
Вук, син Јована, из села Средњег Дела¹⁴⁴
Баштина: нема је.

Стр. 866

Село Јабланица²²

Цебелија Вукослав, син Богдана. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Баштина: њива- 5; ливада- 1; врт- 1; гувно- 1; виноград- 1; воденица- четвртина; ваљавица- четвртина.

Јамаци

Радивој, син Данчула, из села Пчиње⁹²

Баштина: њива- 3; виноград- 1; ливада- 1; воденица- трећи део; гувно- 1.

Димитри, брат Новака, из села Горње Пчиње⁹²

Баштина: њива- 3; ланиште- 1; гувно- 1.

Богдан, син Вукашина, из села Горње Пчиње⁹²

Баштина: њива- 2; ливада- 1; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1; воденица- трећи део.

Продан, син Радослава, из села Средњег Дела¹⁴⁴

Баштина: нема је.

Село Горанци²⁸

Цебелија Ранчо, син Галче (Галчо). Ради обнове берата споменутима, са приододатим јамацима, издата је тескера санџакбега Ахмед-бека.

Баштина: њива- 6; Пашина (Баштина?) Горица; врт- 1; гувно- 1; воденица- поседују је заједнички тројица.

Јамаци

Јован, његов (Рајче) син

Баштина: њива- 5.

Јован, син Галче

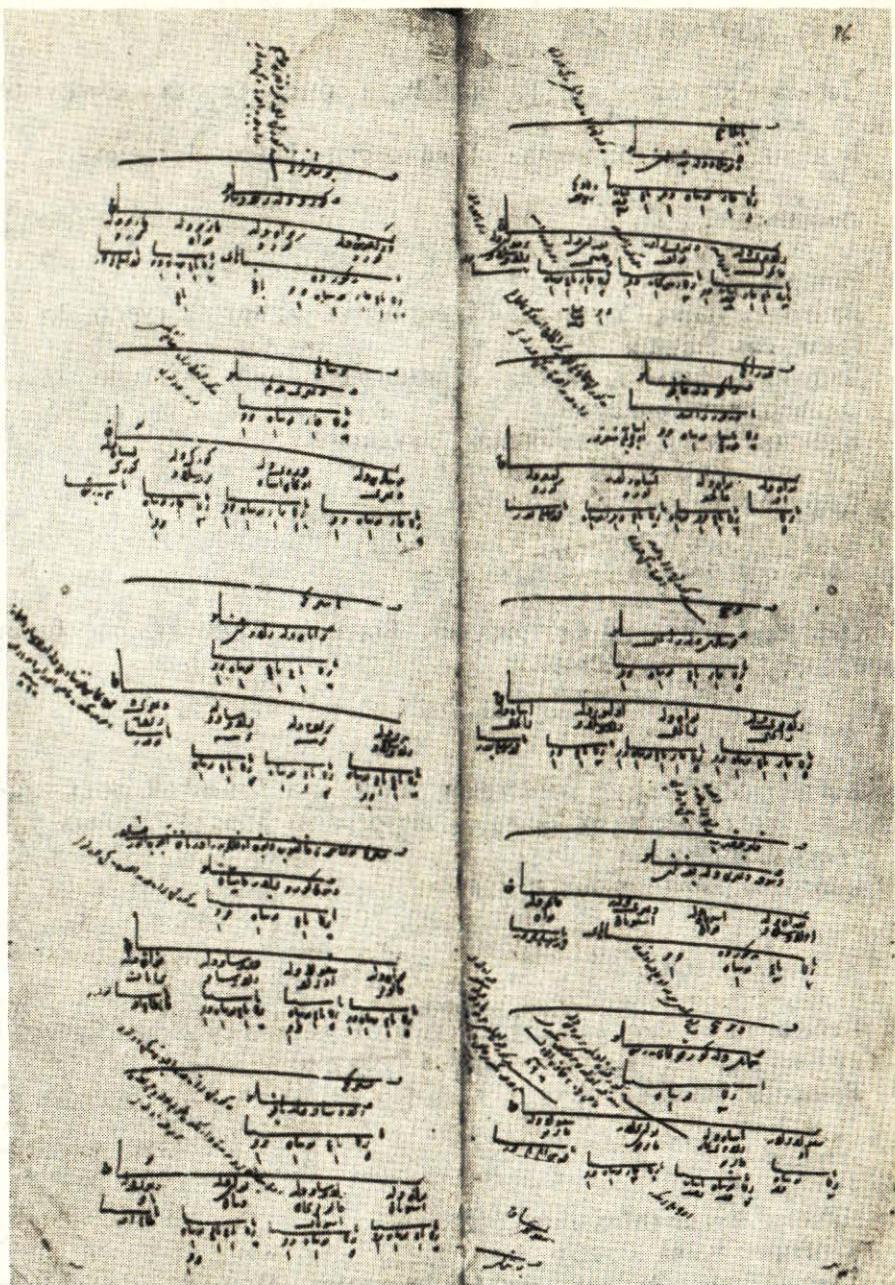
Баштина: њива- 6; виноград- 1; гувно- 1; врт- 1.

Степан, брат Ђуре

Баштина: њива- 2; виноград- 1; гувно- 1; врт- 1.

Луча (Лука), син Ђуре

Баштина: заједничка је са братом.

Село Дубница⁴⁹

Цебелија Костадин, син Рајчина. Ради обнове берата споменутима издата је тескера.

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Радивој, син Рајчина

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јован, син Рајчина

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Оливер, син Радослава

Баштина: њива– 3; виноград– 1; гувно– 1.

Степан, син Рајчина

Баштина: заједничка са братом.

Село Глочака⁷⁴

Цебелија војнук Димитри, син Богдана. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Јамаци

Богдан, син Владислава; Стојан, син Јована; Димитри, син Стојана

Баштине споменутих: њива– 7; винограда– 3; врт– 1; гувно– 1.

Данчо, син Јована

Баштина: заједничка је са братом.

Село Врбница⁵⁶

Цебелија Михајил, син Ђурка (Ђурко), уместо свог оца. Будући је преминуо, на његовом месту уписан је његов син.

Баштина: њива– 3; врт– 1.

Јамаци

Никола, његов (Михајила) брат

Баштина: њива– 3; врт– део (?).

Степан, син Радоја, уместо Дабижива. Пошто је споменути преминуо, на његовом месту уписан је Вук (?), син Петка, на основу писма врањског кадије од 20. Семазијел–еввела 896. године (31. III 1491).

Баштина: њива– 4; врт– део (?); воденица– половина, заједничка је њих троице.

Јован, брат Дабиџива

Баштина: њива– 8; ливада– 2; врт– део (?); гувно– 1.

Никола, син Дабиџива. Пошто је споменути умро, на његовом месту уписан је Марко, син Петка, на основу писма врањског кадије од 20. Семазијел-еввела 896. године (31. III 1491).

Баштина: заједничка је са његовим чичом.

Стр. 87а

Село Буштрање²³

Цебелија Ђуро, син Радосава. Ради обнове берата на основу пописа споменутима је издата тескера санџакбега Ахмед-бега.

Јамаци

Драгош, син Ђуре (Ђуро); Јован, син Ђуре

Баштине споменутих: њива– 10; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; башта– 1.

Дабиџив, син Јована

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; башта– 1.

Дабиџив, син Ђуре (Ђуро)

Баштина: заједничка је са братом.

Село Носалце (?)²¹⁴

Цебелија Димитри Голем. Будући је берат споменутих истекао (?), издата је тескера (?).

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Петри, син Радослава

Баштина: њива– 6; башта– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Костадин, син Димитрија

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Добривој, његов син, уместо Степана

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Ђорђе, син Мирослава

Баштина: њива– 3; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Степан, син Ђорђа

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Село Јастребац¹⁰

Цебелија Брајан, син Радован

Баштина: њива– 6; виноград– 1; башта– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Петри, син Радослава

Баштина: њива– 6; башта– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Пријезда, син Берише (?)

Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1.

Радосав, син Берише (?)

Баштина: њива– 4; виноград– 1; врт– 1.

Димитри, син Пријезде. Преминуо. Заменио га Костадин, син Владисава, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 13. Ресера 896. године (22. V 1491).

Село Бистрица (?).⁵⁷ Синови војнука су, који су напустили /нахију/ Польаницу⁵⁸ и крчећи шуму настанили се.

Цебелија војнук Ђуро, брат Дамјана. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Јован, син Дабижива

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Никола, син Обрада

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Добросав, син Радосава

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Новак, син Брајана

Баштина: нема је. Да крчи пусту планину.

Село Бистрица⁵⁷

Цебелија Радосав, син Јака (Јако). Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Јован, син Стојана

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Радосав, син Калојера, уместо Стојана. Уписан је уместо њега јер је своје место (огњиште) напустио пре десет година и погодан је /за војнучку службу/.

Баштина: њива– 5; врт– 1; гувно– 1.

Јован, син Витана

Баштина: њива– 6; виноград– 1; башта– 1; врт– 1; гувно– 1.

Димитри, син Јака (Јако)

Баштина: да крчи планину

Стр. 876

Село Лужна Вода, друго име Царева Бара.⁵⁹ Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Цебелија Милош, син Марка

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Петко, син Продана, уместо Продана

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Милош, син Калине (Калена)

Баштина: њива– 3; врт– 1; гувно– 1.

Јован, његов син

Баштина: њива– 4; врт– 1.

Степан, син Витомира

Баштина: нема је.

Село Гранце²⁸

Цебелија Владисав, син Марка. Ради обнове берата споменутима, са јамацима, издата је тескера.

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Влајчо, син Марка. Преминуо. Заменио га Степан, син Божидара, на основу писма врањског кадије од 28. Ramazana 895. године (15. VIII 1490).

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– седми део.

Степан, син Божидара

Баштина: њива– 3; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Степан, син Николе

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– седми део.

Никола, брат Степана

Баштина: /заједничка/ са братом.

Село Кркуница (?)¹⁸⁹

Цебелија Оливер, син Ђуре, из села Рељана.⁵⁵ Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Баштина: њива– 4; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Никола Тамата (?), из села Вранковишта (?)²¹⁵

Баштина: њива– 3; виноград– 1; гувно– 1.

Војиша (?), син Рајине (Рајина)

Баштина: њива– 8; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Степан, син Рајине

Баштина: /заједничка/ са оцем.

Дабижив, син Радоја

Баштина: њива– 3.

Село Брњаре²¹

Цебелија Никола, син Дабижива. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Баштина: њива– 4; у селу Буштрању,²³ њива– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Јован, син Богослава

Баштина: њива– 5; врт– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Милош, брат Димитрија, из села Божењевца (?)²⁴

Баштина: њива– 10; врт– 1; гувно– 1; ланиште– 1.

Никола, син Марка, уместо свог оца

Баштина: њива– 10; врт– 1; гувно– 1; ланиште– 1.

Петко, син Марка
Баштина: заједничка је са братом.

Стр. 88а

Село Жуљељица³⁶

Цебелија Никола, брат Рајка. Ради обнове берата споменутима,
издата је тескера.

Баштина: њива– 10; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Степан, син Николе
Баштина: заједничка је са оцем.

Рајке, син Николе
Баштина: заједничка је са оцем.

Јован, син Петка
Баштина: њива– 1.

Божидар, син Радоја, из села Црвене Јабуке¹⁷⁶
Баштина: њива– 2.

Село Радинце⁷⁶

Цебелија Богдан Ковач, из села Доњег Рељана.⁵⁵ Ради обнове
берата споменутима, издата је тескера.

Баштина: њива– 3; гувно– 1; врт– 1.

Јамаци Радош, син Новака

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Продан, син Радоње, уместо Николе

Баштина: њива– 3; врт– 1; гувно– 1.

Раниша (Раја), брат Станимира, из села Јаноштице⁷⁸

Баштина: њива– 5; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Радосав, син Степана, из села Бање²⁷

Баштина: нема је.

Село Миливоже⁹

Цебелија Дабижив, син Бељака. На обавештење врањског кадије да
је споменути Дабижив умро, на његовом месту уписан је Степан, син
Јолета (Болета), од нерегистрираних, неверник из села Вртогоша, 15.
Шавана 896. године (23. VI 1491).

Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1; воћке, дрвета– 6.

Јамаци

Степан, син Дабижива

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1.

Михајил, син Богдана; Миливој, његов брат

Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Ђурко, брат Михаила

Баштина: заједничка је са братом.

Село Манастириште⁸

Цебелија Миладин, уместо свог оца Божидара, сина Рајана. Будући је погинуо на западном бојишту, на његовом месту уписан је његов син.

Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1.

Јамаци

Петко, његов (Миладина) син, уместо Рајана (Брајана)

Баштина: њива– 6; гувно– 1.

Радко, син Богдана

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Степан, син Данчула, из села Летовице⁷⁵

Баштина: ?²¹⁶

Миладин, син Богдана

Баштина: нема је.

Село Јастrebac¹⁰

Цебелија Радован, син Радохње. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Јамаци

Степан, брат Радована

Баштина: њива– 4.

Братуш, брат Радована

Баштина: њива– 5; виноград– 1; врт– 1.

Ђура, син Радосава

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Рајке, син Радована, млад (неожењен).

Стр. 88б

Село Л а п р д и н ц е⁵⁷

Цебелија Радован, син Стојка. За споменутог врањски кадија је упутио писмо да је умро. На основу кадијиног писма, уписано је да је /на његовом месту/ определјен неверник по имену Милош, син Богосава, од нерегистрираних, 12. Ресера 896. године (21. V 1490).

Баштина: њива– 9; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Бранко, син Радована

Баштина: њива– 14; ливада– 1; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1.

Димитри, брат Божина (?)

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Костадин, син Димитрија

Баштина: њива– 10; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Тодор, син Дуке (Лука)

Баштина: заједничка је са његовим чичом.

Село М и л и в о ј ц е⁹

Цебелија Станчо, син Бељака

Баштина: њива– 8; ливада– 1; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Никола, његов (Станче) син

Баштина: њива– 7; ливада– 1; виноград– 1; гувно– 1; врт– 1.

Дапчо, син Бојкета (Бојке)

Баштина: њива– 8; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Борко, син Радивоја. Преминуо. Заменио га његов син Стојан, на основу писма врањског кадије од 11. Safera 896. године (24. XII 1490).

Баштина: њива– 4; виноград– 1; гувно– 1; врт– 1; воденица– шестина

Јован, син Данчула

Баштина: заједничка је са оцем.

Село Б е л е ш е в о¹⁵

Цебелија Продан, син Добривоја. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Баштина: њива– 5; ливада– 1; гувно– 1; врт– 1.

Јамаци

Радосав, његов (Продана) брат

Баштина: њива- 4; виноград- 1; врт- 1.

Никола, син Марка, из села Буновца¹⁰⁸

Баштина: њива- 4; винограда- 3; врт- 1; воденица- половина, поседују је заједнички четворица.

Бранко, син Радихне

Баштина: њива- 4; ливада- 1; врт- 1; гувно- 1.

Вукашин, син Стојка

Баштина: заједничка је са његовим чичом.

Село Бильача⁷¹

Цебелија Никола, син Станимира. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера

Баштина: њива- 10; ливада- 1; врт- 1; винограда- 2; гувно- 1.

Јамаци

Јован, његов (Николе) брат

Баштина: њива- 2; ливада- 1; врт- 1; гувно- 1.

Боја, син Николе

Баштина: њива- 8; врт- 1; гувно- 1; воденица- четвртина

Богдан, брат Николе

Баштина: њива- 6; ливада- 1; виноград- 1; гувно- 1.

Раниша (?), син Ђуре (Ђура), уместо свог оца

Баштина: њива- 4; врт- половина; гувно- половина.

Стр. 89а

Село Рајинце⁷⁶

Цебелија Бранко, син Дадице (Раденча), из села Врбана.⁷⁹ Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Баштина: њива- 5; виноград- половина; гувно- половина.

Јамаци

Степан, син Радосава, из села Врбнице,⁵⁶ уместо Дабижива. Будући преминуо уписан је на његовом месту.

Баштина: њива- 7; врт- 1; гувно- 1.

Радосав, син Богосава, из села Врбнице (?)⁵⁶

Баштина: њива- 5; виноград- половина; гувно- половина.

Мирче, брат Дабижива

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Станиша, син Радомира, уместо Богдана, из села Врбнице.⁵⁶
Баштина: њива– 5; врт– 1.

Село Плачевце³⁵

Цебелија Јован, син Влатка. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Баштина: њива– 4; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Дабижив, брат Влатка

Баштина: њива– 5; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Бранко, брат Јована

Баштина: заједничка је са братом и чичом.

Радосав, син Дабижива

Баштина: заједничка је са оцем.

Данчул, син Раниша (Раје)

Село Доња Пчиња⁴²

Цебелија Михајил, син Новака, уместо свог оца. Пошто је пао на западном бојишту, уместо њега уписан је његов син.

Ради обнове берата споменутима издата је и тескера.

Баштина: њива– 6; ливада– 2; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– половина; вальвица– половина.

Јамаци

Брајан, његов (Михајила) брат

Баштина: њива– 6; ливада– 2; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Радосав, брат Брајана

Баштина: њива– 6; ливада– 2; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јован, син Богдана

Баштина: њива– 6; ливада– 2; врт– 1; гувно– 1.

Јован, син Новака, уместо свог оца

Баштина: њива– 3; ливада– 1; врт– 1.

Село Дубница⁴⁹

Цебелија Радица, брат Божидара, из села Манастиришта.⁸ Пошто је берат споменутих оспорен, издата је тескера за нови.

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Никола, брат Новака, из села Копањана (?)¹⁷⁵
 Баштина: њива- 8; ливада- 1; врт- 1.
 Ранко, брат Радосава, из села Копањана (?)⁴²
 Баштина: њива- 6; врт- 1; гувно- 1.
 Јован, син Димитрија, из села Горње Пчиње
 Баштина: заједничка је са оцем.
 Степан, син Стојана, из села Богдановца (?)⁹⁵
 Баштина: заједничка је са оцем.

Село Братуселце⁸⁵

Цебелија Радосав, син Витомира, уместо свог оца. Пошто је преминуо, на његовом месту уписан је његов син.

Ради обнове берата споменутима, са приододатим јамацима, издата је тескера.

Баштина: њива- 7; ливада- 1; врт- 1; гувно- 1.

Јамаци

Јован, син Степана, уместо свог оца

Баштина: њива- 7; ливада- 1; врт- 1.

Михајил, син Владибуша (?), /из села/ Прибовца³⁴

Баштина: њива- 8; ливада- 1; врт- 1; виноград- 1; гувно- 1; /у селу ?? Црвена (?) њива- 1; /у селу ?? Предел, њива- 1.²¹⁷

Рале, син Станише (?), из села Прибовца³⁴

Баштина: виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Стр. 896**Село Младенце¹****Цебелија Никола, син Ђурка****Јамаци**

Јован, брат Радивоја
 Новак, син Вукосава
 Степан, брат Ђурка
 Раја, син Степана
 Јамак Јован, преминуо.

Село Лагаторче⁷³

Цебелија Давид, син Степана, из села Глочке.⁷⁴ Ради обнове берата споменутима, са приододатим јамацима, издата је тескера.

Баштина: њива– 7; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Лала, син Богдана

Баштина: њива– 4; ливада– 2; виноград– 1.

Никола, његов брат

Баштина: њива– 2; ливада– 1; виноград– 1.

Никола, син Ручая (Ручай ?). Преминуо. Заменио га Степан, његов син, на основу писма врањског кадије од 15. Šabana... (?) године. 218

Баштина: њива– 6; ливада– 2; врт– 1; воденица– десети (?) део.

Никола, син Иваниша

Село Илинце²⁰¹

Цебелија Ђура, брат Јована

/Јамаци/

Никола, син Рука (Рус)

Димитри, син Рука. Преминуо. Заменио га Степан, син Димитрија, од нерегистрираних, прошле године, на основу писма врањског кадије од 12. Cemaziyelâhir 899. године (14. III 1494).

Село Лапридице⁵⁴

Цебелија војнук Никола, син Стојка. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера.

Баштина: ливада– 1; винограда– 2; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Ђура, син Јована. Погинуо на западном боишту. Уместо њега уписан је његов син.

Баштина: заједничка је са оцем.

Димитри, брат Вука

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Драгош, брат Јована, из села Врбнице⁵⁶

Баштина: њива– 5; ливада– 2; врт– 1; гувно– 1.

Јован, син Радице

Баштина: нема је.

Све скупа војнуци–ћебелије:

Гундери – 85.

Преостали, дошли и нису уписаны: гундер– 1, уписан је један.

Стр. 90а–91а

(Празне странице)

Стр. 91б

Препис дефтера је ово што следи: Његовој екселенцији санџакбегу Ахмед-аги, средишту владавине и руднику славе благородних емира, Штипском кадији, његовој екселенцији Мевлани Мехмед Челебији, извору благородних доброчинства и овоме беднику пристигла је заповест која не трпи приговора. Њен срећни смисао је да се попишу војнуци Ђустендилског санџака и да се дозна да ли их у сваком од гундера има у потребном броју, да се попуне са по пет, да се састави опшири попупис и да се преда Царском двору. Пошто је издата заповест, на основу царске заповести уписаны војнуци су следећи који се спомињу и обелодањују.

Потчињени (подређени) Касему, брату Насуха, сераскеру црних–ћебелија војнука, припадају /нахији/ ВРАЊЕ

Село В, р б а н⁷⁹

Ћебелија Ђура, син Богосава

Баштина: њива– 5.

Јамаци

Цветко, син Бранка

Баштина: њива– 5.

Радивојихна (!) син Пунише (?)

Баштина: њива– 5; виноград– 1.

Радисав, син Богдана

Баштина: њива– 5.

Радулин, брат Горина (?). За споменутог је врањски кадија одговорио да је преминуо. На његовом месту је уписан Новак, син Коруне (Коруна ?), од нерегистрираних, 10. Safera 899. године (20. XI 1493).

Баштина: њива– 2; гувно– 1; врт– 1.

Село Бабино син (?)²¹⁹

Ћебелија Јанак, син Дујка (Дујко). Преминуо. Заменио га Јако, његов син, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 13. Recepa

896. године (22. V 1491).

Баштина: њива– 3; ливада– 3; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Михајил, син Степана

Баштина: њива– 6; ливада– 2; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Градатин, син Витомира, уместо Богдана. Пошто је преминуо, на његовом месту је уписан /Градатин/.

Баштина: њива– 10; ливада– 2; виноград– 1; врт– 1.

Павле, син Радула, из села Равног Дела.²²⁰

Баштина: њива– 4; врт– 1; гувно– 1.

Владисав, син Радисава

Баштина: Да крчи из пусте планине.

Село Доњи Колун (Колона), са мезром Преслоп²²¹

Цебелија Јован, син Радисава, из села Колуна

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1.

Стр. 92а

Јамаци

Ради обнове берата споменутима, издата је тескера, 15. Recepa 896. године (24. V 1491).

Димитри, син Мирче (?), из села Бањице²²²

Баштина: њива– 5; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Пешко (?), син Петка из села Бањице²²²

Баштина у селу... (?)²²³ : њива– 5; ливада– 1.

Владимир, син Богдана

Баштина: њива– 5; ливада– 1; ... (?) што је поседује.

Никола, син Димитрија

Баштина: нема је.

Село Горњи са Доњим (Колуном ?), са мезром
Преслоп²²¹

Цебелија Боја, син Велимира

Баштина: њива– 8; ливада– 2; врт– 1; виноград– 1.

Јамаци

Михајил, син Добрена

Баштина: њива– 6; ливада– 2; врт– 1; воденица /у селу/ Колуну (?)²²¹

Михајил, син Вукашина

Баштина: њива– 5; ливада– 1; гувно– 1.

Новак, син Радислава

Баштина: њива– 6; ливада– 2; врт– 1; гувно– 1.

Доброслав, син Новака

Село Бурешница²²⁴

Цебелија Дане, син Вукашина, из села Лапрдинца⁵⁴

Баштина: њива– 13; ливада– 3; виноград– 1; ланиште (?)– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Рајчин, син Петка; Никола, син Крајислава, преминуо, заменио га његов син Кован (!), на основу писма врањског кадије од 28. Ramazana 899. године (2. VII 1494).

Баштине споменутих: њива– 16; гувно– 1.

Димитри, син (?), уместо његовог сина Бранислава. Преминуо. Заменио га Михајил, син Бранка, на основу писма врањског кадије, од 19. Recera 896. године (28. V 1491).

Баштина: њива– 8; гувно– 1.

Марко, син Милоша, из села Гумеришта². Преминуо. Заменио га Јован, његов син, на основу писма врањског кадије од 28. Ramazana 899. године (2. VII 1494).

Баштина: њива– 5; гувно– 1.

Стр. 926

Село – мезра Отресина – Лепеница (?)²²⁵

Цебелија Дабижив, син Радована. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера 13. Recera 896. године (23. V 1491).

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1; воденица– 1.

Јамаци

Раја, син Радивоја

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Никола, син Радивоја

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Радисав, син Богдана

Баштина: њива– 10; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јован, син Дабижива

Баштина: нема је.

Село – мезра М а ъ а к²²⁶

Цебелија Исхак, син Исмајила. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера 3. Zilhiccea 895. године (18. X 1490).

Баштина: њива– 10; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; воћке– 2, у селу Бибиносин (?).²¹⁹

Јамаци

Радија, син Новака, уместо Хамзе, сина Хоце. Пошто је напустио своје место (огњиште), уписан је на његовом (Хамзином) месту.

Баштина: њива– 7; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Никола, син В(и)ранице

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Јован, син Јована

Баштина: њива– 5; врт– 1; гувно– 1.

Боруд (?), син Влајка

Баштина: нема је. Да крчи пусте планине.

Село Црвена Јабука¹⁷⁶

Цебелија војнук Милад(?), рођак (?) Ахмед-паше

Баштина: њива– 5; ливада– 2; виноград– 1; гувно– 1.

Стр. 93а

Јамаци

Бојко, син Ралета (Рале)

Баштина: њива– 5; ливада– 2; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Петко, син Николе, уместо свог оца

Баштина: њива– 6; врт– 1; гувно– 1.

Степан, син Михаила

Баштина: њива– 5; ливада– 1.

Тодор, син Јована, из села Грубе (?) Польане²²⁷

Баштина: Да крчи пусту планину.

Село Љути (?) Дел²²⁸

Цебелија Степан, син Калојана. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера 15. Reсера 896. године (24. V 1491).

Баштина: њива- 5.

Јамаци

Јован, син Калојана

Баштина: њива- 5; гувно- 1.

Петко, син Мартина (?)

Баштина: њива- 5; гувно- 1.

Михајил, син Бранка

Баштина: њива- 5; гувно- 1.

Ђура, син Бранка

Баштина: Да крчи пусту планину.

Село Козји Дол⁴⁵

Ради обнове берата споменутима, издата је тескера 20. Cemaziyel-
-evvela 896. године (31. III 1491).

Цебелија Јован, син Драгутина

Баштина: њива- 5; ливада- 2; врт- 1; гувно- 1.

Јамаци

Костадин, син Дабижива

Баштина: њива- 5; виноград- 1; врт- 1; гувно- 1.

Петко, син Владе (Владо)

Баштина: њива- 7; виноград- 1; гувно- 1; врт- 1; воденица-
половина.

Никола, син Богослава

Баштина: њива- 3; врт- 1; гувно- 1.

Воја, син Јована

Баштина: заједничка са оцем.

Село Мезра (?)²²⁹ припада /нахији/ ВРАЊЕ. Настанили су се
крчећи шуму секирама. Дужи низ година имају берат од Искендер-паше.

Цебелија Никола, син Бранка, Премињуо. Заменио га његов син
Радоња, на основу писма врањског кадије од 16. Sevvala 897. годи-
не (11. VIII 1492).

Баштина: њива- 3.

Стр. 936

Јамаци

Јово, син Раје

Баштина: њива– 3.

Рајко, син Петка, уместо Дабижива, сина Јована. Пошто је преминуо, на његовом месту је уписан /Рајко/.

Баштина: њива– 3.

Димитри Рајчин, уместо свог оца

Баштина: њива– 3.

Добросав, син Богдана

Баштина: нема је. Да крчи пусту планину.

Ради обнове берата споменутима, издата је тескера 5. Ševvala 896. године (11. VIII 1491)

Село Висока Падина²³⁰

Цебелија војнук Никола, син Јована. Ради обнове берата, споменутима издата је тескера 3. Zilhiccea 895. године (18. X 1490).

Баштина: њива– 5; гувно– 1.

Јамаци

Тоне (Јоне), син Продана; Богослав, син Петка; Јован, син Петка.

Јован, син Ланета (Лане ?)

Баштина: /да крчи/ пусте шуме.

/Баштине/ споменутих четворице споља /долазе и/ обрађују; ушур њима дају.

Село Градиште.¹¹³ То је једна пуста планина. Настанили су се крчеви шуме.

Ради обнове берата споменутима, издата је тескера 3. Zilhiccea 895. године (18. X 1490).

Цебелија Степан, син Степана

Јамаци

Радоња, син Радивоја

Вук, син Радивоја

Тодор, син Балисава (?), уместо Мелка (Мелко). Будући да је преминуо заменио га његов брат. За споменутог /Мелка/ каже се да је нестао, па уместо њега да се упише Марко, син Стојана, од нерегистрираних. У часном дефтеру уписан је споменути Марко, 9. Cemaziye—evvela 896. године (20. III 1491).

Никола, син Радосавов (!). Преминуо. Уместо њега уписан је Радославов Растимир, на основу писма врањског кадије од 2. Safera 896. године (15. XII 1491).

Село Г р д н а (?) П о љ а н а.²²⁷ То је једна пуста планина. Настанили су се крчећи шуму.

Цебелија војнук Радосав, син Богосава

Баштина: њива— 6; врт— 1; гувно— 1.

Стр. 94а

Митуш, син Вукашин

Баштина: њива— 6; врт— 1; гувно— 1.

Милош, син Степана

Баштина: њива— 6; врт— 1; гувно— 1.

Илија (?), син Михајила

Баштина: нема је.

Село Т о р б и ш т е,²³¹ љастанили су се крчећи шуму.

Ради обнове споменутима издата је тескера 5. Zilhiccea 895. године (9. X 1491).

Цебелија Ненаде, син Елка

Јамаци

Радица, син Војча, уместо Јована. Преминуо. Будући је пао у рату, на његовом месту уписан је један од нерегистрираних.

Јован, син Радосава, уместо Милоша Јовице. Будући да је преминуо, на његовом месту уписан је неко од нерегистрираних.

Јанчул, син Степана

Никола, син Елка

Село С т а н ц и¹²⁵

Цебелија Вуксан, син Ђорѓа (Ђорго)

Ради обнове берата споменутима издата је тескера 3. Zilhiccea... (?)²³² године.

Баштина: њива— 5.

Јамаци

Васил, син Борине (Борино)

Баштина: њива– 3.

Вукашин, син Борине

Баштина: њива– 3.

Вук, његов (Борине) брат

Баштина: њива– 3.

Велче, син Ђуре

Баштина: заједничка је са братом.

Село Црквиште¹⁷⁹

Џебелија Рајан, син Хамзе. Ради обнове берата издата је тескера 3.

Cemaziyel-evvela 896. године (14. III 1491).

Баштина: њива– 5.

Јамаци

Радосав, син Димитрија

Баштина: њива– 5.

Димитри, син Бојка (Бојко)

Баштина: њива– 5.

Стојан, син Борислава

Баштина: њива– 5.

Оливер, син Станимира

Баштина: њива– 5.

Стр. 946

Село Мудчинци (?), са мезром Татинци²³³

Ради обнове берата споменутима, издата је тескера 3. Zilhiccea 895. године (18. X 1490).

Џебелија Иваниш, син Аријана (Арбана)

Баштина: њива– 6; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Јамаци

Raja, син Ралета (Рале)

Баштина: њива– 6; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Дука (?), син Ралета

Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Љуба (?), брат Димитраша
 Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; гувно– 1.
 Богдан, син Иваниша
 Баштина: заједничка је са оцем.

Село Мудчинци (?), са мезром Татинци²³³

Ради обнове берата споменутима, издата је тескера 3. Zilkadea 895.
 године (18. IX 1490).

Цебелија војнук Јован, син Богдана

Јамаци

Бора (Тоза), син Степана, уместо свог оца
 Баштина: њива– 5; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.
 Бранко, син Раје
 Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.
 Јован, син Богослава
 Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.
 Димитри, син Ралета
 Баштина: заједничка је са братом.

Село Мудчинци (?), са мезром Татинци²³³

Ради обнове берата, споменутима је издата тескера 3. Zilhiccea 895.
 године (18. X 1490).

Цебелија Радивој, син Маргана

Баштина: њива– 8; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1.

Стр. 95а

Јамаци

Степан, син Радохње

Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; гувно– 1; врт– 1.

Стојан, син Радисава. Будући да је споменути цебелија преминуо, на
 његовом месту уписан је његов син Радица.

Баштина: заједничка је са братом.

Никола, син Маргана, уместо... (?).²³⁴ Будући да је преминуо, на
 његовом месту уписан је његов син.

Баштина: њива– 2; виноград– 1; гувно– 1.

Бран, син Марка

Баштина: Да крчи пусту шуму.

Село Класница¹⁸⁵

Цебелија Јован, син Радосава

Баштина: њива– 6; ливада– 1; башта– 1; гувно– 1.

Јамаци

Димитри, син Дабижива. Преминуо. Заменио га минуле године Дејан, његов син, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије од 27. Ресера 895. године (16. VI 1490).

Лиса (?), син Дабижива

Баштине /споменуте двојице/: њива– 15; ливада– 2; виноград– 1; врт– 1; гувно– 1; башта– 1.

Тоза (?), син Радисава

Баштина: њива– 6; ливада– 1; виноград– 1; гувно– 1.

Јован, син Дабижива

Баштина: заједничка је са братом.

Село Бачевиште¹⁸¹

Цебелија Степан, син Јована

Баштина: њива– 6; ливада– 1; врт– 1; воденица– 1.

Јамаци

Јован, син Павла (Павле)

Баштина: њива– 3; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Костадин, син Влајка

Баштина: њива– 4; ливада– 1; врт– 1.

Петко, син Влајка

Баштина: њива– 4; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Пуниша, син Николе, из самог Врања

Баштина: нема је.

Село Кркуница (?), друго име Плавуш (?).¹⁸⁹

Цебелија Дане (?), син Јована

Ради обнове берата споменутима, са приодатим јамацима, издата је тескера 11. Zilkadea 895. године (26. IX 1490).

Јамаци

Пуниша (?), син Јована, уместо Тодора. Будући да је умро, на његовом месту уписан је неко од нерегистрираних.

Баштина: њива– 5; гувно– 1.

Михајил, син Петка

Баштина: њива– 5; гувно– 1.

Степан, син Станча (Станче), из /села/ Пчиње (?)⁴²

Баштина: њива– 5; гувно– 1.

Доброслав, син Владисава

Баштина: нема је.

Стр. 956

Село Струганица²³⁵

Цебелија Раја, син Богдана

Баштина: њива– 5; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1; приход споља– 50 /акче/.

Јамаци

Марко, син Јована

Баштина: њива– 3; виноград– 1; ливада– 1.

Бранко, син Јована

Баштина: њива– 2; виноград– 1; ливада– 1; воденица– 1.

Радица, брат Раје, уместо Милоша

Баштина: њива– 5; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Степан, син Влајка, из села Груба Польана²²⁷

Баштина: нема је.

Село Струганица²³⁵

Цебелија Станимир, син Бранка

Баштина: њива– 4; виноград– 1; башта– 1; гувно– 1; приход споља 50 /акче/.

Јамаци Михајил, син Божина, уместо Марка

Баштина: њива– 4; виноград– 1; башта– 1; гувно– 1.

Божидар, син Николе

Баштина: њива– 4; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Радивој, син ... (?)

Баштина: њива– 4; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Дабижив, син Божидара. Споменути је преминуо. Заменио га Марко, син Божидара, на основу писма врањског кадије од 15. Ramazana 908. године (12. III 1503).

Баштина: заједничка је са оцем.

Село Љурковица¹⁸⁰

Цебелија Стојан, син Михаила. Ради обнове берата споменутима, издата је тескера 15. Šabana 896. године (23. VI 1491).
Баштина: њива- 5; виноград- 1.

Јамаци Богдан, син Рајка

Баштина: њива- 5.

Данчул, син Милоша

Баштина: њива- 5.

Радивој, син Браница

Баштина: њива- 5.

Ђура, син Михаила

Баштина: нема је.

Стр. 96а

Село Наговац²³⁶

Ради обнове берата споменутима, издата је тескера 22. Cemaziyal-evvela 896. године (2. IV 1491).

Цебелија војнук Дабижив, син Марка

Баштина: њива- 12; врт- 1; ливада- 1; гувно- 1; воденица- четвртина.

Јамаци

Ђура, син... (?); Степан, син Дабижива

Баштине: њива- 12; ливада- 1; врт- 1; гувно- 1.

Марко, син Иванка

Баштина: њива- 5; ливада- 1; врт- 1; гувно- 1.

Радосав, син Николе, из села Грамаде¹²³

Баштина: заједничка је са братом.

Село Нагавец²³⁶

Цебелија Јоне (Тоне) син Рајка, уместо свог оца. Будући да је преминуо, на његовом месту уписан је његов син.

Баштина: њива- 5; виноград- половина; воденица- 1; врт- 1; гувно- 1.

Јамаци

Радица, син Новака. Преминуо. Заменио га његов син Степан, од нерегистрираних, на основу писма врањског кадије.

Баштина: њива– 11; виноград– 1; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Степан, син Брајан, уместо Раје. На његовом месту уписан је од нерегистрованих (хајмане), пошто је пре осам година напустио своје /раније/ место и стекао искуство.

Баштина: њива– 5; ливада– 1; врт– 1; гувно– 1.

Бериша (?), син Рајка

Баштина: њива– 5; виноград– половина.

Петко, син Драгоша, из села Летовице

Баштина: заједничка је са оцем.

Село Кладовце²³⁷

Ради обнове берата споменутима, издата је тескера 15. Recepa 896. године (24. V 1491).

Цебелија Петко, син Вукашина

Јамаци

Јован, син Божидара

Кара Мицко, брат Новака

Радица, син Радоја

Степан, син Лукача, из села Станца (Станци)¹²⁵

Сви скупа споменути црни војнуци:

Гундера – 29; гундер уписан као преостао– 1.

НАПОМЕНЕ

1 М л а д е н ц е, неидентификовано село. Види: Александар Стојановски, *Врањски кадилук у XVII веку*, Врање, 1985, 152. Врло је вероватно да је то Млађинце, насеље на падини Варденика, близу Сурдулице.

2 Г у м е р и ш т е, село у Ингошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 141.

3 Л е т о в и ш т е, село у Ингошту.

4 Уписано је тако што би се пре могло прочитати као Пашевје (Пешевје). Село у Ингошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 159–160.

5 Уписано је као Сухо Морава. Види: А. Стојановски, цит. дело, 168.

6 М и р ч е, нестало село. Види: А. Стојановски, цит. дело, 157.

7 Д о њ а С е н а, село у Ингошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 166.

8 М а н а с т и р и ш т е, нестало село у Ингошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 156.

9 Уписано: Миловојце, село у Врањској котлини. Види: А. Стојановски, цит. дело, 156–157.

10 Уписано: Јастребче, село на планини Рујну. Види: А. Стојановски, цит. дело, 147.

11 П р и б о ј, село у Ингошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 162.

12 Уписано: Ергавица (Еркавица), село у Ингошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 137.

13 Уписано: Сухојница, село у Ингошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 168.

14 Уписано: Јагниле, село у Ингошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 146–147.

15 Уписано: Белишева, село у Ингошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 131.

16 Уписано: Буновце, село у Ингошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 134.

17 Уписано: Билјана Бара, нестало село (Бильан Бара) у атару села Честелина, западно од Врања.

18 Б о ј о в и ц а, неидентификовано. Могуће читање: Бобовац, Поповац.

19 П р е в о з а к (Првозак, Провозак), неидентификовано. Не треба искључити могућност да је то погрешно записано име Првонек, село у Ингошту.

20 Г о р н а в и н, неидентификовано. Може се претпоставити да је у питању Горњи Врбан, село (Врбан) у Моравици. Види: А. Стојановски, цит. дело, 137.

21 Уписано: Брнар. Види: А. Стојановски, цит. дело, 134.

22 Уписано: Ашага Буштрани—Доње Буштрани. Види: А. Стојановски, цит. дело, 135.

23 Ј а б л а н и ц а, село у Пчињи. Види: А. Стојановски, цит. дело, 146.

24 Уписано: Божигиновци, село у Моравици. Види: А. Стојановски, цит. дело, 132.

25 Г о р н е Ж а п с к о, село у Врањској котлини. Види: А. Стојановски, цит. дело, 144.

26 Уписано: Боријовце, село у Моравици. Види: А. Стојановски, цит. дело, 132.

27 Б а њ а, село у Ингошту, или читање имена није сасвим сигурно.

28 Г о р а н ц и, вероватно данашња мајала у селу великом Буштрању. Упореди: А. Стојановски, цит. дело, 139–140.

29 Б и ш е в и ц а, село које свакако треба довести у везу са местом и речицом Би-шевац, код села Божењевца и Богдановца. Види: А. Стојановски, цит. дело, 180–181.

30 Б р е з н и ц а, село западно од Врања. Види: А. Стојановски, цит. дело, 133.

- 31 Б р е с н и ц а, село североисточно од Врања у Иногашту.
- 32 Уписано: Булесалци, село у Врањској котлини.
- 33 Уписано: Бунушевица, село југозападно од Врања.
- 34 П р и б о в ц е, село у сливу Трновачке реке, код Бујановца. Упореди: А. Стојановски, цит. дело, 162.
- 35 П л а в ч е в ц е, неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 160.
- 36 Уписано: Жужил, село у Морави. Види: А. Стојановски, цит. дело, 145.
- 37 Уписано: Лукарица, село североисточно од Прешева.
- 38 Уписано: Муховче. Види: А. Стојановски, цит. дело, 158.
- 39 Уписано: Рушци, село у Пчињи. Види: А. Стојановски, цит. дело, 165.
- 40 Ј е л а ш н и ц а, село у Иногашту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 147.
- 41 Ш а ј и н ц е, село у Пчињи. Види: А. Стојановски, цит. дело, 174.
- 42 Уписано: Ипшина, нестало село. Види: А. Стојановски, цит. дело, 163.
- 43 Т р е б е ш и њ е Г о р ъ е, село у Врањској котлини. Види: А. Стојановски, цит. дело, 169.
- 44 Уписано: Берковци, нестало село код села Велико Буштрање. Види: А. Стојановски, цит. дело, 131.
- 45 К о з ј и Д о л, село у Пчињи. Види: А. Стојановски, цит. дело, 150.
- 46 Уписано: Пунушевица, село у Пчињи. Види: А. Стојановски, цит. дело, 162.
- 47 Уписано: Трковиште, село, данас варошица у Пчињи.
- 48 Б о ж е т и н ц е, друго име Б р а д и ч и н а, село у Пчињи. Види: А. Стојановски, цит. дело, 133.
- 49 Д у б н и ц а, село у Иногашту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 144.
- 50 Х у м л а н и, неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 172.
- 51 Х р и с о в и ш т е, неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 136.
- 52 Д р е ж н и ц а, село у сливу Кленичке реке (Врањска котлина).
- 53 Т у р е ш т и ц а (или Туршинци), неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 170–171.
- 54 Уписано: Лапардинце, село у непосредној близини Бујановца. Види: А. Стојановски, цит. дело, 153.
- 55 Уписано: Хирлан (Хрелан), село у Морави. Види: А. Стојановски, цит. дело, 164.
- 56 В р б н и ц а, нестало село. Види: А. Стојановски, цит. дело, 137.
- 57 Уписано: Пестрица, неидентификовано. Могло би бити и Пештерица.
- 58 П о љ а н и ц а, нахија и предео. Види: А. Стојановски, цит. дело, 17, 76 и даље.
- 59 Л у ж н а (Лозна) В о д а, неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 76, где смо друго име села погрешно прочитали Црвена (уместо Царева) Бара.
- 60 В а љ е в о, неидентификовано. Читање имена није поуздано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 135. Истоимено брдо и потес на Карадагу изнад Прешева вероватно упућују на ово нестало насеље.
- 61 П р е с е ч к а, нестало село у Пчињи. Види: А. Стојановски, цит. дело, 161.
- 62 М а г л е н ц е, село у Пчињи. Види: А. Стојановски, цит. дело, 156.
- 63 Уписано: Спанчић, село у Моравици. Види: А. Стојановски, цит. дело, 167.
- 64 К а т у н, види: А. Стојановски, цит. дело, 149.
- 65 Уписано: Раковица, село у Морави. Види: А. Стојановски, цит. дело, 164.
- 66 Уписано: Храниковце, село у Иногашту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 164.
- 67 Уписано: Незоча, неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 158.
- 68 Уписано: Тиховце, нестало село у Иногашту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 169.
- 69 И л и н ц е, село у Прешевској Црној Гори.
- 70 Уписано: Пушаница (Пошаница), највероватније погрешно уписана Божаница, чије је друго име било Брадичина. Види примедбу бр. 48.

- 71 Уписано: Билача, село код Прешева. Види: А. Стојановски, цит. дело, 131. Народ га и данас назива Билача.
- 72 Уписано: Чакановце, данас Џакановце. Види: А. Стојановски, цит. дело, 172.
- 73 Лагаточе, неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 153.
- 74 Глочка, види: А. Стојановски, цит. дело, 139.
- 75 Летовица, село код Прешева. Види: А. Стојановски, цит. дело, 154.
- 76 Радинце, село у Прешевској Црној Гори. Види: А. Стојановски, цит. дело, 163.
- 77 Уписано: Бугарин, село код Прешева. Види: А. Стојановски, цит. дело, 134.
- 78 Јаноштица, нестало село. Види: А. Стојановски, цит. дело, 147.
- 79 Уписано: Вирбена, село у Моравици.
- 80 Рница (Перница, Прњица), неидентификовано.
- 81 Црнотинце, село у Прешевској Црној Гори, код Прешева.
- 82 Уписано: Вратогошта, село у Морави. Види: А. Стојановски, цит. дело, 138.
- 83 Уписано Мирјовановце, нестало село у Иногошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 157.
- 84 Липовик, нестало село у Иногошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 155.
- 85 Братоселце, село у Прешевској Моравици. Види: А. Стојановски, цит. дело, 178.
- 86 Уписано: Жеднани, неидентификовано.
- 87 Хузово (Хозово), данас заселак (сеоце) у близини Узовске реке, десне притоке Пчиње, која се у доњем току назива Тополница.
- 88 Уписано: Мечковце, село у Иногошту.
- 89 Уписано: Сурдуница, село у Иногошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 168.
- 90 Уписано: Качапурче, село у Иногошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 149.
- 91 Уписано: Шошај, село у Прешевској Црној Гори, близу Прешева. Види: А. Стојановски, цит. дело, 174.
- 92 Самољица, село у Моравици. Види: А. Стојановски, цит. дело, 166.
- 93 Калуђерица, село у Иногошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 148.
- 94 Уписано: Вагановце, село у Пчини.
- 95 Уписано: Бокдан (Нофдан), па је сасвим несигурно да ли је у питању Богдановце, село у Морави.
- 96 Мешковце, врло је вероватно да је у питању Мечковце, односно данашњи Мечковац, у Иногошту (види примедбу бр. 88).
- 97 Чашница, неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 151.
- 98 Лижан, свакако данашње Љиљанце. Види: А. Стојановски, цит. дело, 154.
- 99 Име села је веома несигурно прочитано. Може се читати и: Истојнор, Христопонор и сл. Али њега нема међу дервенским селима која смо раније утврдили у Врањском кадилуку (види: А. Стојановски, цит. дело, 83–91).
- 100 Света Петка, село у Морави.
- 101 Уписано: Житорац(а), село у Иногошту.
- 102 Уписано: Жаплужани, неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 145.
- 103 Уписано: Кирховце (Кирчовце, Кирковце), па није сасвим сигурно да је у питању Крновац, село у Пчињи. Види: А. Стојановски, цит. дело, 151–152.
- 103 Уписано: Кокина, село (Кокино) у Нагоричкој (касније Кумановској) нахији.
- 104 Овде је уписана реч која никако не може да се прочита.
- 105 Гирдовци, неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 138–139.
- 106 Уписано: Крчевица, али је вероватно у питању Кршевица, село у Врањској котлини.
- 107 Уписано: Каталенци (Каталенче), село у Иногошту.

- 108 Б у н о в ц е, у новије доба махалица суседног села Бреснице, у Иногошту.
- 109 Уписано: Горна Конура, село у Пчињи. Види: А. Стојановски, цит. дело, 150.
- 110 Т у р а ш о в ц е, Д о њ е, неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 171.
- 111 Уписано: Лисиче (Лисец), неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 155.
- 112 Уписано: Кијева, село у Иногошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 149.
- 113 Г р а д и ш т е, нестало село у Моравици. Види: А. Стојановски, цит. дело, 140.
- 114 С о п о т, највероватније село из Нагоричке нахије, иако то није означено (види: А. Стојановски, цит. дело, 75).
- 115 Л е в а Р е к а, село у Врањској котлини.
- 116 Т и с а в и ц а, село чије име није сигурно прочитано. Можда је идентично са Тесовиштем (види примедбу бр. 213).
- 117 Т а в а р и ш о в ц е, вероватно идентично са Турашовцем (види примедбу бр. 110).
- 118 Уписано: Церовце, село у Иногошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 172.
- 119 Ј е г р е к о в ц е, неидентификовано. У атару села Горња Отульја налази се велики потес под шумом, звани Јегрек.
- 120 М и р к о в ц е, неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 177.
- 121 Д е в р е н и, неидентификовано. Читање имена је несигурно.
- 122 Уписано: Барбаруш, село у Пчињи.
- 123 Г р а м а д а, село у подножју Карадага, у долини Дренске реке.
- 124 Б р е ш л а н и, неидентификовано. Читање је сасвим несигурно.
- 125 С та н ц и, нестало село у Иногошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 135.
- 126 Г о л а н о в ц е (К л а н о в ц е), неидентификовано, осим ако није у питању Клиновац, село у Пчињи.
- 127 Уписано: Старец (Старица), село у Пчињи. Види: А. Стојановски, цит. дело, 167.
- 128 Уписано: Излобрда (Излобјда), неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 145.
- 129 Уписано: Радаја (Радаје), село у Морави. Види: А. Стојановски, цит. дело, 164.
- 130 Д л б о к Д о л, нестало село у Пчињи. Види: А. Стојановски, цит. дело, 141–142.
- 131 З а м и н ц е, можда је то село Изамно, у Иногошту.
- 132 Б о ж о в и ц а, можда је то село Божаница (види примедбу бр. 48).
- 133 Г а ј и н ц е, неидентификовано. Може се прочитати и као Таманица. Види: А. Стојановски, цит. дело, 138.
- 134 Х в о с т, неидентификовано.
- 135 О в ч а С е н а, свакако се треба довести у везу са Сеном (Горњом и Доњом) или са Овчиштем, селимау Иногошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 159 (где је име села прочитано као Овча Стена) и 166.
- 136 Ц р в е н а В о д а, нестало село. Види: А. Стојановски, цит. дело, 172–173.
- 137 Р у н а ј, свакако нестало село у пределу истоимене реке (Рунеј) Види: А. Стојановски, цит. дело, 165.
- 138 Уписано: Мазарак, село у Иногошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 156.
- 139 Л е с к о в а Б а р а, село у Иногошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 171.
- 140 В л а х и њ а, друго име села Рђавице (види напомену бр. 12).
- 141 О п а ш и н ц и (Обашинци), неидентификовано

- 142 Клисурица, село у Иногашту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 146.
- 143 Ман (Бан, Max, Јан и сл.), неидентификовано. Врло је вероватно да је погрешно или скраћено (само први део) уписано име села.
- 144 Средњи Дол, касније Средњи Дел, село у Врањској котлини.
- 145 Дилги Дол, нестало село у Пчињи. Види: А. Стојановски, цит. дело, 141–142.
- 146 Орланце, је било друго име за данашње с. Наставце. Види: А. Стојановски, цит. дело, 160.
- 147 Уписано: Лукова, село у Пчињи.
- 148 Лепеница, село у Иногашту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 153.
- 149 Уписано: Бараловце, село у Пчињи.
- 150 Доња Козница, данас јединствено насеље (Козница). Види: А. Стојановски, цит. дело, 150.
- 151 Кладенаци, неидентификовано. Име села је несигурно прочитано.
- 152 Уписано: Себе Крав, неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 166.
- 153 Уписано: Трновце, село у Морави. Види: А. Стојановски, цит. дело, 170.
- 155 Студеник, друго име Младихна Рудил, неидентификовано. Имена села су прочитана сасвим несигурно, особито што се тиче првог имена.
- 156 Шујинце, неидентификовано, осим ако то није Шајинце, село у Пчињи.
- 157 Уписано: Балиновце, село у Иногашту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 129–130.
- 158 Тентар, нестало село у атару села Ослара. Види: А. Стојановски, цит. дело, 169.
- 159 Берчовце, село (Берчевац) на Карадагу, Прешевско.
- 160 Добрешево, село у Морави. Види: А. Стојановски, цит. дело, 143.
- 161 Уписано: Кошарица село у Морави. Види: А. Стојановски, цит. дело, 150. Можда је лежало на потесу Кошаричка, испод села Кошарна, на Рујну.
- 162 Бојин Дол, село (данас Бојин Дел) у Иногашту.
- 163 Уписано: Пратихна (Братихна), село у Пчињи. Види: А. Стојановски, цит. дело, 161–162.
- 164 Белановце, село у Иногашту.
- 165 Стропско, село у Морави.
- 166 Срнечи Дол, село западно од Владичиног Хана.
- 167 Михова Слатина, неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 157.
- 168 Уписано: Вирбова, село у Иногашту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 137–138. Друго име села упућује да се и Хумјани налазило у близини Врбова (види напомену бр. 50, где је уписано као Хумлани).
- 169 Хрковце (или Црковце), неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 154.
- 170 Корунција, друго име Келава Граница, нестало село у Иногашту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 149.
- 171 Михловце, неидентификовано. Читање је несигурно. Можда је то Миливојце (види напомену бр. 9).
- 172 Уписано: Растворце, село у Пчињи. Види: А. Стојановски, цит. дело, 165.
- 173 Мирчавце, неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 157.
- 174 Стаковце, село у Иногашту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 167.

175 Уписано: Копана, село у сливу Преображенске реке, у Морави. Читање имена није сасвим сигурно, а будући је веома слично са именом села које смо означили као Хвост (види примедбу под бр. 134), могуће је да је увек у питању Копањане. Види: А. Стојановски, цит. дело, 150.

176 Ц р в е н а Ј а б у к а, друго име Кумариново, свакако је данашње Кумарево. Још у оно време постојала је и мезра Црвена Јабука (види: А. Стојановски, цит. дело, 178), што значи да то било посебно село, које је опустело или се спојило са Кумаревом. Али и сада постоји потес Црвена Јабука у атару села Моштанице. Зна се да је ту било село.

177 П р е с л о п, мезра код села Коћуре, што говори да је и ту некада, највероватније, било насеље. А зна се да је на Преслопу било кућа.

178 Ш а ј и н ц е, село у Пчињи. Упореди примедбу бр. 156.

179 Ц р к в и ш т е, вероватно нестало село у околини села Липовика, које је такође нестало. Види: А. Стојановски, цит. дело, 155.

180 Уписано: Лурковица (или сл.) или је врло вероватно да је учињена грешка приликом исписивања првог слова. Ђурковица је село у Пчињи, али истоимено старо насеље постоји и код Сурдулице.

181 Б а ч е в и ш т е, село у Иногошту.

182 С у х а р и н а Т о р и ш т е (Туриште), неидентификовано, а и читање имена, особито његовог првог дела је крајње несигурно. Раније смо констатирали да је у Пчињи постојало село Челиште Туриште, па се јавља питање да ли та два села стоје у некаквој вези, ако већ нису идентична. Види: А. Стојановски, цит. дело, 171.

183 Д л б о к а П а д и н а, неидентификовано.

184 О р м а њ а к, неидентификовано мезра. Код села Велико Буштрање постоји Орман, где је било насеље.

185 К л а с н и ц а, свакако село Клашњица у Иногошту, близу Врања.

186 Место на коме је уписана година оштећено је.

187 Л и ц е О б р и ш е, неидентификовано. Име села је доста смело и несигурно прочитано, јер постоје и друга могућа читања.

188 Г р а д и ш т е, неидентификовано мезра.

189 К р к у н и ц а (Крконица), друго име Планиште (—Пладниште?), неидентификовано мезра.

190 Н о р ч а, село у непосредној близини Прешева.

191 У с к о г а н ц и, неидентификовано. Можда је у вези са потоком Устроганци (види: А. Стојановски, цит. дело, 180).

192 Г р у ј и н а (Груба). П о љ а н а, неидентификовано.

193 Б е н к о в ц е (Пејковце), неидентификовано.

194 Р а в н и Д е л, можда је у вези са истоименом мезром (види: А. Стојановски, цит. дело, 182).

195 Ј а б у к а, можда је идентично са Јабуком, селом у Иногошту. Ипак, читање имена села није поуздано.

196 Уписано: Трбар, нестало село у Морави. Види: А. Стојановски, цит. дело, 171.

197 Није означен број њива и сл.

198 Нечитљиво.

199 В а ч а, нестало село у Моравици. Види: А. Стојановски, цит. дело, 136. Изнад села Ораовице је потес Вачка и зна се да је ту било село.

200 К у к а в и ц а, село у Иногошту. Види: А. Стојановски, цит. дело, 152.

201 И л и н и е, село у Карадагу.

202 Р а т о в о, можда је то погрешно уписано Ранутово, село у Иногошту (види примедбу бр. 66).

- 203 Уписано: Носалце (Новисалве), свакако село Несалце (или Нисалце).
- 204 И в а н о в ц е, неидентификовано.
- 205 К о с и ц а, вероватно је то Козница (види примедбу бр. 150), али не треба превидети да је постојала мезра Косица, која би могла бити у тесној вези са овим селом (види: А. Стојановски, цит. дело, 182).
- 206 Л и п о в а (?) Г л а в а, неидентификовано. Први део имена села није сигурно прочитан.
- 207 Б л а т а р (?) Б а р а, неидентификовано. Први део имена је несигурно прочитан.
- 208 Б у к а, неидентификовано. Види: А. Стојановски, цит. дело, 134.
- 209 К о с т о н Д о л, види: Ј. Трифуноски, *Врањска котлина*, Књига друга, Скопље, 1963, 217.
- 210 Г о р њ а З а с е к а (Залеска), неидентификовано.
- 211 В и н ц е (Венче), неидентификовано, ако је уопште у питању село.
- 212 Б р а д и ц а, неидентификовано.
- 213 Т е с о в и ш т е, село у Иногошту.
- 214 Уписано: Носалце или Бусалце. Вероватно село Несалце (види примедбу бр. 203).
- 215 Уписано: Виранковиште, неидентификовано.
- 216 Није уписана.
- 217 Веома нечитко, па није јасно да ли су у питању села (Црвена и Предел).
- 218 Година се не види, оштећено место у попису.
- 219 Врло несигурно прочитано име села, неидентификовано. Могућа читања: Танкосин (Танкошин) Јанкосин и сл.
- 220 Р а в н и Д е л, касније истоимена мезра у близини с. Кукавице (види: А. Стојановски, цит. дело, 182).
- 221 Доњи К о л у н (Колона), неидентификовано.
- 222 Б а њ и ц а, види: А. Стојановски, цит. дело, 130, мада би овде могло бити у питању и село Шајинце (види примедбу бр. 156).
- 223 Име овог села не да се прочитати. Можда: Лоза Лура и сл.
- 224 Б у б р е ш н и ц а, нестало село код села Црни Луг. Види: А. Стојановски, цит. дело, 134.
- 225 О т р е с и н а (Умретина) Л е п е н и ц а (?), неидентификовано село, које је већ у оно време, како изгледа, било претворено у мезру.
- 226 М а њ а к, село у Грделичкој клисури које је у оно време било претворено у мезру, или обратно, од мезре обновљено село.
- 227 Г р у б а (Грдана) П о љ а на (Поледина), неидентификовано.
- 228 Љ у т и (Љубин) Д е л, неидентификовано.
- 229 М е з р а, читање имена није сасвим сигурно. Можда је у вези са Мездрајом, ма-халом у Кленику, где постоје остаци старог насеља.
- 230 В и с о к а П а д и н а, неидентификовано.
- 231 Т о р б и ш т е или Ториште, неидентификовано.
- 232 Година није уведена.
- 233 М у д ч и н ц и (Ходчинци, Ходимница), чија је мезра била Татинци, нисмо могли идентификовати. Види: А. Стојановски, цит. дело, 168, где се о Татинцима говори као о селу.
- 234 Оштећено и нечитко место у попису.
- 235 Уписано: Уструганица, село и мезра. Види: А. Стојановски, цит. дело, 178.
- 236 Уписано Н е г о в а ц, село у Прешевској Моравици.
- 237 К л а д о в ц е, неидентификовано.

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ

Др Се^ргије Димитријевић, ИСТОРИЈА ЛЕСКОВЦА И ОКОЛИНЕ (1918–1928)

Издавач „Библиотека Народног музеја у Лесковцу“,
књига 31, 1983, Лесковац

Нова књига др Се^ргија Димитријевића „Историја Лесковца и околине (1918–1928)“ представља велико познавање многих ствари, огромно уложени труđ и рад, употребљен драгоценни научни апарат и детаљисање низ ситних ствари, које човека збуњује. Без обзира на то што у књизи има фотографија из времена пре 1915. године, које су посебна вредност, ипак све оне показују да је Лесковац био врло богат и развијен град, и тада, и између два рата.

Али ако би и друга књига, за период 1929–1941, имала овако велики број страна као прва, онда би цео међуратни период историје Лесковца имао преко 1500 штампаних страна. Код многих наших историчара историја наше државе од постанка до данас нема толико штампаних страна текста као ова књига која обухвата историју једног града. Ко има времена, у захукталој садашњици, и стрпљења да чита и студира овако велику и огромну историју једног града, који је увек био паланка? А књиге се пишу за људе, да их они читају. Међуратна историја Лесковца је једна целина и ту целину делити на два дела било је непотребно.

У предговору ове историје, на страни 5, Димитријевић је јасно и кратко дао тачну слику међуратног Лесковца, када је написао текст следеће садржине:

„Све је то условљено тиме што је Лесковац у периоду између два светска рата био један од привредно најразвијених индустријских, трговачких, занатских и пољопривредних центара Србије, што је имао релативно значајне културне установе и развијен раднички покрет.“

Ако се узме овај став као тачан, а он је тачан, испада да су у књизи сва нападања на лесковачку буржоазију и велика брига за градску сиротињу били непотребни и нетачни. Јер историјском ходу друштва, у његовом развитку, свака класа игра своју улогу. Признајемо да је у то време у Ле-

сковцу било сиротиње а тако исто и буржоазије која је „пљачкала“ сиротињу, али који је тај трећи свет, нова класа, који је од Лесковца направио у међуратно време привредно врло развијени град и богат у сваком погледу? У књизи су биле непотребне Сергијеве „искључивости“ ове врсте. Привредно богатство града неко је морао да ужива, некоме је припадало. Ако је буржоазија била разаралачка за град и сиротињу, како је онда Лесковац могао да буде модеран и економски развијени град? Познато је да се у општој неразвијености средине, заосталости и неписмености јављају разне болести и многоврсне експлоатације.

Стога, ако се из даљине погледају ствари у овој историји – онда све испада тачно и лепо, како то наводи Сергије, али ако се ова историја погледа изблиза, ако се изврши овлашна анализа њене документације, човек добија другу слику.

Да би човек дошао до историјске истине у анализи прошлости, он мора бити објективан, правични судија и човек без класне мржње. Историчар се не сме у делу познати и видети, осетити. Историчар се не сме позивати на разне своје или туђе изјаве, на своје збирке – чега има исувише у овој књизи. Он нема права да у својој књизи води разне полемике са дотадашњим историчарима Лесковца, јер за објективну историју Лесковца постоји временска дистанца од 44 године која омогућује да се све ствари гледају хладно, разумно и објективно, како би се открила права истина и догађаји приказали онако како су се дешавали у датом тренутку. Када човек чита Сергијеву историју Лесковца, добија утисак да аутор није имао временску дистанцу; може се закључити да све то и данас стоји, а у том метежу видите аутора књиге који води рат са савременицима. Нема хладност и објективног гледања на догађаје прошлости. Скоро на свакој страни књиге човек види Сергија и његово „ја“. Он сматра да је историјска истина само оно што он каже и напише а да је све друго нетачно.

Време и простор нам не дозвољавају ширу анализу ствари у Сергијевој књизи, те ћемо се задржати на једном мањем броју Сергијевих тврдњи у овој историји, из којих ће се моћи добити права слика о целом овом раду.

Прва нетачна ствар јесте на 9. страни књиге. Он наводи да је Лесковац ослобођен 8. октобра 1918. године, а да су извештаји о томе били објављени у „Српским новинама“ од 29. септембра 1918. Да лије могуће да су најпре новине одштампане а да се догађај касније десио, те да су оне објавиле ову вест и како су могле то урадити.

На 13. страни Сергије наводи да су браћа Илићи побегли из земље због учешћа у „срамној опанчарској афери“ а не због окупације Лесковца од стране непријатеља. Како су они могли да се, после окупације земље – када је ондје била ослобођена, врате када је и даље постојала ова афера?

На 17. страни у тексту из петита, он наводи да је после 1918. године, у Врању био народни посланик и велики извозник Јован Стојановић, када

такво лице после рата није постојало у Врању. Без обзира на то што он наводи извор за овај податак, требало је најпре проверити такав извор, па да се тек онда на њега позива. Извор за податак није тачан.

На страни 36 у петитуму (фусноти) Сергије наводи да је учествовао у дечкој комунистичкој групи „Будућност“ на прослави Првог маја 1920. године. Све ово доказује сликом које у историји нема. Он је тада имао негде око 8 година. По тада важећим прописима деца су била изједначена са лицима разума лишена, а без разума не може бити никакво свесно учешће било где. То што се он нашао на слици поред свог оца а без активног учешћа и несвесно, не може бити доказ за његово учешће у комунистичкој групи. Сергије тада није имао пословну способност, нити је могао да са-моиницијативно нешто предузима. Он је био дете, без самосталног расуђивања.

На 45. страни ове књиге Сергије наводи да је на изборима од 28. новембра 1920. године у Лесковцу било укупно 1.898 гласача. Податак није тачан. Лесковац је у то време имао 1.904 гласача.

Врање је пре 1915. године имало своју штампарију чији је власник био Димитрије Јовановић „Кацуља“. У овој штампарији штампани су по-времено годишњи „Извештаји Врањске гимназије“. Средином 1920. године Војислав Ђорђевић и Брат, оба из Лесковца, претходно откупљују постојећу штампарију, а мало касније, – 1920. године подносе молбу за отварање своје штампарије у Врању. Њихова молба била је од тадашњих власници прихваћена и они отварају нову штампарију „Нови свет“. Почек од 1920. године браћа Ђорђевић и даље штампају редовно „Врањски Гласник“. У 1920. штампарија „Нови свет“ штампа „Правила Врањског електричног друштва А. Д.“, а у 1921. „Правила фонда трговачко- занатлијског дома у Врању“ и „Статут Врањске кредитне банке“. Изворне примерке на-ведених штампаница имамо на руке. На страни 127 Сергије наводи да је ова штампарија пренета у Врање после 1922. године, што није тачно.

На 248. страни „Историје“ (осам штампаних редова) аутор наводи поглавље „Киосци“. Не разумемо зашто је једна беззначајна ствар обрађена у овој историји, која није могла никакву улогу да одигра у историји Лесковаца. Историју стварају људи и догађаји а не мртве ствари. Ова и низ других ситница књигу су без потребе много увећали.

Школске 1925/1926. године у земљи су били укинути на више места виши разреди гимназије, као у Врању, Лесковцу, Куманову и другде. Држава је издржавала средње школе и за њих у то време није било паре, поготово тамо где није било довољно уписаних ученика. Посебно, лесковачка омладина је радије ишла у трговце и индустријалце а мање у гимназију која је стварала кадар за администрацију. Лесковац и његова богата чаршија у то време на чиновнике су гледали као на просјаке. Главни разлог за укидање виших разреда у лесковачкој гимназији био је недовољно уписаних ученика у ове разреде, противно законској одредби. По мишљењу грађана и писца ове књиге Лесковац се сматрао „запостављеним и пониженим гра-

дом“. Сматрало се да Лесковцу никада ништа није дато и да се је сам изграђио. Чини нам се да је на страни 264 Сергијеве књиге читава ова ствар схватаћена тако као да је укидање виших разреда било само у Лесковцу и нигде више, и без икаквих повода.

Сергије је раније навео да је Лесковац, између два рата, био у сваком погледу привредно најразвијенији град (страна 5 књиге). На 265. страни Сергије окривљује лесковачке богаташе и државу за рђаво уређење или неуређење комуналија у Лесковцу. Он заборавља да ова два фактора нису били надлежни за ову врсту уређења града.

На страни 311 историје о Лесковцу поглавље „Исхрана“ била је непотребна, јер је она обухватила задовољење биолошких потреба сваког човека било где он живео. У овом поглављу Сергије говори и о сушењу рубља које нема везе са исхраном. За сушење рубља, које је овде обраћено, види страну 313.

Др Урош Стajiћ, син Миткета Стajiћа, главног јунака из Станковићеве „Коштане“, кандидат и носилац земљорадничке листе на изборима за Уставотворну скупштину Краљевине СХС од 28. новембра 1920. био је изабран за посланика у округу Врањском, али код Сергија, на страни 450, на једном месту стоји да је изабран а на другом да није био изабран. Не зна-мо шта је тачно.

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца до 6. јануара 1929. имала је један Касациони и више Апелационих судова, као и првостепене судове у сваком округу. По Закону о установљењу оркужних и среских судова на подручју Апелационог суда у Београду и на једном делу подручја Апелационог суда у Скопљу од 26. новембра 1930. формирани су Окружни и Срески судови и Државна тужилаштва и сви ови органи судске власти почели су са радом 1. априла 1931. године. Дакле, на место првостепених судова дошли су окружни судови за сваки округ а Срески судови су били тада први пут у земљи формирани. Бановине су формиране на основу Закона од 3. октобра 1929. године. На страни 474. Сергијеве књиге стоји да је све ово било у 1928, то јест формирање бановина, што је сасвим нетачно.

Историја Лесковца, како то стоји на насловној страни књиге, обухвата време од 1918. до краја 1928. године. На страни 314 исте књиге, говори се и о томе да је у 1936. години постом било обухваћено у Лесковцу 70% свих грађана.

Ту и тамо у књизи постоји непотребно дуплирање и увећање страница књиге. Живот у Краљевини СХС, касније у Југославији, није био никада динамичан. Требало је да прође дуго време да би се десио неки крупан догађај у земљи или неком граду. Између два рата све је било динамично усмерено само на прогон комуниста. Сергије у књизи обрађује исте теме у две разне године, као што је случај са радничким покретом и класом у 1925. и у 1926. години, иако је радничка класа у обе ове године имала исти друштвени положај – строга илегалност; њено укупно стање у 1925. без измена и промена, пренето је и у 1926. Посебна обрада овог питања у 1926.

била је излишна. Ова тема могла је да буде обрађена само у случају ако би радничка класа имала за две године два сасвим различита стања.

У цеој историји Лесковца има низ ситних и беззначајних обрађених ствари које нису имале утицаја на стварање и ток историје Лесковца. Историја овога града стварана је мимо свега овога али историјом нису обрађене неке теме које су имале утицаја на ток историје Лесковца; нису обрађене следеће главне важне материје и то: рад судова и адвоката, парниччење сељачког света, клима Лесковца, рад Метеоролошке станице, живот и рад лесковачких студената, улога цркве и свештеника, улога вере у животу Лесковчана и културном животу града, и друго.

„Врањске новине“ су после 1931. донеле низ чланака и расправа о лесковачким аферама; аутор исте није користио за ову књигу.

На више страна своје студије о Лесковцу Сергије Димитријевић врши, нешто више но обично, тенденциозни обрачун са свима ауторима који су до тада обрађивали историју Лесковца, па и после 1944. Он заборавља да је све релативно: колико његово да – толико моје не; и потврда и негација имају једнаке снаге. Паскал је видео истину са обе стране француске Сене. Сергије не може да остави на миру Димитрија Кулића, М. Миленковића, Драгољуба Трајковића, Јована Јовановића, Сретена Димића, Хранислава Ракића и друге. Свима њима он упућује по једну оштру жаоку. Сергије полемише са свим наведеним особама, али са повишеним и напетим живцима. Иако наш језик има ванредно лепе речи за културно изражавање о противнику, Сергије све ово не узима у обзир, све врло често гледа без мере. Он увек као да ствари гледа са наличја а не са лица. Он није хладан и објективан историчар. На страни 77 Сергије је написао велику тираду о своме оцу, у најлепшем смислу речи, али ће зато на 308. страни своје књиге за лесковачке богаташе написати следеће редове: „Чим се први светски рат завршио, они су отпочели да шпекулишу са бедом становништва, бацивши се као хијене на лешину, у пљачку државе и потрошача. После су наставили да варају државу у лиферацијама и да отимају имања један од другог.“ Зар могу овакве мисли да пасују граду за кога је Димитријевић у предговору књиге написао да је Лесковац између два рата био привредно и економски „најразвијенији“ град у Србији? Овај његов став пружа врло рђаву слику о животу људи у Лесковцу између два рата. Испада као да у том богатом граду ништа није било лепо, но да се богати свет између себе давио као вуци у шуми. Било је и других богатих градова у земљи између два рата, било је и њихових историчара, али мислимо да нико од тих људи за богати свет није употребио у својој историји изразе такве тежине као што је то урадио Сергије Димитријевић. Из Сергијевог казивања у овој студији, испада као да је у Лесковцу свако могао свакога да пљачка и краде, и као да је за читаво међуратно време у граду владало безвлашће. Није тамо било све црно као ђаво но је било и ведрине баш код тога богатог света па и поштења. Ми овде не желимо да бранимо буржоазију али нам је многостало до истине, која ту и тамо код Сергија не постоји.

Прва полемика пада на 32. стр. књиге са Храниславом Ракићем. На страни 39, Сергије полемише са Д. Кулићем коме приговара да је у једном свом раду „начинио праву збрку“. На страни 113 Сергије полемише са Срећеном Динићем, на начин као да наш историчар жели да Динић треба ствари да схвата онако како то чини Сергије. Сергије заборавља да би Лесковац био и без оно мало историје да није било Динића у Лесковцу између два рата. Ни речи код Сергија о овоме. Нема ствари без лица и наличја али кад Сергије о многим стварима овако резонује – испада да све ствари он види само са једне стране.

На страни 428 Сергије полемише са Јованом Јовановићем и овом пребацује да неке ствари прећуткује када је у питању реч о раду „Лесковачког Гласника“. На страни 434, Сергије најоштрије полемише са Драгољубом Трајковићем и овом пребацује да је у једном приказу лесковачке културе прећутао приказ једног напредног часописа. Још једном на страни 445, говори о Трајковићу – како је преузео многе „демагошке тезе“.

На изборима за народне посланике, одржаним 8. фебруара 1925, био је изабран за народног посланика као демократа учитељ из Власотинца Јован Јовић а не Никола Трифуновић како то наводи Сергије на страни 458 књиге. Опет ће Сергије на страни 458 рећи за Драгољуба неукусне речи „како Трајковић избегава окршаје.“ На страни 473 своје књиге Сергије ће рећи за Трајковића и то да је „пропагирао схватања земљорадника“.

Без контроле података из разних извора, Димитријевић ће за време ратног стања у другом светском рату написати и ове речи: „Независна радничка партија била је 12. јула 1942.“ стављена ван закона од стране владе“. Зар је могуће да у књизи постоји и овај подatak. Дакле, за време рата неко је ставио радничку партију ван закона! За овај крајње бесмислен подatak види страну 593 Димитријевићеве књиге о Лесковцу.

Без обзира на то што многи Лесковчани Сергијеве радове примају као неприкосновене, са неком посебном пажњом, ова његова историја има пуно добрих али зато и нетачних ствари. Књига је могла да буде мањег обима али зато далеко прегледнија но што је то сада.

Велика је штета што се др Милица Бодрожић у своме приказу на ову Сергијеву књигу (објављен у „Нашем стварању“ бр. 1–2 за 1984) није критички осврнула на целу ствар, већ је представљала углавном садржину књиге. Обимом и садржином, Сергијева „Историја Лесковца 1918–1928“ треба да привуче пажњу више критичара.

**Риста Симоновић
Врање**

„АБРАШЕВИЋ“ – РЕВОЛУЦИОНАРНА ШКОЛА ЧЛАНСТВА И КАДРОВА

**(др Жарко Јовановић: „Црвене позорнице Абрашевића“, „Нова књига“,
Београд, 1988)**

Већ дуже време осећала се потреба за једном овако обухватном монографијом о бројним културно-уметничким групама „Абрашевић“, која би на основу истражених извора указала на њихову веома значајну друштвену, културно-стваралачку, идејно-политичку функцију и развојност. Та потреба је била утолико већа што је литература о групама „Абрашевић“ релативно скромна, пригодничарска, узгредна, осим неколико мањих студија и брошура. Обимна књига „Црвене позорнице Абрашевића“ др Жарка Јовановића у издању београдске „Нове књиге“, дошла је да попуни ту празнину и презентира целовитији монографски поглед који обухвата раздобље од једног века. Ово дело је утолико вредније што у једном доста спретно систематизованом прегледу открива важну улогу културно-уметничких група „Абрашевић“ у развоју радничког, социјалистичког и комунистичког покрета.

У првом поглављу, после краћег теоријског указивања на важност културе за класну борбу пролетаријата, Јовановић континуирано обрађује активност радничких, радничко певачких и дилетантских група и радничких позоришта с краја прошлог века, која представљају претходницу рада културно-уметничких група „Абрашевић“. Потом прелази на приказ обнове и развоја те делатности у Србији на почетку овог века до 1905. године, осврћуји се на секције Београдског радничког друштва, као и на раднички певачки хор у Ваљеву, на радничка уметничка друштва у Лесковцу и Чачку и певачки хор у Крушевцу.

Друго, нешто шире поглавље захвата развој и делатност радничких уметничких група „Абрашевић“ у Србији од 1905–1918. Након општег погледа на стање у радничком и социјалистичком покрету у Србији у периоду оснивања група, већа пажња се посвећује развоју београдског „Абрашевића“ (основан 30. октобра 1905), његовим кризним моментима, као и каснијем превазилажењу те кризе и интензивирању рада, о чему је иначе Јовановић подробније писао у књизи „Радничка уметничка група Абрашевић“ у Београду (1905–1945) (1984). Убрзо после стварања београдске групе, оснивају се групе и у 12 места у унутрашњости Србије.

Ж. Јовановић, следећи периодизацију прихваћену у нашој историографији, као другу историјску целину издваја раздобље од стварања Краљевине Југославије 1918. па до 1941. у оквиру кога прати делатност група „Абрашевић“ у три периода (први 1919–1920, други 1921–1929. и трећи 1929–1940). У тим све сложенијим друштвено-економским и класно-политичким условима и околностима има у виду чињеницу да су групе „Абрашевић“ саставни и неодвојиви део револуционарног радничког покрета у Југославији. У закључним разматрањима аутор подвлачи да је у целом раз-

добљу од 1920. до 1929. године независни „Абрашевић“ деловао у „веома тешким условима материјалне оскудице и оштргог терора од стране полицијских органа власти, који су настојали да забранама и строгом цензорум програма онемогуће његов рад, односно рад КПЈ међу радним масама“.

Најобимнији, средишњи, део књиге посвећен је културно-уметничкој активности „Абрашевића“ од 1929. до 1940, када РУГ „Абрашевић“ делује у оквиру УРС-а са својим обновљеним или изнова створеним бројним скетијама широм земље. Јовановић, поред хронологије њихове обнове и настајања, на стотину страница, приказује сваку уметничку групу посебно, износећи важније појединости и специфичне карактеристике из њиховог рада и оживљавања, зависно од података и материјала. У том контексту је значајна опаска Јовановића да су се консолидовањем рада партијских организација у местима где су деловале секције РУГ „Абрашевић“ комунисти, продирући у њих и освајајући их вршили све снажнији утицај преузимајући руководећу улогу, преобраћајући их у легалне облике рада КПЈ међу радницима, омладином и грађанством.

А у завршном делу овог одељка по први пут целовитије пише о методу рада, начину припрема и заказивању концерата и приредби ових група у међуратном раздобљу. Ту је посебно драгоцено разматрање о структури репертоара и програмској оријентацији група „Абрашевић“, које је настало на темељу широког и свестраног познавања духа и суштине ангажоване културно-уметничке усмерености.

И по обimu, али и по резултатима истраживачког напора, најскромније је поглавље о учешћу чланова „Абрашевић“ у ослободилачком рату и револуцији (1941–1945). Чланови „Абрашевића“ и у периоду од забране (децембар 1940), па све до избијања устанка, руковођени Партијом, активно раде на припремама за борбу против фашистичке агресије. И разматрање о културно-уметничкој активности у партизанским одредима и на слободној територији могло је бити потпуније и обухватније, поготову што се литература о овоме увећава; Архив војноисторијског института, нарочито са бројним и сваковрсним подацима у ратним листовима, садржи обиље података и грађе која није коришћена.

Задњи одељак ове књиге која је по свему тежила интегралном сагледавању „Абрашевића“, можда и без довољних припрема и истраживања када је реч о новијем периоду, посвећен је оживљавању и активности културно-уметничких друштава „Абрашевић“ у ослобођеној, послератној Југославији (1944–1985). У време социјалистичке изградње ратом опустошene земље, а потом и у стварању нових социјалистичких самоуправних односа, културно-уметничка друштва „Абрашевић“ су дала крупан до-принос у обликовању нових друштвених односа и социјалистичке културе.

Монографија др Жарка Јовановића „Црвене позорнице *Абрашевића*“, која даје историју радничких културно-уметничких група у Србији од самог зачетка па до половине осамдесетих година, писана је на основу уви-

да у велики број архивских фондова у Београду и унутрашњости. Уз то, аутор је приликом опсежних вишегодишњих истраживања консултовао радничку па делом и грађанску штампу и периодику, као и друге изворе, укључујући ту и мемоарску грађу. Притом је остварио и бројне контакте са живим учесницима и непосредним актерима у раду ових друштава широм земље, допуњујући архивска истраживања и изворе сећањима појединача, што овај научноистраживачки подухват чини посебно занимљивим и животворним. Јовановићево настојање да прегледно и свеобухватно изложи активност ових група и друштава уз одговарајућу историјску и научно-критичку валоризацију социјалне и класно-политичке функције културно-уметничких друштава „Абрашевић“ у контексту културне историје радничке класе већина наших народа и народности, уродило је плодом који заслужује врло позитивне оцене и висока друштвена признања. Без ове књиге не може се више замислiti ни једна целовитија културна историја југословенских народа, а посебно појединачних регионалних подручја. А и сва нова открића и сазнања о активности друштва „Абрашевић“ у међуратном периоду, на пример, само ће дограђивати овај приступ и стваралачки се уградjivati у Јовановићеву ваљано уобличену и широко разуђену концепцију.

**Никола Цветковић
Лесковац**

Даваоци мишљења за објављене радове:

Др Момчило Златановић

Миодраг Митровић

Радмила Стојановић

Хранислав Ракић

Лектор

Соња Шоћ

Вињета на корици

Графички дизајн Споменика ослободиоцима Врања 1987. год.

Предраг Савић

Књига је штампана средствима:

Републичке заједнице науке СР Србије

Основне заједнице науке јужноморавског региона

ВРАЊСКИ ГЛАСНИК, КЊ. XXII
Тираж: 950 примерака и по 50 посебних отисака

Штампарија: „Стручна књига“ – Београд

